

**MUZEUL
PITEȘTI**

-6241-

STUDII ȘI COMUNICĂRI

★★

1969

III 899

MUZEUL PITEȘTI

= 624 X =

STUDII ȘI COMUNICĂRI

★ ★

Coperta : L. CIOATA

Fotografiile executate de :

P. CAPŞA, P. CHIHAIA, M. ILIE, M. MĂTIEŞ şi FL. MÎRȚU

REDACTOR RESPONSABIL

Prof. R. STANCU

Directorul Muzeului

Redacția şi administrația : Muzeul judeţean Argeş — Piteşti

B-dul Republicii nr. 66, telefon 1.46.47

R O M Â N I A

La Rédaction et l'administration : Musée Départemental Argeş — Piteşti

B-dul Republicii nr. 66, tel. 1.46.47

R O U M A N I E

S U M A R

ȘTIINȚELE NATURII

	<u>Pag.</u>
M. ILE: Geologia județului Argeș	9
R. STANCU, R. GAVA și I. BĂCANU: Noi date paleontologice privind prezența lui <i>Archidiskodon</i> și <i>Rhinoceros</i> în bazinul mijlociu al Argeșului	33
I. TODOR, B. DRĂGHICI și A. RICHÎTEANU: O nouă localitate pentru feriga <i>Botrychium virginianum</i> (L.) Sw. în R. S. România	47
GIL. MOHAN: Contribuții la cunoașterea Briofitelor din pădurea Trivale	49
M. MĂTIEȘ, R. STANCU și L. STÂNCULESCU: Izvoarele „Colcot” de lângă Topoloveni (jud. Argeș) — loc de iernare pentru păsări	61
M. MĂTIEȘ: Cercetări avifenologice de-a lungul bazinului mijlociu și superior al Argeșului	73
M. ILE: Inginerul geolog Matei Drăghiceanu (1844—1939)	91

I S T O R I E

V. TEODORESCU, I. RIZEA și V. DUPOI: Un tezaur de podoabe dacice de argint și de monede romane republicane descoperit în Muntenia (Tezaurul de la Rociu, jud. Argeș)	101
E. POPESCU: Tezaurul de podoabe dacice din argint de la Bălănești	109
I. NANIA: O importantă descoperire în perioada feudalismului timpuriu, la Birlogu, com. Negrași, jud. Argeș	117
P. CHIIHAIA: Date noi despre necropola primilor Basarabi din Curtea de Argeș	133
N. CONSTANTINESCU: Satele medievale din jud. Argeș pînă la anul 1500. Incercări de geografie istorică	167

	<u>Pag.</u>
A. SACERDOȚEANU : Aref — un vechi sat argeșean	179
T. MAVRODIN și E. POPESCU : Depozitul de vase feudale de la Ștefănești-Pitești	211
FL. MÎRȚU : Prezențe arheologice bogomilice în zona Cîmpulung-Muscel (jud. Argeș)	219
SP. CRISTOCEA : Aspecte ale luptei sociale pe domeniul Mănăstirii Rîncăciov	231
C. DUMITRESCU și EM. RĂCILĂ : Din istoria învățămîntului în orașul Pitești (pînă la jumătatea sec. al XIX-lea)	237
P. POPA : Mișcarea muncitorească din orașul Pitești în perioada avîntului revoluționar. Participarea secțiunii locale a Partidului Socialist la activitatea de făurire a P.C.R.	247
C. DUMITRESCU și F. DUMITRESCU : Frământări sociale în jud. Argeș în anii crizei economice (1929—1933)	263

MUZEOGRAFIE

N. MATEESCU : Prețuirea unor înalte valori ale istoriei și artei. — 450 de ani de la zidirea Mănăstirii Curtea de Argeș	281
A. POPOVICI : Contribuții la metodologia organizării unui muzeu memorial. Cum am organizat Secția memorială „L. Rebreanu” de la Valea Mare-Pitești	297

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

★ ★

1969

SOMMAIRE

SCIENCES NATURELLES

	<u>Page</u>
M. ILIE : La géologie du département d'Argeş	9
R. STANCU, R. GAVA et I. BĂCANU : Nouvelles données paléontologiques concernant la présence d' <i>Archtdiskodon</i> et du <i>Rhinoceros</i> dans le bassin moyen d'Argeş	33
I. TODOR, B. DRĂGHICI și A. RICHÎTEANU : Une nouvelle localité pour la fougère <i>Botrychium virginianum</i> (L.) Sw. dans la R. S. Roumanie	47
GH. MOHAN : Contributions à la connaissance des Briophytes dans la forêt de Trivale	49
M. MĂTIEȘ, R. STANCU et L. STÂNCULESCU : les sources „Colcot“, près de Topoloveni (départ. d'Argeş) : endroit d'hivernage des oiseaux	61
M. MĂTIEȘ : Recherches aviphénologiques le long des bassins moyen et supérieur d'Argeş	73
M. ILIE : L'ingénieur géologue Matei Drăghiceanu (1844—1939)	91

HISTOIRE

V. TEODORESCU, I. RIZEA, V. DUPOI : Un trésor comprenant des pièces de parure daciques en argent et des monnaies roumaines républicaines, découvert en Munténie (Le trésor de Rociu, départ. d'Argeş)	101
E. POPESCU : Le trésor de pièces de parure daciques en argent de Bălănești	109
I. NANIA : Une importante découverte de la haute époque féodale à Bîrlögu (comm. de Negrași, départ. d'Argeş)	117
P. CHIHAI : Nouvelles données concernant la nécropole des premiers Basarabes à Curtea de Argeş	133

N. CONSTANTINESCU : Les villages médiévaux du département d'Argeș, jusqu'en 1500	167
A. SACERDOȚEANU : Aref — ancien village du département d'Argeș	179
T. MAVRODIN et E. POPESCU : Le dépôt de vases féodaux de Ștefănești-Pitești	211
FL. MIRȚU : Les présences archéologiques bogomiles dans la zone de Cîmpulung-Muscel, dép. d'Argeș	219
SP. CRISTOCEA : Quelques aspects de la lutte sociale sur le domaine du Monastère de Rîncăciuv	231
C. DUMITRESCU et EM. RĂCILĂ : Pages de l'histoire de l'enseignement dans la ville de Pitești (jusqu'à la deuxième moitié du XIX ^{ème} siècle)	237
P. POPA : Le mouvement ouvrier de la ville de Pitești dans la période d'essor révolutionnaire. La participation de la section locale du Parti Socialiste à l'action de création du Parti Communiste Roumain	247
C. DUMITRESCU et F. DUMITRESCU : Mouvements sociaux dans le département d'Argeș pendant les années de la crise économique (1929—1933)	263

MUSÉOGRAPHIE

N. MATEESCU : La mise en valeur des trésors de l'histoire et d'art, 450 ^{ème} anniversaire de la construction du Monastère de Curtea de Argeș	281
A. POPOVICI : Les contributions à la méthodologie d'organisation d'un musée mémorial. Comment nous avons organisé la section mémoriale „L. Rebreanu“ de Valea Mare — Pitești	297

ȘTIINȚELE NATURII

GEOLOGIA JUDEȚULUI ARGEȘ

Prof. dr. docent MIRCEA ILIE

Introducere. Situația geografică a județului Argeș, aflată între versantul sudic al catenei Făgărașului cu caracter alpin și Cîmpia Română, se întinde peste toate unitățile geologice carpato-transdanubiene, alcătuite din strate de natură și vîrstă diferită și cu o arhitectură deosebită față de celelalte unități înconjurătoare. Partea nordică a județului pînă pe linia localităților Arefu, Albești, Nămăiești, Stoinesti este ocupată de catenele muntoase cristaline : Făgăraș, Cozia-Ghițu, Iezeru-Păpușa și Leaota. În colțul nord-estic se dezvoltă bazinul intermontan Rucăr-Dîmbovicioara, alcătuit din depozite jurasico-cretacice, care stabilesc legătura cu Carpații orientali. În jurul orașului Cîmpulung se întinde un bazin tectonic terțiar, iar între creasta Cozia-Ghițu și marginea sudică a Făgărașului apare bazinul intramontan, alungit, Lovișteea. Între limita sudică a munților cristalini și paralela Pitești se dezvoltă colinele getice, cunoscute sub numele de muscele. Partea meridională a județului aparține unităților geologice cu structuri ascunse, numită Cîmpia Română.

Studiile geologice de pe cuprinsul județului Argeș sînt datorite lui Gr. Ștefănescu (1886), S. Ștefănescu (1886), V. Popovici-Hațeg (1898), I. P. Voitești, (1907, 1909, 1942), L. Mrazec (1904), H. Grozescu (1917) și recent lui V. Dragoș (1952—1954).

I. Cristalinul Făgăraș, Cozia-Ghițu, Iezeru-Păpușa, Leaota

Munții Făgărașului ocupă partea de nord a județului ; limita lor sudică se află pe linia localităților : Arefu, Albești. Ei fac parte din marea unitate geologică a Carpaților meridionali și anume reprezintă catena muntoasă cea mai estică. Istoria geologică a acestor munți începe din cele mai vechi timpuri (antecambrian) și este alcătuită dintr-o serie de prefaceri de amploare deosebită. Începuturile istoriei Făgărașului sînt neclare ; precizările cronologice aparțin munților hercinici însă, există presupuneri că vechimea masivului a atins vîrsta munților caledonici sau a altora și mai vechi. Componenta petrografică repartizează masivul Făgăraș la categoria munților cristalini. Acest masiv muntos este alcătuit din șisturi cristaline, adică din roci sedimentare și roci eruptive, care fiind supuse la presiuni și temperaturi ridicate s-au transformat în roci cristaline cu aspect șistos. Procesul poartă numele de metamorfism re-

gional. Studiile petrografice din munții Făgărașului se datoresc lui L. Mrazec (1904), G. Murgoci (1905), M. Reinhardt (1909), A. Strecheisen (1936) și Șt. Ghica (1940). În anul 1897 L. Mrazec a descifrat în com-

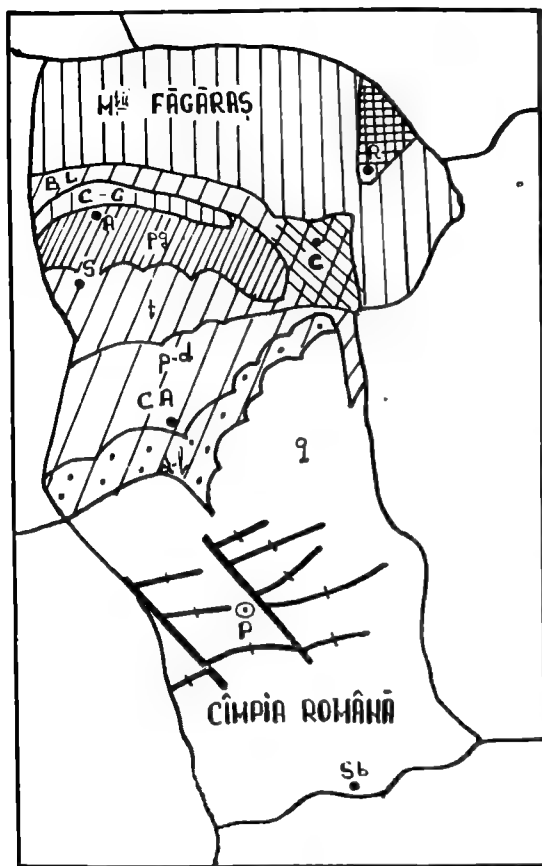

Fig. 1 — Schița geologică a județului Argeș, pg., paleogen; t. tortonian; p. ponțian; d-l, dacian-levantin; q, cuaternar.

R. Rucăr; C, Cîmpulung; A, Arefu; S, Sălătruc; CA, Curtea de Argeș; P, Pitești; Sb, Slobozia; BL, Bazinul Loviștei; C-G Creasta Cozia-Ghițu.

prin prezența aceluiași asociații de minerale. Șisturile cristaline ale grupului I ocupă cea mai mare parte din munții Făgărașului, aflată pe teritoriul județului Argeș. Ele aparțin la două unități geologice: munții Făgărașului și creasta Cozia-Frunți-Ghițu, separate între ele prin depresiunea Loviștei, umplută cu depozite sedimentare terțiare. În munții Făgărașului, culmile înalte sînt formate din micașisturi, străbătute de numeroase intercalații de amfibolite, șisturi amfibolice și calcare cristaline. Spre sud se dezvoltă micașisturile cuarțoase cu biotit, staurolit, granat și disten, care dovedesc un grad de metamorfism mai avansat.

plexul șisturilor cristaline două grupuri de șisturi cristaline, deosebite între ele prin gradul de metamorfism. Clasificarea realizată, care a format permanent baza cercetărilor ulterioare, cuprinde două serii de șisturi cristaline. Cristalinul puternic metamorfozat a fost repartizat grupului I, constituit din roci, care aparțin zonelor de adîncime mare, cu metamorfism pronunțat și formează faciesul numit cata-mezozonal, caracterizat prin asociația de minerale: cuarț + plagioclaz + biotit + muscovit. Rocile grupului I sînt de origine sedimentară (paragneise, micașisturi, cuarțite, șisturi amfibolice, calcare cristaline) și de origine eruptivă (amfibolite, diorite, gnaise amfibolice, serpentinite, cuarț hidrotermal). Șisturile cristaline de origine sedimentară se deosebesc după structură și componență chimică sau mineralogică; ele reprezintă corespondentul metamorfic al unor pachete enorme de roci sedimentare argiloase, argilomarnoase și calcaroase. Toate aceste roci alcătuiesc o serie unitară prin înfățișarea lor și

De asemenea apar șisturi micacee filitoase, șisturi micacee cu epidot și gnaise micacee. Pe marginea de sud a Făgărașului predomină diferitele gnaise de injecție, care devenind masive, capătă înfățișarea granitică și sînt cunoscute sub numele de gnaise de Cumpăna. Banda gnaiselor de Cumpăna se urmărește pe direcția E-V din Valea Oltului, — în dreptul localităților Robești și Cornet — și pînă în Riul Doamnei, de unde se continuă, pe direcția NE-SV, pînă la extremitatea nord-estică a masivului Făgăraș. Zona gnaisului de Cumpăna este străbătută de văile Topolog, Argeș, Vîlsan și Riul Doamnei pe o lărgime de circa 5 km. În cuprinsul său se deosebește o parte axială constituită din gnaise granitice masive și granite, care este limitată de gnaise oculare în formă de lentile. Părțile marginale ale gnaisului, reprezintă treceri gradate la gnaise micacee și micașisturi.

Creasta Cozia-Frunți-Ghițu, situată la sud de munții Făgărașului, se desprinde din munții Lotrului la vest de Brezoi; atinge lărgimea maximă în defileul Oltului, la Turnu și se continuă pe direcția E-V, pînă pe versantul stîng al văii Vîlsanului. Bazinul Loviștea separă această creastă de marginea sudică a Făgărașului. Petrografic, ea este formată dintr-un complex de șisturi cristaline injectate de gnaise oculare. Gnaisul de Cozia-Ghițu se deosebește de gnaisul de Cumpăna prin raporturile dintre masa gnaiselor și a șisturilor cristaline; gnaisul de Cumpăna reprezintă injecții discontinue în complexul cristalin pe cînd gnaisul de Cozia apare doar ca incluziuni, din care cauză L. Mrazec i-a atribuit o origine granitică și o consolidare sub presiune.

Versantul transilvan al munților Făgăraș este alcătuit din șisturi cristaline epizonale, aparținînd grupului II (Mrazec). Rocile acestui grup sînt reprezentate prin filite cloritoase, filite sericitoase și filite grafitoase, care prezintă treceri gradate spre micașisturi cu biotit, clorit sau sericit precum și intercalații de cuarțite și șisturi amfibolice. Alături de complexul filitic, se dezvoltă șisturi sericito-cloritoase, calcare și dolomite cristaline. În mod subordonat seria epizonală prezintă gnaise oculare, diabaze și diabaze porfirice. Această serie se întîlnește și la sud-estul Făgărașului în masivele Iezeru-Păpușa și Leaota.

Seria de Leaota este constituită din șisturi cuarțitice, șisturi sericitoase, șisturi sericito-cloritoase cu porfiroblaste de albit, șisturi amfibolice și amfibolite. Gnaisele oculare și gnaisele aplitice injectează această serie epizonală. La nord-vest de Cîmpulung apar blocuri izolate de granit biotitic cu ortoză, plagioclaz și cuarț albăstrui, cunoscut sub numele de granit de Albești.

Tectonica. Raporturile geometrice dintre grupurile cristaline ale Carpaților meridionali au fost mult discutate pe motivul că grupul I, mai puternic metamorfozat, în loc să suporte grupul II, din contră, el este suportat în condiții inverse de grupul II, mai puțin metamorfozat. Poziția superioară, inversă a seriei cata-mezozonală față de seria epizonală a fost interpretată de G. Murgoci ca reprezentînd o structură în pinză.

La sfîrșitul secolului trecut geologii alpini au identificat această structură care constă din suprapunerea inversă a stivelor de strate vechi

peste altele mai tinere, pe distanță de zeci de kilometri. Fenomenul era explicat prin supracutare, adică prin culcarea și antrenarea cutelor vechi peste un autohton tânăr. La scurt timp după această descoperire importantă în arhitectura Alpilor, G. Murgoci (1905) a confirmat prezența structurii în pinză în Carpații români. După studii de durată în Carpații meridionali, genialul tectonician a descifrat arhitectura foarte complicată a acestei catene prin identificarea pinzei getice. Problemele tectonice a căror rezolvare încoronează activitatea sa științifică, sînt dezvăluite începînd cu anul 1898, cînd s-a ocupat de tectonica părții nordice a masivului Paring, iar în anul 1905 a descris pinza de supracutare, pe care a făcut-o apoi cunoscută, în Congresul Internațional de Geologie, ținut la Stockholm, în anul 1910. Lucrările anterioare privind Carpații meridionali se limitau pînă atunci la descrieri petrografice izolate sau grupate în anumite serii cu oarecare indicații asupra poziției lor geometrice. Murgoci a observat raporturile arhitecturale dintre cele două grupuri de roci, pe care le-a urmărit de la Dunăre pînă în Făgăraș. Iată cum a descris această descoperire de o deosebită importanță, care a condus la dezlegarea întregii arhitecturi a Carpaților : „Studiul tectoniceî munților și podișului Mehedinți ne-au dezvăluit un fenomen tectonic de o măreție neobișnuită : un imens șariaj (încălecare) de anumite formațiuni cristaline și mezozoice pe o suprafață de cel puțin 300 km lungime și 60 km lățime. Acest fenomen grandios este un punct critic pentru geologia Carpaților ; prin el regiunea aceasta a pămîntului a suferit o schimbare totală, așa că înainte de acest fenomen nu putem vorbi de Carpați, nu putem stabili mări și continente, nu ne putem face o idee de cum era această porțiune a globului terestru“.

Prin acțiunea de eroziune a apelor, astăzi pinza getică apare imbu-cătățită. Corpul principal îl formează munții Făgăraș, Lotru, Cibin, Sebeș, Poiana Ruscă și Semenice. Pe fondul autohton, format din munții Paring, Cerna, Mehedinți, Retezat, Petreanu și Almaș, apar izolate trei petice de acoperire, scăpate de sub acțiunea eroziunii normale, avînd forme și dimensiuni variate : Godeanu, Cerna și Orzești-Vîrciorova. Ultimele mărturii ale pinzei getice se întîlnesc pe marginea sudică a Carpaților meridionali și dispar sub învelișul terțiar al colinelor Olteniei : Văləri și Negoiești-Gura Văii.

Este de reținut modul evolutiv al formării pinzei getice, prezentat astfel de descoperitor : „Noi trebuie să presupunem două importante perioade de cutare în trecutul Carpaților sudici, cea mai veche terminîndu-se cu cretaciceul inferior și cea mai nouă, postcretacică, care continuă pînă astăzi. Fenomenul de supracutare se datorește primei perioade de cutare. Începutul acestui proces se pierde în noaptea perioadei geologice. După faptele foarte instructive și evidente pe care studiul tectoniceî păturilor neogene ale Subcarpaților ni le demonstrează, trebuie să admitem că cutările au fost în continuitate în tot trecutul pămîntului, începute deja în timpuri precarbonifere, au fost continuate uneori cu o mare, alteori cu o foarte mică intensitate pînă la mezocretacic cînd, survine un moment critic, acel al supracutării, o detentă subită a presiunii în scoarța pămîntului“.

În sintezele tectonice ale Carpaților români, tipărite între anii 1929—1942, I. P. Voitești a susținut ideea pînzelor carpatice, considerînd peticele de acoperire ale pînzei getice ca reprezentînd ele însele niște pînze individualizate. A descris astfel : pînzele solzi Băile Herculane și Retezat, pînza granitului de Șușița-Parîng cu fereastra Valea lui Stan și pînza Porților de Fier. De asemenea a extins pînza getică și în partea estică a Munților Apuseni.

Structura în pînză, în munții Făgărașului, este prezentată de diferiți autori în forme variate. G. Murgoci (1905) a considerat că acești munți fac parte integral din pînza getică. A. Streckisen (1936) a imaginat la est de valea Oltului o nouă pînză superioară pînzei getice, pe care a numit-o pînza de Făgăraș. I. P. Voitești (1942) a identificat, pe teritoriul munților Făgăraș, următoarele unități tectonice : pînza bucovinică pe versantul transilvan, pînza Porților de Fier în partea mediană a catenei și creasta Cozia-Ghițu, iar pînza Conglomeratelor de Bucegi în partea de sud a Făgărașului și în masivul Leaotei.

Aceste diferite interpretări privind structura în pînză a munților Făgăraș se datoresc faptului că s-a aplicat unei catene cristaline orogeneza clasică, valabilă pentru zonele sedimentare. Prezența unei pînze tectonice de vîrstă mezocretacică se bazează obligatoriu pe existența unor suprapuneri inverse a seriilor metamorfozate diferit, pe prezența depozitelor cretacice inferioare și mai vechi prinse pe planul de șariaj și pe apariția seriei puternic metamorfozate în zonele sinclinale susținute de un fundament autohton epizonal. Toate aceste condiții elementare nu se cunosc în munții Făgăraș. În adevăr, pe suprafețele de încălecare nu apar depozite cretacice sau mai vechi, care ar putea demonstra vîrsta mezocretacică a șariajului. Seriile cristaline se suprapun în mod normal și prezintă tranziții între ele ceea ce dovedește absența unor suprapuneri inverse, care ar putea pleda pentru existența structurii în pînză. De asemenea sîstuoizitatea arată poziții divergente, care demonstrează, prezența unei largi boltiri în axul căreia se dezvoltă, în mod normal, sîsturile cristaline ale grupului I. Reprezentarea cartografică a geologiei Făgărașului, nu favorizează deci, ipoteza structurii în pînză, ci pledează pentru existența unui larg anticlinoriu, dezvoltat pe întreaga suprafață a catenei muntoase.

Ideea metamorfismului generator de cutări, aplicată recent celor trei ramuri ale Carpaților români (M. Ilie, 1967), explică deformările geometrice ale catenelor cristaline, care au format baza unor pînze tectonice, sau cele din care a rezultat uriașa boltire a Făgărașului. Arhitectura catenelor cristaline, nu s-a format în urma compresiunilor laterale de natură orogenică ci, ele se datoresc faptului că, zonele cristaline posedă o plasticitate manifestată pe o lungă perioadă de timp, reîmpropătată în faze succesive cu particularități atenuate și schimbări calitative. Condițiile fizico-chimice favorabile metamorfismului regional au jucat rolul principal în deformările volumetrice ale maselor cristaline, prin micșorarea rezistenței rocilor provocată de recrystalizări și de apariția mineralelor de neoformăție. G. H. Wunderlich (1967) a adus în spri-

jinul deformărilor prin metamorfism ideea repartiției inverse a densității rocilor de origine metamorfică.

Pe măsura ridicării gradului de metamorfism, volumul rocilor a crescut treptat iar ca prim efect s-a produs o ridicare puternică pe verticală. Fluxul de profunzime a creat o intumescență unică, localizată în partea centrală a catenei. Această ridicare de ansamblu a provocat deformări importante, comparabile cu cele generate de orogeneza sedimentarului. Lipsa zonelor de zdrobire pe suprafețele delimitante ale seriilor cristaline arată că nu ne aflăm în prezența unei tectogeneze peliculare ci, avem de-a face cu transformări profunde. În procesul metamorfic creșterea volumelor prin cristalizări a provocat compresuni laterale. Efortul orientat era slab, însă exercitat asupra rocilor devenite plastice, a produs schimbările lente de formă și dezvoltare la scară mare. Metamorfismul, ajuns la un grad ridicat, a determinat formarea sistemelor de cute cu o variație rapidă a particularităților manifestând suprapuneri inverse ale zonelor izograde.

Imaginea intumescenței inițiale s-a complicat în timp și spațiu. Prin jocul pe verticală cata-mezozona a suferit o ridicare puternică, pe cînd epizona a rămas în profunzime, transformîndu-se în depresiuni, care au exercitat apoi un apel gravitațional față de cata-mezozonă. În cuprinsul Carpaților meridionali fenomenele se pot urmări în toată dezvoltarea lor. Munții Făgărașului au rămas în stadiul intumescenței inițiale, ridicată pe verticală fără ca să străbată epimetamorficul și fără revărsări bilaterale, care au stat la baza interpretărilor în pînză. Geneza anticlinoriului Făgărașului aparține hercinicului; lipsa zonelor brecifiate și a depozitelor mezozoice precum și prezența tranzițiilor litologice între zonele izograde pledează pentru vîrsta hercinică a cristalinului Făgăraș. Arhitectura sa veche nu se prezintă ca o structură în pînză, ci ca o boltire largă, de forma unui anticlinorium, adînc înrădăcinat. În vestul Carpaților meridionali intumescența s-a ridicat mult pe verticală, ajungînd să-și reverse marginile peste depresiunile epizonale învecinate. Aceste răsfrîngerii au servit ca bază la determinarea elementelor componente ale pînzelor cristaline, ceea ce nu corespunde realității.

Unda metamorfică a înregistrat în timpurile geologice reveniri cu amplitudine atenuată. În timpul orogenezei hercinice a atins maximum de dezvoltare. Regresul în timp al acestei unde a avut drept consecință amplitudinea descrescîndă a deformărilor geometrice din zonele cristaline. În faza austriacă a orogenului alpinocarpat, cristalinul Făgărașului prin ridicarea sa pe verticală a generat pinza de decolare și alunecare a Dimbovicioarei. Mecanismul de formare al pînzelor mezocretacice gravitaționale este bine cunoscut în munții Metaliferi, masivul Hășmaș și Rarău. Șariajele laramice au influențat ușor pinza Dimbovicioarei și au provocat pînzele scurte și suprapuse din regiunea Brașov-Postăvaru.

O dată cu sfîrșitul cretacului, climatul fizico-chimic fiind nefavorabil, cristalinul Făgărașului și-a pierdut plasticitatea; devenind rigid a fost supus regimului ruptural. În prezent sînt cunoscute trei falii principale, dezvoltate în lungul catenei. Falia Făgărașului care delimitează partea nordică a cristalinului, este pusă în evidență geomorfologică prin diferența mare de relief dintre munte și bazinul Transilvaniei. Falia Negoii este situată pe culmea muntoasă iar falia Brezoi-Cumpăna măr-

ginește partea nordică a crestei cristaline Brezoi-Ghițu. Pe teritoriul județului Argeș se află numai această din urmă falie, mărturie a ultimilor manifestări tectonice ale cristalinului de Făgăraș. Depozitele sedimentare cele mai tinere prinse sub această falie fiind de vîrstă tortoniană, se poate preciza că vîrsta faliei Brezoi-Ghițu este post-tortoniană.

Cristalinul Făgărașului și cel din creasta Brezoi-Frunți-Ghițu, îndeplinind condiții energetice și de construcție favorabile, au servit la instalarea sistemului hidroenergetic Argeș. Barajul de beton în arc, galeria aducțiunii principale, galeria forțată, centrala subterană și începutul galeriei de fugă au fost construite în complexul gnaiselor din creasta Frunți-Ghițu. Barajele, aducțiunile secundare și o parte din lacul de acumulare, sînt situate în partea sudică a cristalinului de Făgăraș.

II. Bazinul intermontan Rucăr-Dîmbovicioara

Partea de nord-est a județului Argeș cuprinde o porțiune importantă din bazinul mezozoic Rucăr-Dîmbovicioara. Situația geologică a acestui bazin, cuprinsă între partea orientală a munților Făgăraș și masivul Leaota, îl situează printre bazinele carpatice intermontane. El este așezat în zona de joncțiune a două ramuri carpatice; Carpații meridionali îi alcătuiesc fundamentul iar umplutura bazinului aparține Carpaților orientali. Funcțiunea de sedimentare a avut loc într-un timp relativ scurt; ea a durat de la mijlocul jurasicului pînă la sfîrșitul cretacicului. Depozitele de umplutură ne oferă imaginea eșalonării în adîncime, pe întreg teritoriul carpatic, a depozitelor mezozoice.

Jurasicul. În bazinul Rucăr-Dîmbovicioara jurasicul este reprezentat prin partea sa mijlocie (dogger) și cea superioară (malm). La sud, muntele Mateiaș este format numai din partea superioară și anume din depozitele cele mai tinere ale jurasicului (portlandian), care marchează partea cea mai înaintată a mării jurasice. La nordul bazinului, de la linia localităților Vulcan-Codlea-Cristian, apele jurasicului inferior și ale triasicului inferior și mediu dovedesc această ingresiune marină mai timpurie. Telescoparea depozitelor triasico-jurasice arată invazia succesivă a mărilor și totodată sensul de avansare al apelor de la nord spre sud. Marea cretacică a fost prezentă în bazinul Rucăr-Dîmbovicioara. Condițiile de sedimentare particulare ale acestui golf, au determinat depunerea unor stive diferite față de cele aparținînd zonei cretactice a Carpaților orientali. Condițiile biologice favorabile dezvoltării vieții, deosebite de cele din zona flișului, explică bogăția faunelor fosile, care au servit la identificarea diferitelor subdiviziuni cronologice. Cuiburile fosilifere de la Strunga, Dealul Sasului și valea Lupului sînt renumite prin mulțimea formelor de cefalopode și brahiopode. Ele au fost studiate de geologi vestiți ca Gr. Ștefănescu (1886), Gr. Cobălcescu, Fr. Herbich (1888), V. Popovici Hațeg (1898), I. Simionescu (1898—1905), E. Jekelius (1926) și sînt socotite monumente ale naturii.

Jurasicul din bazinul Rucăr-Dîmbovicioara reprezintă continuarea sudică a masivului Piatra Craiului. Începe în bază prin depozite jurasice medii (bathonian-bajocian) reprezentate prin microconglomerate, gresii cuarțitice, marne, marno-calcare și calcare fosilifere. Ele se întîlnesc în

baza masivelor calcaroase jurasice superioare sub forma unor benzi de cîteva zeci de metri grosime (E. Fundata, Culmea Zacotelor-Piscul Ciuciului, valea Giuvala).

Partea bazală a jurasicului superior (callovian-oxfordian) a fost identificată cu ajutorul faunei de la Gruiul Lupului, studiată la sfîrşitul secolului trecut de V. Popovici Haţeg (1898) şi I. Simionescu (1899). Succesiunea depozitelor (20—30 m) este constituită dintr-o brechie de transgresiune, calcare roşii-cărămizii şi calcare cu nodule silicioase. Dintre amoniţii întîlniţi aici cităm : *Kosmoceras mrazeci*, *Peltoceras subannulare*, *Collotia fraasi*, şi cîteva specii de *Reineckia* şi *Hecticoceras*.

Seria jurasică se încheie prin masive calcaroase care depăşesc 1000 metri grosime şi aparţin kimmeridigian-portlandianului. Calcarele sînt albe-cenuşii şi roşii, masive sau stratificate iar la microscop se disting calcare criptocristaline, calcare pseudoolitice, calcare cu foraminifere, calcare organogene şi calcare coraligene. Fauna de la Rucăr, determinată de I. Simionescu, precizează vîrsta acestor calcare prin prezenţa formelor *Ptygmatis carpathica*, *Ptygmatis bruntrutana*, *Nerinea schloenbachi*. În regiunea Rîşnov calcarele de facies recifal (portlandian) trec la faciesul de adîncime cu amoniţi (tithonic), demonstrînd adîncimea apelor marine.

Cretacicul inferior de tip Dimbovicioara, reprezentat prin toate etajele, apare pe zona Dimbovicioara-Muntele Ghimbav, orientată N-S, şi întreruptă de cretacicul superior. Este dezvoltat pe valea Dimbovicioara-Valea Izvorului, Dealul Sasului, Valea Cheia şi Muntele Ghimbavu. Partea sa inferioară aparţine valanginian-hauterivianului şi este reprezentată prin marne, marno-calcare, calcare marnoase şi marno-calcare cu noduli silicioşi. Fauna bogată din Dealul Sasului fiind descoperită în ivirile din marginea şoselei Cîmpulung-Braşov a fost cercetată de numeroşi cercetători. Dintre formele caracteristice cităm : *Neolissoceras grassianum*, *Crioceratites duvali*, *Duvalia dilatata*, *Lameliaptychus didayi*.

Barremianul urmează normal valanginian-hauterivianului, apare în umplutura sinclinalului Dimbovicioara-Dealul Sasului şi este reprezentat prin marne şi marno-calcare cenuşii albicioase, însoţite de calcare organogene şi de brezii. Fosilele caracteristice întîlnite în Dealul Sasului sînt : *Phylloceras tethys*, *Lythoceras subfimbriatum*, *Moutoniceras moutonianum*.

Seria cretacică inferioară se încheie cu aptianul, dezvoltat pe suprafeţe restrînse (valea Muierii) în asociaţie cu barremianul de la Dimbovicioara. Aptianul este reprezentat prin marne cu amoniţi (*Deshayesites*), calcare cu orbitoline şi conglomerate poligene.

În timpul cretacicului inferior, golful Dimbovicioara se afla în stăpînirea unei mări cu sedimentaţie liniştită, care oferea condiţii favorabile de viaţă. Fundamentul cristalin apropiat a asigurat evoluţia lentă a sedimentării iar echilibrul relativ al mişcărilor tectonice nu a furnizat materialul abundent, caracteristic zonelor de fliş. Faciesul cretacic de Dimbovicioara, vasos amonitic, îşi află echivalentul în partea orientală a munţilor Perşani, unde se dezvoltă cunoscutul facies de Carhaga (E. Jekelius, D. Preda). Analogia care nu înseamnă identitate, ne completează imaginea paleogeografică a mării cretacice. Faciesul de Carhaga se află în continuarea spre nord a bazinului Dimbovicioara şi prezintă asemănări litologice faţă de faciesul de Dimbovicioara. Deosebirile se explică

prin distanța și caracterul paleogeografic. Prezența infravalanginianului în faciesul de Carhaga se înscrie în jocurile apelor marine, care invadînd de la nord spre sud au sedimentat mai complet în munții Perșani față de bazinul Dimbovicioara. Liniar, între faciesurile de Carhaga și Dimbovicioara nu se interpune o zonă de sedimentare străină; faciesul flișoid Lupșa-Comana se află în interiorul catenei și anume la vest de insula cristalină Veneția, ce corespunde continuării nordice a extremității de NE a Făgărașului.

Cretacicul superior, reprezentat prin etajele vraconian-cenomanian și senonian, are o răspîndire mare în bazinul Rucăr-Dimbovicioara și prezintă un caracter discordant, transgresiv față de toate formațiunile mai vechi. El formează umplutura bazinului, este alcătuit din marne, gresii și conglomerate, iar etajele sale se deosebesc cu greutate, din care cauză o separare cartografică întîmpină dificultăți. De asemenea, depozitele cretacice superioare acoperă paleorelieful calcaros, jurasic și liniile tectonice, ceea ce a împiedicat multă vreme descifrarea arhitecturii. Sedimentele de bază aparțin vraconianului identificat de I. Simionescu și V. Popovici Hațeg (1898) prin determinarea faunei alcătuită din speciile: *Parahibolites tourtiaei*, *Puzosia subplanulata*, *Puzosia takei*, *Pachydesmoceras alimanășteanui*, *Mortoniceras inflatus*, *Scaphites meriani* etc.

Conglomeratele poligene, microconglomeratele și gresiile de la partea superioară a vraconianului sînt repartizate cenomanianului iar marnele cenușii cu inocerami de la nord de Rucăr, prin care se încheie seria cretacică, aparțin senonianului.

Tectonica. Pentru reconstruirea arhitecturii inițiale a bazinului Rucăr-Dimbovicioara trebuie descifrate raporturile dintre masele jurasice și cretacicul inferior în vederea descifrării tectonice antebaline, precum și deformările geometrice suferite de pătura discordantă a cretacicului superior.

Privitor la masele jurasice L. Mrazec și E. Jekelius au considerat masivul Piatra Craiului ca reprezentînd un sinclinal jurasic suportat de depozite cretacice pe flancul estic și încălecat la vest de marginea cristalinului de Făgăraș. Procesul tectonic pledează pentru mărturia unei structuri în pinză. Calcarele jurasice de la Piatra Craiului nu sînt autohtone ci, au fost antrenate de pe marginea masivului Făgăraș peste depozitele cretacice inferioare. I. P. Voitești (1942), în ultima sa sinteză a Carpaților noștri a considerat cuvertura conglomeratelor cenomane, însoțite de blocurile de calcare mezozoice, ca fiind deplasate peste cretacicul inferior și alcătuiind „pinza conglomeratelor de Bucegi”.

Punerea în evidență a pinzei mezocretacice a munților Perșani, (M. Ilie, 1935) alcătuită din depozite triasice (campilian-anizian) și calcare jurasice (portlandian), dovedește existența unei tectonici majore în faza orogenică austriacă, antebiană, la extremitatea sudică a Carpaților orientali. Pentru identificarea unui distrofism similar în bazinul Rucăr-Dimbovicioara, urmărirea raporturilor jurasic-cretacice ne va aduce dezlegarea. La prima analiză se constată caracterul predominant al maselor jurasice față de răspîndirea cretacicului inferior. Calcarele jurasice de la Muntele Giuvala-Vintarnița, Culmea Zacotelor, Piscul Ciuciului și Muntele Ghimbav ocupă culmile cele mai înalte. Subdiviziunile cretacicului inferior se mențin la cote mult inferioare; ele se dezvoltă în valea Dim-

bovicioara, pe Dealul Sasului și în văile Cheia și Strimba. În condiții normale ar fi trebuit ca jurasicul să ocupe relieful jos iar cretacicul inferior să se dezvolte la partea superioară a juarsicului, adică să ocupe culmile și cotele înalte. De asemenea se constată că, jurasicul prezintă discordanțe tectonice față de etajele cretacicului inferior. La sud de Vintarnița calcarele jurasice iau contact succesiv și direct cu aptianul, barremianul și valanginian-hauterivianul iar în valea Cheia ele sînt flancate numai de barremian. Aceste raporturi nu au rezultat dintr-o depunere cronologică succesivă ci, ele se datoresc unor deplasări de ordin tectonic. Natura acestor deplasări este învederată de raporturile jurasic-cretacic din valea Strimba. Aici poziția geometrică inferioară a cretacicului față de jurasic este clară; susținerea maselor de calcare jurasice de către cretacicul inferior apare în mod evident, prin faptul că depozitele cretactice inferioare se dezvoltă în valea Strimba, pe cînd flancurile acestei văi sînt acoperite de jurasicul Muntelui Ghimbav. Eroziunea a descoperit prin îndepărtarea calcarelor fundamentul cretacic; avem a face deci cu o fereastră tectonică iar jurasicul din Muntele Ghimbav se desenează sub formă unei mărturii a structurii în pînză. Poziția geometrică superioară a jurasicului de la Vintarnița-Muntele Giuvăla-Piscul Ciuciului pledează de asemenea pentru situația lor tectonică față de cretacicul inferior din valea Dimbovicioara — Dealul Sasului — valea Cheia.

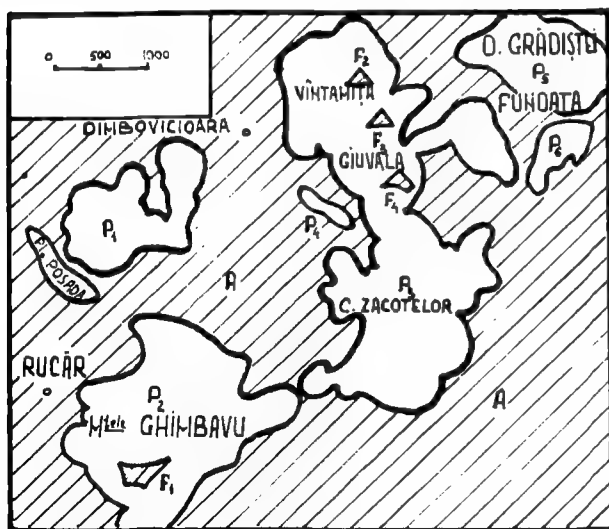

Fig. 2 — Pînză mezocretacică Dimbovicioara
P1-P6, Peticele de acoperire
F1-F4, Ferestrele tectonice A, Autohton

de calcare, cel puțin de la est de ivirile cristaline dintre văile Izvorului și Giuvăla, aparține masivului cristalin al Leaotei, iar la vest de aceste apariții de șisturi cristaline, autohtonului i se adaugă cretacicul inferior. Prin îndepărtarea cuverturii cenomane de la vest de valea Dimboviței se conturează de asemenea mărturiile calcarelor de-

Pentru continuitatea fenomenului trebuie să admitem că și calcarele de la Fundata-Moeciu de Sus se găsesc în aceeași poziție tectonică față de cretacicul inferior. Aceste calcare nu apar sub forma unei mase continue ci, se dezvoltă ca petice înconjurate de cretacicul superior. Conglomeratele cenomane au acoperit discordant paleorelieful; prin înălăturarea acestei pătri transgresive, post-tectonice avem imaginea întregită a masei jurasice de la Vintarnița-Giuvăla. Fundamentul autohton al acestei mase

plasate tectonic din apropierea masivului Iezerul-Păpușa : Riușorul — Valea Arșiței, Pleașa Posada și Cheile Dîmboviței-Dîmbovicioarei.

Din aceste date reiese că, structura în pînză, recunoscută în masivul Piatra Craiului și munții Perșani s-a extins și în bazinul intermontan Rucăr-Dîmbovicioara. Masele de calcare jurasice din cuprinsul acestui bazin constituie, în mod neîndoios, măturile unei pinze tectonice. La alcătuirea acestei unități participă depozitele jurasice medii și superioare, cele din urmă avînd caracter predominant. Acțiunea eroziunii normale, liniile disjunctive post-tectonice și cuvertura cenomană au deranjat caracterul unitar, inițial, al pinzei. Reconstituirea, realizată prin înlăturarea modificărilor ulterioare, arată prezența următoarelor măturii ale pinzei Dîmbovicioarei, numite petice de acoperire: Vîntarnița-Giuvala-Fundata-Moeciuc de Sus-Piscul Ciuciului, Muntele Ghimbav, Pleașa Posada, Riușorul-Arșița și Dîmbovița-Dîmbovicioara. Prin eroziunea maselor jurasice s-a descoperit autohtonul cretacic inferior din zona Dîmbovicioara-Dealul Sasului-Cheia-Strîmba precum și fundamentul cristalin. Îvirile restrînse de șisturi cristaline dintre văile Izvorului și Giuvala desenează trei ferestre tectonice. În aceeași situație se află și cretacicul inferior din valea Strîmba, alcătuiind fereastra Strîmba.

Ansamblul acestor elemente tectonice majore formează pinza Dîmbovicioara-Piatra Craiului de vîrstă mezocretacică precizată de ultimul termen șariat (apțianul) și de primul termen al cuverturii postectonice (vraconian). Mecanismul de formare se datorește decolării maselor jurasice de pe cristalinul Iezeru-Păpușa spre est, peste cretacicul inferior, depus în bazinul Rucăr-Dîmbovicioara. Această tectonică gravitațională, generată prin decolarea calcarelor jurasice de pe fundamentul originar și antrenarea peste un autohton mai tînăr, se datorește ridicării cristalinului pe verticală și apelului exercitat de depresiunea adiacentă. Ea se încadrează în tectonica generală a Carpaților orientali, unde au fost recunoscute pinza Rarău (M. Ilie), pinza de Hășmaș (M. Săndulescu), pinza munților Perșani (M. Ilie) și pinza Piatra Craiului (Mrazec-Jekelius). Succesiunea pînzelor mezocretacice se încheie cu pinza Rucăr-Dîmbovicioara (M. Ilie) și dovedește scara de dezvoltare largă a tectonice gravitaționale de vîrstă mezocretacică din Carpații orientali.

După paroxismul mezocretacic bazinul intermontan Rucăr-Dîmbovicioara intră într-o fază de acomodare disjunctivă, caracterizată prin fracturări puternice, care au influențat pinza și autohtonul. Rupturile produse în faza post-tectonică au generat un sistem de falii orientate diferit. Faliile principale mărginesc bazinul (falii periferice) sau sînt dispuse perpendicular pe marginile sale (falii radiale). Ele prezintă căderi în trepte separînd compartimente coborîte mai puternic în partea axială a bazinului. Paleorelieful, rezultat din această compartimentare prin linii rupturale și din eroziunea mării cenomane, a fost îngropat de conglomeratele de Bucegi care au invadat puternic bazinul depășind limita sa anterioară.

Cunoscute fiind fenomenele tectonice post-cretacice, laramice, din regiunea Braşov-Postăvaru, care au generat pînze scurte, suportate de senonian, s-au identificat încălecări suportate de cenomanian în bazinul Rucăr-Dimbovicioara (valea Raţei). Faptul dovedeşte influenţa mişcărilor laramice şi asupra acestui bazin.

III. Depresiunea tectonică Cîmpulung

Împrejurimile oraşului Cîmpulung în loc să prezinte colinele cele mai înalte din apropierea marginii muntoase, formează o depresiune înconjurată de un relief ridicat. La nord, această depresiune este limitată între văile Brătîla şi Dimboviţa, de cristalinul masivului Păpuşa. Peticile de calcare jurasice superioare (muntele Mateiaş), şi de conglomerate cenomane acoperă marginea sudică a masivului cristalin şi formează totodată fundamentul depresiunii Cîmpulung. Limita răsăriteană a acestei depresiuni este marcată de masivul cristalin al Lcaotei, de care se reazemă aceleaşi calcare jurasice (N. Stoineşti) şi depozitele cretacice superioare. În partea sudică, boltirea şisturilor cu peşti paleogeni separă depresiunea de colinele getice iar la vest se leagă cu depresiunea Loviştea şi cu zona muşcelor. Forma de găvan a acestei depresiuni îi oferă un climat blind, care a favorizat din vechime aşezările omeneşti; Cîmpulungul este prima capitală a Ţării Româneşti. Alături de relief, dispoziţia formaţiunilor geologice conturează depresiunea. Dispoziţia zonală a stratelor orientate E-V, în muncelele argeşene, nu se continuă la est de Rîul Doamnei. În împrejurimile Cîmpulungului ele capătă înfăţişarea circulară. De asemenea succesiunea stratigrafică nu urmează ordinea cronologică, adică depozitele vechi nu ocupă partea nordică iar spre sud stratele nu se dispun în ordinea vechimii. În adevăr, se constată că depozitele cele mai noi ocupă partea centrală a depresiunii şi iau contact direct cu masivul cristalin al Păpuşei iar la sud de Cîmpulung se întîlnesc depozitele mai vechi care mărginesc relieful depresionar. Un alt caracter al depresiunii Cîmpulung se datoreşte lipsei de simetrie tridimensională, care se constată prin dispoziţia asimetrică a formaţiunilor geologice faţă de direcţia N-S, E-V, şi NE-SV. Descifrarea arhitecturii fundamentului ne poate oferi imaginea reală a depresiunii. Pentru aceasta trebuie să cercetăm componenţa stratigrafică, urmărind dezvoltarea în timp a procesului de sedimentare, şi prezenţa accidentelor tectonice.

Conţinutul stratigrafic al depresiunii Cîmpulung începe cu depozitele cretacice superioare (cenomanian, senonian) şi se încheie cu depozitele cuaternare.

Cenomanianul conglomeratic-grezos prezintă afinităţi cu depozitele din bazinul Rucăr-Dimbovicioara; este răspîndit ca petice pe cristalinul Păpuşei şi în partea de NV a depresiunii Cîmpulung.

Senonianul este aşezat pe limita dintre fundamentul cristalin şi depozitele reliefului depresionar. Se întîlneşte în două regiuni diferite: la NV, pe teritoriul localităţilor Albeşti-Bughea şi pe marginea estică (Stoineşti). Se caracterizează prin uniformitatea sedimentelor, alcătuite

din marne și argilo-marne asemenea faciesului de Rucăr și complet diferite de faciesul marnelor roșii de la est de valea Dimboviței. Dispoziția transgresivă a senonianului reiese din discordanța față de sisturile cristaline și calcarele jurasice precum și din independența manifestată față de subdiviziunile cretacice mai vechi. Vîrsta sa s-a precizat prin formele de echinide (*Echinocorys*, *Micraster*) și amoniții (*Pachydiscus gallevillensis*, *Hauericeras*), recunoscuți în marnele de la Albești.

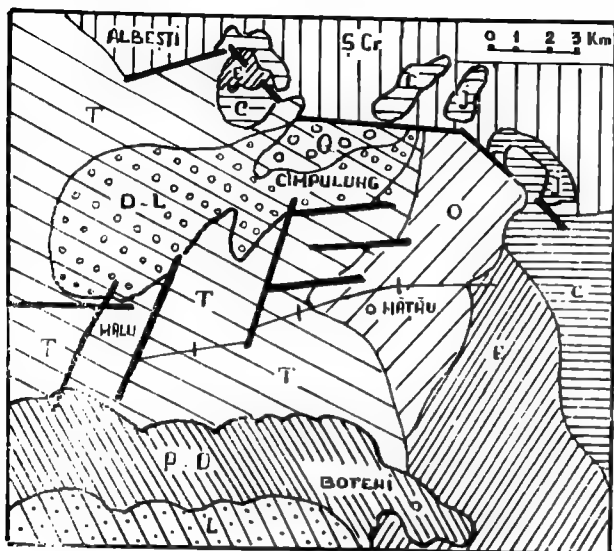

Fig. 3 — Schița geologică a depresiunii Cimpulung (după V. Dragoș și M. Ilie). S. Cr. Sisturi cristaline; J. Jurasic; C. Cretacic; E. Eocen; O. Oligocen; T. Tortonian; P-D, Panțian-Dacian; D-L, Dacian-Levantin; L, Levantin; Q, Cuaternar.

construirea Mănăstirii Curtea de Argeș (începutul sec. XVI) și a troițelor din sec. XVI și XVII înșirate pe drumul dintre Cimpulung și Podul Dimbovicioarei. Calitățile tehnologice ale calcarului numulitic de Albești fac să fie folosit și în prezent ca piatră de construcție și ornamentală; picioarele podului Cernavoda și Arcul de Triumf din București au fost construite din acest calcar.

Faciesul calcaros al eocenului din depresiunea Cimpulung formează o insulă izolată față de celelalte faciesuri carpatice (faciesul flișoid de Șotriș, faciesurile de fliș ale Tarcăului). El își găsește asemănarea în calcarele de la Porcești de pe marginea nord-vestică a munților Făgăraș și în calcarele de Ampoița de pe marginea estică a Munților Apuseni, unde se constată legătura cu faciesul flișoid de Șotriș din regiunea Șard-Ighiu.

Oligocenul este distribuit în mod inegal în depresiunea Cimpulung: în partea de NE se dispune discordant pe eocenul de la Albești-Bughea iar la est și sud-est ocupă o suprafață întinsă, între localitățile Valea Mare, Suslănești, Mățău, unde se reazemă pe faciesul de Șotriș. De-

Eocenul se dezvoltă la partea superioară a senonianului de la Albești; este dispus discordant și alcătuit din conglomerate, gresii, calcare oncolitice, calcare organogene și calcare grezoase cu alge calcaroase (*Lithothamnium*). Calcarele organogene conțin fosile caracteristice reprezentate prin foraminifere (*Nummulites*, *Assilina*), brachiopode (*Terebratula hilarionis*), echinide (*Conoclypeus conoideus*, *Rumanaster uhlgi*) și pești selacieni (*Charcharodon angustides*, *Lamna elegans*, *Myliobatis*). Calcarele numulitice de la Albești sînt exploatate din timpuri vechi; ele au servit la

pozitele oligocene prin natura și răspîndirea lor demonstrează o uniformizare a faciesului din interiorul depresiunii și o apropiere de faciesul flișului carpatic. Începînd cu oligocenul condițiile de sedimentare din cele două regiuni se apropie între ele. Ele sînt reprezentate prin șisturi fine argilo-marnoase, bituminoase (șisturi disodilice), bogate în schelete de pești. Caracterul transgresiv reiese din raporturile discordante față de fundamentul cristalin (E. Valea Mare) și crețacic (Piatra-E. Suslănești). În apropierea calcarelor jurasice de la Mateiaș și Piatra, șisturile oligocene conțin blocuri de calcare breicioase. Oligocenul de la Suslănești este renumit prin bogata faună de pești, care a format subiectul de doctorat al Prof. M. Paucă (1934). Fauna de pești fosili de aici cuprinde un număr important de forme cunoscute în restul Europei precum și forme noi cu denumiri locale, dintre care cităm : *Nemachilus musceli*, *Clupea voinovi*, *Mrazecia mrazeci*, *Ammodytes antipai*, *Scomber voitești*, *Propercarina rebeli*, *Propercarina pietschmanni*, *Properca sabbai*, *Serranus simionescui*. Observațiile biologice au servit la reconstituirea condițiilor de viață din marea oligocenă iar flora bogată de la Suslănești la precizarea condițiilor climatice contemporane oligocenului. Dintre speciile determinate de M. Paucă cităm : *Chamaecyparites hardti*, *Taxodium distichum*, *Laurus phoeboides*, *Cinnamomum lanceolatum*, *Fagus feronie*, *Quercus drymeria*, *Myrica longifolia*, *Magnolia diane*.

Tortonianul reprezintă o puternică transgresiune, care a depus la sud de orașul Cîmpulung și a pătruns în partea sa vestică acoperind depozitele crețacico-paleogene din regiunea Albești. În bază este alcătuit din conglomerate poligene cu elemente remaniate din cristalinul Făgărașului, gnaisul de Cozia și sedimentarul de pe marginea sudică a depresiunii. La partea superioară se dezvoltă gresii, nisipuri, marne nisipoase și marne. Colorația roșie și violacee a depozitelor tortoniene se datorește oxidilor de alterație spălați de pe masivul cristalin. Local, la partea superioară a tortonianului din valea Rîul Tîrgului, la sud de Cîmpulung, apare un strat de oțiva metri grosime de tuf dacitic, deranjat tectonic. Acest tuf dacitic se continuă către dealul Flămînda, unde s-a colectat lamelibranhiatul *Spaniodontella pulchella*, caracteristic depozitelor tortoniene. Gipsurile, care arată intervenția temporară a faciesului lagunar, sînt cunoscute în Dealul Flămînda și între Cîmpulung și Mățău. Conglomeratele transgresive, depozitele psamito-psefitice aparțin faciesului litoral și neritic de mică adîncime al invaziei marine din timpul tortonianului iar prezența gipsurilor demonstrează instalarea faciesului lagunar la partea terminală a ingresiunii marine. O dată cu sfîrșitul tortonianului apele marine se retrag, fără ca să mai revină nici măcar sub forma apelor salmastre ale sarmațianului. Apele lacustre pliocene se instalează în depresiunea Cîmpulung, deabia în timpul pontianului.

Pontianul din împrejurimile Cîmpulungului a fost determinat de V. Dragoș prin identificarea speciilor *Valenciennius annulatus* și *Viviparus achatinoides*. Depozitele pontiene sînt constituite din nisipuri micacee, grosiere sau fine, la partea inferioară și din marno-argile compacte cu rare intercalații nisipoase la parte superioară. Ele sînt dispuse discordant față de depozitele tortoniene și participă la umplerea depresiunii Cîmpulung. Apele lacului pontian au invadat dinspre sud ; depășind pragul Mățău-Malu au pătruns în această depresiune. După retragerea apelor

marine și lacustre din timpul sarmațianului și meoțianului, se instalează sedimentarea ponțiană, care continuă și în dacian-levantin.

Dacianul, sedimentînd în continuarea ponțianului, însoțește depozitele ponțiane din depresiunea Cîmpulung. Depozitele alcătuitoare sînt reprezentate printr-o alternanță de marne șistoase cu solzi de pești și impresiuni de plante, marne nisipoase, nisipuri micacee și pietrișuri mărunte. Tranziția gradată față de ponțian face ca limita inferioară a dacianului să fie trasată cu aproximație.

Levantinul încheie seria pliocenă din depresiunea Cîmpulung și este reprezentat prin pietrișurile de Cîndești, care aflurează în valea Schitului, unde formează un canion înalt de circa 50 metri. Aceste pietrișuri sînt alcătuite din elemente bine rulate, de 2—3 cm diametru, și avînd structura încrucișată.

Cuaternarul încheie sedimentarea în depresiunea Cîmpulung și s-a păstrat în partea centrală de maximă adîncime a reliefului. Aceste ultime depozite au colmatat regiunea și sînt reprezentate prin pietrișuri nesortate și lipsite de stratificație. Ele poartă numele de Pietrișuri de Gruiu (pleistocen inferior), se dezvoltă în Dealul Gruiu și suportă o bună parte a orașului Cîmpulung. Depozitele de terasă aparțin de asemenea cuaternarului. Ele se întîlnesc în lungul văilor Bughea și Rîul Tîrgului. Terasale înalte (pleistocen superior) dezvoltate pe versantul drept al Rîului Tîrgului ajung pînă la 590 metri, iar terasele medii se ridică la 500 metri. Terasale inferioare (holocen inferior) sînt mult mai dezvoltate și urmăresc actualele albie ale văilor amintite. Cursul văilor a suferit o deplasare spre est în timpul pleistocenului, deoarece terasele superioare și medii s-au păstrat numai pe versanții drepecți.

Din datele stratigrafice, rezultă că depresiunea Cîmpulung și-a început evoluția din timpul senonianului, a primit apele mărilor transgresive eocene și tortoniene precum și ale lacului pliocen (ponțian-levantin); colmatarea a avut loc la începutul cuaternarului. Această evoluție a fost dirijată de configurația și jocul fundamentului depresionar.

Tectonica. Înregistrarea tuturor ingresiunilor puternice marine și lacustre, de către depozitele depresiunii Cîmpulungului, demonstrează existența unei fose sedimentare, cu evoluția cuprinsă între senonian și cuaternar. Această depresiune nu se datorește unor eroziuni puternice anterioare depunerilor, deoarece sedimentele nu se succed în ordinea cronologică ci se prezintă cu o dispoziție diferită față de cele aflate în muscelele Argeșului din imediata vecinătate. Depresiunea Cîmpulungului este o groapă tectonică (graben) cu evoluție diferită. Este limitată la nord și est de masive cristaline acoperite parțial de calcare jurasice (Mateiaș, Piatra) și depozite cenomane. Raporturile directe dintre sedimentarul depresiunii și cristalinul limitrof demonstrează în primul rînd scufundarea zonei flisului a Carpaților Orientali precum și a cristalinului. Întreruperea bruscă a cristalinului Leaotei în partea sa occidentală vine în sprijinul unei discontinuități brusce, de ordinul faliiilor, mascată în prezent prin dispoziția discordantă a oligocenului. Raporturile dintre cristalinul Făgărașului și sedimentarul din partea NV a sedimentarului depresiunii Cîmpulung, între văile Brația și Rîul Tîrgului, arată prezența unei falii de acoperire. Șisturile cristaline se suprapun sub un unghi mare de grade peste depozitele senoniene, eocene și oligocene. Între văile

Argeşului şi Riul Doamnei aceste raporturi devin normale. Anticlinalul Măţău, format din depozite tortoniene şi orientat E-V, formează limita sudică a depresiunii. La extremitatea sa vestică o falie transversală îl întrerupe brusc la apus de valea Bughea. Anticlinatul Măţău a fost afectat de asemenea de patru falii longitudinale, urmărite de V. Dragoş între văile Româneşti şi Riul Tîrgului. Aceste falii cu căderi în trepte spre centrul depresiunii se dezvoltă între Măţău şi Cîmpulung. Dispoziţia în trepte a acestor falii a generat scufundarea tectonică, care a solicitat invaziile importante ale apelor marine şi lacustre. În afara acestui sistem disjunctiv, care a dat naştere gropii tectonice cu evoluţia în timp cuprinsă între senonian şi cuaternar, V. Dragoş (1954) a identificat falia transversală Groşuri, orientată NNE-SSV, care urmăreşte cursul Riul Tîrgului în Dealul Gruiu şi traversează axul depresiunii. Această falie se înscrie în seria faliilor ortogonale de la vest de valea Bughea.

Depresiunea tectonică Cîmpulung prevăzută cu linii de scufundare limitrofe şi interioare a evoluat din partea terminală a cretacicului pînă în cuaternarul înaintat. Dovada activităţii sale actuale este pusă în evidenţă de localizarea cutremurelor de pămînt cunoscute.

IV. Depresiunea intramontană Loviştea

Depresiunea Loviştea se dezvoltă la partea de sud a munţilor Făgăraş şi este cuprinsă între aceşti munţi şi creasta Cozia-Frunţi-Ghiţu. Primele studii datorate lui I. P. Voiteşti a numit-o bazinul Brezoi-Titeşti, după extremitatea de vest, unde a determinat o bogată faună eocenă alcătuită din moluştele: *Congeria bitneri*, *Velates schmidelianus*, *Cerithium conoideum*, *Ovula hantkeni*, *Ampulina parisiensis* etc. Şt. Ghica (1958) a identificat continuarea spre est a acestei depresiuni, pe care a numit-o depresiunea Loviştea. Recent, V. Dragoş a precizat legătura dintre depresiunile Loviştea şi Cîmpulung.

Incastrat adînc între şisturile cristaline, bazinul Loviştea se întinde pe o distanţă de 45 km, de la vest de localitatea Brezoi (Valea lui Stan) şi pînă la est de valea Vilsanului. Pe teritoriul judeţului Argeş se dezvoltă între văile Topolog şi Vilsan pe o lungime de 20 km şi o lărgime medie de 2 km. Depozitele din umplutura bazinului se dezvoltă succesiv, în ordinea cronologică; în partea de vest se întîlnesc depozitele cele mai vechi iar din bazinul Topologului spre est predomină tortonianul. Subdiviziunile geologice se succed deci cronologic de la vest la est spre deosebire de depresiunea Cîmpulung, unde succesiunea se dezvoltă nord-sud. În regiunea Brezoi-Titeşti a fost recunoscută următoarea succesiune stratigrafică: senonianul sub faciesul recifal cu rudişti şi *Actaeonella*, eocenul superior în faciesul flisoid cu tendinţa de îndulcirea apelor la partea superioară şi oligocenul în facies disodilic. Tortonianul este reprezentat prin conglomerate cu elemente de cîţiva metri cubi formate de şisturi cristaline, conglomerate slab cimentate, microconglomerate şi gresii grosolane. În valea Doamnei (Slatina-Nucşoara) reapare eocenul şi oligocenul de la E. Titeşti-Podeni, care întrerupe local continuitatea tortonianului, dezvoltat în depresiunea Cîmpulung. Între văile Argeş şi Vilsan, pe flancul de nord al bazinului Loviştea, apare o fişie de depozite eocene.

Tectonic, flancul sudic al depresiunii intramontane prezintă o falie de acoperire; gnaisul de Cozia încăleacă sub un unghi mare tortonianul. În afara acestei falii longitudinale (Brezoi-V. Nucșoara) se întâlnesc câteva falii transversale reflectate din fundamentul cristalin. Falia Titești orientată N-S delimitează intrindul cristalinului de la E. Boișoara iar falia Podeni întrerupe liniar eocenul de Titești și încadrează la est petecul cristalin Boișoara. La Perișani falia Podeni întâlnește ortogonal falia longitudinală Brezoi-Nucșoara. Faliile transversale Argeș și Vilsan delimitează un compartiment ridicat al depresiunii pus în evidență prin apariția eocenului din fundament. Pe flancul sudic depozitele tortoniene sînt afectate de prelungirea faliilor transversale, care străbat extremitatea estică a crestei Cozia-Ghițu.

Depozitele bazinului prezintă la extremități 2—3 cute scurte iar în cea mai mare parte, între Topolog și Vilsan, ele desenează un sinclinal unic cu flancul nordic normal iar cel sudic răsturnat din cauza șariajului scurt produs de gnaisul de Cozia. V. Dragoș (1954) a stabilit legătura depresiunii intramontane Loviștea cu depresiunea Cîmpulung, prin identificarea unor falii transversale, care delimitează mici gropi tectonice. Între văile Doamna și Bughea autorul a identificat două grabene, dispuse în prelungirea depresiunii Loviștea. La est de localitatea Stănești apar două falii situate pe versanții văii Pîrîiești, care încadrează grabenul Pîrîiești. Între văile Bratia și Bughea V. Dragoș a identificat două falii orientate NE-SV, care încadrează grabenul Maľu. Compartimentarea, reliefată de micile grabene, jalonează prelungirea în fundament a crestei Cozia-Ghițu, care formează limita sudică a celor două depresiuni tectonice: Loviștea și Cîmpulung. Anticlinalului Mățău îi corespunde în adîncime continuarea spre est a crestei Cozia-Ghițu și racordarea cu masivul Leaotei. Prospekțiile geofizice au confirmat constatările geologice, care pledează pentru caracterul tectonic al depresiunii Cîmpulung și continuarea ei în depresiunea Loviștea.

Între aceste depresiuni cu aceeași geneză există cîteva deosebiri esențiale. Depresiunea Loviștea este încadrată pe cea mai mare întindere de către șisturile cristaline; ea aparține munților cristalini ai Făgărașului. Depresiunea Cîmpulung se dezvoltă în partea sudică a masivului Păpușa și partea estică a Leaotei; ea nu aparține Carpaților meridionali. Componenta stratigrafică este comună ambelor depresiuni în partea inferioară (senonian-eocen) și diferă la partea superioară. Pliocenul se dezvoltă numai în depresiunea Cîmpulung ceea ce dovedește viața ei prelungită față de evoluția scurtă a depresiunii Loviștea. Conturul acestor depresiuni se dovedește sensibil: bazinul Cîmpulung are o suprafață restrînsă înscrisă într-un dreptunghi de 15/5 km, iar depresiunea Loviștea prezintă o suprafață dreptunghiulară alungită, mult mai mare (40/7 km). Tectonica de fundament apare mai complicată la depresiunea Cîmpulungului. Raporturile tectonice față de cristalin diferă de asemenea; depozitele acestei depresiuni suportă șariaje dinspre nord iar cele din depresiunea Loviștei prezintă șariaje inverse, datorite cristalinului Coziei-Ghițu.

V. Muscelele argeșene

La sud de creasta Cozia-Ghițu se desfășoară zona colinară, cunoscută sub numele de muscelele argeșene, care se întinde spre sud pînă la paralela Pitești. La est se continuă pînă în valea Dimboviței iar la vest pînă în valea Oltului. Muscelele argeșene reprezintă continuarea spre NE a Depresiunii Getice și se caracterizează printr-o structură geologică simplă : în partea de nord formațiunile geologice se succed fără tulburări tectonice iar în partea sudică ele se învălurează formînd cîteva cute purtătoare de țiței.

Eocenul reprezintă depozitele cele mai vechi ale muscelor care se reazemă discordant pe cristalinul Cozia-Ghițu și diferă ca facies de eocenul depresiunii Cîmpulung și al zonei flișului din Carpații orientali. Contactul direct al eocenului față de Carpații meridionali și tectonica sa simplă face ca în dreptul colinelor argeșene zona flișului cretacic și paleogen a Carpaților orientali să dispară brusc în valea Dimboviței. Scufundarea are loc după o linie rupturală profundă, care formează linia de demarcație dintre Depresiunea Getică și Carpații orientali. Sistemul de falii majore din estul munților Făgăraș și estul masivului Leaota întrerupe continuitatea zonei flișului cretacic în cea mai mare parte. Zona flișului paleogen și o porțiune redusă a zonei flișului cretacic se oprește în dreptul dislocației Dimbovița, care limitează la vest masivul Leaota și separă bazinul Rucăr-Dimbovicioara de masivul Iezeru-Păpușa.

Conservarea succesiunii stratigrafice eocen-pliocen din muscelele argeșene, fără complicații plicative și cu faciesuri diferențiate de cele ale Carpaților orientali este justificată de fundamentul cristalin, care se întinde pînă la nord de orașul Curtea de Argeș. Prezența acestei platforme frontale de cristalin este justificată de faciesurile getice, structura monoclină și linia de legătură între marginea liniară, sudică a masivului Leaota și munților Căpățîni.

Muscelele argeșene sînt dealuri monotone cu spinări rotunjite care se întind de la est spre vest, prezentînd înălțimi tot mai joase cu treceri nesimțite la cîmpie. Ele reflectă structura calmă a suprastructurii terțiare, apărută de deformări plicative prin subasmentul cristalin.

Faciesul getic al eocenului începe din valea Vîlsanului și se dezvoltă zonar, cu direcția E-V pînă în valea Topologului. De la Sălătruc zona eocenă se orientează NE-SV pînă în valea Oltului, unde continuă cu aceeași direcție în regiunea Călimănești-Olănești. Acest facies prezintă afinități cu faciesul de Titești și cuprinde două orizonturi : orizontul conglomeratic din bază și orizontul marnos superior. Orizontul conglomeratic alcătuit din conglomerate poligene, conglomerate cuarțitice, microconglomerate și gresii conglomeratice, prezintă grosimi variabile de la 150 m (valea Argeșului) la 600 metri (valea Vîlsanului) și prezintă treceri gradate la orizontul marnos. În baza acestui orizont marnos se întîlnesc marne oncolitice în care se găsesc numeroase resturi de numuliți și moluște (I. P. Voitești, 1909 ; V. Dragoș, 1954). În treimea superioară a orizontului marnos se află o puternică intercalație lenticulară de conglomerate cu tranziții superioare la gresii cunoscute sub numele de gresia de Corbi (S. Ștefănescu) sau complexul de Corbi (V. Dragoș). Depozitele eocene rezemate discordant pe fundamentul cristalin prezintă

căderi sudice din ce în ce mai slabe iar la partea superioară se dispun normal depozitele oligocene.

Oligocenul însoțește zona eocenă între Topolog și Vîlsan și prezintă prelungiri sudice în dreptul văilor principale; dezvoltarea în dreptul acestora merge progresiv de la vest spre est atingînd maximum de lărgime în Rîul Doamnei. Este reprezentat prin faciesul disodilic și faciesul lagunar. Faciesul disodilic este alcătuit din sisturi marno-argiloase, bituminoase, cu resturi de pești asemenea depozitelor din anticlinalul Mățau. Gresile gipsifere, gipsurile amorfe sau serpentiniiforme și marnele nisipoase de la partea superioară a oligocenului de la Nucșoara-Corbșori-Stănești-Galeșu-Corbi-Bucșenești reprezintă faciesul lagunar, prin care se încheie sedimentarea paleogenului. Acestea prezintă rezerve și calități industriale.

Tortonianul reprezintă primul termen al ciclului de sedimentare neogenă și a înregistrat o puternică transgresiune marină. Apele mării tortoniene au atins zona eocenului getic, au umplut bazinul Loviștea și au invadat depresiunea Cîmpulung. În zona muscelor argeșene el atinge maximum de lărgime pe valea Topologului (12 km) iar în valea Doamnei, banda depozitelor tortoniene se îngustează ajungînd la 2 km. Depozitele alcătuitoare aparțin faciesului litoral-recifal, faciesului neritic de mică adîncime și faciesului lagunar. Faciesul litoral-recifal (M. Ilie, 1932) se reazemă pe eocenul de la Sălătruc și este reprezentat prin calcare cu *Lithothamnium* și lamelibranhiate. Prezența acestui facies marchează linia avansată de țarm a mării tortoniene și a pus ipoteza răspîndirii depozitelor tortoniene în zona miocenă, repartizată anterior helvețianului. Faciesul neritic de mică adîncime, format din depozite detritice psamito-pelitice este asemenea celui descris în depresiunea Cîmpulung. La partea superioară, marea tortoniană trece la depunerea faciesului lagunar, reprezentat prin gipsuri.

Sarmațianul se dezvoltă la vest de valea Topologului; el nu a fost identificat în muscelele argeșene, fiind probabil acoperit de sedimentele pliocenului, care apare dezvoltat prin toate etajele sale.

Meoțianul marchează începutul pliocenului, apare între văile Topolog și Argeș, pe linia satelor Birseștii de Jos-Dobrota, și se reazemă discordant pe tortonian. El nu se cunoaște la est de valea Argeșului și în bazinele Loviștea și Cîmpulung. Depozitele alcătuitoare sînt reprezentate prin gresii calcaroase, marne, marne bituminoase și marne nisipoase. Fosilele caracteristice sînt: *Dosinia meotica* și *Congerina novorossica*.

Ponțianul a fost identificat de V. Dragoș (1954) prin determinarea următoarei faune din valea Argeșului: *Valenciennius annulatus*, *Paradacna abichi*, *Monodacna pseudocatillus*, *Melanopsis decollata*, *Unio rumanus* și *Viviparus acathinoides*. Depozitele sale sînt formate din marne, marne nisipoase, marno-argile și marne nisipoase cu *Phyllicardium*, care anunță trecerea la dacian. Prezența ponțianului în muscelele Argeșului se dezvoltă ca o bandă continuă între văile Topolog și Bughea, pe linia localităților Blaja-Valea Danului-Valea Iașului-Domnești-Godeni. Lărgimea maximă este atinsă pe teritoriul localității Valea Danului (4 km) iar lateral se îngustează treptat astfel că la Godeni ajunge la 1 km. Ponțianul muscelor acoperă succesiv depozitele meo-

tice pe care le depășește la est de Argeș luînd contact direct cu tortonianul. Apele lacului pontian manifestă aici o invazie remarcabilă, care avansează treptat spre nord-est, pătrunzînd în centrul depresiunii Cimpulung. Un prag contemporan a împiedicat apele pontiene să pătrundă în depresiunea Loviștei.

Dacianul este strîns legat de depozitele pontiene, față de care manifestă o continuitate de sedimentare. Este reprezentat printr-o alternanță de marne, argile și nisipuri purtătoare de cochilii de *Stylodacna*, *Prosodacna*, *Dreissena*, *Unio*, *Melanopsis*, marne cu *Hyriopsis* cu *Viviparus bifarcinatus*, argile negre și strate de lignit xiloid. Puncte fosilifere importante se cunosc la N. Tigveni, E. Curtea de Argeș, Valea Faurului, Poienari, Jugur și Ungureni. Depozitele daciene însoțesc pontianul manifestînd tendința ușoară de acoperire spre est; grosimea cea mai mare se observă între văile Doamna și Slănic. La extremitatea de est, dacianul avansează peste zona eocenului de Șotriile de la Malu cu Flori-Bărbulețu. Ele își mențin structura monoclină, ca și zonele anterioare, pe toată întinderea.

Levantinul reprezintă umplutura lacului pliocen, prin care se încheie sedimentarea în muscelele Argeșului și depresiunea Cimpulung. Acoperă cea mai mare parte a acestor muscele dezvoltîndu-se de la sud de linia Ciofringeni-Curtea de Argeș-Capu Piscului și pînă la paralela Pitești. Depozitele levantine sînt reprezentate prin argile, marne și nisipuri în bază iar la partea superioară prin nisipuri și pietrișuri. Viviparele și unionidele sculptate le precizează vîrsta prin speciile: *Unio procumbens*, *Unio sculptus*, *Viviparus bifarcinatus*, *Viviparus turgidus* și *Viviparus desmanianus*. Pietrișurile de Cîndești încheie succesiunea levantinului și acoperă cea mai mare parte a zonei levantine.

Spre deosebire de formațiunile anterioare zona levantinului este afectată de cutări. Sistemul plicativ levantin este orientat E-V iar aflorimentele și mai ales datele de foraj au identificat la nord de Pitești următoarele anticlinale: Fețeni-Schitul Matei cel mai nordic, Săpunari, Merişani-Drăganu și Slătioarele. Aceste anticlinale strînse și faliate cu vergențe sudice contrastează cu sinclinalele intermediare, largi.

Modul de comportare în adîncime al acestor cute ne arată o dizarmonie între structurile adînci și cele de suprafață. Paleogenul identificat în axul anticlinalelor se comportă ca un material relativ rigid, din care cauză a provocat formarea outelor solzificate. Depozitele plastice ale miocenului au generat cute largi, care îmbrățișează oțiva solzi oligoceni iar pliocenul a moderat unduțiile fundamentului și manifestă tendința către structura monoclină. Această dizarmonie normală a cutelor ar putea fi pusă pe seama unor diferite mișcări orogenice, prezența lor fiind justificată într-o oarecare măsură de discordanțele stratigrafice. Jocurile înregistrate de liniile de țarm nu sînt cauzate numai de orogeneză ci, de deplasările de fund ale zonelor de sedimentare. Variația nivelului marin nu se datorește exclusiv deformărilor orogenice ci, este provocată de mișcările de basculă. Dizarmonia cutărilor nu se datorește unei succesiuni de procese orogenice ci, poate rezulta din modul de comportare al materialului sedimentogen.

Depresiunea getică cuprinde trei complexe sedimentare cu plasticitate diferită: complexul paleogen rigid din bază, complexul plastic

al miocenului și complexul inert al pliocenului. Complexul inferior a cutat puternic, dînd naștere cutelor solzi și s-a comportat ca insule rigide sau ca obstacole, care au provocat deplasări laterale. Complexul miocen, plastic, a format anticlinale largi, în dizarmonie față de cutele adînci iar complexul pliocen, inert, a creat dizarmonia dintre cutele miocene și pliocenul cu structura monoclină. Caracterul monoclin al formațiunilor din jumătatea nordică a muscelor se datorește fundamentului cristalin, care nu a participat la cutările terțiare ci a manifestat numai accidente rupturale.

Racordarea sistemului plicativ din Carpații orientali cu cel al Depresiunii getice de la est de Olt, nu se poate realiza liniar prin zona colinelor argeșene din cauza intervenției unor compartimente structurale, care se interpun deranjînd continuitatea sistemelor plicative. Corespondența accidentelor tectonice apare evidentă numai în partea sudică a colinelor argeșene, unde continuarea cutelor subcarpatice este constatată. Sistemul de cute al fundamentului flișului de sub amplasamentul acestor coline nu poate fi considerat că și-a păstrat mersul liniar, deoarece a suferit deranjări de la direcția cunoscută, la est de valea Dimboviței, prin intervenția unei flexuri largi și prezenței cristalinului. Tectonica particulară a colinelor getice nu se racordează în zonele profunde și de suprafață cu deformările geometrice ale unităților adiacente. În schimb în tectonica de profunzime s-au păstrat legături de continuitate între fundamentul depresiunii precarpatice și al Cîmpiei Române.

V. Cîmpia Română

Teritoriul la sud de municipiul Pitești și pînă la limita sudică a județului Argeș aparține unității geologice, Cîmpia Română. Partea cea mai înaltă a cîmpiei este la Pitești unde se ridică la 300 metri iar spre SE ea scade treptat. Distribuția rețelei hidrografice arată o deviere sensibilă a cursurilor de apă odată cu trecerea lor din zona colinară în cîmpie. Schimbarea de direcție se observă la valea Argeșului precum și la celelalte riuri care străbat Cîmpia Română (Ialomița, Buzău, Rimnicul Sărat). În dreptul Piteștilor Argeșul, care curge nord-sud de la izvoare și prin colinele argeșene, își schimbă direcția, care devine NV-SE odată cu intrarea în cîmpie. Această schimbare de direcție demonstrează că în timpul cuaternarului, Cîmpia Română a fost supusă unei mișcări de pivotare, trecînd prin pozițiile gradate, înregistrate de terasele riurilor.

La limita dintre colinele argeșene și cîmpie apar șesurile de piemont, care se observă în împrejurimile Piteștilor. Ele au rezultat din suprapunerea conurilor de dejecție puternice, produse de viiturile mari ale Argeșului, care au acționat asupra unui relief mereu improspătat. În aceste conuri de dejecție, văile au tăiat terasele în evantai, produse de ridicarea treptată a zonei colinare. Înfățișarea acestor terase pîdează pentru înclinarea cîmpiei către SE, în sensul devierii cursului riului.

Componenta geologică superficială a Cîmpiei Române se datorește cuaternarului reprezentată prin loess, depozite aluvionare și depozite de terasă. Loessul de cîmpie prezintă caracterul eolian; pe locurile ridicate se întîlnesc lehmuri leossoide rezultate din acțiunea de șiroire a apelor. Terasa cuaternară a riurilor de cîmpie sînt în număr de cinci și

se află la altitudini absolute cuprinse între 5—100 metri; ele au vîrsta perioadelor glaciare. Pătura groasă a cuaternarului acoperă celelalte formațiuni geologice și ascunde deformările tectonice. Depozitele Cîmpiei Române aparțin fundamentului platformei transdanubiene și depresiunii precarpatice, care a funcționat ca o avanfosă, ultima manifestare a geosinclinalului carpato-hercinic. Sedimentele terțiare sînt reprezentate prin depozitele lacustre ale pliocenului (meotian-levantin) și prin depozitele miocene ale ultimilor mări transgresive (sarmato-tortonian). Ele aparțin depresiunii precarpatice și au acoperit și platforma din față, alcătuită din fundamentul metamorfic caledon-hercinic și sedimentarul de platformă siluriano-cretacic, cu particularități extracarpatiche.

În ultimile două decenii, în vederea identificării structurilor ascunse din Cîmpia Română, s-a aplicat metoda complexă, care constă în corelarea datelor obținute prin sondaje de adîncime și prin prospecțiuni geofizice și geochimice. Rezultatele acestor cercetări au condus la cunoașterea raporturilor dintre platformă și cuvertură și dintre platformă și zona carpatică. Limita dintre platforma transdanubiană și depresiunea precarpatică s-a precizat pe linia E-V, situată imediat la sud de localitatea Costești. Delimitarea acestor unități mari geologice se bazează pe identificarea, pe cale geofizică, a unei linii rupturale majore. Partea meridională a județului Argeș prezintă în fundament un soclu precambrian-paleozoic, metamorfozat și cutat intens, cu o componentă variată și o tectonică rupturală complexă, care a jucat rolul de platformă în timpul evoluției Carpaților. După orogenul hercinic, acest soclu devenind rigid a fost supus tectoniceii rupturale, caracteristică unităților lipsite de plasticitate. Acțiunea progresivă și de lungă durată a pus în tensiune liniile de minimă rezistență, care au jucat prin scurte sacade, cînd tensiunea a depășit o limită oarecare.

Pe teritoriul județului Argeș se dezvoltă domeniul carpatic, depresiunea precarpatică și platforma transdanubiană. În adîncime această platformă participă la fundamentul depresionar precarpatic și a jucat un rol important în evoluția și echilibrul carpatic. O dată cu trecerea în perioada de rigiditate, platforma, supusă compresiunilor și extensiunilor de durată, a suferit o tectonică de șoc, care a determinat partea frontală a platformei, aflată în zona sudică a județului, să fie coborîtă în trepte, prin intervenția unor sacade lente, însă de lungă durată. Această regiune deprimată a platformei a jucat rolul de avanfosă și a servit acumulărilor impozante de sedimente molasice și instalării unei tectonice atenuate. Linia de fund a avanfosei precarpatice este asimetrică iar deformările soclului variază de la flancul intern la cel extern. Asimetria subasmentului se datorește pantei în trepte a platformei din zona externă a avanfosei și deformărilor plastice carpatice din zona internă. Partea vizibilă a avanfosei corespunde în nord flancului sudic al Carpaților meridionali iar partea sudică depășește limita sudică a județului. Sistemul de cute al avanfosei precarpatice se datorește mișcărilor carpatice; în sens transversal cutele pliocene de pe teritoriul argeșean s-au transmis depozitelor plastice ale cuverturii platformei. Anticlinalul Albota reprezintă cuta cea mai sudică, care se manifestă la sud de Pitești pe amplasamentul Cîmpiei Române.

Cunoștințele geologice privind componența litologică și etajele structurale au ajutat la înțelegerea reliefului actual atât de variat pe teritoriul județului Argeș și a cărui evoluție se citește în succesiunea stivelor de strate. Descoperirea și punerea în valoare a bogățiilor sub-solului se datorește aceluiași cunoștințe referitoare la natura geologică și arhitectura scoarței. Dezvoltarea formațiunilor geologice pe o scară cronologică întinsă și varietatea lor explică proveniența diferitelor zăcă-minte de substanțe minerale utile aflate pe cuprinsul argeșean. Fenomenele geologice întâlnite aici au atras pe primii cercetători români și ele sînt descrise în lucrările științifice de început. Primele studii monografice asupra țării noastre și-au aflat domeniul cercetărilor tot în cuprinsul județului Argeș, în limitele sale actuale. Frumusețile naturale au atras pe drumeți iar așezările omenești au devenit locul de recreere și inspirație al literaților și plasticienilor de seamă. Multe din aceste frumuseți au trecut în rindurile monumentelor naturii, protejate de lege.

BIBLIOGRAFIE

- DRAGOȘ V. (1954). Asupra structurii geologice a regiunii dintre riul Doamnei și riul Tirgului. D.S. Com. Geol. XXXVIII, București.
- DRAGOȘ V. (1952 a). Cercetări geologice asupra regiunii dintre riul Topolog și riul Olt. D.S. Com. Geol. XXXVII, București.
- DRAGOȘ V. (1952 b). Studii geologice preliminare asupra văii Vîlsanului. D.S. Com. Geol. XXXVII, București.
- GROZESCU H. (1917). Cîteva date referitoare la orizontarea Paleogenului dintre riul Tirgului și riul Topolog. D.S. Inst. Geol. VII, București.
- GHICA BUDEȘTI ȘT. (1940). La transgression tertiaire sur le bord des Carpates méridionales entre l'Olt et le Vîlsan. C.R. Inst. Géol. Roum. XXIII, București.
- GHICA BUDEȘTI ȘT. (1958). Depresiunea intramontană Loviștea și creasta horstului Cozia. Acad. R.P.R., Studii și Cer. Geol. III/1—2, București.
- HERBRICH FR. (1888). Date paleontologice din Carpații românești. I. Sistemul cretacic din bazinul Izvoarelor Dîmboviței. An. Bir. Geol. III, București.
- ILIE MIRCEA (1957). Alcătuirea geologică a pămîntului românesc, București.
- ILIE MIRCEA (1969). Contribuții la o nouă sinteză tectonică a Carpaților români. Bul. Geol. Min. Minerol 1969/I, București.
- JEKELIUS E. (1926). Geologia Pasului Branului D.S. Inst. Geol. Rom. VIII, București.
- MRAZEC L. (1904). Sur les schistes cristallins des Carpates méridionales. C.R. IX Congr. Géol. nt., Wien.
- MURGOCI G. (1905). Sur l'existence d'un grande nappe de recouvrement dans les Carpates Méridionales. C.R. Acad. VII. 31, Paris.
- MURGOCI G. (1916). Tectonica subcarpaților la apus de Ialomița. D.S. Inst. Geol. Rom. VIII, București.
- PAUCA M. (1934). Die Fossile Fauna und Flora aus den Oligozän von Suslănești-Muscel in Rumänien. An. Inst. Geol. Rom. XVI, București.
- POPOVICI HAȚEG V. (1898). Études géologiques des environs de Cîmpulung et de Sinaia. Paris.
- PROTESCU O. (1926). Zăcămintele de lignit din Pliocenul de lângă Curtea de Argeș și împrejurimile Cîmpulungului. Inst. Geol. Stud. tehn. econom. III, 3, București.
- REINHARDT M. (1906). Der Coziagneisszug in den rumänischen Karpate. Bul. Soc. Științe București XV, București.

- REINHARDT M. (1909). Șisturile cristaline din munții Făgărașului. An. Inst. Geol. Rom. III, București.
- SIMIONESCU I. (1898—1904). Studii geologice și paleontologice în Carpații sudici. I—IV, București.
- ȘTEFĂNESCU GR. (1886). Memoriu relativ la geologia jud. Argeș. An. Bir. Geol. II, București.
- ȘTEFĂNESCU S. (1886). Județul Muscel An. Bir. Geol. I, București.
- STRECKEISEN A. (1931). Tectonica Carpaților meridionali An. Com. Geol. XVI, București.
- VOITEȘTI P. I. (1909). Contribuții la studiul geologic și paleontologic al regiunii „Muscelor” între valea Dimboviței și Olt. An. Inst. Geol. Rom. II, București.
- VOITEȘTI P. I. (1917). Citeva date referitoare la orizontarea paleogenului dintre riul Tîrgului și riul Topologului. D.S. Inst. Geol. Rom. VII, București.
- VOITEȘTI P. I. (1942). Exposé synthétique sommaire sur la structure des régions carpatiques roumaines. Bul. Soc. Rom. Geol. V, București.
- VILSAN G. (1915). Cîmpia Română B.S.R.R.G. XXXVI, București.
- WUNDERLICH H. G. (1967). Inverse Dichteverteilung in der Erdkruste. Ursachen und tektonische Auswirkungen. Neues Jahrb. f. Geol. und Paläontologie, Monatshefte-1967/1, Stuttgart.

LA GÉOLOGIE DU DÉPARTEMENT D'ARGEȘ

RÉSUMÉ

Le district d'Argeș se trouve développé sur les suivants unités géologiques : Carpates Méridionales (Monts Făgăraș-Leaota), Bassin intermontan Rucăr-Dimbovicioara, Bassin intramontan Loviștea, Bassin tectonique de Cîmpulung, Collines gétiques et Plaine Roumaine.

Ces unités présentent des particularités stratigraphiques et tectoniques sont différents. Les Monts Făgăraș-Leaota sont constitués par des schistes cristallins, qui ont supportés une grande effondrement, dénommé le bassin intramontan de Loviștea, d'âge tertiaire. Le bassin mésozoïque de Rucăr-Dimbovicioara présente une structure en nappe, découverte par l'auteur. La tectonique disjonctive a généré le bassin de Cîmpulung, rempli par des dépôts sénonien-quaternaire.

Les Collines gétiques sont représentées par une structure nonplissée au nord et par des plis, bien développés au sud. La partie méridionale du district s'étende sur la Plaine Roumaine caractérisée par des structures enfouies sous les dépôts quaternaires.

NOI DATE PALEONTOLOGICE PRIVIND PREZENȚA LUI ARCHIDISKODON ȘI RHINOCEROS ÎN BAZINUL MIJLOCIU AL ARGEȘULUI

R. STANCU, R. GAVA și I. BĂCANU

Cu ocazia săpăturilor efectuate în albia riului Argeș pentru barajul lacului de acumulare de la Bascov-Pitești, au fost descoperite în decembrie 1968 resturi importante din scheletul unui proboscidian¹.

Acestea au fost atribuite de noi unui individ din specia *Archidiskodon (Elephas) meridionalis* (Nesti).

În același punct s-au găsit și două tibii care, după toate probabilitățile, aparțin unui individ de *Rhinoceros (Dicerorhinus) etruscus* Falc.

Resturile fosile se aflau împreună, într-o lentiță de nisip grosier situată într-un strat de marnă nisipoasă vinătă, la adâncimea de 13 m.

Datorită izvoarelor puternice de la baza pietrișurilor aluvionare, la contactul cu stratul de marnă nisipoasă amintit, care periclitau fundamentul barajului, nu s-au putut întrerupe lucrările de excavare și betonare, pentru depistarea tuturor resturilor fosile, o mare parte din ele rămânând sub baraj.

Prezența resturilor fosile de proboscidiieni, în zona bazinului mijlociu al Argeșului, nu este cu totul rară, cunoscându-se pînă în prezent mai multe puncte fosilifere, descoperite fie în deschideri naturale fie cu ocazia diferitelor lucrări de construcții sau lucrări agricole.

La Pietroșani pe valea Riului Doamnei a fost semnalată prezența lui *Anancus arvernensis* (Cr. et Job.) printr-un molar colectat de I. Băcanu².

Resturi mai importante de *Anancus arvernensis* (Cr. et Job.) au fost descoperite de către L. Apostol (3) la Poenari-Argeș.

În ceea ce privește prezența lui *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) în zona bazinului mijlociu al Argeșului, ea a fost semnalată pentru prima dată de către Etienne Patte (22) în localitățile Trivale-Pitești, Malul Verde și Vilcele.

În 1965 L. Apostol (3) descrie un alt punct fosilifer cu resturi de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) tot la Vilcele, dar deosebit de cel al lui Et. Patte.

¹ Resturile fosile au fost semnalate Muzeului județean Argeș de către inginerul Dragu Norel, șeful șantierului hidroenergetic de la Bascov-Pitești.

Domnia sa ne-a furnizat și o serie de date importante privind stratigrafia locului, pentru care îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale.

² Molarul se află în colecția de paleontologie a Institutului Pedagogic de 3 ani, Pitești.

Mai recent L. Apostol și R. Stancu (4) au semnalat mai multe puncte fosilifere în localitățile: Ștefănești, Drăganu, Recea, Merișani și Hirsești. Acești cercetători au descris un număr de opt molari și numeroase alte părți scheletice importante de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) descoperite în punctele mai sus amintite³.

I. Băcanu (8) a găsit în pietrișurile de la fruntea terasei Argeșului, la Merișani, un fragment de molar pe care l-a atribuit lui *Elephas primigenius* (Blumb).⁴

Date asupra punctului fosilifer

Barajul lacului de acumulare de la Bascov-Pitești se află la 4 km în amonte de confluența Argeșului cu Rîul Doamnei și este fixat în albia minoră și parte din albia majoră a Argeșului.

Rîul Argeș constituie în zona Piemontului Getic, pînă la Pitești, limita între Piemontul Cotmeana pe partea dreaptă și Piemontul Argeșului pe partea stîngă.

De la confluența cu Vîlsanul (12 km în amonte de baraj) și pînă la Pitești, valea Argeșului este largă, mărginită de terase simetrice bine dezvoltate pe ambii versanți, și este sculptată în depozitele fluvio-lacustre villafranchiene, cu 100—150 m față de nivelul piemontului. Existența depozitelor groase de terase alcătuite din nisipuri, pietrișuri și bolovănișuri, predominant constituite din cuarțite, gnaise și micașturi, cît și a acelora din patul văii Argeșului care au o constituție petrografică identică (fig. 1) dovedește o puternică acțiune de eroziune și transport a Argeșului în zona montană și subcarpatică, o dată cu înălțarea lanțului carpatic (respectiv a masivului Făgăraș) din faza valahă de la începutul cuaternarului și depunerea depozitelor aluvio-proluviale în zona piemontană și a cîmpiei înalte a Piteștiului.

Fig. 1 — Depozitele aluvionare din valea Argeșului la Bascov, formate din nisipuri, pietrișuri și bolovănișuri.

³ Pieseile descrise se află în colecția de paleontologie a Muzeului județean Argeș din Pitești.

⁴ Fragmentul de molar se află în colecția de paleontologie a Muzeului județean Argeș din Pitești.

Începînd de la confluența cu Vilsanul, Argeșul și-a dezvoltat albia majoră și lunca largă cu deosebire pe partea dreaptă, deplasîndu-și cursul său spre versantul stîng al văii, pînă în apropierea frunții terasei de 21 m, astfel că în dreptul barajului de la Bascov ajunge la numai 150—200 m de aceasta.

Stratigrafia locului unde au fost descoperite resturile fosile de care ne ocupăm, este următoarea (fig. 2) : deasupra se află o pătură de depozite aluvionare cu o grosime de 10—12 m, formată din nisipuri, pietrisuri și bolovănișuri, constituite în cea mai mare parte din cuarțite, gnaise, amfibolite și micașisturi, în care se află sculptată albia Argeșului.

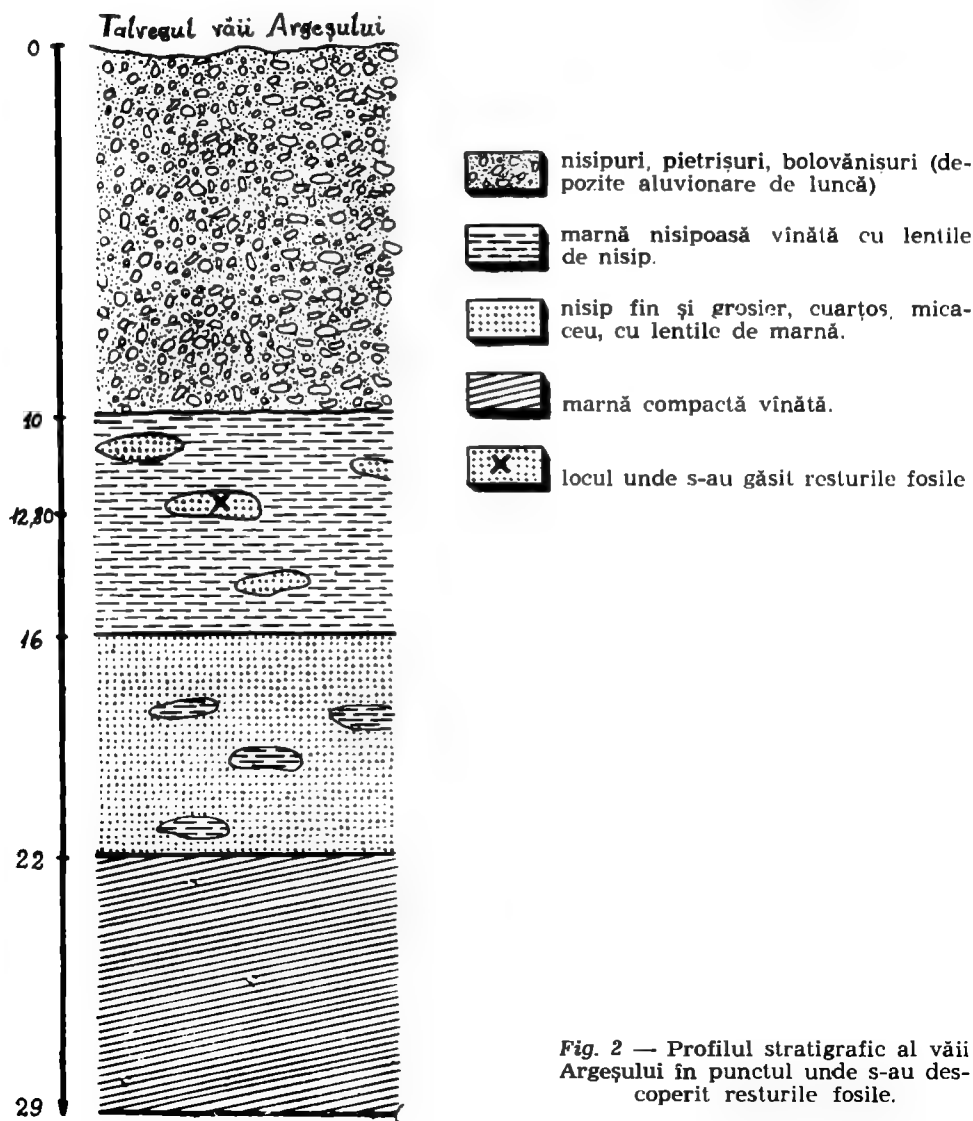

Fig. 2 — Profilul stratigrafic al văii Argeșului în punctul unde s-au descoperit resturile fosile.

Sub aceste depozite aluvionare se află un strat de marnă nisipoasă-vinătă, gros de 6 m, cu lentile de nisip grosier. Într-o astfel de lentilă plasată la o adâncime de 2,80 m în stratul de marnă, de la contactul cu depozitele de nisipuri, pietrișuri și bolovănișuri, au fost descoperite resturile fosile.

Stratul de marnă nisipoasă vinătă este suportat de un depozit de nisipuri cuarțoase, micacee, aluvionare, cu lentile de marnă, gros tot de 6 m.

La baza acestui depozit se află un strat de marnă compactă vinătă în care s-au forat 7 m fără să se fi întâlnit alt strat. Acest strat de marnă l-am considerat de vîrstă levantină.

Descrierea materialului paleontologic

Archidiskodon meridionalis (Nesti) (Syn. *Elephas meridionalis* Nesti).

Această specie este reprezentată (fig. 3) printr-o mandibulă aproape completă, un fragment de molar superior, un fragment de humerus

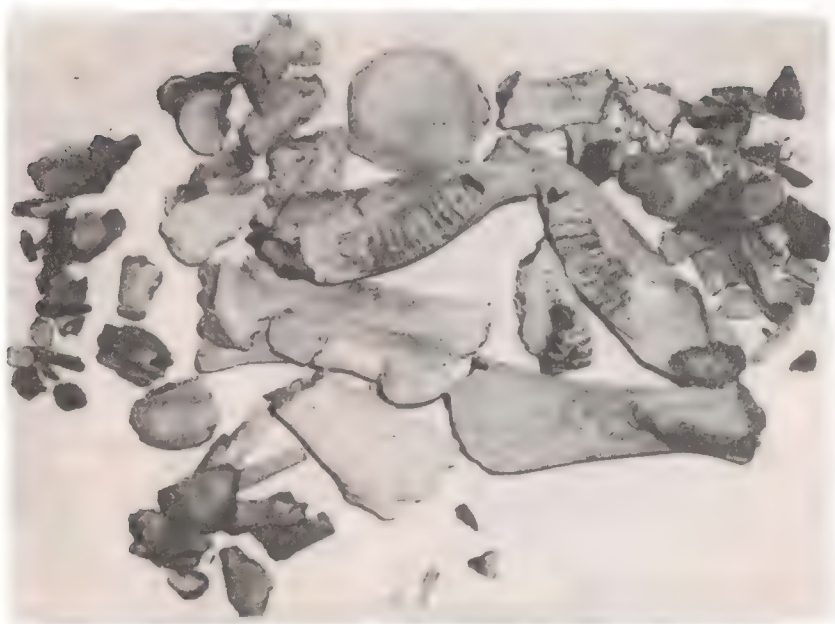

Fig. 3 — Resturile fosile de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) și *Rhinoceros etruscus* Falc.

stîng, radius și cubitus stîng, două oase carpiene, o rotuiă, un cap de femur, un cap de tibie, un fragment de craniu, trei fragmente de coaste și numeroase alte fragmente de oase care nu se pot identifica ⁵.

⁵ Pieseile descoperite au fost restaurate de Carol Borsiczky după exemplare originale aflate în colecțiile Muzeului de Istorie Naturală „Gr. Antipa” din București. Acest pasionat paleontolog și foarte bun restaurator a realizat valoroase piese muzeistice dar și științifice care în prezent se află în colecția de paleontologie a Muzeului din Pitești.

Mandibula. Din aceasta s-a păstrat ramura mandibulară stângă întreagă, iar din ramura dreaptă s-a păstrat numai porțiunea orizontală cu apofiza coronoidă, lipsind ramura verticală cu condilul, care a fost restaurată (fig. 4, 5). Fiecare ramură are implințați în alveole cite doi

Fig. 4 — Mandibulă fragmentară de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) descoperită la Bascov-Pitești.

Fig. 5 — *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) — mandibulă restaurată.

molari (M_1 , M_2), foarte bine conservați. La partea anterioară prezintă apofiza mentonieră căreia îi lipsește vârful pe o porțiune de cca. 5 cm.

Ramura stîngă măsoară pe marginea inferioară (curbura externă) 93 cm.

M_1 stîng, implîntat în alveolă, prezintă pe suprafața de masticatie un număr de 5 lamele înclinate dinainte spre înapoi, cu zmalțul slab ondulat, plus talonul anterior care a fost distrus în cea mai mare parte. Talonul posterior a dispărut prin împingerea și turtirea lui de către M_2 .

Molarul, deși redus ca dimensiuni, este încă funcțional; are 12,5 cm lungime, 8 cm lățime în dreptul lamelei a treia, iar înălțimea de la bordul alveolei este de 4 cm. Frecvența lamelară este de 5 iar grosimea emailului variază între 3—4 mm.

M_2 stîng, cu o curbura puțin mai pronunțată este complet intrat în funcțiune, cu suprafața de masticatie destul de tocită. Prezintă un număr de 8 lamele pe suprafața de masticatie din care 4, formate din tuberculi neuniți (formă insulară).

Pe linia mediană a suprafeței de masticatie se observă foarte bine romburile mari formate de marginile lamelor. Lungimea molarului este de 22 cm, lățimea de 8,6 cm, iar înălțimea de la bordul alveolar de 6,2 cm. Frecvența lamelară este de 5 iar grosimea emailului variază între 3,5—4,5 mm.

M_1 drept, este tot atît de bine fixat în alveolă, cu suprafața de masticatie formată din 5 lamele care se păstrează, plus încă o lamelă și talonul anterior care au fost distruse complet. Lamelele sînt puțin înclinate antero-posterior, avînd marginile emailului ușor ondulate.

Din ultima lamelă posterioară se mai păstrează numai o mică porțiune din marginea internă, restul fiind distrusă de M_2 . Lungimea totală a porțiunii păstrate este de 10 cm, lățimea în dreptul lamelei a treia — de 8,2 cm, iar înălțimea de la nivelul bordului alveolar — de 4 cm. Frecvența lamelară este de 4,5—5, iar grosimea emailului variază între 3,5—4 mm.

M_2 drept prezintă suprafața de masticatie formată din 8 lamele cu romburile mediane bine reprezentate. Ultimele 5 lamele prezintă o formă insulară. Molarul este complet intrat în funcțiune avînd suprafața de masticatie tocită și este puțin curbat cu concavitatea spre exterior. Lungimea totală este de 22 cm, lățimea de 8,5 cm, înălțimea de la bordul alveolar de 5 cm, frecvența lamelară este de 4,5—5, iar grosimea emailului variază între 3,4—4 mm.

Fragment de molar superior drept (M^2). Acesta prezintă lipsuri atît în partea anterioară cît și în partea posterioară (fig. 6). Porțiunea păstrată are o lungime totală de 23 cm și prezintă un număr de 12 lamele de formă insulară, din care 4 funcționale, tocite, iar 8 formate numai din

tuberculi nefuncționali. Lățimea este de 9 cm, înălțimea — 11 cm, frecvența lamelară — 4—5, iar grosimea emailului variază între 3—3,5 mm.

Fragment de humerus stîng. S-a păstrat jumătatea distală la care se văd foarte bine condilul și trohlea plus epicondilul mult lătit. Lățimea maximă în zona epicondilului este de 25 cm, iar lățimea minimă a diafizei — de 11,2 cm. Fragmentul păstrat are o lungime de 49 cm fără condil (lungimea condilului și trohlei este de 18 cm), iar după restaurare piesa măsoară 119 cm (fig. 7).

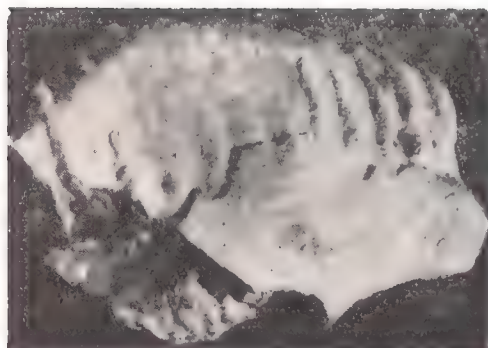
Radiusul și cubitusul stîng. Sint fosilizate în conexiune anatomică (fig. 8). Olecranul cubitusului a fost restaurat și întregit deoarece din el s-a păstrat numai extremitatea proximală. Cubitusul este mult mai bine dezvoltat decît radiusul, caracter specific numai proboscidenilor.

Lungimea maximă a radiusului este de 81 cm, lățimea maximă a extremității proximale — 11 cm, lățimea minimă a diafizei — 4 cm, lățimea maximă a extremității distale — 16,7 cm.

Fig. 7 — Archidiskodon meridionalis (Nesti) — humerus stîng văzut anterior (1) și posterior (2)

Fig. 6 — Archidiskodon meridionalis (Nesti) — fragment de molar superior.

Datele morfometrice ale cubitusului sînt următoarele : lungimea pînă la incizura semilunară (cît s-a păstrat întreg) este de 77 cm, lățimea capătului proximal la incizura semilunară — 21,6 cm, lățimea extremității distale — 19,4 cm, lățimea minimă a diafizei — 9 cm.

Fig. 8 — *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) — radius și cubitus stîng văzute pe cele două fețe laterale.

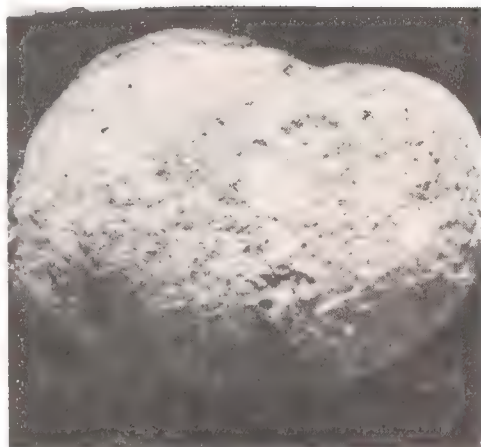

Fig. 9 — *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) — rotulă.

Oasele sînt foarte bine fosilizate, pe alocuri fiind încrustate cu nisip cuarțos micaceu.

Rotula. Foarte bine fosilizată (fig. 9) are o formă neregulat triunghiulară, turtită cranio-candal, cu fața cutanată puternic convexă cu aspect neted, iar fața articulară cu 3 suprafețe de articulație, delimitate de un relief median avînd forma literei Y cu capul în jos. Lățimea este de 17 cm, înălțimea de 13 cm, iar grosimea de 9,2 cm.

S-au mai păstrat 3 fragmente de coaste (fig. 10), un cap de femur, un capăt proximal de tibie dreaptă (fig. 3) lung de 15,7 cm, două oase carpiene, un mic fragment de craniu cu sinusuri și un condil, precum și alte fragmente neidentificabile.

Rhinoceros (*Dicerorhinus*) etruscus Falc

În același punct fosilifer, la un loc cu resturile de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) s-au găsit și două tibii evident de rinocer (fig. 11) pe care noi le-am considerat ca aparținînd lui *Rhinoceros etruscus* Falc.

Tibiile, una dreaptă și alta stîngă, au aparținut aceluiași individ.

Fig. 10 — Archidiskodon meridionalis (Nesti) — fragmente de coaste restaurate parțial.

Fig. 11 — Rhinoceros etruscus Falc — tibie dreaptă (1) și stângă (2).

Tibia stîngă păstrează și maleola, care este bine dezvoltată, cu o lungime de 5,5 cm. La capătul distal se observă fosa foarte pronunțată unde se articula cu trohlea astragalului. La ambele tibii lipsesc tuberozitățile laterale, în schimb se păstrează tuberozitatea anterioară și creasta tibiei bine dezvoltată. Diafiza are forma unei prisme triunghiulare. Lungimea de la suprafața tuberozității laterale pînă la extremitatea distală este de 21 cm la ambele tibii, lățimea epifizei proximale — 11,5 cm la tibia dreaptă și 11 cm la tibia stîngă, lățimea epifizei distale — 10,5 cm și respectiv 10 cm, iar lățimea minimă a diafizei — 9 cm și, respectiv, 9,2 cm.

DISCUȚII

Pentru stabilirea pe baze stratigrafice a condițiilor de mediu în care au trăit mamiferele fosile și a speciilor cărora le aparțin, avîndu-se în vedere depozitele sedimentare, locul și adîncimea la care au fost găsite, este necesar să aruncăm o privire asupra evoluției paleogeografice a zonei respective la sfîrșitul pliocenului și în cuaternar.

În levantin și pleistocenul inferior, lacul Pontic mai ocupa numai partea de est a Cîmpiei Române, în timp ce zona piemonturilor Cotmenei, Argeșului și Cîndeștilor, era uscată (9) oferind un climat cald și cu o vegetație bogată.

Depozitele sedimentare de pietrișuri piemontane villafranchiene fluvio-lacustre, ating în partea de nord grosimi de peste 150 m și scad spre sud pînă la circa 35 m (21).

Schimbările climatice ce au avut loc în pleistocenul superior prin răcirea climei și stabilirea ghețarilor cuaternari în Carpați — glaciațiunile Riss și Wurm, — au avut importante urmări geomorfologice și hidrografice care au influențat evoluția viețuitoarelor. Schimbările climatice asociate și condiționate de mișcările neotectonice din pleistocenul mediu și superior care duc la ridicarea Carpaților pînă aproape de înălțimea actuală, au determinat o puternică acțiune de eroziune a riurilor ce coborau din Carpați și deci și a Argeșului, care și-a adîncit succesiv albia în depozitele fluviolacustre villafranchiene, din zona piemontană.

Ca urmare a intensificării acțiunii de eroziune și transport se depune stratul gros de 10—12 m (fig. 2) de pietrișuri, nisipuri și bolovănișuri aluvionare de luncă din pleistocenul superior și holocen.

Pe baza datelor de ordin stratigrafic, considerăm că depozitele în care au fost descoperite resturile fosile de la Bascov — Pitești sînt de vîrstă villafranchiană. Faptul că a fost descoperit un număr mare de oase aparținînd unui proboscidian exclude posibilitatea unei remanieri și dovedește că animalul a murit în locul respectiv fiind fosilizat datorită condițiilor corespunzătoare oferite de stratul de marnă nisipoasă⁶. Tot considerente de ordin stratigrafic ne îndreptătesc să afirmăm că straturile în care au fost descoperite resturile fosile sînt plasate în baza depozitelor

⁶ Aducem mulțumirile noastre tov. geolog Feru Mircea de la Întreprinderea de prospecțiuni geologice București, pentru valoroasele păreri exprimate cu ocazia discuției ce am avut-o, referitor la stratigrafia punctului fosilifer de la Bascov.

villfranchiene sau cel mult mai spre partea de mijloc a lor, deoarece villfranchianul superior și mediu a fost erodat de către Argeș.

Bazați pe aceste date stratigrafice cât și pe aspectele morfologice și datele morfometrice cum sînt : forma mandibulei și a molarilor, numărul mare de lamele de formă insulară, frecvența lamelară mică (4—5), prezența romburilor lamelare mediane bine dezvoltate și grosimea emailului (3—4 mm), noi considerăm că resturile de proboscidiieni aflate în discuție aparțin unui individ de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) specie care a trăit în climatul cald, umed și cu vegetație abundentă din pleistocenul inferior.

Referitor la cele două tibii de rinocer, este foarte greu de precizat specia căreia a aparținut individul respectiv, numai pe baza acestui material, fără prezențe dentare. Este foarte probabil ca acest individ să fi fost din specia *Rhinoceros etruscus* Falc, specie de rinocer contemporană cu *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) și care se găsește fosilizată în aceleași depozite⁷.

Acestea sînt singurele tibii fosile de *Rhinoceros* aflate în colecția Muzeului județean Argeș din Pitești.

CONCLUZII

Din cele prezentate de noi cu privire la resturile fosile descoperite în valea riului Argeș la Bascov-Pitești, rezultă că acestea aparțin speciei *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) cu excepția a două tibii pe care le atribuim genului *Rhinoceros*.

Vîrsta straturilor în care au fost găsite resturile discutate este villafranchiană (pleistocenul inferior).

Numărul mare de resturi fosile descoperite dovedește că acestea nu au putut fi remaniate din terasele superioare și că au fost fosilizate pe loc, în stratul de marnă nisipoasă, care oferă condițiile necesare.

Dimensiunile mai mici ale molarilor de elefant sîdnic descriși, ne determină să credem că este vorba de un exemplar încă tînăr, probabil femel, chiar dacă și M_2 sînt intrați în funcțiune.

Referitor la cele două tibii de *Rhinoceros* descoperite la un loc cu resturile de elefant, considerăm că ele provin de la același individ și că probabil restul părților de schelet fosilizat a rămas sub baraj. Datele oferite de studierea acestor tibii nu ne-au permis să determinăm cu certitudine specia căreia i-a aparținut individul respectiv. Probabil că este vorba de *Rhinoceros etruscus* Falc, mamifer de climă caldă, contemporan cu *Archidiskodon*.

Prezența în același loc a resturilor fosile aparținînd la două specii de mamifere mari care au trăit la începutul cuaternarului, o considerăm absolut întîmplătoare, datele oferite de cercetarea locului nepermițîndu-ne să tragem alte concluzii.

⁷ Ținem să mulțumim și pe această cale tov. prof. dr. doc. Mircea Paucă pentru prețioasele îndrumări și păreri exprimate în problema determinării resturilor fosile. De asemenea mulțumim tov. Apostol Leonid, șef de secție la Muzeul „Gr. Antipa” din București, pentru opiniile exprimate.

BIBLIOGRAFIE

1. ADAM, K. D., *Elephas meridionalis* Nesti an den alt, Leistozöhen Goldshofer Donden bei Aolen (Wurtemberg), Eiszeitalter u. Gegenwart, B. 3, obringen, 1953.
2. AIRAGHI, C., L'elefante del bacino di Lefte in Val Seriano (*Elephas meridionalis* Nesti), Atti soc. Ital. Scienze Natur, 53, Pavia 1914.
3. APOSTOL, L., Sur la presence d'*Anancus arvernensis* (Croizet et Jobert) et d'*Archidiskodon meridionalis* (Nesti) sur le territoire de Curtea de Argeș, Travaux du Museum „Gr. Antipa”, București, 5, 1965.
4. APOSTOL, L., și STANCU, R., Resturi de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) descoperite în județul Argeș, Stud. și Comunic., Muzeul Pitești, 1, 1968.
5. APOSTOL, L., Particularité morphologiques des molaires de proboscidiens fossiles quaternaires de Roumanie, conservées dans la collectin du Musée d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”, Travaux du Museum „Grigore Antipa”, București, vol. IX, 1968.
6. ATANASIU, S., Contribuțiuni la studiul faunei de mamifere terțiare din România. An. Inst. Geol. Rom., București, 2, 1908.
7. ATANASIU, S. și PREDA, D. M., *Elephas meridionalis* din Pliocenul superior de la Pralea-Căiuți, Bacău, An. Inst. Geol. al Rom., București, 13, 1928.
8. BĂCANU, I., Prezența lui *Elephas primigenius* (Blumb) la Merișani, Rev. Natura, S.S.N.G., București, 1, 1956.
9. COTEȚ, P., Piemontul Cindești, Probl. de Geogr., Ed. Acad. R.S. România, vol. 6, 1956.
10. COTEȚ, P., MARTINIUC, C., Geomorfologia, Monografia geografică a R.P.R. (Geografia fizică), București, 1, 1961.
11. DEPERET, C. et MAYET, L., Monographie des elephants pliocenes d'Europe et del'Afrique du Nord, Ann., Univ. Lyon, N.S., 43, 1923.
12. DUBOVA, I. A., Drevnie Sloni S.S.S.R., izdatelistvo Acad. Nauc S.S.S.R., Moscova, 1960.
13. FRIANT, M., Les elephants fosiles de l'Europe Occidentale caracteres anatomique. Importance Stratigraphique Atti d. Acc. Sc. di Ferrara. 28, 1951.
14. GARUTT, V. E., Iujnii slon *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) iz pliotčena severnoga poberejia Azovskogo Moria, izdatelistvo Akad. Nauc S.S.S.R., Moscova, Leningrad, 1954.
15. ILIE, M., Geologia județului Argeș, Stud. și Comunic., Muzeul Pitești, 2, 1969.
16. LITEANU, E., GHENEA, C., Cuaternarul din România, Studii tehnice și economice, Seria N, București, 1, 1966.
17. LITEANU, E., BRANDABURG, T., Geologia cîmpiei getice meridionale dintre Jiu și Olt, An. Inst. Geol., București, 30, 1957.
18. MACAROVICI, N., Geologia cuaternarului, Ed. Did. și Pedag., București, 1968.
19. MORETTI, A., Resti di „*Elephas meridionalis*” Nesti nelle ligniti di Pietrofitta (Bacina Tiberino), Bull. Serv. Geol. d'Itali, 71, Roma, 1947—49.
20. NECRASOVA, O., SAMSON, P., RADULESCU, C., Asupra unui catarhinian fosil nou pentru știință, descoperit în depozitele villafranchiene din Oltenia. An., St., Univ. Cuza, Iași, 3, 2, 1961.
21. PARASCHIV, D., Piemontul Cindești, Stud. Tehn. și Econom., Seria N. Geol. București, 2, 1965.
22. PATTE, Et., Sur les elefants fossiles de Roumanie, Acad. Roum., Mem., sect. Sci (3), București, 14/4, 1936.
23. PAUCA, M., Mamiferele pleistocene din Cîmpia Română, Bul. Soc. Nat. din România, București, 8, 1936.
24. ȘTEFĂNESCU, S., Sur l'organisation de molaires et sur la phylogenie des Elephants et Mastodontes, Trav. de Labor. de Paleont. Univ. Bucarest, București, 1927.

NOUVELLES DONNÉES PALÉONTOLOGIQUES CONCERNANT LA PRÉSENCE DE L'ARCHIDISKODON ET DU RHINOCEROS DANS LE BASSIN MOYEN DE L'ARGEȘ

RÉSUMÉ

A l'occasion des fouilles exécutées au barrage du lac d'accumulation de Bascov-Pitești, on a découvert, au mois de décembre 1968, des importants restes fossiles de Proboscidiens, attribués par les auteurs à un individu appartenant à l'espèce *Archidiskodon (Elephas) meridionalis* (Nesti). Dans le même endroit, on a découvert encore deux os fossilisés qui, selon toute probabilité, sont deux tibias de *Rhinoceros (Dicerorhinus) etruscus* Falc, mammifère contemporain à l'*Archidiskodon* du Pléistocène inférieur. Il faut mentionner que les restes fossiles en discussion sont d'âge villafranchien.

La présence d'un grand nombre de fragments d'ossements fossilisés exclut la possibilité de la provenance des animaux des terrasses supérieures, ayant en vue aussi que les conditions de découverte offertes par la couche de marnes sablonneuses prouvent qu'ils ont été fossilisés sur place.

Les restes fossiles attribués à l'*Archidiskodon* comprennent : une mandibule presque entière, un fragment de molaire supérieur, un fragment de humérus gauche, un radius et un cubitus gauche, deux os carpiens, un bout de fémur, un bout proximal de tibia droit, trois fragments de côtes, tout comme d'autres pièces non identifiées.

Comme nous l'avons mentionné plus haut, on relève aussi l'existence de deux tibias de *Rhinoceros* (ayant appartenu probablement à un individu *Rhinoceros etruscus* Falc).

La présence au même endroit des restes fossiles, ayant appartenu à deux mammifères de grande taille qui ont existé au Pléistocène inférieur est, selon l'avis des auteurs, fortuite, car les données obtenues par les recherches des lieux ne permettent pas d'autres conclusions. Les deux tibias en question sont les seuls restes de *Rhinoceros* se trouvant dans les collections du Musée d'Arges.

O NOUĂ LOCALITATE PENTRU FERIGA *BOTRYCHIUM VIRGINIANUM* (L.) SW. ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

I. TODOR, B. DRĂGHICI și A. RICHÎTEANU

În cadrul cercetărilor efectuate în legătură cu flora și vegetația din împrejurimile orașului Pitești am fost plăcut surprinși de prezența în flora țării noastre, a unei plante cu totul rare la noi: *Botrychium virginianum*.

În țara noastră, după Flora R. S. România, vol. I, pag. 80 *, această specie se mai găsește în următoarele localități: Săcărimb (jud. Hunedoara), Moldovița (jud. Caraș-Severin), Cîrlibaba și Valea Țibăului din Bistrița Aurie (jud. Suceava).

Botrychium virginianum este o specie larg răspândită în America, începînd din zona subarctică, pînă în Brazilia și în Asia (China, Japonia). În Europa centrală și nordică a fost semnalată la altitudini cuprinse între 975 și 1250 m.d.m. Crește în păduri umbroase și pajiști montane.

Specia *Botrychium virginianum* se caracterizează prin următoarele: plantă înaltă de 10—80 cm, cu rizom scurt și rădăcini lungi, anual dezvoltîndu-se o singură frunză, alcătuită dintr-un pețiol lung, continuat cu două segmente, unul steril și altul fertil. Segmentul steril este verde, avînd un contur ± triunghiular, adesea mai lung decît lat și este 2—4 penat sectat. Foliiolele de ultim ordin sînt alungit lanceolate, pe margine incis-dințate, aproape pînă la penat sectate. Segmentul fertil (sporofilul) depășește cu mult pe cel steril și pornește de la baza acestuia. Este lung pedicelat, ± cilindric și în treimea superioară 2—3 penat sectat.

La exemplarele găsite de noi (19 iulie 1969), în număr de două, erau dezvoltate numai segmentele sterile care măsurau cca. 40 cm.

Noua stațiune pe care o semnalăm este situată la cca. 10 km de orașul Pitești, pe Valea Mare, între satul Valea Mare — Podgoria și satul Enculești, într-o pădure tinărară de cca. 30 de ani, de fag cu carpen, pe sol humos, pe pantă cu expoziție vestică și la o alt. de cca. 370 m.d.m.

Botrychium virginianum a fost găsită în tovărășia următoarelor plante: *Fagus silvatica*, *Carpinus betulus*, *Cornus sanguinea*, *Crataegus monogyna*, *Acer pseudoplatanus*, *Ophioglossum vulgatum*, *Dryopteris*

* Genul a fost prelucrat de dr. doc. E. Țopa (Iași).

filix-mas, Asarum europaeum, Arum maculatum, Aegopodium podagraria, Asperula odorata, Ajuga reptans, Carex silvatica, Carex pilosa, Campanula rapunculoides, Circaea lutetiana, Euphorbia amygdaloides, Galeobdolon luteum, Galeopsis tetrahit, Galium verum, Galium schultesii, Lathyrus venetus, Maianthemum bifolium, Mycelis muralis, Potentilla micrantha, Polygonatum officinale, Polygonatum latifolium, Pulmonaria officinalis, Rosa pendulina, Salvia glutinosa, Sanicula europaea, Viola silvestris.

Un exemplar a fost recoltat și se găsește în herbarul Institutului Pedagogic — Pitești.

UNE NOUVELLE LOCALITÉ POUR LA FOUGÈRE *BOTRYCHIUM VIRGINIANUM* (L.) SW. DANS LA R. S. ROUMANIE

RÉSUMÉ

Dans ce travail, les auteurs signalent une nouvelle localité pour la fougère *Botrychium virginianum* dans les approches de la ville Pitești, à Valea Mare, dans une forêt jeune.

On mentionne aussi et autres especes qui accompagnent cette fougère.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA BRIOFITELOR DIN PĂDUREA TRIVALE

GH. MOHAN

Pădurea Trivale este situată în regiunea colinară din dreapta Argeșului și Bascovului, începînd de la Valea Ursului pînă la Sud de Pitești, pe o suprafață de 2008 ha (fig. 1).

Terenul cercetat variază de la plan la slab accidentat cu o altitudine cuprinsă între 290 m (lunca Argeșului) pînă la 430 m (Plaiul Oii).

Rîul cel mai important care delimitează o porțiune din teritoriul cercetat este Argeșul cu afluentul său Bascovul care colecționează apa pîraielor, majoritatea dintre ele temporar curgătoare.

Date pedo-climatic

Pădurea Trivale este situată pe un depozit aluvionar din grupa Cuaternară ce se caracterizează prin straturi de nisipuri, pietrișuri și luturi ce alternează.

Solul este de tip podzolic, argilo-nisipos, compact, permeabil și fertil. În zăvoaie găsim un sol nisipo-argilos, destul de fertil, format din aluviuni recente.

Temperatura medie anuală a regiunii cercetate este de 9,8°C, iar media temperaturii în perioada de vegetație este de 16,9°C (tab. 1).

Precipitațiile anuale sînt de 600—700 mm cu maxim la sfîrșitul primăverii și un minim la sfîrșitul verii. Umiditatea atmosferică în medie anuală este de 60%.

Istoricul cercetărilor

Pădurea Trivale a fost studiată din punct de vedere botanic de o serie de botaniști ca: D. Grecescu (5) care a botanizat în această regiune, P. Cretzoiu (2) care citează de la Trivale specia hibridă *Quercus pseudodalechampii*, cunoscută numai din această regiune, iar ulterior A. Popescu (8), studiază amănunțit această pădure cu împrejurimile ei, identificînd un număr de 787 unități sistematice de Cormofite.

Toate cercetările efectuate pînă în prezent s-au axat pe cunoașterea plantelor Cormofite, dar ea a fost studiată puțin în ceea ce privește flora Cryptogamică.

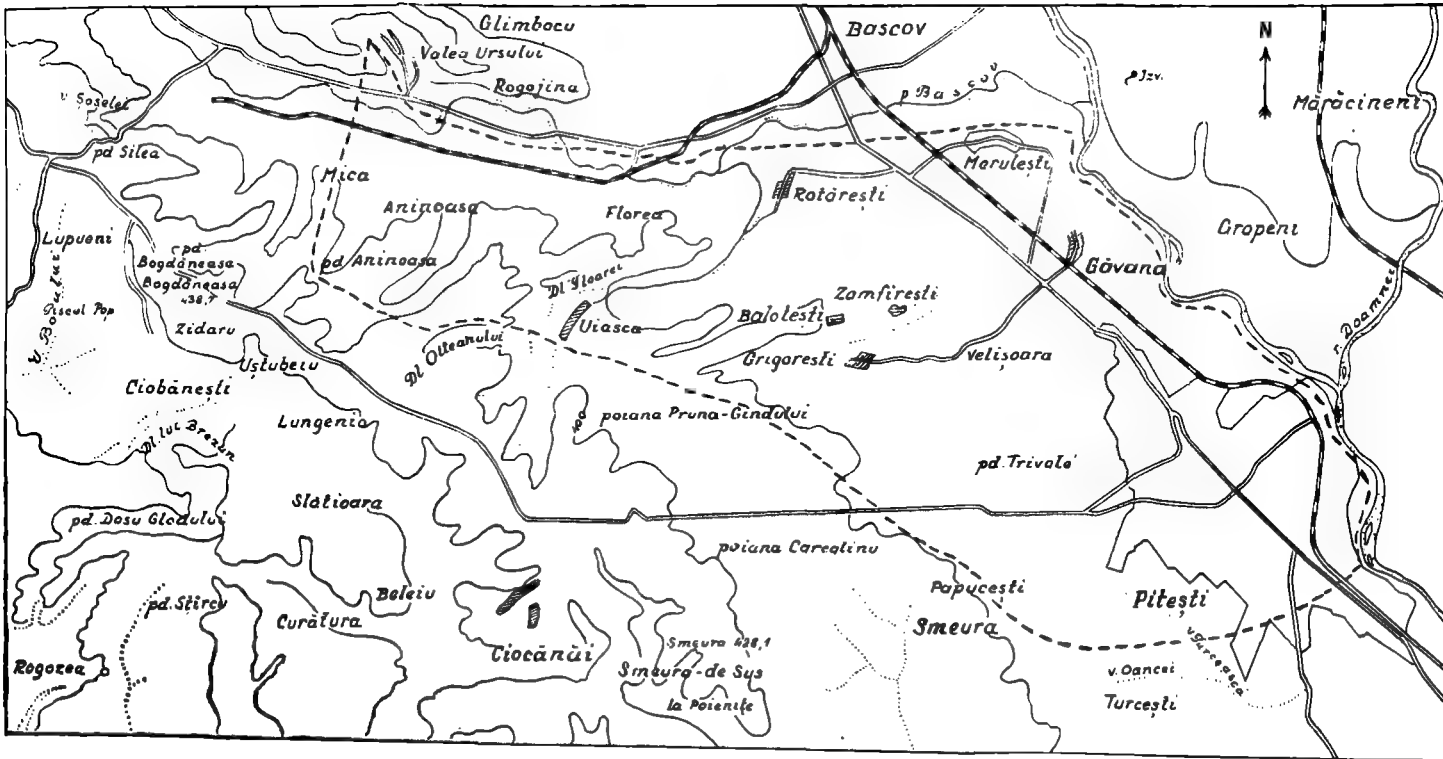

Fig. 1 — Harta pădurii Trivale și împrejurimile sale.
 ----- Limita teritoriului studiat/cimec.ro

Caracterizarea generală a florei

Pădurea Trivale este situată la limita dintre subzona fagului și a stejarului (3); tot aici își are limita sudică mesteacănul alb (*Betula verrucosa*).

Componenta floristică a pădurii nu este uniformă pe toată suprafața ei, astfel în partea Sud-Estică situată pe un teren plan, arboretul este alcătuit din speciile: *Quercus robur*, în amestec cu *Q. polycarpa*, *Q. petraea*, *Q. dalechampii* cu puține exemplare de *Q. frainetto* și *Q. x pseudodalechampii*. În stațiunea de la Plaiul Oii cu cea mai mare altitudine, pădurea este alcătuită din speciile: *Q. polycarpa*, iar în regiunea cea mai sudică, pe Dealul Papucești apar *Q. frainetto* și exemplare rare de *Q. cerris*. Stratul arbustiv este slab reprezentat, cu exemplare răzlețe de *Crataegus monogyna*, *Ligustrum vulgare*, *Rosa canina*, fapt ce a contribuit la dezvoltarea plantelor ierboase reprezentate prin *Poa nemoralis* în amestec cu *Carex brizoides*, *Campanula patula*, *Dactylis glomerata*, *Genista tinctoria*, *Gallium verum*, *Veronica chamaedrys* ș.a.

În văile mai mici *Quercus robur* intră în amestec cu *Carpinus betulus*, *Tilia cordata*, *Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*, iar pe versanții nord-vestici ai unor văi mai adânci apar speciile de *Fagus silvatica* și *F. orientalis*, astfel că în Valea Aninoasa există un fâget pur.

Stratul arbustiv este bine reprezentat de speciile: *Coryllus avellana*, *Cornus mas*, *Crataegus monogyna*, iar dintre plantele ierboase amintim: *Erythronium dens-canis*, care crește abundant împreună cu *Anemone nemorosa*, *Hepatica nobilis*, *Potentilla micrantha*, *Pulmonaria officinalis*, *Scilla bifolia*.

În zăvoaiele Argeșului și Bascovului, în văile umede din cuprinsul pădurii cresc speciile: *Alnus glutinosa*, *A. incana*, *Populus alba*, *P. tremula*, *P. nigra*, *Salix fragilis*, *S. purpurea*.

Din studiile briologice efectuate în anii 1968—1969 în această regiune, am identificat un număr de 102 taxoni, din care 96 specii și 6 varietăți (Cl. Hepatice = 16 sp., Cl. Musci = 80 sp. și 6 var.), aparținând la 32 de familii (13 din Cl. Hepatice și 19 din Cl. Musci).

Pentru fiecare specie sînt trecute datele ecologice și fitogeografice, folosind observațiile noastre de pe teren, precum și consultarea literaturii din țară și străinătate (1), (4), (6), (7), (9).

Conspectul sistematic al Briofitelor

Fam. *Marchantiaceae*: *Marchantia polymorpha* L., (—c) *-cosmopolit; higrofil, sciafil, teri-humicol, bazifil.

Fam. *Ricciaceae*: *Riccia sorocarpa* Bisch., (—c)-circumpolar, submediteranean-atlantic; mezo-xerofil, fotofil, tericol, indiferent.

Fam. *Metzgeriaceae*: *Metzgeria furcata* (L.) Lindb., (—c)-circumpolar, cosmopolit; mezofil, sciafil, saxi-humicol, corticol.

Fam. *Pelliaceae*: *Pellia epiphylla* (L.) Lindb., (—c)-circumpolar; helo-higrofil, sciafil, tericol, acidofil.

* = prezența (+c) și absența (—c) capsulelor (sporofitul).

Fam. *Lepidoziaceae*: *Lepidozia reptans* (L.) Dum., (—c)-montan, circumpolar; mezofil, sciafil, humicol, acidofil (fig. A — Planşa I).

Fam. *Ptilidiaceae*: *Blepharostoma trichophyllum* (L.) Dum., (—c)-montan, circumpolar, atlantic; mezofil sciafil, humi-tericol, acidofil (fig. B — Pl. I).

Fam. *Lophocoleaceae*: *Lophocolea heterophylla* (Schrad.) Dum., (—c)-circumpolar; mezo-higrofil, sciafil, humicol, acidofil; *Lophocolea minor* Nees, (—c)-circumpolar; mezofil, sciafil, teri-saxicol, indiferent.

Fam. *Lophoziaceae*: *Sphenolobus minutus* (Crantz) Steph., (—c)-montan, circumpolar; mezofil, sciafil, humicol, acidofil. (fig. C — Pl. I).

Fam. *Plagiochilaceae*: *Plagiochila asplenioides* (L.) Dum., (—c)-circumpolar; mezofil, sciafil, teri-humicol, saxicol, indiferent.

Fam. *Cephaloziaceae*: *Cephalozia bispupidata* (L.) Dum., (—c)-circumpolar, disjunct; mezofil, teri-humicol, acidofil; *Cephalozia media* Lindb., (—c) — montan, circumpolar; mezofil, sciafil, humicol, acidofil. (fig. D — Pl. I); *Nowelia curvifolia* (Dicks.) Mitten., (+c) — montan, circumpolar, disjunct; nordatlantic; mezofil, sciafil, humicol, acidofil. (fig. E — Pl. I).

Fam. *Radulaceae*: *Radula complanta* (L.) Dum., (—c)-circumpolar; xero-mezofil, sciafil, corticol, saxicol, indiferent.

Fam. *Madothecaceae*: *Madotheca platyphylla* (L.) Dum., (—c)-circumpolar; xero-mezofil, foto-sciafil, corti-saxicol, indiferent.

Fam. *Frullaniaceae*: *Frullania dilatata* (L.), (—c)-eurasiatic; xero-mezofil, foto-sciafil, corticol, saxicol, indiferent.

Cl. Musci.

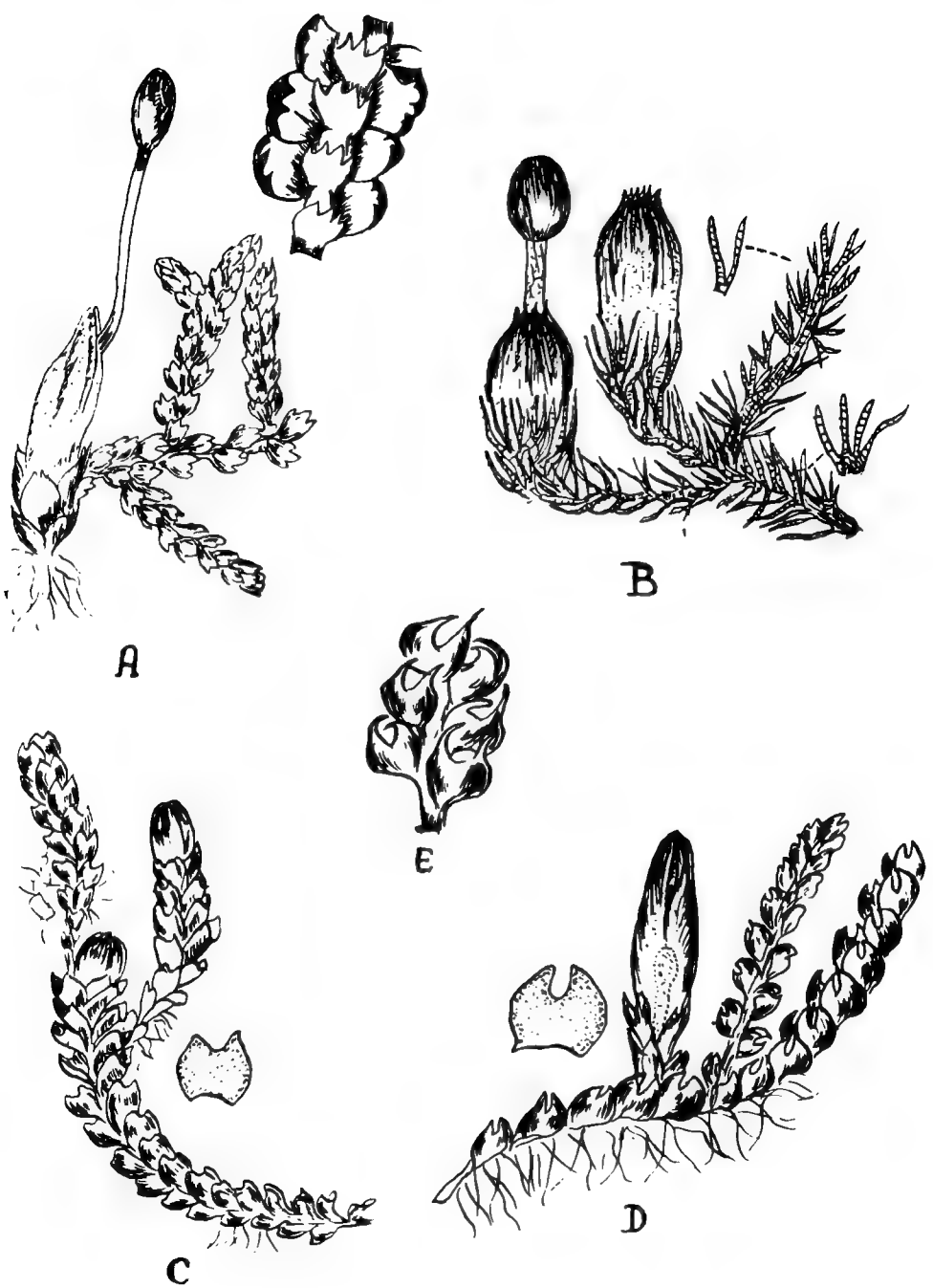
Fam. *Polytrichaceae*: *Atrichum undulatum* (L.) P. Beauv., (+c)-circumpolar; mezofil, sciafil, tericol, indiferent; *Atrichum angustatum* (Brid.) Br. eur., (+c)-circumpolar, disjunct, atlantic; mezofil, sciafil, tericol, acidofil; *Polytrichum juniperinum* Willd., (—c)-cosmopolit; mezo-xerofil, fotofil, teri-arenicol, acidofil; *Polytrichum formosum* Hedw., (—c)-circumpolar, disjunct; mezofil, sciafil, teri-saxicol, acidofil.

Fam. *Dicranaceae*: *Dicranum scoparium* (L.) Hedw., (—c)-circumpolar, cosmopolit; mezofil, sciafil, teri-saxi-corticol, acidofil, indiferent; *Orthodicranum montanum* (Hedw.) Loeske, (+c)-montan, circumpolar; mezofil, sciafil, humi-corti-saxicol, acidofil. (fig. A — Pl. II).

Fam. *Ditrichaceae*: *Ditrichum subulatum* (Br. eur.) Hampe., (+c)-circumpolar, mediteranean, atlantic; xerofil, fotofil, tericol, indiferent; *Ceratodon purpureus* (L.) Brid., (+c)-cosmopolit; xerofil, fotofil, tericol, indiferent.

Fam. *Fissidentaceae*: *Fissidens taxifolius* (L.) Hedw., (—c)-circumpolar; mezofil, sciafil, tericol, indiferent; *Fissidens pusillus* Wilson, (—c)-montan, circumpolar, atlantic; mezofil, sciafil, saxicol, indiferent.

Fam. *Pottiaceae*: *Weisia viridula* (L.) Hedw., (+c)-cosmopolit; xero-mezofil, foto-sciafil, tericol, indiferent. (fig. B — Pl. II); *Tortella tortuosa* (L.) Limpr., (—c)-circumpolar, disjunct; xerofil, foto-sciafil, saxi-tericol, calcifil; *Barbula convoluta* Hedw., (—c)-circumpolar;

Planşa 1 : A — *Lepidozia replans* ; B — *Blepharostoma trichophyllum* ; C — *Sphenobolus minutus* ; D — *Cephalozia media* ; E — *Nowelia curvifolia*.

xerofil, fotofil, teri-arenicol, calcifil; *Barbula unguiculata* (Huds.) Hedw., (+c)-circumpolar; xerofil, fotofil, tericol, bazifil; *Barbula reflexa* Brid., (+c)-circumpolar; mezofil, sciafil, saxi-tericol, calcifil; *Barbula cylindrica* (Tayl.) Lindb., (+c)-circumpolar, submediteranean; xero-mezofil, foto-sciafil, saxi-tericol, bazifil; *Barbula tophacea* (Brid.) Mitten., (—c)-circumpolar, disjunct; mezo-higrofil, foto-sciafil, saxi-tericol, calcifil; *Syntrichia subulata* (L.) W. et M., (+c)-circumpolar, mediteranean; xero-mezofil, foto-sciafil, saxi-tericol, indiferent; *Syntrichia ruralis* (L.) Brid., (—c)-cosmopolit; xerofil, fotofil, teri-saxi-arenicol, calcifil; var. *calcicola* (Grebe) Mönkem., (—c); *Phascum acaulon* L., (+c)-european, mediteranean, nordamerican, disjunct; xerofil, fotofil, tericol, bazifil, indiferent (fig. C — Pl. II); *Pottia truncatula* (L.) Lindb., (+c)-circumpolar, disjunct, submediteranean; xero-mezofil, fotofil, tericol, indiferent.

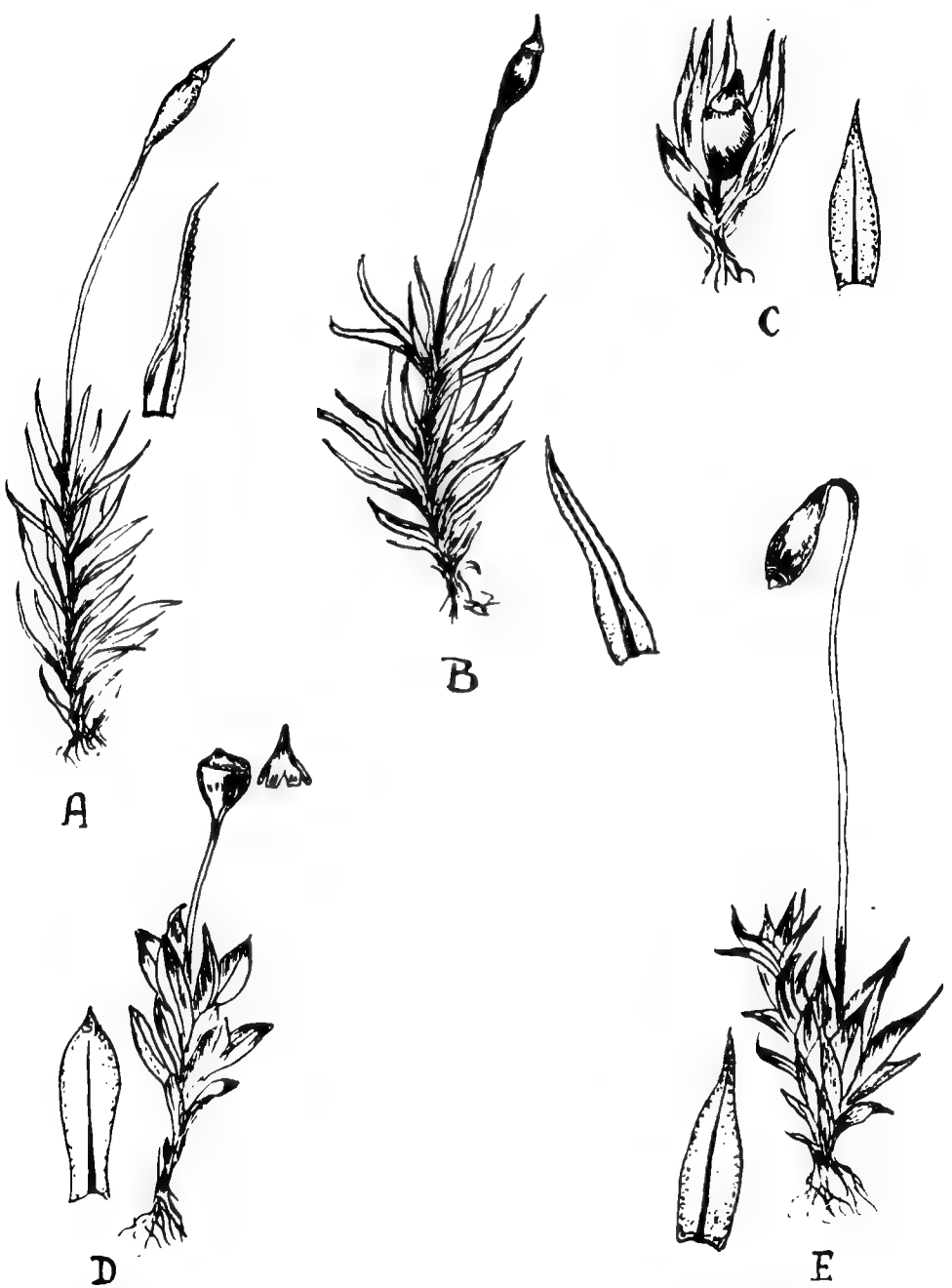
Fam. *Grimmiaceae*: *Grimmia pulvinata* (L.) Sm., (+c)-circumpolar, cosmopolit; xerofil, fotofil, saxicol, bazifil, indiferent; *Rhacomitrium canascens* (Weiss.) Brid., (—c)-circumpolar; xerofil, fotofil, teri-arenicol, acidofil.

Fam. *Funariaceae*: *Funaria hygrometrica* (L.) Hedw., (+c)-cosmopolit; xero-mezofil, foto-sciafil, tericol, poliedafic, nitrofil; *Physcomitrium sphaericum* (Ludw.) Brid., (+c)-eurasiatic; mezo-higrofil, fotofil, tericol, indiferent. (fig. D — Pl. II); *Physcomitrium pyriforme* (L.) Brid., (+c)-european, mediteranean, disjunct; mezo-higrofil, foto-sciafil, tericol, indiferent; *Physcomitrium acuminatum* (Schleich.) Br. eur., (+c)-eurasiatic; mezo-higrofil, foto-sciafil, tericol, indiferent.

Fam. *Bryaceae*: *Leptobryum piriforme* (L.) Schimp., (—c)-circumpolar, disjunct; mezofil, foto-sciafil, teri-saxi-humicol, indiferent; *Bryum capillare* L., (+c)-circumpolar, disjunct; mezofil, sciafil, teri-saxi-humi-corticol, poliedafic, indiferent; var. *flaccidum* Br. eur., (+c)-europagule; *Bryum pallens* Sw., (—c)-circumpolar, disjunct; mezofil, fotofil, tericol, indiferent; *Bryum caespitium* L., (+c)-circumpolar, disjunct; xero-mezofil, fotofil, tericol, indiferent; *Bryum argenteum* L., (+c)-cosmopolit; xero-mezofil, foto-sciafil, teri-humi-saxicol, poliedafic, indiferent; *Bryum pendulum* (Hornsch.) Schimp., (+c)-circumpolar, disjunct; mezofil, fotofil, tericol, bazifil. (fig. E — Pl. II).

Fam. *Mniaceae*: *Mnium punctatum* Hedw., (—c)-circumpolar; higrofil, sciafil, humi-saxicol, indiferent; *Mnium undulatum* (L.) Weiss., (—c)-circumpolar, mediteranean, atlantic; mezo-higrofil, sciafil, teri-humicol, indiferent; *Mnium affine* Bland., (—c)-circumpolar; mezofil, sciafil, teri-humicol, acidofil.

Fam. *Orthotrichaceae*: *Orthotrichum affine* Schrad., (+c)-circumpolar, submediteranean; xerofil, foto-sciafil, corticol, indiferent; *Orthotrichum speciosum* Nees, (+c)-circumpolar; xerofil, foto-sciafil, corticol, indiferent; *Orthotrichum urnigerum* Myrn., (+c)-montan, subalpin, eurasiatic; mezofil, sciafil, saxicol, acidofil; *Orthotrichum pallens* Bruch., (+c)-eurasiatic; xerofil, foto-sciafil, corticol, indiferent; *Orthotrichum pumilum* Sw., (+c)-circumpolar; xerofil, foto-sciafil, corticol, indiferent; *Orthotrichum anomalum* Hedw., (+c)-circumpolar; xerofil, fotofil, saxicol, indiferent; *Orthotrichum tenellum* Bruch. (+c)-

Planşa II: A — *Orthodicranum montanum*; B — *Weisia viridula*; C — *Phascum acaulon*; D — *Physcomitrium sphaericum*; E — *Bryum pendulum*.

européan, nordaméricain, subatlantique, subméditerranéen ; xérophile, photo-sciaphile, corticole, indifférent ; *Orthotrichum Lyellii* Hook. et Tayl., (—c) eu propagule, circumpolaire, subatlantique ; xéro-mézophile, sciaphile, corticole, indifférent.

Fam. *Leucodontaceae* : *Leucodon sciuroides* (L.) Schwaegr., (—c) circumpolaire, disjuncte ; xérophile, photo-sciaphile, cortico-saxicole, indifférent.

Fam. *Neckeraceae* : *Homalia trichomanoides* (Schreb.) Br. eur., (—c)-eurasiatique, subatlantique ; mézophile, sciaphile, cortico-humico-saxicole, indifférent ; *Neckera complanata* (L.) Hüb., (—c)-circumpolaire, méditerranéenne, atlantique ; mézophile, sciaphile, saxicole, calcicole.

Fam. *Lembophyllaceae* : *Isothecium viviparum* (Neck.) Lindb., (—c)-eurasiatique ; mézophile, sciaphile, saxico-terico-corticole, acidophile.

Fam. *Leskeaceae* : *Leskea polycarpa* Ehrh., (+c)-circumpolaire ; mézophile, scio-fotophile, corticole, calcicole.

Fam. *Thuidiaceae* : *Anomodon viticulosus* (L.) Hook., (—c)-circumpolaire ; mézophile, sciaphile, cortico-saxicole, calcicole ; *Anomodon attenuatus* (Schreb.) Hüb., (—c)-circumpolaire ; mézophile, sciaphile, cortico-saxicole, indifférent ; *Anomodon rugelii* (C. Müll.) Keissler, (—c)-montan, circumpolaire ; mézophile, sciaphile, saxicole, indifférent ; *Thuidium abietinum* (L.) Br. eur., (—c)-circumpolaire, continental ; xérophile, fotophile, tericole, calcicole ; *Thuidium recognitum* (Hedw.) Lindb., (—c)-circumpolaire ; mézophile, photo-sciaphile, terico-saxicole, indifférent ; *Thuidium delicatulum* (L.) Mitten., (—c)-circumpolaire, disjuncte ; mézophile, photo-sciaphile, terico-saxicole, indifférent.

Fam. *Amblystegiaceae* : *Amblystegium subtile* (Hedw.) Br. eur., (—c)-circumpolaire ; mézophile, sciaphile, corticole, indifférent ; *Amblystegium riparium* (L.) Br. eur., (—c)-circumpolaire ; helo-higrofile, photo-sciaphile, cortico-humico-saxico-tericole, indifférent ; *Amblystegium varium* (Hedw.) Lindb., (—c)-circumpolaire ; higro-mézophile, scio-fotophile, terico-humicole, indifférent ; *Amblystegium serpens* (L.) Br. eur., (—c)-circumpolaire, cosmopolite ; mézophile, sciaphile, cortico-terico-humico-saxicole, indifférent ; *Acrocladium cuspidatum* (L.) Lindb., (—c)-circumpolaire, disjuncte ; helo-higrofile, mézophile, fotophile, tericole, indifférent.

Fam. *Brachytheciaceae* : *Homalothecium sericeum* (L.) Br. eur., (—c)-circumpolaire, atlantique, méditerranéenne ; mézo-xérophile, fotophile, saxico-corticole, calcicole ; *Homalothecium philippeanum* (Spruce) Br. eur., (—c)-montan, eurasiatique, méditerranéenne ; mézophile, sciaphile, saxicole, corticole, calcicole ; *Camptothecium lutescens* (Huds.) Br. eur., (—c)-circumpolaire, européenne, nordaméricaine ; xérophile, fotophile, aréno-tericole, calcicole ; *Brachythecium salebrosum* (Hoffm.) Br. eur., (+c)-circumpolaire, disjuncte ; mézophile, sciaphile, humico-terico-cortico-saxicole, indifférent ; *Brachythecium mildeanum* Schimp., (—c)-circumpolaire ; higrofile, scio-fotophile, tericole, indifférent ; *Brachythecium rutabulum* (L.) Br. eur., (—c)-circumpolaire, disjuncte ; mézo-higrofile, sciaphile, saxico-terico-humicole, indifférent ; *Brachythecium velutinum* (L.) Br. eur., (+c)-cosmopolite ; mézophile, sciaphile, terico-saxico-corticole, indifférent ; *Cirriphyllum piliferum* (Schreb.) Gront., (—c)-circumpolaire ; mézo-higrofile, photo-sciaphile, tericole, indifférent ; *Eurhynchium speciosum* (Brid.) Milde, (—c)-européenne, subatlantique, subméditerranéenne ; higrofile, sciaphile, terico-saxicole, calcicole ; *Eurhynchium swchitzii* (Turner) Hobk., (—c)-circumpolaire, mézo-

fil, sciafil, tericol, indiferent; var. *atrovirens* (Sw.) Br. eur. var. *abbreviatum* Turner.; *Rhynchostegium confertum* (Dicks.) Br. eur., (—c)—eurasiatic, subatlantic; mezofil, sciafil, saxicol, indiferent.

Fam. *Plagiotheciaceae*: *Plagiothecium denticulatum* (L.) Br. eur., (—c)—circumpolar, disjunct; mezofil, sciafil, teri-humicol, acidofil.

Fam. *Hypnaceae*: *Platygyrium repens* (Brid.) Br. eur., (+c)—circumpolar, subatlantic; mezofil, sciafil, corticol, indiferent, acidofil; *Pylaisia polyantha* (Schreber) Br. eur., (+c)—circumpolar; mezo-xerofil, foto-sciafil, corticol, indiferent; *Hypnum pallescens* (Hedw.) Br. eur., var. *reptile* (Rich.) Husnot, (+c)—circumpolar; mezofil, sciafil, corticol, acidofil; *Hypnum cupressiforme* L., (+c)—cosmopolit; mezo-xerofil, scio-fotofil, saxi-corticol, poliedafic, indiferent; var. *filiforme* Brid., (+c).

Considerații ecologice și fitogeografice

Din punct de vedere ecologic, privind: a. *substratul* — majoritatea Briofitelor analizate din pădurea Trivale reprezintă forme tericole (53 taxoni = 61,7%) urmate de cele corticole (28 taxoni = 27,4%) și numai 21 taxoni = 20,5% sînt saxicole; b. *umiditatea* — se caracterizează prin predominarea elementelor mezofile (48 taxoni = 47%), urmate de cele xerofile (18 taxoni = 17,6%) și cele xero-mezofile (11 taxoni = 10,7%); c. *luminozitatea* — cele sciafile sînt cele mai răspîndite (55 taxoni = 53,8%) urmate în ordine de cele foto-sciafile (22 taxoni = 21,4%) și fotofile (20 taxoni = 19,5%). (tabelul nr. 2).

TABELUL Nr. 1

Temperatura medie anuală pe anotimpuri (°C).

Temperatura medie anuală	Temp. medie de anotimpuri				Temp. medie în perioada de vegetație
	primăvara	vara	toamna	iarna	
9,8	9,9	19,9	10,4	—2,4	16,9

Caracterul fitogeografic al brioflorei studiate în această regiune a țării constă în predominarea elementelor circumpolare (68 taxoni = 66,6%), disjuncte (22 taxoni = 21,4%), cosmopolite (12 taxoni = 11,7%), montane (10 taxoni = 9,8%) și apoi cele eurasiatice, subatlantice și mediteraneene (8 taxoni = 7,9%) — tabelul nr. 2).

În această regiune studiată am observat o întrepătrundere a elementelor de cîmpie cu cele montane, întîlnite frecvent pe văile umede și umbroase (Valea Aninoasa, Uiasca ș.a.), elemente bine reprezentate atît din Cl. *Hepaticae* (*Lepidozia reptans*, *Blepharostoma trichophyllum*, *Sphenolobus minutus*, *Nowelia curvifolia*), cît și din Cl. *Musci* (*Orthodicranum montanum*, *Fissidens pusillus*, *Orthotrichum urnigerum* ș.a.).

TABELUL Nr. 2
Date ecologice și fitogeografice

		Elemente	Cl. Hepaticae		Cl. Musci		Bryophyta	
			nr. taxoni	%	nr. taxoni	%	nr. taxoni	%
Date ecologice	Substrat	Tericole	12	75	41	59	53	61,7
		Corticole	3	18,7	25	29	28	27,4
		Saxicole	1	6,2	20	23,2	21	20,5
	Umiditate	Xerofile	—	—	18	20,9	18	17,6
		Mezofile	9	56,2	39	45,3	48	47
		Xero-mezofile	3	18,7	8	9,05	11	10,7
		Mezo-xerofile	1	6,2	5	5,8	6	5,8
		Mezo-higrofile	1	6,2	8	9,05	9	8,7
		Higrofile	1	6,2	3	3,4	4	3,8
		Helo-higrofile	1	6,2	2	2,3	3	2,8
	Luminozitate	Sciafile	13	81,2	42	48,8	55	53,8
		Scio-fotofile	—	—	4	4,6	4	3,8
		Fotofile	1	6,2	19	22,2	20	19,5
		Foto-sciafile	1	6,2	21	24,4	22	21,4
Date fitogeografice	Circumpolare		10	62,5	58	68,6	68	66,6
	Cosmopolite		2	12,5	10	11,5	12	11,7
	Disjuncte		2	12,5	20	23,2	22	21,4
	Eurasiatice		1	6,2	7	8,1	8	7,9
	Europene		—	—	4	4,6	4	3,8
	Atlantice		3	18,7	5	5,8	8	7,9
	Subatlantice		—	—	7	8,1	7	6,8
	Mediteraneene		—	—	8	9,05	8	7,9
	Submediteraneene		1	6,2	5	5,8	6	5,8
	Montane		5	31,2	5	5,8	10	9,8
	Continentale		—	—	1	1,1	1	0,9
	Nordamericane		—	—	2	2,3	2	1,9

Dintre familiile cele mai bine reprezentate menționăm : Fam. *Brachytheciaceae*, (11 sp.), Fam. *Thuidiaceae* (6 sp.), Fam. *Pottiaceae* (11 sp.), Fam. *Orthotrichaceae* (8 sp.), Fam. *Bryaceae* (6 sp.), Fam. *Mniaceae* (5 sp.).

BIBLIOGRAFIE

1. BOROS A., Bryogeographie und Bryoflora Ungarns, Budapesta, 1968
2. CRETZOIU P., Bul. Grăd. bot. și al Muz. bot. Cluj, 1942, 22.
3. ENCULESCU P., Zonele de vegetație din România, București, 1924.
4. GAMS H., Moos- und Farnpflanzen, in Kleine Kryptogamenflora, Innsbruck, 4, 1957.
5. GRECESCU D., Conspectul florei României, București, 1898.

6. MÖNKEMEYER W., Die Laubmoose Europas, in Rabenhorst, Kryptogamen Flora, 4, 1927.
7. MÜLLER K., Die Lebermoose Deutschl. Österr. u. d. Schweiz, in Rabenhorst, Kryptogamen-Flora, Leipzig, ed. a III-a, 1954—1957.
8. POPESCU A., Flora pădurii Trivale și a împrejurimilor sale, St. și Cercet. Biol. Seria Botanică, T. 18, nr. 6, 1966.
9. ȘTEFUREAC TR., LUNGU L., Briofite din Grădina Botanică din București, Acta Bot. Horti Bucurestiensis, 1960.
10. * * * Monografia geografică a R.P.R., Edit. Acad. R.P.R., București, 1960.
11. * * * Amenajarea pădurii Trivale, Pitești, 1948.

CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DES BRYOPHYTES DANS LA FORÊT TRIVALE

RÉSUMÉ

À la suite des recherches entreprises (1968—1969) en la forêt Trivale, a été recueilli et analysé un matériel bryologique varié.

Dans l'ensemble ont été identifiés 102 taxons de Bryophytes (Cl. Hepaticae — 16 taxons = 15,6% ; Cl. Musci — 86 taxons = 84,3%).

Les familles les mieux représentées sont : Fam. *Brachytheciaceae*, Fam. *Pottiaceae*, Fam. *Orthotrichaceae*, Fam. *Thuidiaceae*, Fam. *Bryaceae* e. a.

Les considérations écologiques concernant le substrat, l'humidité, la luminosité, ainsi que le caractère phytogéographique de la bryoflore du terrain étudié résultent en partie des données comprises dans le tableau nr. 2.

IZVOARELE „COLCOT“ DE LÎNGĂ TOPOLOVENI (JUD. ARGEȘ) — LOC DE IERNARE PENTRU PĂSĂRI

M. MĂTIEȘ, R. STANCU și L. STÂNCULESCU

Autorii, cercetînd în iarna 1968—69, unele izvoare ce au rămas neînghețate, din lunca cursului mijlociu al Argeșului, în aval de Pitești, stabilesc avifauna de iarnă din preajma acestora ; totodată, problemele ridicate aduc în discuție și unele noutăți cu privire la iernarea păsărilor în țară.

Existența izvoarelor reci care iarna rămîn neînghețate, constituie de cele mai multe ori cauza principală ce permite staționarea unor păsări mai sensibile la ger, găsite rar, și iarna în țara noastră : *Anthus spinoletta*, *Gallinago gallinago*, *Gallinula chloropus*, *Limnocyptes minimus*, *Rallus aquaticus*, *Tringa ochropus* (1), (2), (8), (9), (15). Avînd în vedere răspîndirea în țară — de loc neglijabilă — a acestor izvoare reci și, izolat chiar și termale, considerăm că studiul dinamicii ornitofaunei de iarnă a acestora poate oferi totdeauna date mult mai cuprinzătoare decît cercetarea terenurilor fără astfel de condiții.

În prezenta lucrare, ne vom ocupa de unele aspecte ale iernării păsărilor în iarna 1968—69, prin preajma unor astfel de izvoare reci, și care rămîn peste iarnă în cea mai mare parte neînghețate. Zona cercetată este localizată în lunca cursului mijlociu al Argeșului. Mai precis, teritoriul studiat este situat în imediata apropiere a gării Călinești (jud. Argeș), avînd coordonatele 44°47' latitudine nordică, 25°04' longitudine estică și, altitudinea mijlocie de 230 m (fig. 1). Pîrîiașul principal, denumit „La izvor“ (fig. 2, 3), care leagă cele peste 40 de izvoare neînghețate („Colcot“) se întinde azi, după drenare, doar pe o lungime de 2 km și pe o lățime de 0,5 km (fig. 1). Regiunea palustră formată, este puternic înierbată și are aspectul unui început de înmlăștinare de tip „eutrof“ (fig. 2, 3). Toate izvoarele amintite au un aspect natural, cu excepția celui mai mare, pe care o să-l denumim „Colcotul mare“ (fig. 4, 5) și care este însă, singurul, adîncit artificial, cu scop hidroameliorativ. În

ansamblu, ele sînt „izvoare descendente de terasă” (11). Provenind din straturi mai profunde, chiar pe timpul gerurilor, apa acestora are temperatura cuprinsă între 8—12°C. În funcție de caracterul iernii, porțiunea de pîriu dezghețată se extinde spre aval între 50—2 000 de m. Flora (*Spirogira* sp., vezi figura 6, partea care sclipește, *Ceratophyllum demersum* L., idem, petele mici negre de pe suprafața apei, spre stînga și sus,

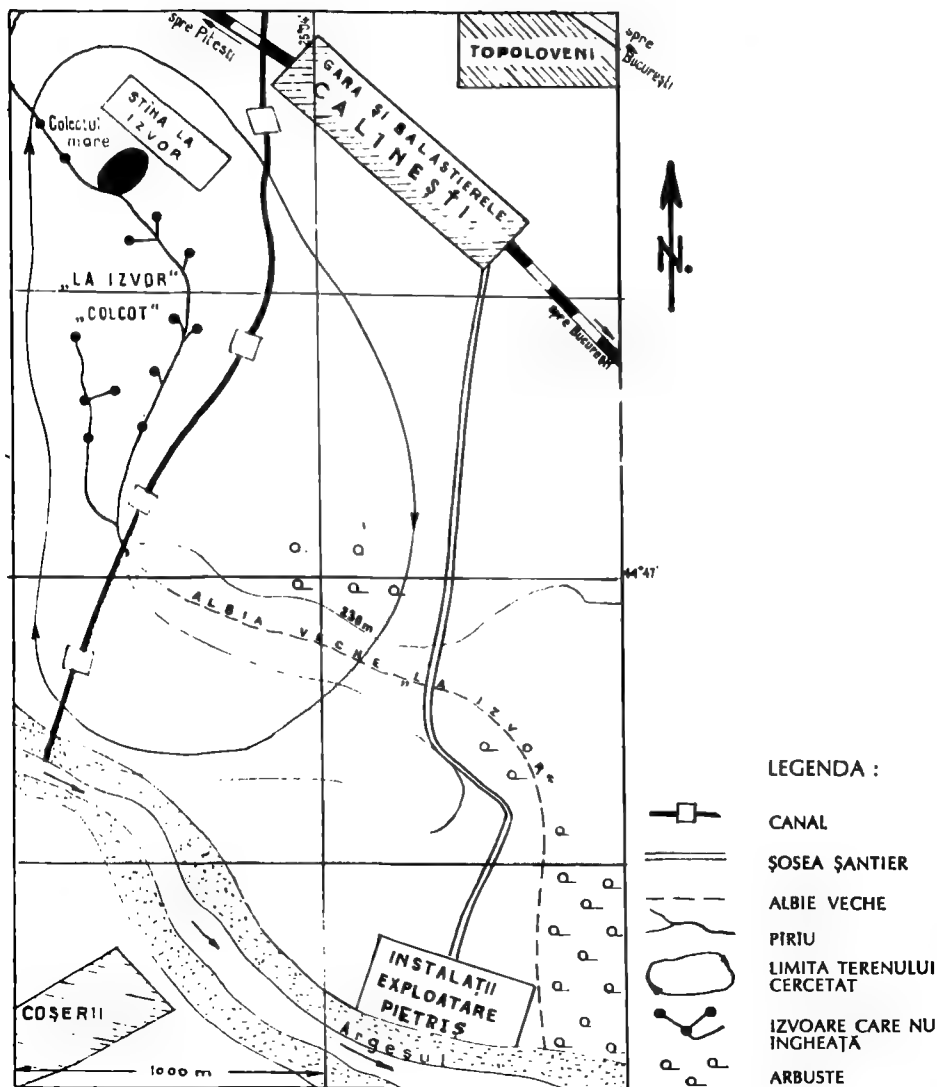

Fig. 1 — Schița luncii Argeșului la Călinești-Topoloveni, cu localizarea izvoarelor care nu îngheață denumite „Colcot”.

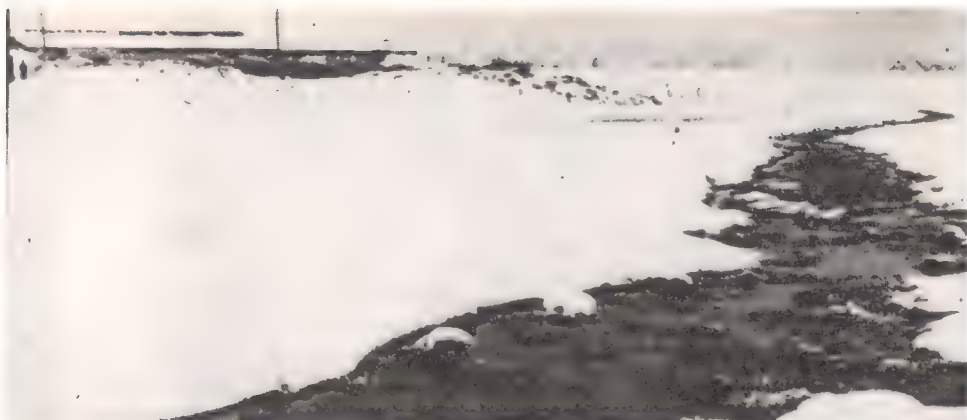

Fig. 2 — Pîriul „La izvor” în amonte de stînă (10.II.1969)

Fig. 3 — Pîriul „La izvor” în aval de stînă (10.II.1969)

Fig. 4 — „Colcotul Mare” — vedere spre stînă (10.II.1969)

Fig. 5 — „Colcotul Mare“ — vedere spre sud (14.II.1969)

Lemna minor L., *Lemna trisulca* L., *Utricularia vulgaris* L., *Potamogeton crispus* L.) și fauna (*Limnea* sp., crustacee inferioare, coleoptere mici), deosebit de bogate în porțiunile neînghețate, nu suferă întreruperea de iarnă în dezvoltare ; procesele metabolice, intense, ale acestor viețuitoare contribuie și ele la menținerea ridicată a valorii temperaturii.

Iarna 1968—69, mai precis, perioada 1.XII.1968 — 28.II.1969 (fig. 6), a avut temperatura medie mai coborită cu $1,6^{\circ}\text{C}$ decât media respectivă plurianuală (1896—1955), iar grosimea medie a stratului de zăpadă a avut o valoare dublă față de media plurianuală corespunzătoare. Interesează în mod deosebit viscolul din 6.II.1969 care a avut viteza medie de $13,2\text{ m/s}$ și maximă, de 28 m/s . Acesta a cauzat coborîrea exagerată a valorii temperaturii mlaștinilor neînghețate, deși temperatura medie a

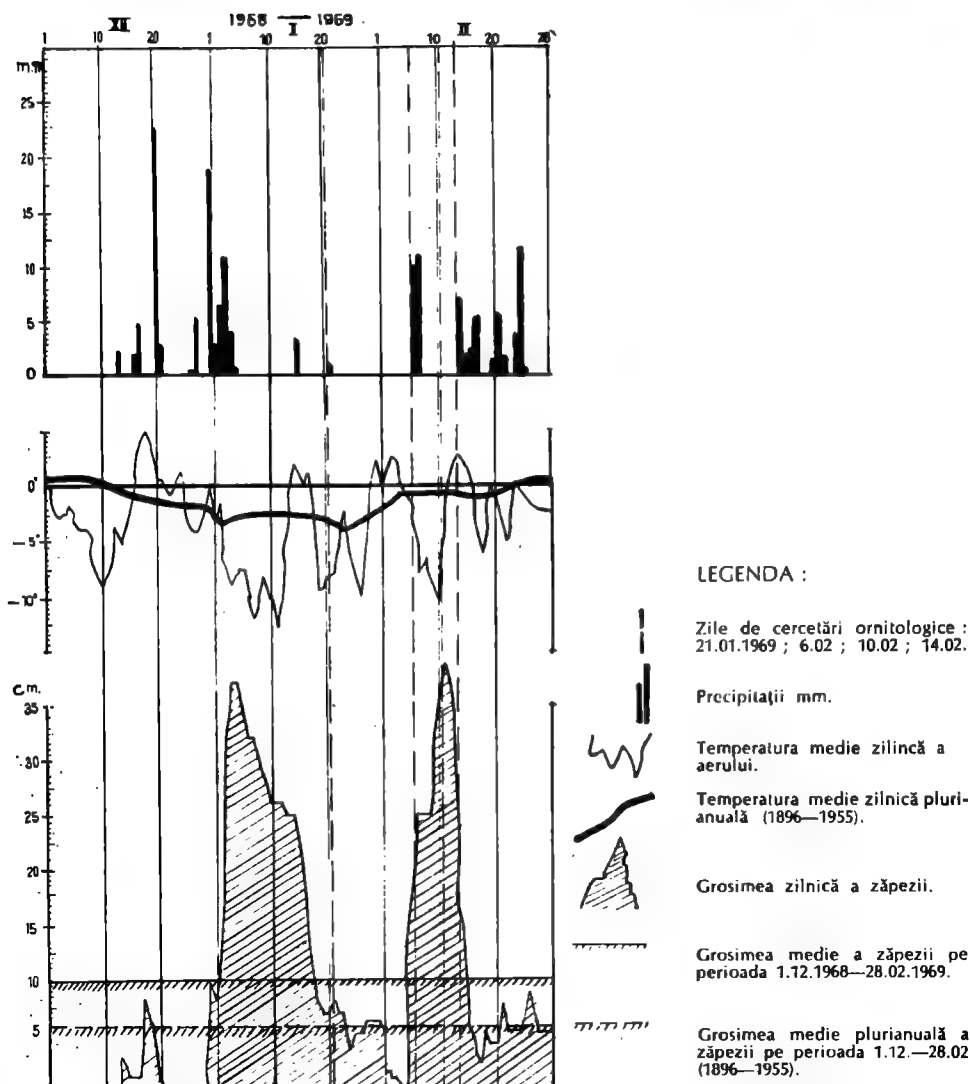

Fig. 6 — Condițiile climatice pentru perioada 1.XII.1968—28.II.1969 la Pitești (datele Institutului Meteorologic Central). (desen Rădulescu A.) (Original).

aerului era de numai minus 0,7°C. În ansamblu, iarna în cauză a fost mai aspră decît în mod obișnuit, dar, nu a îmbrăcat formele excesive în privința temperaturii scăzute și a grosimii zăpezii.

REZULTATELE OBTINUTE ȘI DISCUTAREA LOR

Tabelul nr. 1, cuprinde date rezumative cu privire la cele 26 de specii aviene, identificate în perioada cînd s-au efectuat investigațiile (s-au trecut datele din 4 zile: 21.I, 6.II, 10.II, 14.II.1969) prin biotopurile din preajma izvoarelor „Colcot”: palustru, stepic, silvo-stepic și cel legat de prezența stînei. În același tabel (dreapta) este realizată și tratarea bibliografică, cu privire la caracterul iernării pentru fiecare specie în parte. Din analiza datelor prezentate, reținem:

— *Felurile migrațiilor*. S-au identificat 14 specii sedentare (*Anas platyrhynchos*, *Corvus corone cornix*, *Perdix perdix* ș.a.m.d.), 4 sedentare-migratorii (*Alauda arvensis*, *Anthus spinoletta*, *Rallus aquaticus* și *Sturnus vulgaris*), 4 specii cu prezența de iarnă discutată, în jumătatea de sud a țării (*Circus cyaneus*, *Gallinago gallinago*, *Gallinula chloropus*, *Tringa ochropus*) (7), (9), (13) și 4 oaspeți de iarnă obișnuiți (*Buteo lagopus*, *Emberiza schoeniclus*, *Fringilla montifringilla*, *Turdus pilaris*).

— *Frecvența constatată*. La un număr de 6 specii s-a identificat doar o singură pasăre (*Rallus aquaticus*, *Sturnus vulgaris*...), la altele, cite 5—20* (*Anas platyrhynchos*, *Gallinula chloropus*, *Tringa ochropus*...); la 5, între 30—100 (*Anthus spinoletta*, *Gallinago gallinago*, *Perdix perdix*...) la 2, între 100—300 (*Corvus monedula*...), iar la celelalte două specii, peste 2 000 de exemplare diferite (*Corvus frugilegus*, *Turdus pilaris*).

— *Legătura cu mlaștinile neînghețate*. Din cifra globală, de 5 000—7 000 de exemplare diferite de păsări văzute sau auzite prin preajma izvoarelor „Colcot”, 8—12% au fost, evident, reținute pe loc de către microclimatul palustru „mai cald”, iar, restul de 88—92%, de către celelalte biotopuri din apropiere. Speciile a căror prezență, în iarna aspră 1968—69, a fost strict determinată de izvoarele „Colcot”, sînt în număr de 6: *Anthus spinoletta*, *Gallinago gallinago*, *Gallinula chloropus*, *Rallus aquaticus*, *Tringa ochropus* și *Emberiza schoeniclus*; pentru toate, în iernile aspre, locurile de iernare menționate sînt oarecum caracteristice și, totodată, indispensabile. Cu toate acestea *Tringa ochropus*, în zilele fără viscol s-a retras cu regularitate și în alte locuri.

În total, au fost întîlnite prin preajma „Colcotului mare” doar două păsări cu leziuni corporale (*Sturnus vulgaris* și *Anas platyrhynchos*), evi-

* Teritoriul de studiu, avînd lungimea sub 3 km și, fiind parcurs, zilnic, cel puțin de 3—4 ori de către autori, a permis înregistrarea cifrică a efectivelor fiecărei specii, cu aproximația redată și în tabel.

SPECIILE DE PASARI OBSERVATE PRIN PRAJMA IZVOARELOR „COLCOT“

Tabelul nr. 1

SPECIILE DE PASAJ ÎN IERNĂ

Nr. crt.	Specia	Numărul de indivizi determinați zilnic în :				Locul de hrănire precizat :				Caracterul iernării după autorii citați, în :							
		21.01	6.02	10.02	14.02	Stina	Vegetația dură neacoperită de zăp.	Mlul izvoarelor	Cîmpul cu zăpadă	Arborete rare	R.S.R.	R.F. Jug.	Sutul Carpaților	R.P. Ung.	Transilvania	R.S. Cehoslovacia	Carpații Sovietici
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	<i>Alauda arvensis</i>	—	—	20—30	10—12	+	—	—	+	+	SM(13)		S?(4)	S(5)			
2	<i>Anas platyrhynchos</i>	5—10	5—10	5—10	5—10	—	+	+	—	—	S(13)						
3	<i>Anthus spinoletta</i>	—	10—12	8—10	16—20	—	+	+	—	—	SM(4)		SM(13)	OI(5)			
4	<i>Buteo lagopus</i>	—	—	—	1	—	—	—	+	+	OI(13)		OI(13)				
5	<i>Carduelis spinus</i>	—	—	5—6	—	+	—	—	—	—	S(13)		P;OI(4)				
6	<i>Circus cyaneus</i>	—	—	1 mas.	—	—	+	—	+	+	OI?(7)		OI?(7)				
7	<i>Corvus corone cornix</i>	—	—	5—6	15—30	+	—	—	—	—	S(13)		S(13)				
8	<i>Corvus frugilegus</i>	—	—	30—40	1800—2500	+	—	—	—	—	S(13)		S(13)				
9	<i>Corvus monedula</i>	—	—	50—60	2—300	+	—	—	—	—	S(13)		S(13)				
10	<i>Emberiza citrinella</i>	30—40	—	50—60	100—150	+	—	—	—	—	S(13)		S(13)				
11	<i>Emberiza schoeniclus</i>	—	—	2—3	5—6	—	+	—	—	—			S(4)				
12	<i>Fringilla montifringilla</i>	—	—	5—6	—	+	—	—	—	—	OI(13)		OI(13)	OI(5)			
13	<i>Galerida cristata</i>	—	—	—	4—5	+	—	—	—	—	S(13)		S(13)				
14	<i>Gallinago gallinago</i>	30—40	20—30	10—13	1	—	+	+	—	—	OI?(13)	OI(6)	OI?(13)	OI?(5)			
15	<i>Gallinula chloropus</i>	5—6	—	—	—	—	+	+	—	—	OI?(9)	S(9)	OI?(8)	OI?(9)	M(9)	M(9)	M(4)
16	<i>Passer domesticus</i>	—	—	5—6	—	+	—	—	—	—	S(13)		S(13)	S(5)			
17	<i>Passer montanus</i>	—	—	5—6	—	+	—	—	—	—	S(13)		S(13)				
18	<i>Perdix perdix</i>	—	6—7	30—50	30—40	—	—	—	+	+	S(13)		S(13)				
19	<i>Pica pica</i>	—	3—4	15—21	50—70	—	+	—	+	+	S(13)		S(13)				
20	<i>Picus sp.</i>	—	—	—	1	—	—	—	+	+	S(13)		S(13)				
21	<i>Rallus aquaticus</i>	—	—	1	—	—	+	+	—	—	SM(13)	SM(6)	SM(13)	SM(5)		S?(12)	S?(14)
22	<i>Sturnus vulgaris</i>	1	—	—	—	+	—	—	—	—	SM(13)	SM(6)	SM(13)	SM(5)	S?(3)	S?(3)	M(3)
23	<i>Tringa ochropus</i>	1	9—13	1	1	—	+	+	—	—	OI?(7,9)	OI(6)	OI?(7)	P(9)	OI?(9)	OI?(9)	
24	<i>Troglodytes troglodytes</i>	—	—	1	—	—	+	—	—	—	S(13)		S(13)				
25	<i>Turdus merula</i>	—	—	2—3	3—4	—	+	—	—	—	S(13)		S(13)				
26	<i>Turdus pilaris</i>	—	—	250—350	2—3000	—	+	+	+	+	OI(13)		OI(13)				

LEGENDA :

— = lipsă
+ = prezentă
(13) = bibliografia
14—30 = numărul aproximativ de indivizi
S = Specii de păsări sedentare
SM = Sedentare-migratorii
OI = Oaspeți de iarnă
S? = Sedentarism neconst. după datele bibliografice
OI? = Oaspeți de iarnă neconst.
M = Migratorii
P = De pasaj

LEGENDA :

- = lipsă
 + = prezentă
 (13) = bibliografia
 14—30 = numărul aproximativ de indivizi
 S = Specii de păsări sedentare
 SM = Sedentare-migratorii
 OI = Oaspeți de iarnă
 S? = Sedentarism neconst. după datele bibliografice
 OI? = Oaspeți de iarnă neconst.
 M = Migratorii
 P = De pasaj

dent, retrase din fața viscolului în perioada geroasă 6—9.II.1969; ambele au avut și un sfârșit letal (fig. 7). În procente, păsările lezate reprezintă doar 0,02—0,04% din cifra globală.

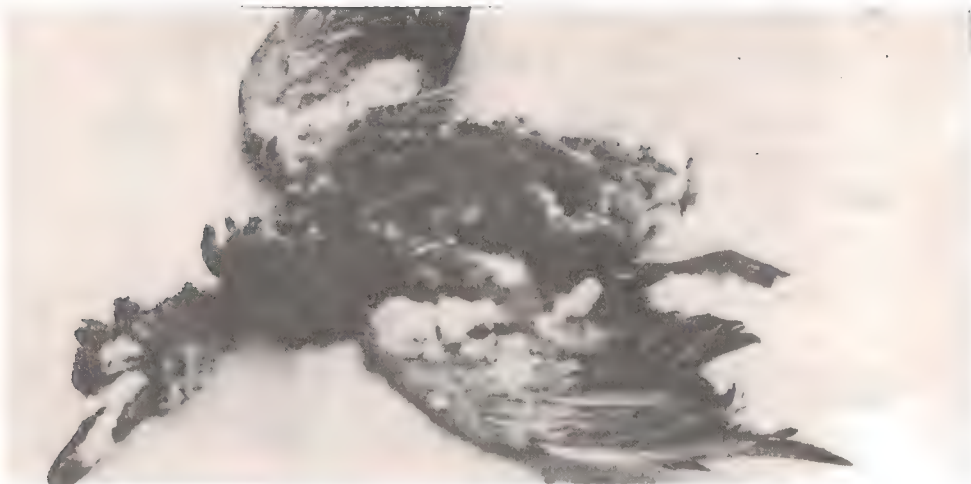

Fig. 7 — *Anas platyrhynchos* — exemplar cu leziuni cronice la ochi, răpus de viscolul din 6.II.1969.

O legătură mai puțin evidentă cu izvoarele și piriașul, neînghețate, s-a constatat la: *Pica pica*, *Troglodytes troglodytes*, *Turdus merula*, *Turdus pilaris* și *Circus cyaneus*. Condițiile instalate ca urmare a prezenței stînei, au favorizat existența unui număr de 9 specii de păsări omnivore sau grano-insectivore (*Carduelis spinus*, *Corvus frugilegus*, *Corvus monedula*, *Galerida cristata*...) și la care nu s-a putut să se dovedească legătura directă și cu izvoarele neînghețate.

Dintre formele stepice sau arboricole, menționăm două — *Perdix perdix* și *Picus* sp.

— *Schimbări de populații*. Descreșterea totală a efectivului, cauzată probabil de prădători (*Mustela* sp.), s-a constatat în cazul găinușii de baltă (*Gallinula chloropus*), iar mărirea progresivă a numărului de indivizi s-a identificat pentru *Emberiza citrinella* și *Emberiza schoeniclus*. Primul stol de migrație a fost văzut în 10.II (*Alauda arvensis*); tot spre primăvară, o sporire vertiginoasă, pînă la sute și mii de exemplare, indicăm la *Corvus frugilegus*, *Corvus monedula* și *Turdus pilaris*.

— *Hrănirea* — condiție vitală în anotimpul friguros — s-a realizat în diverse locuri. Semințele și gunoaiele de la stîna precum și vegetația ierboasă și neacoperită cu zăpadă au constituit sursa de hrană pentru *Alauda arvensis*, *Troglodytes troglodytes* și, bineînțeles, pentru miile de *Corvidae*. Prin vegetația ierboasă sau dură situată de-a lungul piriașelor neînghețate, au fost văzute „la hrană” *Gallinula chloropus*, *Pica pica*, *Rallus aquaticus* și *Turdus merula*. În preajma mîlului izvoarelor „Colcot” — niciodată mai rece de 4—8°C — a fost constatată prezența unei faune de crustacee inferioare și de mici gasteropode, deosebit de bogate;

prin aceste locuri, precizăm hrănirea certă pentru *Anas platyrhynchos* (numai noaptea), *Anthus spinoletta*, *Emberiza schoeniclus*, *Gallinago gallinago*, *Rallus aquaticus*, *Tringa ochropus* și *Turdus pilaris*. Deranjate de la hrană, unele exemplare (*Gallinago gallinago*, *Tringa ochropus*) au revenit la același izvor, după numai 20—40 de minute. La disecția citorva păsări împușcate în 6 și 10.II (*Anthus spinoletta*, *Gallinago gallinago* (fig. 8) și *Tringa ochropus* s-a constatat că, de obicei exemplarele erau foarte bine hrănite și, cu serioase depozite adipoase. Dacă activitatea răpitoarelor aripute aproape că nu s-a resimțit, în schimb activitatea distructivă a micilor mamifere carnivore (*Mustela* sp.) a exercitat o presiune sistematică asupra populației de păsări (dovadă, nenumăratele urme și resturi cu pene, văzute pe zăpadă).

Fig. 8 — *Gallinago gallinago*, exemplar colecționat în 10.II.1969.

Fig. 9 — *Perdix perdix*, urme pe zăpadă (14.II.1969 — vezi tabelul nr. 1).

— Viscolul excesiv din 6.II a produs și victime prin „vînturare” de la locurile de hrănire dar numai în cazul speciilor foarte mici (*Anthus spinoletta*). Speciile mai mari (*Gallinago gallinago*, *Tringa ochropus*) au rezistat mai ușor curentului de aer și de zăpadă postîndu-se totdeauna cu ciocul spre vînt, de obicei în spatele vegetației sau, prin imediata apropiere a izvoarelor. În toată perioada respectivă, zborul păsărilor era mult îngreunat; interesant mai este să amintim că, în tot acest timp, păsările nu au declanșat nici un fel de cîntece sau de chemări. Pentru *Perdix perdix*, s-a constatat chiar alergarea agitată, deasupra pe zăpadă.

CONCLUZII

Din efectivul total de 26 specii de păsări identificate de autori într-o iarnă mai aspră ca de obicei, prin preajma unor izvoare neînghețate situate în lunca Argeșului mijlociu, doar 6 au fost „reținute” de mlaștinile neînghețate, restul de 20 fiind elemente caracteristice și terenurilor învecinate.

Ansamblul avifaunei de iarnă găsit constituie oarecum o noutate științifică, prin micimea terenului de studiu (cca. 3 km lungime) cit și prin sinteza efectuată a unor numeroase date avifenologice.

Cercetările întreprinse remarcă în mod deosebit cîteva aspecte avifenologice cum sînt :

— iernarea obișnuită pe un loc foarte restrîns a cîtorva specii de păsări (*Gallinago gallinago*, *Gallinula chloropus*, *Tringa ochropus*), găsite foarte rar de către alți autori în sudul țării ;

— modalitățile interesante de „luptă pentru existență” a păsărilor cu un viscol excesiv, care a avut o viteză maximă de 28 m/s ;

— gradul diferit de legătură stabilită între diferitele specii de păsări cu microclimatul izvoarelor care nu îngheață.

BIBLIOGRAFIE

1. ANDONE G., PASCOVSCHI S., ALMASAN H., ANDONE L. — „*Migrații ptîi i mlekoptaiușcih*”, Moskva, 1965.
2. ANDONE G., PAVSCOVSKI S. — „*Migrații životnih*”, Moskva, 1962.
3. DEMENTIEV G. P., GLADCOV N. A., *Ptîi Sovetskogo Soiuzu*, tom. V, 1954.
4. DOMBROWSKI R., LINTIA D., *Ornis Roumaniae*, București, 1946.
5. KEVE A., *Nomenclator avium hungariae*, Budapest, 1960.
6. * * * „*Laurus*”, I—XV, 1947—1963.
7. LINTIA D., *Păsările din R.P.R.*, II—III, București, 1955.
8. MĂTIEȘ M., KISS I., KOHL ST. „*Rev. Muz.*”, IV, 1969.
9. MĂTIEȘ M., KOHL ST., „*St. și cerc. de biol., Ser. Zool.*”, IV, 1965, p. 533—559.
10. MĂTIEȘ M., „*Stud. și comunic.*”, Muz. Pitești, II, 1969.
11. MORARIU T., PISOTA I., BUTA I., *Hidrologie generală*, București, 1962, p. 116—135.
12. MATOUSEK B., „*Ac. rez. natur. Mus. Slov.*”, 1961—63, 7—9.
13. RADU D., „*Probl. de biol.*”, București, 1962.
14. STRAUTMANN F. I., *Ptîi zapadnih oblastei S.S.S.R.*, Lvov, I, 1963.
15. TALPEANU M., MANOLACHE L., „*Rev. Muz.*”, II, 1967, p. 254—237.

LES SOURCES „COLCOT”, PRÈS DE TOPOLOVENI (DÉP. D'ARGÈS), ENDROIT D'HIVERNAGE DES OISEAUX

RÉSUMÉ

Cette étude présente les résultats des recherches effectuées par les auteurs pendant un hiver plus dur que d'habitude, notamment celui de l'année 1968—1969, recherches concernant la composition et la biologie de l'ornithofaune d'hiver d'un territoire restreint. Ce territoire se trouve aux environs de quelques sources marécageuses qui ne gèlent pas pendant l'hiver.

Cette zone se trouve, plus exactement, sur une terrasse moyen de l'Argeș à une altitude de 230 m.

On a pu déterminer l'existence, sur ce territoire, d'un nombre total d'environ 5 000—7 000 exemplaires de différents oiseaux, appartenant à 26 espèces.

Parmi celles-ci, le nombre des espèces attirées pendant l'hiver par le microclimat des sources dont la température ne baisse pas au-dessous de 7°C, a été apprécié à six.

On officialise encore dans cette étude certaines données concernant la modification de l'avifaune en fonction du calendrier, tout comme des données portant sur le caractère de l'hiver et surtout sur une tempête de neige excessivement puissante qui a eu lieu le 6 février 1969.

Notre étude aura pour résultat l'amélioration des mesures de protection, tout comme une meilleure mise en valeur scientifique et cinématique de ce territoire comprenant une faune ornithologique particulièrement riche.

CERCETĂRI AVIFENOLOGICE DE-A LUNGUL BAZINULUI MIJLOCIU ȘI SUPERIOR AL ARGEȘULUI ÎNTRU 1 IANUARIE — 31 MAI 1968

MIRCEA MĂTIEȘ

Mulți autori (11), (15), (18), (19), consideră că desfășurarea migrației păsărilor peste teritoriul dinspre sudul Carpaților meridionali este puternic influențată de lanțul Carpaților, o adevărată barieră naturală. Prin bazinul hidrografic al Argeșului, influența acestei bariere se presupune că ar fi și mai accentuată, de îndată ce spre nord există marea culme Făgăraș-Iezer, înaltă de peste 2 000 m și lungă de 50 km (11), (fig. 1, 11).

În literatura ornitologică cercetată, referitor la migrația de primăvară de-a lungul Argeșului, există doar câteva informații, fragmentare. Este amintită, de exemplu, migrația de primăvară a sitarilor și berzelor în lungul Argeșului și Oltului, cu unele minore referiri avifenologice pentru Pitești ((18), 106, 116, 122). Datele de migrație consemnate de D o m b r o w s k i (6), cu oarecare îngăduință se potrivesc și pentru teritoriul în cauză; de fapt, activitatea acestui autor se referă mai ales la actualul județ Ilfov, situat spre sud, apoi la Dobrogea. Unele publicații străine, cuprind și referiri asupra migrației de primăvară pentru Argeș, sau, prin sudul țării, însă, doar pentru unele specii: *Apus a.*, *Ciconia c.*, *Cuculus canorus* și *Hirundo rustica* (5), (19).

În studiul de față, ne vom ocupa pentru un singur sezon prevernal (1968) de unele date avifenologice, cu referire la bazinul mijlociu și superior al Argeșului (fig. 1); lucrarea are un caracter inedit pentru un număr de 53 specii de păsări. Noutățile găsite, fragmentare, se referă la ivirea primelor exemplare, la sosirile în masă, la unele direcții de migrație, la ascensiunea avifenologică în munții Făgăraș și la bariera muntoasă Făgăraș-Iezer, ca piedică pentru trecerea migratoarelor.

Condiții de cercetare

Bazinul hidrografic al Argeșului mijlociu și superior este plasat în general spre sudul masivului Făgăraș-Iezer și cuprinde, în ordinea sporirii altitudinii, trei părți (11), (fig. 1):

— *Ținutul de pădure al cimpiei înalte și al podișului Getic*, adică porțiunea de la sudul Piteștiului și pînă la C. Argeș; are altitudinea cea mai joasă, de la 200—600 m. Direcția văilor și interfluviilor este în general NNW-SSE, cu lunci destul de late. Vegetația lemnoasă din quer-

cinee și făgete este înlocuită spre sud cu culturi agricole, iar spre nord este fragmentată și uneori înlocuită cu livezi de pomi.

— *Districtul subcarpaților Argeșului, cu limitele* : sudică, C. Argeș, nordică, Culmea Coziei ; altitudinea 500—1 000 m. Vegetația din gorunete și amestecate cu fag, cu multe locuri despădurite, ocupate de livezi, fînețe...

— Din Districtul Făgăraș-Bucegi, interesează *munții Făgăraș-Iezer* (fig. 10, 11), cu altitudinea între 1 000—2 500 m, la vest, larga trecătoare Turnu Roșu, la est pasul Bran. Vegetația lemnoasă (conifere, mai rar făgete), urcă pe versantul sudic pînă la cca. 1 600 m, excepțional 1 900—2 000 m. De la 1 300—1 400 m în sus predomină molidișuri pure, în jos cele amestecate. Interesează în mod deosebit lacul de acumulare Vidraru (fig. 6), născut în 1966/67 ((22), 1968, VI, 19—20), cu altitudinea 830 m, suprafața 393 ha, nivel variabil, cu extindere spre amonte pînă după punctul Cumpăna. Lac de salmonide, situat spre sudul jumătății vestice a barierei muntoase de 50 km lungime — masivul Făgăraș-Iezer ; spre NV, m. Clăbucetul, 1 716 m altitudine, același masiv (fig. 10. 11).

Temperatura medie zilnică (fig. 2) pentru perioada efectuării cercetărilor, 1.01.—31.05.1968, comparativ cu valorile plurianuale ale acestorași date, relevă faptul că în general au fost instalate temperaturi mai coborîte decît valorile normale, spre mijlocul lunii ianuarie, în prima jumătate a lui martie și în a doua decadă din aprilie ; temperaturi mai ridicate, în luna februarie, apoi între 18.03.—10.04 și, după 24.04 ; temperatura medie a întregii perioade, cu cca. 2°C mai ridicată decît media respectivă plurianuală.

Metoda utilizată este tipic avifenologică, remarcînd că s-a stabilit prezența păsărilor mai ales după principiile auditive, admițînd faptul că primăvara, această metodă conferă rezultate bune.

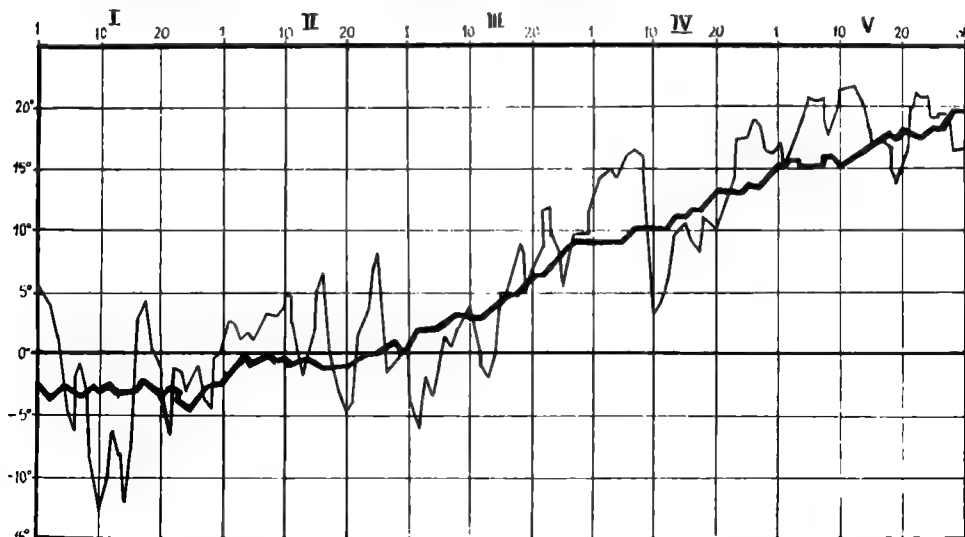

Fig. 2 — Graficul temperaturilor medii zilnice pentru 1 ianuarie — 31 mai 1968, la Pitești (linie subțire), comparativ cu graficul temperaturilor medii zilnice plurianuale (1886—1955) (linie groasă) (desen Rădulescu A.).

Fig. 3 — *Hirundo rustica*, Pitești,
24.IV.1968 **.

Fig. 4 — *Motacilla alba*, Golești, 7.IV.1968.

Cu unele mijloace tehnice (binoclu, aparatură fotografică, arme de vânătoare, busolă), în întreaga perioadă s-au efectuat cit mai multe son-
daje, în diferite puncte din cele trei ținuturi ale terenului în studiu. În perioada 1.03—30.04, ieșirile pe teren s-au intensificat. Rezultatele cercetărilor au fost înregistrate prin notarea numărului aproximativ de indivizi determinați zilnic, din fiecare specie. În fiecare zi de cercetare s-a lucrat în medie 3—8 ore, parcurgându-se 15—20 de km, totdeauna prin locurile preferate ale speciilor așteptate să sosească sau să plece. Așa cum s-a notat în fișe (pe specii, pe zile, pe localități și pe biotipuri), efectivul ce a fost apreciat zilnic, cu aproximație, pentru fiecare specie în parte ne-a permis să precizăm, fragmentar sau amănunțit, ivirea pri-
mului exemplar în teritoriu, declanșarea pasajului în masă, sfârșitul mi-

** Toate fotografiile aparțin autorului.

grației... Pentru evitarea erorilor de orice natură, s-a început urmărirea fiecărei specii încă cu 15 zile înainte, și apoi, după perioada probabilă de sosire a ei în sudul țării; cifrele medii au fost calculate anterior pentru fiecare caz în parte (1), (2), ... (22). Cu această ocazie, s-au determinat în teren și s-au înregistrat în fișe peste 250 000 exemplare diferite de păsări, din toate speciile cercetate, s-au colectat și conservat 46 de exemplare aparținând la 20 de specii și s-au executat fotografiile documentare pentru 7 specii diferite.

În prima parte, pentru a se putea compara mai ușor datele obținute cu rezultatele similare strict specifice, menționate în literatura citată (1), (2) ... (22), întreg materialul se va trata pe specii și subspecii.

Prezentarea rezultatelor și discutarea lor

Ordo Gaviformes.

1. *Gavia* sp. Din luna aprilie există mențiuni despre prezența în țară pentru *G. arctica* și, rar, pentru *G. stellata* (8), ((6), 822—825), (14), cu unele indicații neprecise asupra trecerii acestora prin Carpați ((15), 101).

S-a observat o singură pasăre în penaj de iarnă, la 15.04.1968, ora 18*, pe apa l. Vidraru, spre porțiunea lui cea mai nordică de lângă Cumpăna. Pasărea a sosit înnot, dinspre sud; la ora 19 a dispărut. Probabil că ea a zburat spre nord, trecând culmea Făgărașului.

Ordo Ciconiiformes.

2. *Ardeola ralloides* (Scop.) (fig. 5). Sosirea medie în sudul țării se petrece în 22.04 ((6), 688—690), cel mai devreme în 10.03.1961, la Călărași (21).

Fig. 5 — *Ardeola ralloides*.

Între 6—13.05.1968 s-a constatat prezența a 8 exemplare, prin luncile Argeșului și Doamnei (Pitești); era vorba despre un pasaj potrivit de intens, probabil spre trecătoarea Oltului.

* Pentru economie de spațiu, datele de acest fel din continuare se vor prescurta sub forma: „18 h”.

Ordo Anseriformes.

3. *Anser albifrons* (Scop.). Nu se indică pentru anseridae cale prevernală de-a lungul Oltului (12), (17), (18); recent, se insistă mai ales asupra migrației prevernale spre est, cu trecerea barierei Carpatice (12), ((22), 1958, VII).

Prin lunca Argeșului (Golești), la 8.03.1968, ora 14, un grup de 31 exemplare de *Anser anser* în migrație spre NNV, probabil spre trecătoarea Oltului; în 9.03, ora 2, migrație masivă de *A. albifrons* peste centrul orașului Pitești, mai mult în direcție nordică (determinarea direcției a fost făcută, pe întuneric, după strigăte).

4. *Anas querquedula* L. Sosirea cea mai timpurie după Domrowski, la 2.03.1908 ((6), 659—661); alți autori o citează și mai din iarnă: 20.02.1948, balta Pietrile ((22), 1962, VI).

20.03.1968, ora 19 și 20 minute, într-o regiune nepalustră — pădurea Trivale — am auzit un grup migrator la înălțimea de 150—200 m, spre porțiunea luminată a orașului, pe direcția V-E.

Ordo Falconiformes.

5. *Aquila chrysaetos* (L.). Coborirea la șes în anotimpul rece, cu accentuarea deplasărilor primăvara sau toamna, este un fapt rar, însă, cunoscut ((15), 85), ((22), 1967, XII, 25).

În pădurea Trivale, la 20.03.1968, ora 18, s-a observat un exemplar în vîrstă de peste 3 ani, la înălțimea de 80—130 m.

6. *Buteo buteo* L. (fig. 8, 9). Rar întîlnit la șes în perioada cuibăritului, mai frecvent în migrație sau iarna ((15), 86), ((9), II, 210).

Cităm două observații din apropierea Piteștiului: 8.03.1968, zăvoaiele Argeșului (Golești), 4 exemplare în migrație la mare înălțime, spre Carpați; 16.04, pădurea Ștefănești, 1 șorecar.

Fig. 6 — Lacul Vidraru la Valea cu pești, 14.IV.1968.

Fig. 7 — *Turdus torquatus*, Cumpăna, 15.IV.1968.

Fig. 8, 9 — *Buteo buteo*, lacul Vidraru, 15.IV.1968.

Fig. 10 — Muntele Clăbucet, poiana cu stîna, 17.IV.1968.

Fig. 11 — Muntele Clăbucet, valea Topologului și zăpezile Făgărașului, 17.IV.1968.

7. *Circus aeruginosus* (L.). Uneori stă și iarna la noi (14); după Dombrowski ((6), 580—588), sosirea medie se petrece la 3.03, după Beldi (3), între 22—23.03.

S-a văzut un singur exemplar la 24.03.1968, prin regiunile palustre dintre Argeș și Doamnei, la Pitești.

Ordo Galliformes.

8. *Coturnix coturnix* (L.). Potrivit cu unele cercetări mai vechi, cînd efectivele prepeliței erau bogate, sosirea ei se petrecea pînă către 15.04 pe Nistru ((5), IV, 136) și, de obicei, în prima decadă din aprilie

prin Muntenia ((6), 862—864); astăzi, pasaje de primăvară aproape că nu mai există ((22), 1965, VIII).

În 2.05.1968, s-a auzit un singur cîntec la Ștefănești, iar în 4.05 alte 4 cîntece, de la 4 exemplare diferite, prin lunca Argeșului (Golești).

Ordo Charadriiformes.

9. *Vanellus vanellus* (L.). În sudul țării, sosirea medie poate fi calculată pentru 26.02 ((6), 725—727), la Lvov (U.R.S.S.), prin 17—18.03 ((20), 45—46). Migrează și peste Carpați ((15), 73. 103), dar nu s-a precizat trecerea de-a lungul Argeșului (1), (2) ... (22).

21.03.1968, zăvoaiele Argeșului Golești, un singur grup de păsări : 24.03, mlaștinile dintre Argeș și Doamnei (Pitești), 150—250 exemplare, în plină migrație spre NNV.

10. *Charadrius dubius curonicus* Gmel. În sudul țării, sosește în medie la 4.04 ((6), 734—736), după alți autori (14), la 10.03 ; nu migrează peste Carpați (15).

24.03.1968, regiunile palustre dintre Argeș și Doamnei (Pitești), există deja 25—35 exemplare ; prin aceleași locuri, după 12.04 numărul exemplarelor s-a înjumătățit. Nu s-a identificat la l. Vidraru.

11. *Gallinago gallinago* (L.). Se citează din toate lunile anului ((9), III, 331), foarte rar însă, vara sau iarna ((13), 73—74), ((22), 1968, I, 26). Pasajul de primăvară, fixat imprecis ; în Ucraina și Carpații de pe teritoriul U.R.S.S., după 15.03 ((5), III, 327, 331), ((20), 61—63).

Între 6—10.02.1968, prin lunca riului Doamnei (Dîrmănești), 2—4 exemplare ; 24.03, 10 exemplare prin mlaștinile dintre Argeș și Doamnei (Pitești) ; nu s-a identificat la l. Vidraru.

12. *Scolopax rusticola* L. Foarte rar și iarna ; 2.01.1960, în Transilvania ((22), 1960, III, 21). Primăvara trece și Carpații, mai ales pe drumul trecătorii Oltului, deci, și de-a lungul Argeșului ; în anul 1968 au migrat prin Pitești, între 7—20.03 ; în 1960 s-au ivit aici încă din februarie, iar pasajul principal s-a desfășurat între 19—21.03 ((22), 1960, VI, 11).

8.03.1968, lunca Argeșului (Pitești), lipsesc ; 20.03, pădurea Trivale, 2 exemplare ; 21.03, zăvoaiele Argeșului (Golești), 1 pereche în joc nupțial.

13. *Numenius* sp. La trecerea prevernală *N. arquata* este mai frecvent ; media primelor sosiri ale acestuia din urmă, în sudul țării, la 14.03 ((6), 745—746) ; migrează de-a lungul riurilor și peste Carpați ((15), 102). Celelalte specii ale genului mult mai rare și apar mai târziu ((6), 744—748).

21.03.1968, zăvoaiele Argeșului (Golești), pasaj foarte intens : ora 18 și 20 minute, primul grup de 130—170 exemplare, masate, în formație dezordonată, pe deasupra Argeșului, la 130—170 m înălțime, cu direcția SSE-NNV, fără strigăte de migrație ; ora 18 și 30 minute, un al doilea grup similar ; 22.03, riul Argeș (Pitești), 3 exemplare în timpul repaosului.

Ordo Columbiformes.

14. *Columba oenas* L. Iarna în țară destul de rar, pasajul de primăvară, de la sfîrșitul lui februarie ((6), 845—846), ((22), 1962, VII, 8).

Ianuarie 1968, la Dirmărești, prin lunca Doamnei, prezent ; 24.03, în regiunile palustre dintre Argeș și Doamnei (Pitești), 5—8 exemplare singuratic, în zboruri răslețe.

15. *Columba palumbus* L. Mai rar decât specia precedentă, iarna doar excepțional, în pasaj de la sfârșitul lui februarie (3) ((22), 1962, VII, 8) ; în cîmpia Tisei, din februarie ((7), 48).

8.03.1968, prin lunca Argeșului (Golești), 5—6 exemplare ; 21.03, Pitești (Colibași), 28—33 exemplare ; 28.03, pădurea Ștefănești, un grup de 8 exemplare.

16. *Streptopelia turtur* L. Media sosirii prevernale pentru Muntenia este 8.04 ((6), 848—850), în Carpații de pe teritoriul U.R.S.S., după 25.04 ((20), 26—27).

22.04.1968, zăvoaiele Argeșului (Pitești), lipsă ; 23.04.1968, pădurea Trivale, 20—22 exemplare ; 24.04.1968, lunca Doamnei (Colibași-Pitești), 8—12 exemplare ; 25—28.04, C. Argeș și l. Vidrar, lipsă.

Ordo Cuculiformes

17. *Cuculus canorus* L. Sosirea medie după D o m b r o w s k i ((6), 365—369), la 10.04 ; cel mai timpuriu exemplar din Transilvania, la 27.03.1953 (10) ; prin Carpații de pe teritoriul U.R.S.S., sosesc în medie la 23.04 ((20), 167—168).

3.04.1968, Valea Mare (sat), primele șase cîntece din aceeași direcție ; 7—8.04, prin aceleași păduri, 18—22 exemplare ; 12—17.04, nu a urcat pînă la l. Vidrar ; 24.04, Trivale, 18—20 exemplare ; 26.04, l. Vidrar, 5—7 exemplare.

Ordo Apodiformes

18. *Apus apus* (L.). Media sosirii după D o m b r o w s k i ((6), 354—357), la 27.04 ; după S l i w i n s k i (19) și R a d u (14), în sudul țării, sosirea medie are loc între 12—16.04 (!).

26.04.1968, orele 10—11, 5—6 exemplare la C. Argeș ; Pitești, 5—6 exemplare în 28.04, 10 exemplare în 29.04, 12 exemplare în 30.04 ; 1—3.05, împrejurimile Piteștiului (luncile riurilor, Valea Mare, Ștefănești) doar 4 exemplare la Valea Mare ; 2—3.05, Pitești, numărul lor a crescut simțitor ; împrejurul Piteștiului, s-a înregistrat o sporire a efectivelor pînă la 9—11.05, după care dată nu s-au mai constatat schimbări frapante.

Ordo Coraciiformes

19. *Merops apiaster* L. Media primelor sosiri, la 26.04 ((6), 342—345).

1.05.1968, Ștefănești, primul grup migrator ; 2—3.05, grupuri migratoare de-a lungul Argeșului ; 4.05, Golești, un singur grup migrator ; 5—13.05, lunca Argeșului și Doamnei (Pitești) 160—240 exemplare, mai multe în partea a doua a intervalului.

20. *Coracias garrulus* L. După D o m b r o w c k i ((6), 346—349) sosește în medie la 1.05 ; cea mai timpurie sosire la 30.03.1933, în Slovacia (20).

Primul exemplar în 1.05.1968, ora 11, lunca Argeșului (Pitești); 4.05, lunca Argeșului, între Golești și Pitești, 4 exemplare în zbor; 5—13.05, luncile Argeșului și Doamnei (Pitești), 5—10 exemplare.

21. *Upupa epops* L. Sosirea medie a primelor exemplare, în Muntenia, la 14.03 ((6), 336—341); nu există date despre ascensiunea ei în Carpați.

24.03.1968, regiunea palustră dintre Argeș și Doamnei (Pitești), un exemplar; 1.04, Trivale, 1 exemplar; 12—15.04, l. Vidraru, 7—9 exemplare, masate în porțiunea nordică a lacului; 24.04, lunca Doamnei (Colibași), 5 exemplare; 26—27.04, exemplarele din porțiunea nordică a l. Vidraru, absente.

22. *Iynx torquilla* L. În țară, sosirea medie la 2—5.04 (3), ((6), 396—397); cel mai din iarnă exemplar din Slovacia, la 22.03 ((20), 193).

3.04.1968, Valea Mare (sat), 2 cintece; 4.04, prin aceleași locuri, deja multe; 7—8.04, Golești-Pitești-Colibași, 20—30 exemplare; 23.04, Trivale, 20—25 exemplare.

Ordo Passeriformes

23. *Alauda arvensis* L. În țară, iarna, destul de rară; primăvara, pasajul începe încă din februarie ((6), 180—181), ((13), 319).

24.03.1968, regiunile palustre dintre Argeș și Doamnei (Pitești), pasaj masiv, 2—300 exemplare dintre care, 90—110 exemplare într-un singur stol, fără direcție precisă de înaintare; 12—17.04, l. Vidraru, m. Clăbucetul (1 716 m), lipsă.

24. *Hirundo rustica* L. Media sosirii primelor păsări în sudul țării, după Domrowski ((6), 315—319), 19.03, după Sliwinski (19), 10.04; sosirea maselor, 1—3.04 (6).

5.04.1968, Valea Mare (sat), primul exemplar; 6.04, Pitești, 2—3 exemplare; 7—8.04, Golești-Pitești-Colibași, 3—6 exemplare; 12—13.04, l. Vidraru, lipsă; 14.04, ora 9, primele 5 exemplare la l. Vidraru, pînă la Cumpăna; 15.04, l. Vidraru, 18—22 exemplare; 16—17.04, Cumpăna—m. Clăbucetului, numai la Cumpăna; 23.04, Trivale, 250—350 exemplare; 24.04, Pitești-Colibași, 3—500 exemplare (fig. 3).

25. *Motacilla alba* L. Sosirea medie în Muntenia, la 6.03, sosirea medie a maselor la 15—22.03; clocitoare frecventă și în Carpați; nu i se indică migrația peste culmile înalte ((6), 134—136), ((15), 92).

21.03.1968, Pitești-zăvoaiele Argeșului (Golești), 20—30 exemplare; 24.03, regiunile palustre dintre Argeș și Doamnei (Pitești), 180—220 exemplare; 7—8.04, Golești-Pitești-Colibași, 400—600 exemplare (fig. 4); 12—15.04, l. Vidraru, 1 000—1 200 exemplare, cu o puternică masare nordică; către 15.04, s-a început dispersarea spre altitudine; 16—17.04, Cumpăna—m. Clăbucetul, spre altitudine, pe pîraie, doar 2—3 km (altitudine 900 m), în rest absente; în 17.04, ora 9, 1 exemplar în zbor spre nord, în direcția golului alpin; 24.04, Pitești-Colibași, doar 25 exemplare; 26.04, l. Vidraru, cca. 100 exemplare; 1—3.05, Pitești-V. Mare (sat), doar 10—15 exemplare.

26. *Motacilla cinerea* Tunst. Nu există date despre ascensiunea de primăvară în Carpați; cuibărește pînă pe pășunile alpine ((15), 92), ((9), I, 212).

12—13.04.1968, l. Vidraru, 6—8 exemplare ; 14—15.04, l. Vidraru, 30—35 exemplare, fără aglomerări spre nord ; 16—17.04, prezentă pe piraie spre altitudine, doar pînă la 900 m altitudine, de la Cumpăna spre amonte, 4—5 km, pînă la zăpadă ; 26.05, l. Vidraru, 150—250 exemplare.

27. *Anthus spinoletta* (L.). Excepțional, iernează spre nord pînă în Transilvania ((22), 1960, V) ; nu există date sistematice despre migrația ei de primăvară și, despre ascensiunea ei în Carpați ((9), 197).

27—28.04.1968, Dîrmănești, 2 exemplare prin preajma unor gunoaie în fermentație ; 24.03, mlaștinile dintre Argeș și Doamnei (Pitești), prezente ; 13—15.04, l. Vidraru, 400—600 exemplare, masate puternic spre nordul lacului ; 16—17.04, Cumpăna—m. Clăbucetul, numai sub 900 m altitudine, în 16.04, ora 18, 1 exemplar, în zbor spre nord, peste zona aplată înzăpezită ; 26.04, l. Vidraru, absente.

28. *Lanius collurio* L. În Muntenia, sosește în medie la 19.04, cel mai devreme la 8.04.1903 ; nu există date despre ascensiunea lui în Carpați ((6), 307—310) ; femelele sosesc înaintea masculilor ((5), VI, 11—13).

26.04.1968, ora 18, l. Vidraru, 1 exemplar femel ; 1.05, zăvoaiele Argeșului-Pitești, 22—28 masculi și femele.

29. *Lanius minor* L. Primăvara, de obicei, sosește în Muntenia la 28.04 ((6), 305—307).

30.04.1968, Valea Mare (sat), 1 exemplar ; 1—3.05, Ștefănești-Valea Mare-Pitești, 2 exemplare ; 4.05, Golești-Pitești, 2 exemplare ; 5—8.05, luncile riurilor (Pitești), 80—120 exemplare ; 8—13.05, efectivele i se micșorează exagerat.

30. *Lanius excubitor excubitor* L. Cea mai tirzie semnalare din Muntenia, la 13.04.1899 ((6), 301—303).

S-au văzut și împușcat 3 exemplare : la 27.01.1968, Dîrmănești, 2 femele ; 15.03.1968, Golești, 1 femelă.

31. *Bombus garrulus* (L.). Migrează peste munți ((15) 99) ; cele mai întirziate exemplare, la București în 8.05 ((22), 1961, II), lângă Cluj în 22.05.1958 (1) ; prin Pitești, în 3.02.1967, invazie potrivită ((22), 1967, III, 24).

20.03.1968, ora 19, Trivale, un stol format din 18—20 exemplare ; 6.04.1968, prin Pitești, orele 15—16, un grup similar.

32. *Cinclus cinclus* Bechst. Aparține mai ales etajului teraonidelor ((15), 87) ; nu există date despre ascensiunea speciei în Carpați (6).

27—29.01.1968, r. Doamnei (Dîrmănești), 1 exemplar pentru 6—8 km curs de râu ; 12—17.04.1968, l. Vidraru-m. Clăbucetul, 3—4 exemplare, masate spre nordul lacului, spre altitudine, nici una ; 26—27.04, l. Vidraru, absente.

33. *Prunella modularis* (L.). Aparține mai ales etajului teraonidelor ; nu se cunosc date despre ascensiunea ei în Carpați ((15), 95), ((6), 204—206).

12—15.04.1968, l. Vidraru, 400—600 exemplare, masate ușor spre nordul lacului ; 16—17.04, m. Clăbucetul, 40—50 exemplare ; 27.04, l. Vidraru, 15—20 exemplare, dispuse fără o masare spre nord.

34. *Phylloscopus collybita* (Vieill). Sosirea medie în sudul țării ((6), 168—170), la 16.03, cel mai devreme la 12.03.1901 ; ivirea în Carpați abia prin aprilie ((5), VI, 154).

21.03.1968, orele 18,30—18,40, zăvoaiele Argeșului-Golești, primele trei cintece ; 24.03, între Argeș și Doamnei (Pitești), 10—20 exemplare ; 28.03—3.04, prin împrejurimile Piteștiului, încă destul de multe ; 12—13.04, l. Vidraru, absente ; 14.04, exemplare izolate, doar în jumătatea sudică a lacului Vidraru ; 15.04, l. Vidraru, câteva ajung și spre nordul lacului ; 16—17.04, l. Vidraru-m. Clăbucetul, 10—20 exemplare la porțiunea nordică a lacului și 2—3 exemplare, spre amonte, 1—2 km pe piraie, pînă la zăpadă.

35. *Phylloscopus sibilatrix* (Bechst.). Sosirea medie în sudul țării la 23.04, cel mai devreme la 13.04.1900 ((6), 163—165) și la 11.04.1952, ((22), 1962, VI, 10).

23.04.1968, orele 17—19, Trivale, 23—27 exemplare.

36. *Muscicapa striata* (Pall.). Cel mai din iarnă exemplar colectat de Dombrowski, la 15.04.1903 ((6), 332—334) ; în general lipsesc datele de migrație ((22), 1962, VII, 8).

1—3.04.1968, zăvoaiele Argeșului și Doamnei (Pitești), 3—4 exemplare.

37. *Phoenicurus ochruros gibraltariensis* (Gmel.). Nu există date de ascensiune în Carpați ((6), 217—219), ((9), 395).

13—15.04.1964, l. Vidraru, 50—60 exemplare, cu o ușoară masare spre partea nordică ; 16—17.04, l. Vidraru-m. Clăbucetul, numai la lac și, abia în 17.04, 2 păsări pînă la stîna Clăbucet (Fig. 10).

38. *Oenanthe oenanthe* (L.). Nu există date despre ascensiunea prevernală în Carpați ((6), 235—238), ((5), VI, 494—496).

12.04.1968, l. Vidraru, lipsă ; 13.04, l. Vidraru, 1 exemplar spre porțiunea sudică a lacului ; 14—15.04, l. Vidraru, 11—15 exemplare, pe întreg cuprinsul lacului ; 16—17.04, l. Vidraru-m. Clăbucetul, prezente numai la altitudinea lacului (830 m) ; 27.04, l. Vidraru, absente ; 27.05, l. Vidraru, 2 exemplare separate, spre nord.

39. *Turdus viscivorus* L. Nu există date cu privire la ascensiunea prevernală în Carpați ((6), 225—226) ; în 15.04.1967, este citat din Deltă ((22), 1967, VII, 26).

Ianuarie 1968, Trivale, 80—100 exemplare ; 21.03, Trivale, 2—3 exemplare ; 24.03, regiunile palustre dintre Argeș și Doamnei (Pitești), 2 exemplare ; 1.04, Trivale, 2—3 exemplare ; 12—15.04, l. Vidraru, 30—50 exemplare ; 16—17.04, l. Vidraru-m. Clăbucetul, spre altitudine, lipsă, cu excepția a 2 exemplare văzute la limita superioară a rășinoaselor ; 23.04, Trivale, lipsă, 26—27.05, l. Vidraru, 120—160 exemplare.

40. *Turdus pilaris* L. Nu există date precise despre dispariția ultimelor exemplare din sudul țării ((6), 227—228) ; între 9—15.04.1967, în Deltă, cînduri numeroase, mult întîrziate ((22), 1967, VII, 26).

27—29.01.1968, Dirmănești și 5—6.03, Trivale, lipsă ; 8 și 21.03, zăvoaiele Argeșului-Golești, 200—400 expl. ; 24.03, mlaștinile dintre Argeș și Doamnei (Pitești) 800—1.200 expl. migratoare ; 29.03, 7 h 5', un grup migrator cu 3—400 expl., spre NNE, de-a lungul riului Doamnei (Valea Marc, sat) la 30—50 m înălțime, în front larg ; 30.03, 7 h 5', în aceleași condiții ca în 29.03, alte 2 expl. migratoare ; 1.04, Trivale, 2—300 expl., masate ; 7—8.04, zăvoaiele Argeșului-Golești, lipsă ; 17.04, 6 h, un grup de 4 expl. au migrat spre nord, peste m. Clăbucetul ; 22.04, zăvoaiele Argeșului (Pitești), lipsă.

41. *Turdus philomelos* Ch. L. Brehm. În sudul țării sosește în medie la 12.03. ((6), 223—225); excepțional, în iarna 1967—68, oțeva au iernat prin București ((22), 1968, IV, 22).

3.03.1968, Valea Mare (sat), 1 expl.; 15.03, zăvoaiele Argeșului (Golești), cel de al doilea expl.; 20—21.03, Trivale, 3—500 expl., 24.03, reg. palustre dintre Argeș și Doamnei (Pitești), 100—200 expl.; 29.03, 7 h 5' un grup migrator cu 8—10 expl., spre NNE, pe deasupra riului Doamnei (Pitești), la 30—40 m înălțime, în front larg; 12—15.04, 1. Vidaru, 1.500—2.000 expl.; 16—17.04, 1. Vidraru-m. Clăbucetul, 2 expl. au ajuns la limita superioară a rășinoaselor, pe zăpadă; 23.04, Trivale, 35—45 expl.; 26—27.04, 1. Vidraru, doar 100—200 expl., fără aglomerare nordică.

42. *Turdus torquatus alpestris* (Ch. L. Brehm) Lipsesc date despre ascensiunea prevernală în Carpați ((6), 231—233); preferă etajul tetraonidelor ((15), 97).

12—13.04.1968, 1. Vidraru, 25—35 expl., aproape toate spre nordul lacului; 14—15.04, 1. Vidraru, numai 7—9 expl., masate spre nord (Fig. 7); 16—17.04, 1. Vidr.-m. Clăbucetul, 100—140 expl., dintre care doar 15% spre ultima porțiune a lacului, prin pădure, iar restul, spre limita superioară a rășinoaselor; 27.04, 1. Vidr., lipsă.

43. *Emberiza calandra* L. Iarna o petrece mai ales în cîmpie, în stoluri masive, împreună cu alte paseriforme ((9), I, 142) ((13), 317).

27—28.01.1968, Dîrmănești, absentă; 8 și 21.03, zăvoaiele Argeșului-Golești, lipsă; 24.03, zăvoaiele dintre Argeș și Doamnei (Pitești), 30—40 expl., mai ales în perechi; 1—3.05, zăvoaiele dintre Argeș și Doamnei (Pitești), 3—4 expl.; 4.05, zăvoaiele Argeșului Golești, 12—18 expl.

44. *Emberiza schoeniclus intermedia* Degl. În cîmpia Tisei, sosirea ei are loc după 20.03 (7); pentru țara noastră, lipsesc cercetările ((6), 97—102).

15.03.1968, zăvoaiele Argeșului Golești, prima pereche (masculul colecționat); 24.03, mlaștinile dintre Argeș și Doamnei (Pitești) 3—4 expl.; alte păsări nu s-au identificat.

45. *Fringilla montifringilla* L. În medie, ultimele expl. se retrag din sudul țării la mijlocul lui aprilie ((6), 83—86), ((14), 550—564).

5—6.03.1968, Valea Mare (sat), 4 expl.; 8.03, zăvoaiele Argeșului Golești, 8—10 expl.; 21.03, Trivale, 3—4 expl.; 28.03, pădurea Ștefănești, ultimul cîntec.

46. *Serinus serinus* (L.) Rar, este citată de la noi și iarna, mai frecvent, în martie-aprilie ((9), 113—118); alți autori ((12), 27) sînt de părere că specia este totuși migratoare și, că nu se cunosc date de migrație.

21.03.1968, Trivale, primul cîntec; 7.04, pădurea Ștefănești, 1 expl.; 12—15.04, 1. Vidraru, 13—17 expl. spre lac și, apoi, la limita superioară a rășinoaselor, 1 expl.; 23.04, Trivale, lipsă; 26.04, 1. Vidraru, prezente.

47. *Carduelis chloris* (L.) Unii autori susțin că în luna aprilie are loc o sporire a efectivelor (16).

27—28.01.1968, Dîrmănești, 2 expl.; 5—6.03, Trivale, lipsă; 8, 15 și 21.03, zăvoaiele Argeșului (Golești), lipsă; 24.03, zăvoaiele Argeșului

și Doamnei (Pitești), lipsă ; 28.03, pădurea Ștefănești, 10—17 expl. ; 1.04, Trivale 2—4 expl. ; 7—8.04, Valea Mare, Ștefănești, zăvoaiele Argeșului (Golești), 250—300 expl., 12—17.04, 1. Vidraru, lipsă.

48. *Carduelis spinus* (L.) Nu se cunosc date avifenologice asupra plecării ultimelor expl. din sudul țării ((6), 78—80), ((9), I, 106—107).

27—28.01.1968, Dirmănești, un singur stol, în lunca Doamnei ; 8.03, zăvoaiele Argeșului-Golești, doar două stoluri printre miile de cîneperi ; 15.03, zăvoaiele Argeșului-Golești și, în continuare, lipsă cu desăvîrșire.

49. *Carduelis cannabina* (L.) Nu se cunoaște data destrămării marilor aglomerări din primăvară ((6), 68—70), ((9), I, 108).

27—28.01.1968, Dirmănești, lipsă ; 8.03, zăvoaiele Argeșului-Golești, 1.400—1.600 expl. ; 15.03, zăvoaiele Argeșului-Golești, lipsă.

50. *Pyrrhula pyrrhula* (L.) După D o m b r o w s k i ((6), 60—63), primăvara dispar de la șes la începutul lunii aprilie.

27—28.01.1968, Dirmănești, există cițiva ; 5—6.03, Trivale și Valea Mare (sat), 20—30 expl. ; 8.03, Pitești-Golești-zăvoaiele Argeșului-Căteasca, doar între Pitești-Golești, iar spre șesuri, lipsă ; 15.03, aceleași locuri, lipsă ; 12—15.04, și 26—27.05, 1. Vidraru, constant, 3—6 expl.

51. *Sturnus vulgaris*. L. Uneori și iernează, de obicei, apare primăvara prin februarie ; pasajul principal la începutul lui martie ((6), 45—52) ((22), 1967, I, 25—26).

27—28.01.1968, Dirmănești, absent ; 20.02, Valea Mare (sat), primele expl. ; 23.02, Pitești, grupuri de 2—3 expl. ; 27.02, Pitești, 18—22 expl. ; 3.03, Valea Mare, lipsă ; 5.03, Valea Mare, 10—14 expl. ; 8.03, zăvoaiele Argeșului-Căteasca, 3.000—5.000 expl., la locul de înnoptare de la pădurea „Coasta“ ; 9.03, Valea Mare, 20—25 expl. ; 15.03, la „Coasta“ 1.300—1.700 expl. ; 20—21.03, Trivale, 100—150 expl., în perechi clocitoare ; 28.03, Trivale (regiuni cu culturi agricole), 1.000—1.400 expl., masate ; 12—17 și 26—27.04, 1. Vidraru, absent.

52. *Oriolus oriolus* (L.) Data medie de sosire, între 26—29.04, ((6), 43—45), (3).

26.04, 6 h, Valea Mare (sat), un singur cîntec ; 27—28.04, idem, cite un cîntec repetat, 29.04, idem, 2—3 cîntece repetate ; 1—3.05, zăvoaiele Argeșului și Doamnei (Pitești), 80—120 cîntece diferite, aproape toate spre sfîrșitul intervalului ; 4.05, zăvoaiele Argeșului-Golești, 12—14 cîntece ; 5—13.05, luncile Argeșului și Doamnei (Pitești) 100—140 de cîntece ; 26.05, 1. Vidraru, numai în jumătatea sudică a lacului ; 27.05, 1. Vidraru, un expl. și la Cumpăna.

53. *Garrulus glandarius* (L.) Nu există date referitoare la ascensiunea de primăvară în Carpați ci, doar mențiuni despre unele „pasaje“ în restul țării ; clocitoare mai ales în etajul tetraonidelor (4), (6), (14).

12—15.04.1968, 1. Vidraru, 1.000—1.600 expl., mai ales spre porțiunea nordică a lacului, prin pădurile riverane sau prin crînguri, de obicei în grupuri de 1—6 expl. ; 16—17.04, nordul 1. Vidr.-m. Clăbucetul, 160—200 expl. spre nordul lacului, 20 expl. pe afluenții lacului, spre amonte 1—2 km și, numai 1 exemplar la marginea superioară a rășinoaseilor ; 26.04, 1. Vidraru, doar 16—20 expl.

Privire de ansamblu asupra migrației

Cercetările avifenologice efectuate în bazinul hidrografic al Argeșului mijlociu și superior, în perioada 1.01—31.05.1968, cu privire la un număr de 53 specii sau subspecii de păsări, pun în evidență următoarele aspecte :

— *Migrații și date calendaristice.* Unele specii de păsări considerate sedentare, între 8.03—28.03, au efectuat deplasări mai amp'le (*Aquila chrysaetos*, *Buteo b.*, *Carduelis chloris* și *Emberiza calandra*). Oaspeții de iarnă sau de „invazie“, s-au retras complet, eşalonat, începînd din prima decadă a lunii martie : 8.03. — *Anser albifrons* ; 15.03. — *Carduelis cannabina*, *C. spinus*, *Lanius excubitor* ; 28.03. — *Fringilla montifringilla* ; 6.04. — *Bombycilla garrulus* ; 15—17.04. — *Gavia sp.*, *Turdus pilaris*. Păsările sedentare-migratorii, au început deplasările încă din februarie : 20.02. — *Sturnus vulgaris* ; 8.03. — *Columba palumbus* ; 20—24.03. — *Columba oenas*, *Serinus s.*, *Gallinago g.* Trecerea migratoarelor în tranzit, între 21—22.03. — *Numenius sp.* Ivirea primilor oaspeți de vară, încă de la începutul lunii martie : 3.03. — *Turdus philomelos* ; 15.03. — *Emberiza schoeniclus intermedia* ; 20—24.03. — *Anas querquedula*, *Charadrius dubius*, *Circus aeruginosus*, *Motacilla alba*, *Phylloscopus collybita*, *Scolopax rusticola*, *Upupa epops*, *Vanellus v.* ; 3—5.04. — *Cuculus canorus*, *Hirundo rustica*, *Lynx torquilla*, *Muscicapa striata* ; 22—26.04. — *Apus apus*, *Lanius collurio*, *Oriolus o.*, *Phylloscopus sibilatrix*, *Streptopelia turtur* ; 30.04—2.05. — *Coracias garrulus*, *Coturnix c.*, *Lanius minor*, *Merops apiaster* ; 6.05. — *Ardeola ralloides*.

— *Ascensiunea în masivul Făgărașului.* Cercetările fragmentare efectuate, ne permit să indicăm cîteva date avifenologice despre urcarea primelor exemplare, eşalonat, pînă la două altitudini :

a. L. Vidraru, alt. 830—900 m : 12—14.04. — *Hirundo rustica*, *Upupa epops* ; 26.04. — *Cuculus canorus* ; 26.05. — *Oriolus o.*

b. M. Clăbucetul, alt. 1716 m, (masivul Făgărașului) : 16—17.04. — *Anthus spinoletta*, *Garrulus glandarius*, *Phoenicurus ochruros gibraltariensis* ; 26—28.04. — *Cinclus cinclus*, *Oenanthe o.*, *Upupa epops*.

Între 12—17.04 s-a constatat o accentuată masare a păsărilor spre nordul l. Vidraru, la 900 m altitudine, oprite în ascensiune de masivul înzăpezit al Făgărașului (*Garrulus glandarius*, *Hirundo rustica*, *Motacilla alba*, *Phylloscopus collybita* și *Upupa epops*).

În zilele de 16 și 17.04 s-a precizat că două specii — oaspeți de iarnă la noi și în perioada caracteristică de migrație a lor — au trecut spre nord, în direcția zonei alpine a Făgărașului : *Gavia sp.* și *Turdus pilaris*.

— *Comparații avifenologice.* Datele avifenologice înregistrate în perioada de studiu, comparate cu acelea oarecum similare găsite în literatura citată, ne permit să împărțim păsările în trei grupe :

a. Specii la care datele avifenologice găsite sînt depășite de valorile cifrice similare existente în literatură : *Alauda arvensis*, *Anas querquedula*, *Ardeola ralloides*, *Columba palumbus*, *Coturnix c.*, *Fringilla montifringilla*, *Hirundo rustica*, *Pyrrhula p.*, *Streptopelia turtur*, *Upupa epops*, *Vanellus v.* ș.a. m.d.

b. Cu echivalență — *Anser albifrons*, *Anthus spinoletta*, *Apus a.*, *Columba oenas*, *Coracias garrulus*, *Gallinago g.*, *Gavia sp.*, *Lynx torquilla*, *Lanius collurio*, *Merops apiaster*, *Scolopax rusticola* și *Sturnus vulgaris*...

c. Cu depășirea datelor avifenologice cunoscute din literatura citată — *Charadrius dubius*, *Cuculus canorus*, *Emberiza schoeniclus intermedia*, *Turdus philomelos* și *T. pilaris*.

— *Migrații și variații de temperatură*. Schimbările de efective cauzate de migrații au fost semnalate mai ales în perioadele cu temperatura în creștere, caracteristice de altfel întregului sezon prevernal. În perioada scurtă, când a existat cea mai puternică ascensiune termică, dintre 1—8.04, se precizează unele migrații deosebit de semnificative (*Bombycilla garrulus*, *Carduelis chloris*, *Cuculus canorus*, *Garrulus glandarius*, *Hirundo rustica* și *Turdus pilaris*). O singură dată s-a semnalat o întârziere „nejustificată“, într-o perioadă deosebit de caldă : nesosirea maselor de *Hirundo rustica* în prima decadă din aprilie. Migrații în perioade reci „mai timpurii“, menționăm pentru *Sturnus vulgaris* (ivirea primului exemplar).

— *Direcții și locuri de migrație*.

a. „Sosirea“ în bazinul mijlociu al Argeșului se precizează pentru : *Charadrius dubius*, *Columba oenas*, *Coracias garrulus*, *Lynx torquilla*, *Serinus s*. Migrația generală spre nord, prin bazinul mijlociu al Argeșului, se indică pentru *Alauda arvensis*, *Anser albifrons*, *Anthus spinoletta*, *Buteo b.*, *Carduelis cannabina*, *C. spinus*, *Emberiza calandra*, *Fringilla montifringilla*, *Gallinago g.*, *Lanius collurio*, *L. minor* și *Turdus pilaris*.

b. Migrația masivă de-a lungul Argeșului (spre NNV), probabil spre defileul Oltului, se stabilește la : *Merops apiaster*, *Motacilla alba*, *Numenius sp.*, *Sturnus vulgaris* și *Vanellus v*.

c. Migrația de-a lungul râului Doamnei, r. Tîngului (spre NNE), probabil spre trecătoarea Branului, pentru : *Columba palumbus*, *Motacilla alba*, *Turdus philomelos* și *T. pilaris*.

d. O singură migrație spre est, nocturnă și de mică amploare, se identifică pentru *Anas querquedula*.

CONCLUZII

În încheierea acestui studiu avifenologic din primăvara anului 1968, cu referire la cele 53 de specii urmărite, putem afirma că :

Bazinul Argeșului, chiar dacă spre nord se termină cu întinsa barieră muntoasă Făgăraș-Iezer, reprezintă totuși o arteră principală de migrație pentru multe specii de păsări ce migrează prin interiorul țării noastre.

Existența barierei menționate, în mare măsură, a determinat formarea prin bazinul mijlociu și superior al Argeșului a două direcții principale de migrație : una spre trecătoarea Oltului, cealaltă spre pasul Bran ; câteva specii, trec totuși și culmea Făgărașului.

Datele avifenologice stabilite, se pot integra ușor în studiul general al migrației pe țară sau, pentru sud-estul Europei ; unele modificări locale, legate de altitudine, de conformația specifică fizico-geografică, există totuși.

Prezentul studiu, constituie doar o premiză pentru viitoarele cercetări ce vor fi efectuate în această regiune, aproape nestudiată din punct de vedere avifaunologic.

BIBLIOGRAFIE

1. * * * Aquila, 1962—63, 160—161.
2. BĂCESCU M., și col., Rev. Muz., IV, 1967, 2, 193—203.
3. BELDI M., *Ismeryük meg a madarakat*, București, 1962.
4. CĂTUNEANU I., *Ciorile și celelalte corvidee*, București 1962.
5. DEMENTIEV G. P. et col., *Ptiți Sovetskogo Soiuza*, Moskva, 1951—1954, I—IV.
6. DOMBROWSKI R. R., *Ornis Roumaniae*, Bucarest, 1912.
7. KEVE A., *Nomenclator avium hungariae*, Budapest, 1960.
8. KOVATS L., Rev. Muz., V, 1968, 1, 55—56.
9. LINȚIA D., *Păsările din R.P.R.*, București, I—III, 1946, 1954.
10. MĂTIEȘ M., KOHL I., St. și cerc. de biol., Seria zool., XVII, 1965, 6.
11. * * * *Monografia geografică a R.P.R.*, București, 1960, 637—720.
12. MUNTEANU D., An. st. Univ. „Al. Cuza”, Iași, 1964, X, 130—132.
13. PAPADOPOUL A., Trav. du Muz. d'hist. nat. „Gr. Antipa”, 1960, II.
14. RADU D., Probl. de biol., 1962, 550—564.
15. RADU D., *Păsările din Carpați*, București, 1967. „
16. RANG C., St. și Com., Bacău, 1968, I, 88.
17. ROSETTI-BĂLĂNESCU C., *Păsările vânătorului*, I., Edit. A.G.V.P.S., București 1956.
18. RUDESCU L., *Migrația păsărilor*, București, 1958.
19. SŁIWINSKI V., Zool. Polon., T. 2. Warszawa, 1938.
20. STRAUTMANN F. I., Ptiți zapadnih oblastei U.S.S.R., Lvov, 1963.
21. VESPREMEANU E., Com. de zool., S.S.N.G., 1965, 136.
22. * * * Vin. și pesc. sp., I—XX, 1948—1968.

RECHERCHES AVIPHÉNOLOGIQUES LE LONG DES BASSINS MOYEN ET SUPÉRIEUR DE L'ARGEȘ, DANS LA PÉRIODE 1 JANVIER — 31 MAI 1968

R É S U M É

L'auteur présente une étude détaillée concernant la migration pendant le printemps de l'année 1968, le long des bassins moyen et supérieur de l'Argeș.

Sur la foi d'une ample documentation bibliographique, on démontre que pareilles études, concernant surtout la région en cause, n'ont pas encore été rédigées.

Il s'agit surtout d'une analyse minutieuse du déroulement de la migration pré-hivernale, portant sur un nombre de 53 espèces ou sous-espèces d'oiseaux, tout comme d'une comparaison établie avec certaines données strictement spécifiques de la littérature scientifique, concernant les régions de notre pays, le pays tout entier et même le Sud-Est de l'Europe.

A cette occasion, on relève certains phénomènes aviphénologiques plus précoces (*Charadrius dubius*, *Turdus philomelos*). On confirme en même temps l'existence de deux directions de migration, à savoir, l'une le long de l'Argeș, vers le col de l'Olt et l'autre le long des rivières Rîul Doamnei — Rîul Tîrgului, vers le col de Bran.

On établit de même, le degré dans lequel la barrière des monts Făgăraș-Iezer freine la migration pré-hivernale.

INGINERUL GEOLOG MATEI DRĂGHICEANU (1844—1939)

Prof. dr. docent M. ILIE

Timp de 50 de ani a trăit în orașul Cimpulung primul nostru inginer geolog M. Drăghiceanu, care și-a scris aici valoroasele sale idei avansate în domeniul tectonice și al seismologiei. După încheierea activității oficiale s-a retras în acest oraș, unde și-a construit locuința și și-a săpat galeria de mină, care i-a primit trupul pentru odihna de totdeauna. Din pridvorul locuinței privea orașul strâns în găvanul larg, având casele învăluite în draniță, ceardacurile înălțate și pivnițele zăbrelete. Muscelele, cu mozaicul smălțuit al finetelor și livezile în culori primenite după anotimpuri, aveau liniile domoale și aducătoare de liniște. I-a plăcut climatul blând, lumina florilor și verdeața Cimpulungului. Natura i-a fost bucuria vieții; timp îndelungat a stat în preajma ei, atît în vremea activității oficiale, cît și în anii de retragere. Trăind sub limpezimea cerului și undulațiile molatice ale muscelor Argeșului, a rămas activ pe tărîm științific, timp îndelungat.

Fiind unul dintre precursorii geologiei românești, a luptat stăruitor înfruntînd oamenii și împrejurările neprielnice. Cărturar adîncit în studii și cercetări, poseda cunoștințe vaste din domeniul geologiei miniere. Activitatea sa s-a desfășurat pe o lungă perioadă de timp în domeniul științei și al aplicațiilor ei practice.

A fost un cercetător dîrz; obstacolele nu i-au fărâmițat entuziasmul iar optimismul l-a călăuzit tot timpul vieții. Inteligența sa vie s-a îmbinat temeinic și durabil cu munca metodică iar pasiunea din tinerețe a păstrat-o pînă la adînci bătrînețe. A înfruntat împrejurările luptînd stăruitor cu indiferența din jur și cu piedicile oficiale. În liniștea refugiului de la Cimpulung se așează pe lucrări științifice de permanentă actualitate, avînd încredere nestrămutată în ideile sale avansate. Omul de luptă devine în ultimele decade ale vieții, omul de creație științifică.

A văzut lumina zilelor la 15 mai 1844 în orașul Tîrgoviște, vechea capitală a Țării Românești, cu prețioase mărturii istorice. Tatăl său Mihail Drăghiceanu deprinsese învățătura aleasă de la marele dascăl Gheorghe Lazăr din Avrig și avusese coleg pe Ion Eliade Rădulescu.

Matei Drăghiceanu după terminarea școlii primare la Tîrgoviște, pleacă la București pentru a urma cursurile la Colegiul Sf. Sava. Studiile liceale și universitare s-au împletit cu ocuparea de funcții dife-

rite; la 16 ani a fost contabil iar la 20 de ani profesor de liceu. Între anii 1864—1867 urmează Facultatea de Științe a Universității București, nou înființată. Gr. Ștefănescu, aflat în primii ani de profesorat, l-a îndrumat în domeniul științei pământului. M. Drăghiceanu face parte din prima serie de licențiați ai Facultății de Științe și în toamna anului 1867 părăsește locul de profesor de la Sf. Sava și pleacă la Paris, unde frecventează Școala de Mine (1867—1871). Devenit inginer de mine se înapoiază în țară și este angajat de către serviciul salinelor, care-l repartizează la Ocele Mari, unde se aflau singurele lucrări miniere de atunci. Iscușința arătată cu ocazia săpării unui puț în masivul de sare, face să fie consultat în problema concesionării, exploatării și vânzării sării unei asociații străine. Încercarea de înstrăinare a uneia din averile principale ale țării îl determină pe M. Drăghiceanu să arate situația reală a salinelor și să pledeze cu succes pentru păstrarea bunurilor subsolului.

În anul 1874 a fost numit inspector al salinelor. Vizitind exploatarea de la Tg. Ocna, Doftana și Slănic-Prahova a descoperit neorânduiri și fapte necinstite; a organizat corpul de control punând capăt abuzurilor. În urma documentării asupra exploatării moderne a salinelor din țările vecine (1875) este însărcinat cu redactarea proiectului-legi pentru reorganizarea salinelor, în care prevede modul de exploatare, condițiile tehnico-administrative și problema economico-comercială a sării. Între anii 1880—1885 conduce Direcția minelor de Stat, arătând pricepere și interes pentru lucrările de punere în valoare a

bunurilor subsolului. Nu se mulțumește cu lucrări de birou, rapoarte periodice sau date statistice ci, energia și cunoștințele sale îl conduc la cercetarea terenului și la soluții practice. Activitatea sa teoretică și practică s-a desfășurat la început în domeniul hidrologiei, al salinelor și al minelor de cărbuni. Prin munca depusă și scrierile sale M. Drăghiceanu s-a înscris în istoria științei românești ca primul inginer-geolog. Ca director al minelor statului a pus în valoare zăcămintele de lignit, necesare căilor ferate și a studiat posibilitățile de hidratare a cărbunelui și de ameliorare a arderii, în vederea utilizării ca combustibil în transportul pe căile ferate. Datorită lui a fost folosit lignitul autohton în locul cărbunilor importați la începutul industriei noastre miniere.

Între anii 1895—1913, M. Drăghiceanu s-a ocupat cu probleme de hidrologie, contribuind la alimentarea cu apă a orașelor din Oltenia (Craiova) și Muntenia (București, Ploiești, Sinaia, Cîmpulung). În legătură cu sondajele de la

Fig. 1 — Inginerul geolog Matei Drăghiceanu

Chiajna și Joița, destinate să alimenteze cu apă orașul București, a arătat că debitul necesar nu poate fi obținut prin puturi arteziene ci, trebuie identificată o nouă pînză acviferă. Studiile hidrologice din regiunea Craiova (1905) le-a realizat cu ocazia săpării forajului de la Gioroc. În anul 1910 a publicat articolul „Considerații hidrologice asupra bazinului acvifer subteran de la P.oiеști” în care a prezentat bazinul artezian de la Puchenii și a interpretat datele de sondaje de la Crîngul lui Bot.

Din seria lucrărilor hidrologice face parte și raportul asupra canalului Sf. Gheorghe de la Giurgiu, din cauza săpării căruia curentul apelor Dunării a fost deplasat spre țărmul drept înnisipind astfel portul românesc Smîrdan. Arătînd greșelile tehnice de extracție, M. Drăghiceanu a propus desfundarea canalului și construirea portului Ramadan.

Ca cetățean al orașului Cîmpulung s-a ocupat de buna alimentare cu apă a orașului. Izvoarele captate la poalele muntelui Mateiaș se aflau în condiții sanitare precare; natura calcaroasă și lipsa unui sol gros și al pădurii făceau ca apele să fie contaminate. Acest fapt sesizat de M. Drăghiceanu a provocat alcătuirea unei comisii de anchetă, care găsind îndreptățite observațiile sale a recomandat măsurile de evitarea contaminării.

De asemenea s-a ocupat de vechea carieră de calcar de la Albești, sfătuiind localnicii să execute exploatarea la zi în mod rațional. Dintre oamenii îndeminați formează pietrari, meșteri ai înfloriturilor după modelul troițelor, care însemnau de cîteva veacuri, răsîntia drumurilor.

Tot din Cîmpulung a plecat, după primul război mondial (1922—1925) să studieze mineralizațiile din Munții Apuseni. În preajma celor 80 de ani ai săi cercetează regiunile aurifere Zlatna, Bucium, Roșia Montană și Brad. Cu această ocazie a precizat următoarele privitor la originea filoanelor aurifere: „Toate zăcămintele metalifere ce am vizitat depind de nașterea sau originea lor, din aceeași magmă andezitică. Aceasta ca și filoanele metalifere care o pătrund sau îi sînt învecinate, străbate deopotrivă șisturi argiloase, gresii, calcare și roci eruptive, încît aurul își are sediul în fiecare din aceste terenuri fără a da preferință uneia sau alteia. Din punct de vedere tectonic, am putea spune că în urma mișcărilor orogenice masele noi eruptive, în special andezitele, au putut crăpa prin răcire. Sedimentele, ca de pildă șisturile argiloase, au dat loc — prin cutările puternice care s-au produs în anticlinalile lor — la crăpături. În ambele cazuri s-a produs și procesul vulcanic de umplere a acestor crăpături, proces al cărui termen final au fost apele termale care au caolinizat rocile eruptive și au produs spălături în filoane avînd de rezultat concentrarea aurului în anumite regiuni“.

La Cîmpulung și-a așternut întregul fir al creației științifice, timp de 3—4 decenii. Aici și-a scris partea principală a operei sale, desprinsă din experiența-i îndelungată. Manuscrisele sale cu reveniri dese dovedesc răbdare și grijă pentru lucrul scris. Ca să definitiveze comunicările și studiile revenea continuu asupra primei forme; paginile erau acoperite de ștersături, adaosuri și de o rețea de linii care indicau noua orînduire a gîndurilor. În vorbire ca și în scris, nu căuta expresiile meșteșugite ci, rîndurile menite tiparului se înșirau simplu, ca o poveste a faptelor observate. A strecurat uneori descrierea frumuseților

naturii, învăluind în emoție și căldură locuri și oameni. Admira netezimea plaiurilor și covorul finetelor înflorite.

Între anii 1923—1930, M. Drăghiceanu prezintă în ședințele științifice ținute la Institutul Geologic, condus de L. Mrazec, o serie de conferințe cu conținut arhitectonic. Prima comunicare din aceste lucrări este intitulată : „Tectonica Transilvaniei. Partea I, Liniile directive ale Bazinului Transilvaniei“. Ea cuprinde observațiile făcute cu ocazia cercetărilor din vara anului 1922, când a vizitat bazinul Transilvaniei și anume regiunile Sărmășel, Sărmaș și Bazna. Sint descrise faliile limitrofe ale bazinului, a căror existență este întemeiată pe aparițiile vulcanice și pe marginile rectiliniiare ale munților înconjurători. În jurul bazinului transilvan a identificat linia tectonică Ciucea—Baia Mare, ruptura Sighet—Rodna, falia Hărghitei, falia Oltului și linia de ruptură și scufundare Turda—Geoagiu Băi. Arhitectura interioară a acestui bazin este prezentată într-o formă valabilă și astăzi : „La țărmurile bazinului aceste anticlinale sint foarte ridicate și se află strinse între dinsele, pe când în interiorul bazinului sint mai aplanate și mai departe unele de altele, ceea ce dovedește că erupția rocilor eruptive tinere a jucat un rol în strînsoarea cutilor marginale. În aceste anticlinale se observă gama tuturor accidentelor tectonice, discordanțe, răsturnări, falii și cuto diapiire, care însoțesc ivirea masivelor de sare și dau ieșire gazului metan. Sondajele au arătat că în adîncime stratele sint mai ridicate ca la suprafață. Către marginea de nord a bazinului cutole se încovoae urmînd direcția tufurilor dacitice. Axele anticlinalelor se ondulează și în direcție verticală, formînd prin aceasta în cursul lor domuri. Din acestea s-au constatat 36. S-a observat că gaze mai abundente se obțin prin sonde numai acolo unde anticlinalele se lătesc și formează domuri cu înclinări lente“.

În aprilie 1924, M. Drăghiceanu prezintă tot la Institutul Geologic liniile tectonice din munții Bihor și Codru în legătură cu cele din bazinul transilvan și descrie totodată bogatele mineralizații auro-argentifere din Munții Apuseni. După orientarea filoanelor metalifere și a apelor termale a identificat un sistem ortogonal de falii, care împrumută masivului muntos o structură în mozaic. Direcția faliilor principale este NV-SE și ele se succed astfel de la vest către est : linia termală, linia manganiferă, linia auriferă și linia aluminiferă.

În noiembrie 1925 a încheiat seria de comunicări privind tectonica Transilvaniei prin descrierea liniilor rupturale din munții Metaliferi și munții Bihor, care alcătuiesc un sistem de falii ortogonale orientate N-SE și NE-SV. A stabilit legătura dintre faliile Munților Apuseni și originea filoanelor metalifere și dintre acestea și orientarea orografică, observînd că : „Direcția filoanelor este în strînsă legătură cu liniile tectonice sau cu cutole stratificațiunilor sedimentare, astfel că filoanele trebuie considerate ca adevărate crăpături tectonice care, ca și rocile terțiare, au luat parte la mișcările orogenice ale coajei globului“. Ținînd seama de situația filoanelor metalifere a identificat 15 linii zonale orientate NV-SE.

În comunicarea din decembrie 1923, M. Drăghiceanu a expus observațiile sale la prima hartă tectonică a României, întocmită de L. Mrazec și I. P. Voitești. Din conținutul acestei comunicări aflăm despre

următoarele linii tectonice identificate anterior de M. Drăghiceanu și care se mențin în actualitate: linia Focșani-Galați-Tulcea, linia radială a Dimboviței, falia limitrofă a munților Getici și falia Dunării. Despre această ultimă linie tectonică precizează că nu se prezintă simplă și continuă în lungul Dunării ci, are complicații la Turnu Severin, se dublează la Giurgiu (Drăghiceanu-Cobilcescu) și se continuă în Dobrogea de Sud.

M. Drăghiceanu ocupându-se cu unitățile geologice precarpatice și-a expus părerile în anul 1922 asupra structurii geologice a Cîmpiei Române, a Colinelor getice și Podișul Moldovei. Cîmpia Română delimitată prin linii tectonice, este prezentată cu o structură complexă, așa cum a fost determinată recent prin sondaje de mare adîncime și cercetări geofizice și geochimice. Imaginea arhitectonică a fundamentului este redată într-o formă surprinzătoare, pentru cunoștințele de acum aproape 50 de ani: „acolo unde este o scufundare (cum este Cîmpia Română) se observă o rețea de crăpături periferice și radiale cu un complex de falii, poduri, sau cum le numim noi, noduri de falii, domuri ca cele ce constituiesc dealurile rămase nescufundate în șesul de la nordul Ploieștilor și ca așa-zisul Pinten de Văleni din Subcarpați, trepte de denivelare ca cele ale teraselor din falia subcarpatică sau cele din cîmpie și cred că n-ar greși cînd aș zice ca acele ce se observă luînd parte la structura Carpaților meridionali, cum și gropi secundare sau ochiuri...”.

Descifrînd structura unităților precarpatice a explicat relațiile dintre accidentele tectonice, rețeaua hidrografică și apele subterane folosind astfel noi elemente la descifrarea structurilor ascunse. Comunicările prezentate de M. Drăghiceanu la Institutul Geologic au condus la ansamblul structural al unităților noastre geologice privit prin prisma tectonicii disjunctive bazată pe aparatele vulcanice, filoanele metalifere, apele termale, rețeaua hidrografică și liniile seismice. A susținut cu convingere ideea pinzelor tectonice în Carpați, în perioada 1925—1938 cînd șariajele erau combătute de stratigrafi.

O altă problemă importantă de geologie dinamică, strîns legată de tectonică, care a format preocuparea de lungă durată a lui M. Drăghiceanu, este seismologia. La Cîmpulung a observat cutremurul de pămînt din anul 1913 despre care a scris următoarele: „acest cutremur a produs dezastre mari: la Gorna-Oravița (Tîrnova) a dărîmat peste 3000 de case și 5 biserici, a cuprins de ascemenea și Carpații noștri la Curtea de Argeș, Cîmpulung, Focșani, Galați. La Cîmpulung a fost așa de puternic încît a răsucit la 15° o coloană de stejar de 4 metri înălțime și 30 cm în diametru, pe veranda casei mele. În biroul unde mă aflam, ferestrele bibliotecii au crăpat”.

Observațiile personale și materialul bibliografic aflat în biblioteca sa îl ajută să redacteze la o vîrstă înaintată lucrarea sa de sinteză „Eur—Asia” (1937). Spirit multilateral, a înțeles stilul casant și plicativ și l-a folosit la explicarea cutremurelor de pămînt. A susținut teoria tectonică a seismelor precizînd că „liniile seismice pe care le-am trasat pe trei hărți și care unesc epicentrele seismelor celor mai frecvente și cele mai intense care au tulburat Eur—Asia, nu sînt decît liniile structurale ale catenelor muntoase”.

Din corelarea datelor tectonice și seismice a constatat evoluția epicentrelor și a precizat că fenomenele seismice se pot prevedea când sint examinate în toată complexitatea determinantă. Astfel urmărind evoluția epicentrală a observat o deplasare spre vest a cutremurului din anul 1913, amintit mai sus, precizând următoarele : „în anii următori epicentrul și-a continuat mersul spre vest, localizându-se în 1920 la Băile Herculane pe linia termală Cerna, precedind seisme care au avut loc în 1922 în Serbia, seisme devenite dezastruoase în 1923 și care au durat pînă în 1925. De data aceasta epicentrul a migrat de la Băile Herculane spre sud, — pe aceeași linie termală a Cernei — linie stabilită în 1896... Epicentrul a parcurs întreg masivul muntos al Serbiei, urmînd linia cuprinsă între Morava și Timoc“.

Previziunea cutremurelor are ca bază jocul compartimentelor din soclul cristalin al Carpaților, atribuite catenei hercinice. Constatînd legătura dintre soclul hercinic și mișcările seismice a studiat arhitectura orogenului hercinic. Liniile tectonice directive ale zonelor cutate l-au condus la părerea că liniile de mare seismicitate se suprapun bazinelor salifere și carbonifere. Astfel linia seismică Harghita străbate zona miocenă cu masivele de sare de la Jimbor—Sovata—Bistrița—Rona-Sighet ; linia seismică Moldova Nouă—Anina este legată de bazine carbonifere iar epicentrele din Carpații orientali urmăresc zona cutelor diapire. Aceste constatări făcute în Carpații români au fost extinse asupra întregului lanț alpinohimalaian.

Matei Drăghiceanu a prezentat un număr apreciabil de comunicări și lecții publice în fața auditorului de la Societatea de Geografie, Ateneul Român și Institutul Geologic. Vorbea rar, cu pasiune și expunea impresii pitorești culese din cercetarea munților și colinelor ; de obicei citea, evitînd improvizațiile. Când amintea de strîmbătăți sociale vorbirea i se trunchia, cuvîntul cădea precipitat și o minie îl cuprindea în fața nepriceperii și necinstei în grija bunului public.

La Societatea de Geografie a ținut o serie de conferințe între anii 1876—1910, expunînd fapte rezultate din experiența proprie și pe care le-a lăsat imprimate. Două din aceste conferințe se referă la bogățiile subsolului : în prima sint descrise zăcămintele de ozocherită (1876) iar în a doua situația cărbunilor de la Bahna. Tot la Societatea de Geografie a vorbit despre rolul geologiei în minerit (1889), în hidrologie (1895), în lucrările publice (1898) și agricultură (1916). Ca membru fondator al Ateneului Român a ținut în anul 1875 trei conferințe expunînd probleme privind drumurile de fier cu aburi, geologia și agricultura, arta militară și economia politică precum și despre minele auroargentifere.

La cei 125 de ani de la nașterea sa, Matei Drăghiceanu, primul nostru inginer-geolog ne apare stăpînit de un optimism, care îl întinerea și-i răsfrîngea pe figură reflexe luminoase, și avînd toată încrederea în puterea minții, care nu l-a părăsit nici în a zecea decadă a vieții. Stăpîn pe pregătirea profesională, nelăsîndu-se atras de succese de moment, viața nu i s-a desfășurat monoton ci și-a păstrat permanent puterea de muncă și firea febrilă. Retras pe muscelele Cîmpulungului, făcînd numai drumuri cu popas la timpuri măsurate, cărtu-

rarul îndreptat spre știința geologică și minerit și-a păstrat pînă la adînci bătrînețe frinele judecării și puterea de muncă. În opera sa se oglindesc realitățile timpului, iar cunoștințele sale temeinice aplicate în domeniul geologiei practice au avut ca rezultat identificarea zăcămintelor de substanțe minerale utile și inițierea primelor lucrări de explorare și exploatare a bogățiilor subsolului.

L'INGÉNIEUR GÉOLOGUE MATEI DRĂGHICEANU (1844—1939)

RÉSUMÉ

Matei Drăghiceanu (1844—1939), le premier ingénieur-géologue roumain, a été Directeur et Professeur à l'École de Mines de Bucarest et Directeur à la Direction de Mines. Il s'est occupé avec des exploitations de charbons et du sel, avec des problèmes de hidrologie, de Séismologie et de la tectonique des Carpates roumaines.

I S T O R I E

UN TEZAU DE PODOABE DACICE DE ARGINT ȘI DE MONEDDE ROMANE REPUBLICANE DESCOPERIT ÎN MUNTENIA (Tezaurul de la Rociu, județul Argeș)

V. TEODORESCU, I. RIZEA și V. DUPOI

În primăvara anului 1964, cu prilejul desfundării terenului pentru plantarea viței de vie, în punctul „Măgura” situat la circa 800 m SV de satul Gliganul de Jos, comuna Rociu, județul Argeș, s-a descoperit un tezaur de argint care, a intrat în colecțiile Muzeului Județean Argeș.

Informațiile vagi, pe care le-am primit în legătură cu descoperirea obiectelor și mai cu seamă împrejurarea că nu s-au putut întreprinde încă cercetări atente la fața locului, ne silesc ca în cele ce urmează să facem o prezentare preliminară a tezaurului, în corelație cu alte piese de acest gen aflate în Dacia, urmînd ca cu alt prilej să prezentăm un studiu complet asupra acestei importante descoperiri.

În componența lui actuală tezaurul este format din următoarele piese de argint :

1. Două brățări plurispiralice, fragmentare, cu capetele lățite în formă de palmete și terminate cu protome de șarpe.
2. O brățară fragmentară lucrată din patru fire de sîrmă în torsadă, cu unul din capetele păstrate în formă de con.
3. Trei cercei de tîmplă cu capetele deschise, unul ascuțit, iar celelalte îngroșate.
4. Un cercel de tîmplă cu capetele petrecute și înfășurate.
5. O fibulă fragmentară în formă de scut, frumos decorată.
6. O piesă *saltaleone* dintr-un fir fațetat, cu capetele ascuțite.
7. Unsprezece denari republicani.

Inventarul tezaurului mai cuprinde două piese de cupru și anume : o verigă mică îngroșată din care s-au păstrat două fragmente și o verigă ceva mai mare întreagă.

Monedele din tezaur se înșirue pe o perioadă cuprinsă între 150 î.e.n. și 81 î.e.n.¹, după cum urmează :

1. Marcus Fannius, 150—125 î.e.n.
2. Anonimă, aceeași dată.
3. Lucius Minucius, 124—103 î.e.n.

¹ H. A. Gruber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, London, 1910.

4. C. Cassius Longinius, aceeași dată.
5. Q. Curtius și M. Iunius Silanus, aceeași dată.
6. Marcus Cippius M. f., 99—94 î.e.n.
7. L. Memmius Galeria 90 î.e.n.
8. L. Thorius Balbus aceeași dată.
9. C. Vibius Pansa, 87 î.e.n.
10. L. Iulius Bursia, 85 î.e.n.
11. C. Naevius Barbus, 81 î.e.n.

Precizăm că toate obiectele de podoabă pe care le conține tezaurul fac parte din inventarul obișnuit al tezaurelor de argint dacice. De asemenea, monedele romane republicane apar și ele în numeroase descoperiri de acest fel din Dacia.

Brățări spiralice cu capetele lățite, decorate pe partea exterioară cu un șir de palmete și terminate cu cap de șarpe stilizat, ca la Rociu (fig. 1 a, b) au mai fost găsite pe pământul Daciei la Aiud², Cerbăl³, Dirloș⁴, Hetur⁵, Oradea⁶, Seneruș⁷, Vaidei⁸, Cojocna⁹, FELDIOARA¹⁰, ORĂȘTIE¹¹, Slimnic¹², Peteni¹³, Herăstrău¹⁴, Coada Malului¹⁵, Bălănești¹⁶ și altele.

În ceea ce privește repartizarea lor geografică, de remarcă este faptul că circa 17 descoperiri în care apar asemenea brățări se află pe teritoriul Transilvaniei, desigur, stînd în legătură cu existența argintului acolo, și 4 dincoace de Carpați, începînd cu centrul Munteniei, pînă la Olt.

Plecînd de la elementul plurispiralic, Vasile Pirvan urmărea, pe bună dreptate, rădăcinile acestui tip de brățară pînă în epoca bronzului. Turtirea capetelor și împodobirea lor cu palmete prin presare, învățatul român le socotea ca un produs nou, aparținînd meșterilor argintari daci, care, chiar dacă au preluat unele elemente greco-scitice, cum sînt ornamentul foliolat și motivul zoomorf al capului de șarpe, le-au adaptat gustului vremii lor¹⁷.

Masivitatea acestor brățări, inclusiv a celor descoperite la Rociu, care, cu toată execuția lor artistică, lasă totuși o notă barbară; frecvența lor în tezaurele din Dacia, și în special din Transilvania — bogată

² V. Pirvan, *Getica, o protostorie a Daciei*, Buc. 1926, p. 544.

³ *Ibidem*, p. 549.

⁴ *Ibidem*, p. 548, fig. 384.

⁵ *Ibidem*, fig. 383.

⁶ *Ibidem*, fig. 371.

⁷ *Ibidem*, p. 547—548.

⁸ *Ibidem*.

⁹ D. Popescu, *Objets de parure geto-dace en argent*, în *Dacia* VII—VIII/1945—1947, p. fig. 9/1,3 ; 11/2—4.

¹⁰ *Ibidem*, p. 199.

¹¹ *Ibidem*, p. 200.

¹² *Ibidem*, p. 201.

¹³ Szekely Zoltan, *Noi tezaure dacice descoperite în sud-estul Transilvaniei*, în *S.C.I.V.*, 1/1965, p. 58 și urm ; fig. 6, 1—3.

¹⁴ D. Popescu, *Nouveaux trésors géto-dace en argent. Trésor de Herăstrău*, în *Dacia* XI—XII/1945—1947, p. 35—41.

¹⁵ D. Popescu, *Noi considerații asupra prelucrării argintului în Dacia*, în *Studii și referate privind Istoria României*, partea I-a, Buc. 1954, p. 92, fig. 1, 6 a, 6 b ; 2,2.

¹⁶ Eugenia Popescu, în *Revista Muzeelor*, An. II/1965, Număr special.

¹⁷ V. Pirvan, op. cit., p. 547.

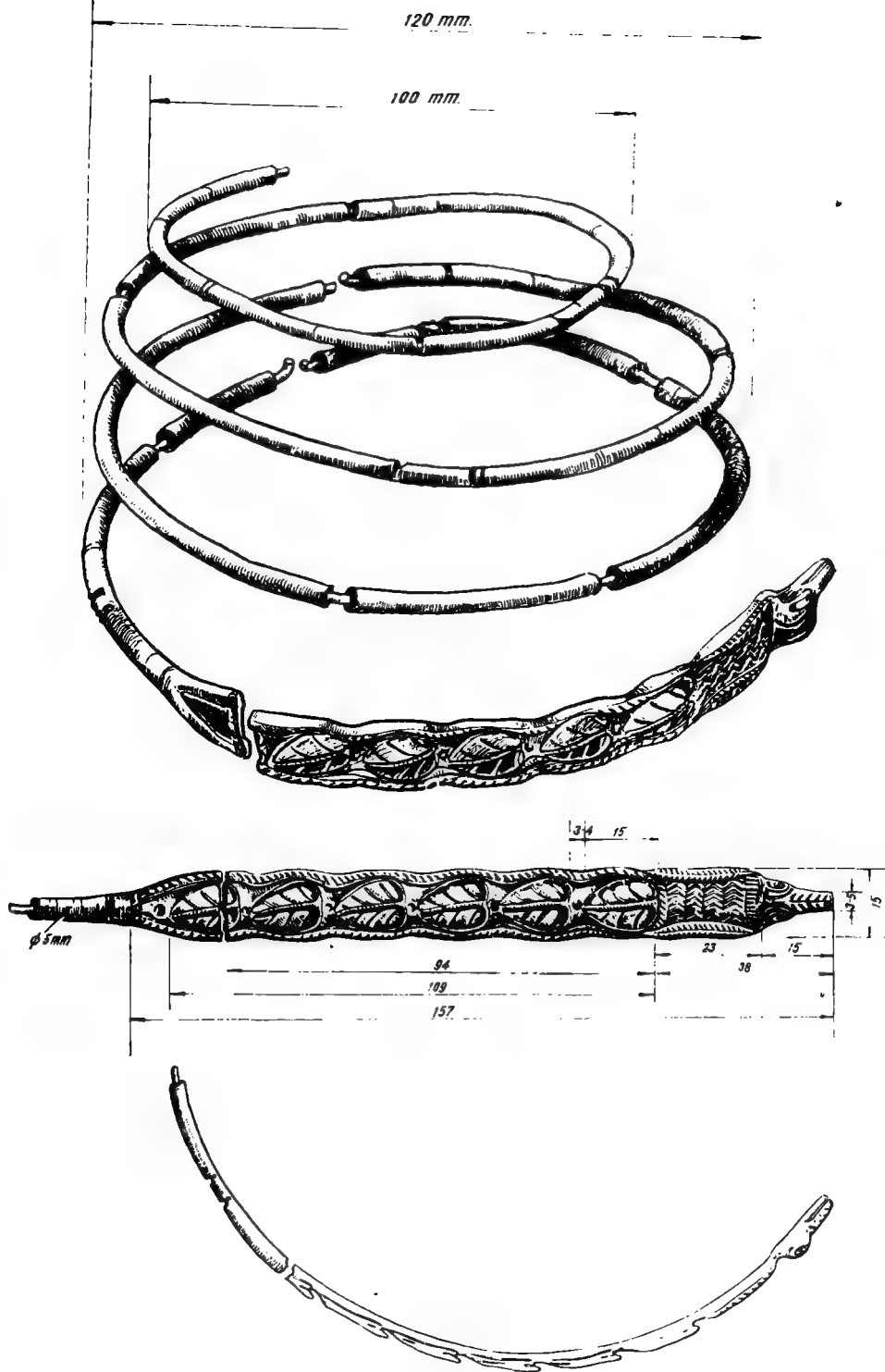

Fig. 1 a, b — Brățară plurispirală fragmentară cu capetele lățite în formă de palme, terminate cu protomă de șarpe.

sursă de materie primă care presupune existența unor ateliere de prelucrare; asemănarea aproape pînă la identitate între ele; procedeul tehnico-artistic de îmbinare a elementelor mai vechi cu cele noi, care a dat de fapt originalitate stilistică acestor podoabe din Dacia; toate acestea dovedesc fără tăgadă autohtonía lor.

Judecîndu-le în funcție de celelalte obiecte cu care se găsesc de obicei asociate în tezaure (în special după monede), aceste brățări se datează în Latène III. Dintre tezaurele amintite în care apar astfel de brățări, în cel de la Herăstrău s-au găsit tetradrahme din Thasos, datînd din prima jumătate a secolului I î.e.n.¹⁸, iar în cele de la Rociu, Peteni, Senereuș și Cerbăl s-au aflat monede romane republicane, dintre care ultimele emisiuni sint, respectiv, din anii 81 î.e.n., 68 î.e.n.¹⁹, 44 î.e.n.²⁰ și 43 î.e.n.²¹.

O serie apropiată tipologic brățărilor în discuție, dar deosebită funcțional, o reprezintă în tezaurele dacice inelele plurispiralice cu capetele lățite. Ornamentate de asemenea cu palmete și protome de șarpe, aceste inele se încadrează în aceeași manieră stilistică a brățărilor cu mai multe spirale și se leagă tot de atelierele argintarilor autohtoni.

Inele de acest tip apar, spre exemplu, la Remetea, într-un tezaur cu monede ce se datează între anii 144—16 î.e.n.²² și în așezarea de la Popești, în zona locuinței cu absidă „palat” din prima jumătate a secolului I î.e.n.²³.

Palmetele caracteristice brățărilor și inelelor se întîlnesc pe cupele de lut geto-dacice, imitate după cele deliene, din stațiunile de la Crăsan²⁴, Poiana²⁵ și Popești, datate stratigrafic în secolele II—I î.e.n.²⁶, ca și pe cupele de argint din tezaurul de la Sîncrăeni, datat în prima parte a secolului I î.e.n.²⁷.

În ceea ce privește cel de al doilea tip de brățară din descoperirile de la Rociu (fig. 2, a), prin firele de sîrmă în torsadă — ca element local tradițional²⁸ își găsește analogii și în brățările și torques-urile de acest fel din unele tezaure transilvănene, printre care se numără, bunăoară, cel de la Cerbăl²⁹. Prin sistemul de prindere a capetelor, piesa noastră se apropie mai mult de brățările și colierele din

¹⁸ D. Popescu, loc. cit., în *Dacia*, XI—XII/1945—1947.

¹⁹ Szekely Zoltan, *lucr. cit.*, p. 62—63.

²⁰ D. Popescu, în *Studii și referate privind Istoria României*, I, p. 102.

²¹ B. Mitrea, *Notă asupra unor tezaure de monede romane descoperite în Dacia*, în *Revista Istorică Română*, V—VI/1935—1936, p. 291.

²² V. Pîrvan, op. cit., p. 557, fig. 372; D. Popescu, în *Studii și referate privind Istoria României*, I, p. 103.

²³ R. Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în *Materiale și Cercetări arheologice*, VI/1959, p. 307—308; VII/1961, p. 321—338.

²⁴ V. Pîrvan, op. cit., p. 547.

²⁵ R. Vulpe, *Șantierul Poiana (Tecuci)* în *S.C.I.V.* III, 1952, p. 252, fig. 22, 1.

²⁶ R. Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în *S.C.I.V.* 1—2/1955, p. 252, fig. 15, 6—7; idem în *Materiale și Cercetări arheologice* III/1957, p. 231—234; V/1959, p. 339—349; VI/1959, p. 307; VII/1961, p. 321—338; VIII/1962, p. 457—459.

²⁷ D. Popescu, *Le trésor dace de Sîncrăeni*, în *Dacia* (N.S.) II/1958, p. 157—206, fig. 11; 12; 13; 14; 15; 16.

²⁸ V. Pîrvan, op. cit., p. 540, 550.

²⁹ *Ibidem*, p. 539, fig. 373, 3, 4, 6 și fig. 379.

tezaurul de la Sărăcsău, datat în epoca lui Buerebista³⁰; acestea deși de alt tip, au și ele capetele terminate în cite un buton conic³¹.

Butonul conic se întâlnește și la un cercel de timplă de la Rociu, alături de extremitatea opusă subțiată (fig. 2, b). La ceilalți doi cercei de același tip, detaliul conic este redat mai schematic printr-o simplă îngroșare.

Cercei (sau inele de timplă) cu corpul mai mult sau mai puțin asemănător pieselor din tezaurul nostru, lucrați din aur sau bronz și având capetele terminate conic, se cunosc încă din Hallstatt, aflindu-se în mormintele „scitice” din Transilvania, la Aiud³², Blaj, Tîrgul Mureș³³, Simeria³⁴, Chintău și Teiuș³⁵. De asemenea, au mai fost găsiți și în cimitirul de la Ferigile, în grupa a II-a, de înmormintări (secolul IV î.e.n.)³⁶, în cel de la Murighiol, datînd la sfîrșitul secolului IV și începutul secolului III î.e.n.³⁷, în așezarea de la Poiana³⁸ etc. În epoca Latene, terminațiile conice se întîlnesc frecvent și la fibule, brățări, colane, inele, zăbale.

Dorin Popescu pare să aibă dreptate cînd arată că tipul de podoaabă în discuție, deși des întîlnit în epoca scitică, nu este de factură scitică, fiind cunoscut din Hallstatt-ul C în Austria de Jos, ca și în regiunile ilirice, tot din prima epocă a fierului³⁹.

Inelul de timplă cu capete petrecute și înfășurate, avînd două spirale răsucite pe corp (fig. 2, c), asemănător prin acest sistem de prindere cu un tip de brățară de sîrmă subțire, întîlnit și în lumea galo-celtică⁴⁰, apare în diferite variante în tezaurele de la Remetea, Șeica Mică, Cerbăl, împreună cu monede romane, din care ultimele emisiuni sînt, respectiv, din anii 16 î.e.n.⁴¹, 28 î.e.n.⁴² și 44 î.e.n.⁴³. Astfel de inele se întîlnesc și în așezările geto-dacice de la Popești⁴⁴, Tinosul⁴⁵, Poiana⁴⁶,

³⁰ O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurelor de argînt dacice*, București, 1956, p. 16 și urm.

³¹ *Ibidem*, p. 12, fig. 8, 9, 10, 12 și pl. XXVIII, 2, 3; XXX, 2.

³² D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în *Mat. și Cercet. arh.*, II/1956, p. 225, fig. 138, 14.

³³ V. Pirvan., op. cit., p. 444, fig. 241.

³⁴ M. Moga, *Noi descoperiri scitice*, în *Apulum Bul. Muz. Reg. Alba Iulia*, I, 1939—1942, p. 76—77, fig. 2, 2.

³⁵ K. Horedt, *Pătrunderea și așezarea slavilor în Transilvania*, în *S.C.I.V.*, I/1950, p. 126.

³⁶ Al. Vulpe, *Săpăturile de la Costești-Ferigile (rn. Horezu, reg. Argeș) în Mat. și Cercet. arh.*, VI/1959, p. 246 și VII/1961, p. 221, fig. 4, 1.

³⁷ Ex. Bujor, *Săpăturile de salvare de la Murighiol (raion. Tulcea, regiunea Dobrogea)*, în *S.C.I.V.* 3—4/1955, p. 575, Pl. I, 1—2; și în *Dacia*, (N.S.), II, p. 135, fig. 7, 15—17.

³⁸ R. Vulpe, *Activitatea șantierului arheologic Poiana (Tecuci)*, în *S.C.I.V.*, I/1951, p. 208, fig. 25, 4.

³⁹ D. Popescu, în *Mat. și Cercet. arh.*, II/1956, p. 226.

⁴⁰ Dechelette, *Manuel*, II, p. 1228.

⁴¹ Vezi nota 19.

⁴² O. Floca, op. cit., p. 23.

⁴³ Vezi nota 18.

⁴⁴ R. Vulpe, *Mat. și Cercet. arh.*, VI/1959, p. 318, fig. 12, 7.

⁴⁵ V. Pirvan, op. cit., p. 557, fig. 388.

⁴⁶ C. Mătasă, M. Zamoșteanu și I. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț, în Materiale și Cercetări arheologice*, VII/1961, p. 342, fig. 3, 3.

Bitca Doamnei⁴⁷, moda volutelor menținându-se pînă tirziu în secolul al III-lea e.n. la brățările dacilor liberi, după cum se poate vedea, de pildă, din descoperirile de la Gabăra-Porcești⁴⁸.

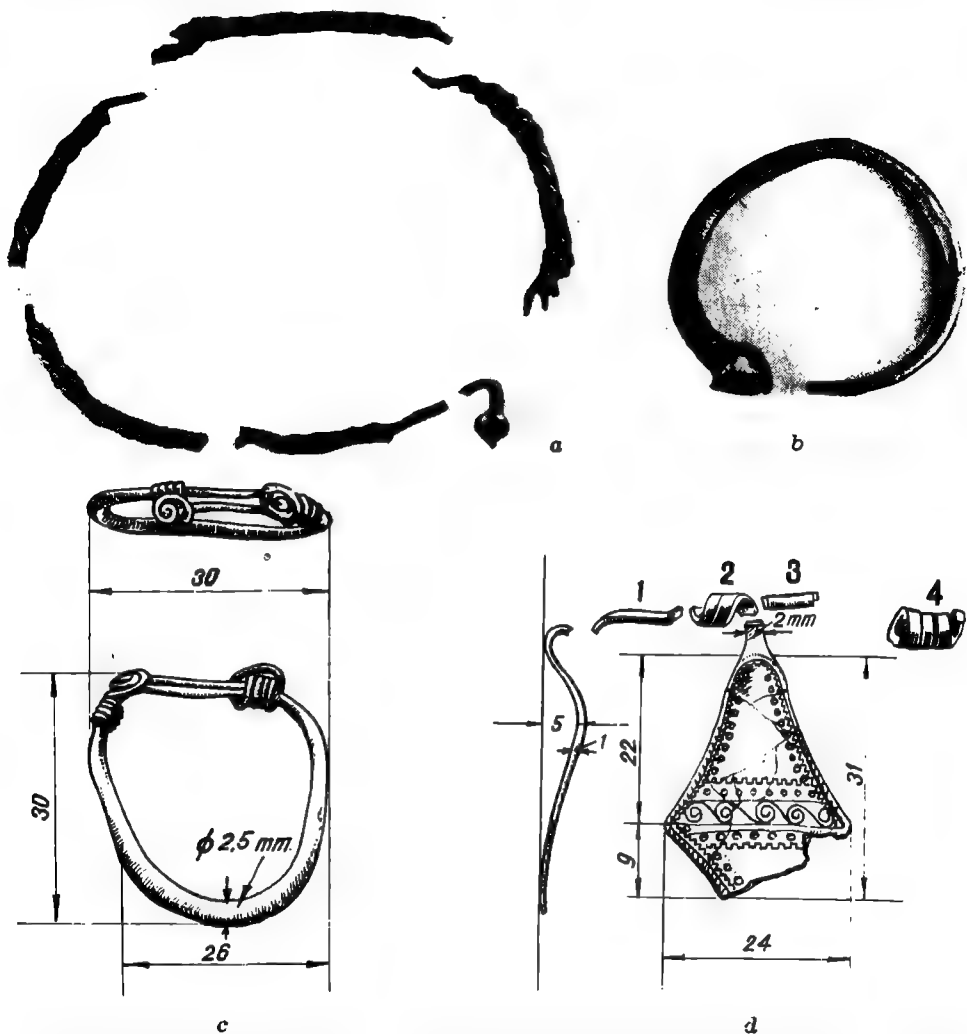

Fig. 2 — a) Brățară fragmentară lucrată din 4 fire de sîrmă în torsadă ; b) Cercei de tîmplă cu capetele deschise ; c) Cercei de tîmplă cu capetele petrecute și înfășurate ; d) Fibulă fragmentară în formă de scut.

Varianta mai simplă, cea fără volute, a acestui tip de inele și brățări, se încadrează în același mare interval de timp.

În sfîrșit, fibula „cu scut” de felul celei de față (fig. 2, d) se întîlnește în Dacia fie în descoperiri izolate, cum este bunăoară exemplarul

⁴⁷ R. Vulpe, în *S.C.I.V.*, III/1952, p. 205, fig. 23, 5.

⁴⁸ I. Antonescu, *Săpăturile de la Gabăra-Porcești (raion. Roman, reg. Bacău)* în *Materiale și Cercetări arheologice*, VI/1959, p. 480, fig. 5, 1.

de bronz de la Salcia (Oltenia)⁴⁹, fie în tezaure, ca la Cerbăl, Saieș⁵⁰, Sărăcsău⁵¹, Merii Goala⁵² etc., fie în așezări cum este cazul la Poiana⁵³.

Referitor la originea acestei piese, V. Pirvan o consideră descendentă „fibulei cu scut” din Hallstatt, numind-o „popular, dacică”⁵⁴. E. Patek⁵⁵ susține originea ei grecească (ajunsă în Dacia prin intermediul Tracilor), iar Dorin Popescu, vorbind de tipul mai vechi întâlnit la noi, întrevade și posibilitatea unei surse legate de spațiile ilirice⁵⁶.

Desigur că în această privință trebuie să ținem seama de tradiția formei ce se întâlnește până în epoca romană și de elementele ei decorative, aflate și pe un număr însemnat de alte obiecte descoperite pe teritoriul țării noastre. De pildă cercurile simple ori concentrice punctate cu diferite combinații de linii se văd și pe cingătoarele de bronz de la Gușterița⁵⁷ și Pecica⁵⁸, pe o aplică de bronz de la Spălnaca⁵⁹, pe patru piese de harnășament din același metal, ajurate, din necropola de la Balta Verde⁶⁰, pe o spadă de bronz de la Curteni⁶¹, pe un obiect din os dintr-un cuptor dacic de la Oradea-Salca⁶², pe pieptenii de os Latene de la Mediaș, Ocna Sibiului⁶³ și Poiana⁶⁴, pe un fragment de vas hallstattian de la Bita⁶⁵ și pe două fragmente ceramice din aceeași epocă de la Cățelu Nou⁶⁶, pe imitațiile de cupe deliene din așezările geto-dacice de la Popești⁶⁷ și Poiana⁶⁸, pe plăcile din tezaurul de la Poiana-Gorj⁶⁹, etc.

Având în vedere elementele mai vechi, chiar cu influențe sudice sau sud-vestice și faptul că această fibulă apare strâns legată de inventarul tezaurelor dacice din Latene III, ea trebuie considerată un produs al atelierelor bășinașe. Exemplarul nostru ca și celelalte obiecte din tezaur, aparține primei părți a Laténului III.

⁴⁹ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, 1939, p. 210.

⁵⁰ V. Pirvan, op. cit., p. 553, fig. 391 și pl. XXXVII, fig. 2; pl. 37, 4—8.

⁵¹ O. Floca, op. cit., p. 15, fig. 7.

⁵² D. Popescu, în *Dacia*, VII—VIII/1937—1940, p. 186—187, fig. 3, 5 și fig. 5.

⁵³ R. Vulpe, în *S.C.I.V.*, 1/1951, p. 210, fig. 26, 1—2.

⁵⁴ V. Pirvan, op. cit., p. 553.

⁵⁵ E. Patek, *Antiquitas Hungarica*, 1948, p. 86 și urm.

⁵⁶ D. Popescu, în *Dacia*, XI—XII/1945—1947, p. 60 și în *Studii și referate privind Istoria României*, I, p. 90.

⁵⁷ V. Pirvan, *Dacia*, ed. III-a, 1958, p. 13, fig. 6.

⁵⁸ V. Pirvan, *Getica*, p. 329, fig. 217.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 316, fig. 205, 5.

⁶⁰ D. Berciu și E. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, în *Materiale și Cercetări arheologice*, II/1956, p. 325, fig. 55, 1—2 și 56, 2—3.

⁶¹ Z. Szekely, *Contribuții la cronologia bronzului în Transilvania*, în *S.C.I.V.*, 3—4/1955, p. 859, fig. 11.

⁶² M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea-Salca*, în *Materiale și Cercetări arheologice*, VIII/1962, p. 162, fig. 5.

⁶³ V. Pirvan, *Getica*, p. 529, fig. 365.

⁶⁴ R. Vulpe, în *S.C.I.V.*, III/1952, p. 204, fig. 19, 3.

⁶⁵ V. Pirvan, *Getica*, p. 389, fig. 268.

⁶⁶ V. Leahu, *Cercetări arheologice de la Cățelu Nou*, în *Cercetări arheologice în București*, II/1965 p. 65, fig. 44; I/1963, p. 29, fig. 12, 1.

⁶⁷ R. Vulpe, în *S.C.I.V.*, 1—2/1955, p. 252, fig. 15/5, 8.

⁶⁸ R. Vulpe, în *S.C.I.V.*, 1/1951, p. 195, fig. 17, 3.

⁶⁹ C. S. Nicolaescu-Plopșor, *Le trësor dace de Poiana-Gorj*, în *Dacia*, VII—VIII/1937—1940, p. 208, fig. 3.

Precizările cronologice obținute pe baza analogiilor cu alte tezaure sînt confirmate de elementul numismatic intern al tezaurului de la Rociu. Ultima monedă de aici datînd din anul 81 î.e.n. arată că tezaurul a fost îngropat la o dată ulterioară nu prea îndepărtată, poate în legătură cu evenimentele prin care Buerebista ajunge în fruntea getodacilor și unifică teritoriile acestor triburi.

De altfel, așa cum s-a observat mai de mult, seria monedelor tezaurizate din majoritatea tezaurelor din Dacia, se oprește în secolul I î.e.n.⁷⁰.

Tezaurul de podoabe și monede de la Rociu vine să completeze numărul descoperirilor de acest fel din Dacia și să confirme unele observații ale cercetătorilor români, în legătură cu atribuirea etnică, cu datarea și semnificația istorică.

O cercetare mai stăruitoare pe care urmează să o facem descoperirilor prezentate aici, ne va da puțința unor observații și a unor considerații de ordin istoric mai ample.

UN TRÉSOR COMPRENANT DES PIÈCES DE PARURE DACIQUES EN ARGENT ET DES MONNAIES ROMAINES RÉPUBLICAINES, DÉCOUVERT EN MUNTÉNIE (LE TRÉSOR DE ROCIU, DÉP. D'ARGÈS)

RÉSUMÉ

L'étude porte sur la description d'un trésor comprenant des pièces de parure daciennes et des monnaies romaines républicaines, trésor qui fut découvert, en 1964, dans la commune de Rociu, département d'Argès.

Les auteurs ne peuvent pour l'instant préciser certaines particularités zonales afin d'individualiser ce trésor. Il s'agit plutôt d'un travail portant sur la datation et d'une mise en corrélation des pièces avec d'autres provenant des découvertes semblables. Toujours est-il que ce trésor s'ajoute au nombre des découvertes de ce genre de la Dacie connues jusqu'à présent en permettant aux chercheurs roumains d'en dégager certaines observations concernant l'attribution, la datation et la signification historique de ces trésors.

⁷⁰ I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschungen in Rumänien* Frankfurt/Main, 1933, p. 168 ; D. Popescu, în *Studii și referate privind Istoria României*, I, p. 103

TEZAURUL DE PODOABE DACICE DIN ARGINT DE LA BĂLĂNEȘTI

EUGENIA POPESCU

În primăvara anului 1964 a intrat în colecția Muzeului Argeș-Pitești un valoros tezaur de podoabe dacice din argint, descoperit întâmplător cu ocazia arăturilor de primăvară făcute pe terenul aparținând C.A.P. Bălănești din județul Olt. Descoperitorul, a depus obiectele la fostul Sfat Popular al raionului Drăgănești-Olt care ne-a încunoștințat de acest lucru. Deplasându-ne la fața locului pentru a cerceta amănunțit împrejurările în care s-a făcut descoperirea am constatat următoarele : locul de găsimă al tezaurului se află în partea de nord-est a satului la o distanță de oca. 2 km, pe terasa stângă a pîriului Cotenîța, în punctul denumit de localnici „La Izvor“. În imediata apropiere a locului unde a fost îngropat tezaurul se aflau foarte multe fragmente ceramice geto-dacice.

Cu ani în urmă de această descoperire, s-au mai găsit în acest loc o serie de obiecte arheologice între care foarte multe fragmente ceramice, o rișniță, un tezaur de oca. 20 denari republicani romani și un fragment dintr-un obiect de argint nedeterminat. Zece dintre monedele ce compuneau tezaurul de denari republicani romani au fost determinate și publicate de B. Mitrea¹.

Toate aceste descoperiri întâmplătoare precum și cercetările de suprafață întreprinse de noi au determinat efectuarea de săpături arheologice în acest punct. Începute în 1966, săpăturile au continuat și vor continua și în anii ce urmează, deși așezarea de aci nu este prea întinsă și nici întărită. Importanța cercetării sale constă în faptul că pe baza materialului recoltat și a analogiilor acestuia cu materialul din alte așezări din Cîmpia Munteană s-a emis ipoteza că cel mai vechi nivel de

¹ B. Mitrea, Legături comerciale ale geto-dacilor din Muntenia, S.C.N., II, p. 154—155.

locuire geto-dacic de la Bălănești se datează în cea de a doua jumătate a sec. V i.e.n. și prima jumătate a sec. al IV-lea i.e.n.²

În lucrarea de față ne propunem să prezentăm tezaurul de podoabe descoperit în așezarea de la Bălănești. Acesta se compune din mai multe piese după cum urmează :

1) Fibulă triangulară (fig. 1, a).

Corpul este ornamentat cu o figură umană în relief. Resortul bilateral, format într-o parte din șase spirale iar în cealaltă din cinci, coardă anterioară. Portagrafa înaltă și acul sînt întregi, spiralele resortului sînt deranjate. Lungimea fibulei este de 13,1 cm, iar greutatea de 42,83 g.

2) Fibulă triangulară (fig. 1, b).

Este asemănătoare cu cea de mai sus, cu următoarele deosebiri : resortul este format din 7 spirale într-o parte și 5 în cealaltă fără a fi deranjate. Lungimea piesei este de 11,9 cm. Diferența de lungime stă tocmai în deranjamentul amintit. În rest fibulele sînt asemănătoare formînd o pereche.

Fig. 1 a

Fig. 1 b

Fig. 1 a ; 1 b — Fibule antropomorfe

3) Brățară spiralică ruptă în două (fig. 2).

Este executată dintr-o bară de argint aproximativ rotundă în secțiune cu capetele ornamentate cu palmete aurite și imprimate cu cunoscutul motiv ornamental, caracteristic ceramicii și podoabelor dacice, brăduțul, terminîndu-se cu protomă de șarpe.

² Eug. Popescu, Studii și Comunicări, Muzeul Pitești, 1968, p. 57, Săpăturile din 1968 au adus noi dovezi în sprijinul acestei ipoteze.

Lungimea spiralei în exterior măsoară 196 cm, grosimea barei 4 mm, iar greutate 287 g.

4) Lanț de podoabă (fig. 3).

Este compus din zale care inițial au fost inele strânse la mijloc și apoi îndoite. Lungimea actuală a piesei este de 40 cm iar greutatea

Fig. 2 — Brățara plurispiralică

Fig. 3 — Lanțul de podoabă

de 51 g. Sistemul de închidere constă din două tuburi cilindrice în care se introduceau extremitățile lanțului ele închizându-se probabil cu niște agrafe care nu au fost descoperite.

5—6) Doi cercei (fig. 4, a).

Identici ca formă și mărime, realizați dintr-o sirmă de argint care se subțiază treptat către un cap, capetele puțin suprapuse. Sîrma este rotundă în secțiune, partea cea mai groasă avînd diametrul de 2 mm, lungime 10 cm, iar greutatea totală 3,65 g.

7) Verigă mare din argint (fig. 4, b).

Este executată dintr-o bară subțire, rotundă în secțiune, subțindu-se treptat către capete. Capetele subțiate pînă la dimensiunile unei sirme fine, au dat posibilitatea să fie trecute unul pe lîngă altul, întoarse în față în ochiuri, apoi răsucite în jurul corpului piesei, formînd într-o parte trei și în cealaltă patru spirale³.

³ C. Mătasă, I. Zamoșteanu și M. Zamoșteanu, Săpăturile de la Piatra Neamț, M.C.A., VIII, p. 342, fig. 3/3.

Grosimea verigei este de 2 mm, diametrul orificiului 3,10 cm iar greutatea 4 g.

8) Inel spiralic din argint (fig. 4, c).

Executat dintr-o bandă îngustă de 1,5 mm rectangulară în secțiune. Lungimea exterioară măsoară 26 cm diametrul orificiului 2 cm, iar greutatea 3 g.

9) Inel din argint (fig. 4, d).

Executat dintr-o sîrmă foarte subțire, rotundă în secțiune capetele subțiate gradat. Lungimea exterioară a spiralei măsoară 15,5 cm, diametrul orificiului 2 cm, greutatea 1,78 g.

10) Inel din argint (fig. 4, e).

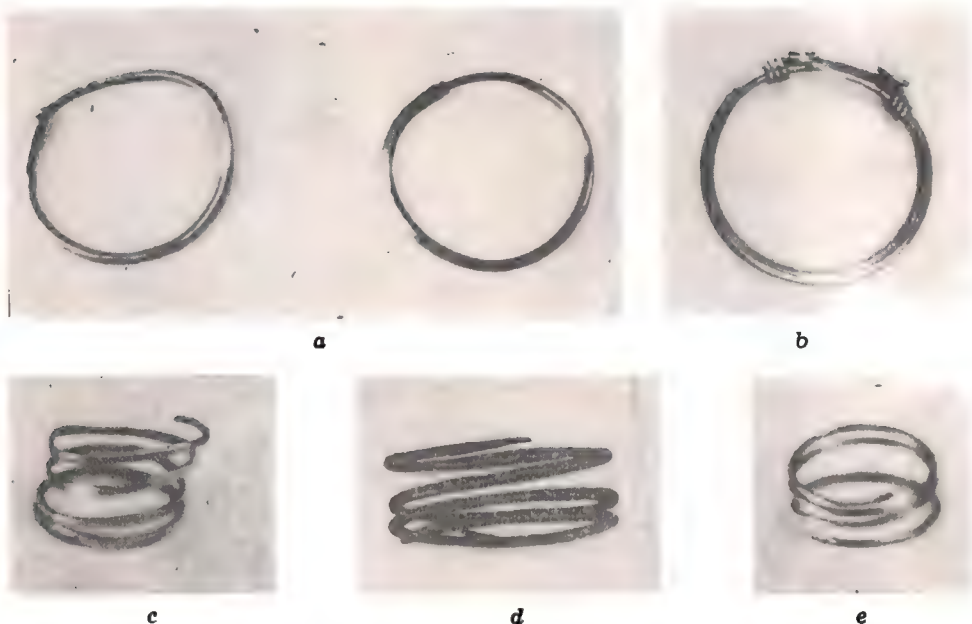

Fig. 4 — Cerceii, inelele și veriga de argint

Este rupt recent. Partea păstrată din piesă ne arată că a fost lucrat dintr-o bandă rectangulară în secțiune cu unul din capete mult lățit, ornamentat cu incizii fine reprezentînd brăduțul foarte schematizat. Capul ornamentat are lățimea de 4 mm, restul bandei avînd numai 1,5 mm, greutatea 1,42 g.

11) Verigă ruptă.

Este executată din bronz, are secțiunea ovală.

Vasul în care a fost depus tezaurul este lucrat cu mina dintr-o pastă grosolană amestecată cu pietricele. Culoarea vasului este maron-roșcat la suprafață și maron spre brun în spărtură din cauza arderii incomplete.

Are forma unei oale cu pîntecul puțin reliefat, fundul plat, buza oblică și răsfrîntă în afară, ornamentată cu briu alveolar aplicat. Briul este întrerupt din loc în loc de cite o proeminență alveolată și ea, din dreptul căreia pornește în jos alte briuri alveolare așezate în linie oblică.

Deasupra briului alveolar, între buză și acesta se găsește o altă proeminență.

Înălțimea vasului este de 20,4 cm, diametrul fundului de 9 cm. Restul dimensiunilor nu pot fi rediate din cauză că fragmentele recuperate nu au permis reconstituirea vasului în întregime.

Fibulele triangulare de la Bălănești sînt obiecte mai rar întîlnite în rîndul tezaurilor de argint dacice, deși numărul lor este destul de mare.

Forma lor este analogă cu aceea a fibulelor triangulare de la Coadă Malului⁴, precum și cu cea care se află la Muzeul Național din Budapesta și căreia V. Pirvan îi atribuie origină transilvăneană⁵.

În ce privește reprezentările antropomorfe sînt întrucîtva deosebite de cele de pe fibulele citate mai sus. Fibulele de la Bălănești par a reprezenta mai degrabă capul unei femei și nu al unui bărbat cum se întîmplă cu cele de la Coadă Malului și cu fibulele-falere de la Herăstrău care înfățișează după opiniile de pînă acum un bust de bărbat⁶.

Reprezentările de pe fibulele de la Bălănești înfățișează un cap, cu părul căzînd pînă aproape de umeri sub formă de cozi. Deasupra frunții foarte îngustă, o dungă în relief pare a reprezenta un breton, iar cele două proeminențe de deasupra acestuia ar indica o cunună purtată pe cap.

Coafura cu părul pieptănat în cozi se întîlnește și la alte reprezentări umane cum ar fi cea de pe falera de la Galice⁷, sau pe fragmentul de cupă getică de la Popești, care reprezintă trei figuri feminine schematizate, cu părul strîns în două cozi, atîrnînd pînă pe umeri. Cele trei proeminențe de deasupra frunții indică de asemenea o cunună⁸.

Brățările spiralice cu capetele terminate în palmete și protome de șarpe sînt caracteristice Daciei în La Tène-ul tîrziu și „alcătuiesc un tip de sine stătător”.

Exemplare aproape identice cu cel de la Bălănești s-au descoperit la: Hetur, Vaidei și Dirloș în Transilvania. În Muzeul Național din Budapesta se găsește o brățară plurispiralică provenită tot din Transilvania⁹. În Muntenia se cunoaște exemplarul de la Coadă Malului¹⁰, iar Muzeul din Pitești mai posedă două exemplare ce fac parte din alt tezaur descoperit la Rociu.

⁴ Kurt Horedt, *Eleine Dakische Silberfunde, Dacia XI—XII*, 1945—1947, p. 266—267 și fig. 3; Dorin Popescu, *Noi considerații asupra prelucrării argintului în Dacia*, Studii și referate privind istoria României, ed. Acad. R.P.R., București, 1954, partea I, p. 95.

⁵ V. Pirvan, *Getica*, p. 553, fig. 393.

⁶ Dorin Popescu, *Nouveaux trésors geto-daces en argent, Dacia XI—XII*, 1945—1947, p. 35; Dorin Popescu, *Noi considerații asupra prelucrării argintului în Dacia*, Studii și referate privind istoria României, partea I, ed. Acad. R.S.R., București, 1954, p. 95.

⁷ N. Fettich, *Arheologische Beiträge zur Geschichte der Sarmatisch Dakischen Beziehungen*, Acta Archeologica Academica Scientiarum Hungaricae, 3 (1953), Budapesta, 1954, p. 135, fig. 5.

⁸ Al. Vulpe, *Reprezentări umane pe cupele getice de la Popești S.C.I.V.*, 2. Tom. 16, 1965, p. 344, fig. 2.

⁹ V. Pirvan, *Getica*, p. 547, fig. 383; p. 548, fig. 384 și pag. 549, fig. 385.

Privitor la stilul de ornamentare al brățării de la Bălănești se remarcă un fapt care o face să fie intrucitivă deosebită de cele în rindul cărora își găsește analogii. Palmetele sînt așezate la oarecare distanță una față de alta, și nu „înșirate una pe capul alteia“ ca la restul podoabelor de acest fel cunoscute pînă în prezent.

Chiar între palmetele sale există deosebiri. La unul din capetele brățării, la baza palmetelor există cîte două puncte adîncite ce umplu spațiul dintre ele, puncte care la capătul opus lipsesc. Ceva mai mult, nu există nici cea mai mică simetrie nici în așezarea și nici în ornamentarea palmetelor. Distanța dintre palmete nu este egală, conservînd cînd un spațiu mai mare, cînd altul mai mic.

Bătăile asupra dălțiței cu care s-a executat ornamentul au fost puternice și neuniforme. Așa se explică de ce pe unele porțiuni de pe partea opusă au ieșit în relief liniile ce compun motivul ornamental.

Toate aceste observații duc la concluzia că tehnica de lucru a fost destul de rudimentară în cazul exemplarului prezentat. Aceasta s-ar putea datora faptului că brățara a fost lucrată de un meșter argintar mai puțin experimentat sau mai degrabă faptului că dacii din Cîmpia Română, neavînd la îndemînă materia primă necesară, n-au dezvoltat în aceeași măsură cu dacii transilvăneni meșteșugul prelucrării argintului. Tot așa s-ar putea explica și numărul mai mic al descoperirilor de acest fel din celelalte regiuni ale Daciei, în comparație cu Transilvania.

Brățara spiralică, dacă nu întreg tezaurul, a fost lucrată într-un atelier din această parte a Daciei și nu în Transilvania de unde provin exemplarele superioare din punct de vedere al tehnicii de execuție propriu-zisă și mai ales al ornamentării executate cu multă grijă și măiestrie.

Această tehnică rudimentară se verifică și în cazul altor podoabe de la Bălănești. De pildă, marginea fibulelor constă dintr-o simplă bandă îngustă, realizată prin ciocănirea puternică a metalului, fără a fi ornamentată. Acest fapt pledează tot pentru originea locală a atelierului în care au fost lucrate obiectele de podoabă de la Bălănești. Este de remarcat că toate celelalte fibule triangulare cu reprezentări antropomorfe cunoscute pînă acum au marginea ornamentată.

Lanțurile ornamentale sînt de asemenea obiecte obișnuit componente ale tezaurilor dacice și erau purtate deopotrivă de către bărbați și de către femei avînd o dublă întrebuințare: ca lanț de piept sau ca cingătoare¹¹. Lanțul își găsește analogii cu cel de la Șeica Mică, analog și el cu cel de la Bistrița care se păstrează în Muzeul din Cluj¹².

Veriga de argint, așa cum s-a văzut și din descriere, reprezintă o miniatură a unui tip de brățară caracteristic La Tène-ului dacic tîrziu și anume brățările executate din bare masive de argint, subțiate spre capete. Capetele se prelungesc paralel și se înfășoară apoi pe corpul brățării formînd spirale¹³.

¹⁰ Dorin Popescu, op. cit., p. 92, fig. 1/6 a și 6 b.

¹¹ O. Floca, Contribuții la cunoașterea tezaurilor de argint dacice, Buc., 1956, p. 50.

¹² Idem, pl. XXXII, 1.

¹³ Idem, pl. XXXI, 1—5.

În săpăturile de la Piatra Neamț s-a găsit o astfel de „verigă” stingheră, identică cu cea de la Bălănești ¹⁴.

Cele trei inele spiralice reprezintă și ele miniaturi ale unei brățări, de data aceasta fiind vorba de brățara spiralică cu palmete și protome de șarpe. Două sînt simple spirale fără nici un fel de ornament. Mai interesant ni se pare cel de-al treilea exemplar care deși nu se păstrează în întregime mai conservă capul lătit și ornamentat cu linii oblice, amintind de frunzele bradului. Vasul este produs al meșterilor olari daci, decorul cu briul alveolar fiind caracteristic în acest caz, forma sa amintind pe aceea a așa numitelor urne „sac” aproape cilindrice și cu buza puțin evazată.

Exemplare asemănătoare s-au găsit în necropolele și așezările geto-dacice din a doua epocă a fierului. Cea mai apropiată analogie a acestui vas se găsește în inventarul ceramic al mormintelor dacice de la Porolissum. Patru dintre vasele-borcan găsite în morminul 55 au aproximativ aceeași formă și sînt ornamentate cu briu alveolar așezat în diverse combinații care amintesc decorul vasului de la Bălănești ¹⁵.

Necropola amintită este datată între sec. II î.e.n. — I e.n., perioadă care cuprinde cum se va vedea imediat și timpul în care se datează tezaurul de la Bălănești.

Datarea tezaurului de la Bălănești nu ridică probleme deosebite față de celelalte tezaure dacice de argint, a căror datare s-a făcut cel mai adesea cu exactitate pe baza monedelor găsite împreună cu obiectele de podoabă. Monedele republicane romane aflate în aceste tezaure mixte sînt datate în sec. I î.e.n. mai ales în cea de a doua jumătate a sa.

Prin analogiile sale databile la mijlocul și cea de-a doua jumătate a sec. I î.e.n., tezaurul de la Bălănești se încadrează în același răstimp. Îngroparea acestuia este logic de pus în legătură cu aceleași cauze care au determinat și ascunderea altor tezaure contemporane cu el și anume tulburările interne din Dacia de după moartea lui Burebista ¹⁶.

Este unanim recunoscut de arheologii români, începînd cu Vasile Pîrvan, că obiectele de podoabă din tezaurele dacice reprezintă elemente caracteristice culturii materiale a Daciei care chiar atunci cînd a folosit influențe străine n-a făcut-o în mod mecanic copiind identic forme gata date, ci le-a prelucrat în mod creator. Iau naștere în acest fel noi și variate tipuri de podoabe comune numai teritoriului nostru, produse specific locale, rezultat al dezvoltării unei arte proprii de prelucrare a argintului în Dacia.

În concluzie merită subliniat faptul că centrele locale în care se produceau astfel de obiecte nu se găseau numai în imediata vecinătate a regiunilor metalifere, ci și în regiuni mai îndepărtate de sursa de materie primă, în plină cîmpie. Aceste ateliere își procurau desigur argintul de dincolo de munți.

¹⁴ C. Mătasă, I. Zamoșteanu și M. Zamoșteanu, op. cit.

¹⁵ M. Macrea, M. Rusu și I. Mitrofan, Șantierul arheologic Porolissum, M.C.A., VIII, p. 489, fig. 7/18—21.

¹⁶ Dorin Popescu, op. cit., p. 103—104; O. Floca, op. cit., p. 34.

LE TRÉSOR DE PIÈCESE DE PARURE DACIQUES EN ARGENT, DE BĂLĂNEȘTI

RÉSUMÉ

Au printemps de l'année 1964, on a découvert dans la commune de Bălănești (départ. d'Olt) un trésor dacique en argent comprenant les pièces suivantes :

- Deux fibules triangulaires, a représentations anthropomorphes ;
- Une chaîne ornementale ;
- Deux boucles d'oreilles ;
- Un bracelet en spirale, ayant les bouts décorés par les palmettes imprimées et par des protomes en forme de tête de serpent ;
- Trois bagues en spirale ;
- Un bracelet en spirale, ayant les bouts décorés par des palmettes
- Un anneau-bague, ayant servi à relier les chaînes ornementales ou bien utilisé comme pendentif.

Ce trésor a été déposé dans un vase dacique en terre cuite, vase qui était décoré d'une bande en relief à alvéoles.

Les pièces de parure en discussion, tout comme le vase, datent du Ier siècle av.n.è. L'analyse de ces pièces témoigne du fait qu'elles ont été confectionnées par un artisan dace dans un atelier autochtone.

L'enfouissement de ce trésor peut être relié aux troubles survenus en Dacie après la mort de Burebista.

O IMPORTANTĂ DESCOPERIRE DIN PERIOADA FEUDALISMULUI TIMPURIU LA BÎRLOGU, COMUNA NEGRAȘI, JUDEȚUL ARGEȘ

I. NANIA

În urma unor vaste cercetări de suprafață efectuate fără întrerupere din anul 1956 pînă în anul 1966 în bazinul Dîmbovnicului și în special pe valea afluentului său de pe partea stîngă, riul Mozacu și a văilor Gligănel și Berivoia de pe partea dreaptă, am descoperit în zona cercetată de noi peste 100 de așezări omenești din diferite epoci¹. Excluzînd uneltele paleoliticului inferior, aparținînd culturii de prund, descoperite în prundișurile văilor Mozacu și Berivoia și mai ales pe valea Dîmbovnicului², precum și numărul mare de piese arheologice descoperite în mod întîmplător, așezările respective datează din cele mai diferite perioade, începînd cu așezările neolitice din cultura Criș și terminînd cu așezări medievale care au dispărut prin secolele al XVI-lea și al XVII-lea, sau chiar mai tîrziu. Din numeroasele vestigii ale trecutului, descoperite de noi, nu lipsesc nici cele feudale timpurii din secolele al IX-lea și al X-lea.

La nord de satul Leșile, comuna Teiu, pe partea dreaptă a riului Mozacu, în valea de la Purcărie, acolo unde riul Mozacu își îndreaptă cursul spre vest printr-un braț, recent săpat de ape, paralel cu Drumul Sării (Drumul Hotarului sau Drumul Slatinii)³, la circa 30 de metri nord de drum și circa 200 de metri sud-vest de punctul „Podul Micului”, la poalele pantei de sud a Dealului Drangonia, am putut observa în urma arăturilor adînci din toamna anului 1958, urma unui bordei spălat de șuvoaiele venite de pe pantă. Fragmentele ceramice destul de mici și de fărîmițate provenite de la vase de culoare roșie-cărmăzie, arse oxidant, lucrate la roată dintr-o pastă aspră la pipăit, cu nisip și chiar cu pietricele în compoziție și ornamentate cu linii paralele, orizontale și în val, ne indicau sigur secolele al IX-lea sau al X-lea. Observațiile efectuate în primăverile și toamnele următoare au confirmat existența unui singur bordei izolat al cărui inventar a fost distrus de arături și de apele scurse

¹ I. Nania, Cercetări arheologice în bazinul Dîmbovnicului, manuscris.

² Idem, O nouă descoperire din paleoliticul inferior în regiunea Argeș, în SCIV, XV, 1964, 4, pp. 517—520; idem, Aria culturii de prund în România, în Studii și comunicări, I, Muzeul din Pitești, 1968, pp. 17—22.

³ Idem, Date noi privind lupta de la Fîntîna Țiganului, în Studii și articole de istorie, VII, 1965, pp. 378—380.

de pe pantă. În acest punct, locuitorul Roșioru Tudor din satul Leșile a găsit în primăvara anului 1959 un topor de fier despre care vom vorbi mai jos. Este singura urmă vagă de locuire din această perioadă, descoperită pînă în prezent pe Valea Mozacului de la formarea ei din comuna Oarja, în apropiere de Pitești, și pînă în acest punct.

Cîteva fragmente ceramice foarte corodate, care ar putea fi încadrate în aceeași perioadă, au fost găsite pe malul drept al riului Mozacu, la sud de satul Mozacu, la circa 250—300 de metri sud-est de puntea de peste riu, de pe șoseaua Mozacu-Negrași. Un alt punct unde au apărut fragmente ceramice din această perioadă se află la sud-est de satul Mozacu, în punctul Dealul Bordeiului, la circa 250 de metri spre sud de Vilceaua Mare (Vilceaua Vizuinilor) și la circa 300—400 de metri spre vest de șoseaua Mozacu-Râscăieți.

Un ultim punct de pe Valea Mozacului unde apar mici fragmente ceramice asemănătoare celor descrise mai sus se află pe teritoriul comunei Mozăceni, la sud de Eleșteul Mare, pe malul drept al riului Mozacu, exact acolo unde se formează un bot de deal între valea riului și Vilceaua de la Drumul Cureștilor (drum ce pleacă de la biserica din satul Dumbrăveni și merge pînă în pădurea Zidureanca la est de riul Mozacu). În acest punct sînt puternice așezări din epoca bronzului, aparținînd în special culturii Glina III, iar resturile aparținînd secolelor al IX-lea și al X-lea apar sporadic, în număr extrem de mic.

Așezări mai intens locuite, cu resturi de cultură materială mai numeroase, se găsesc pe Valea Dimbovnicului. Un prim punct unde au putut fi identificate fragmente ceramice aparținînd culturii despre care discutăm, se află pe partea stîngă a Dimbovnicului Vechi, în apropiere de Fîntîna Ilinii, la circa 200 de metri nord și nord-vest de fîntînă (la vest de satul Leșile). Și aci fragmentele ceramice apar sporadic, în număr foarte mic. Apar, în schimb, în număr foarte mare, fragmentele ceramice și urmele materiale aparținînd culturii Chilia⁴, multe provenind din urnele momintelor de incinerare care se găsesc aci într-o întinsă necropolă. Urme de locuințe și resturi materiale din această perioadă se găsesc apoi lîngă Poiana Narciselor, la circa 100 de metri spre nord-est, imediat lîngă Brazda lui Novac.

O așezare care prezintă materiale mai numeroase se află pe terasa stîngă a văii Dimbovnicului, pe cel mai proeminent bot de deal aflat la sud de Poiana Narciselor, lîngă jirlăul Puieștilor, de la punctul Buduroi circa 350 de metri spre sud. Acest bot de deal se află cam la 400 de metri spre nord de drumul care formează hotarul cu comuna Mozăceni. Pe lîngă fragmentele ceramice de culoare roșie cărămizie, gălbui-roșcate, ori negre-cenușii de diferite nuanțe, lucrate dintr-o pastă în a cărei compoziție se găsesc pietricele mărunte și nisip și ornamentate cu linii orizontale sau vălurite, apar în număr mai mare fragmente ceramice aparținînd culturii Chilia, precum și numeroase bucăți de chirpici ars la roșu, în a cărei compoziție se văd urmele lăsate de pleava de cereale cu care a fost frămîntat și amestecat lutul moale.

⁴ Sebastian Morintz, Săpăturile de la Chilia, în Materiale și cercetări arheologice, VII, 1961, pp. 441—447; ibidem, în Materiale și cercetări arheologice, VIII, 1962, pp. 513—518; idem, Новый облик Дакийской культуры в римскую эпоху (Открытие в Килии), în Dacia, N.S., V, 1961, pp. 395—414.

O ultimă așezare aparținând acestei perioade, depistată de noi pe Valea Dîmbovnicului, se află la circa 300 de metri spre est de cea amintită mai sus, pe același drum care trece pe botul de deal amintit, pe terasa superioară, lângă Lacul Ciungului, la circa 30 de metri spre nord de lac. Și în acest punct materialele arheologice din secolele al IX-lea și al X-lea se găsesc la un loc cu cele care aparțin culturii Chilia, dovadă că și aci așezarea din secolele al IX-lea și al X-lea suprapune o așezare mai veche, de la sfîrșitul secolului al III-lea.

Cea mai mare așezare din secolele al IX-lea și al X-lea a fost descoperită de noi în toamna anului 1956 pe valea Vilcelei Berivoia, la vest de satul Bîrlogu, comuna Negrași, din județul Argeș. Urmele acestei așezări încep să apară pe Vilceaua Berivoia cam de la 400—500 de metri la sud de Măgura Tătarului, măgură naturală (bot de deal) aflată între confluențele vilcelei de la Puțul Ciuțului cu Vilceaua Berivoia și se întinde pe o parte și pe alta a vilcelei, atît pe pantele teraselor cît și pe terase, pe o lungime neîntreruptă de aproape trei km, ceea ce ne determină s-o calificăm ca fiind cea mai mare așezare din secolele al IX-lea și al X-lea cunoscută pînă în prezent pe teritoriul României. În urma observațiilor noastre efectuate pe teren în toamna anului 1960 am putut identifica urmele sigure ale unui număr de 475 de locuințe, ceea ce confirmă pe deplin afirmația noastră. Cercetarea sistematică a acestei așezări va pune în lumină multe probleme noi referitoare la această perioadă din istoria patriei noastre⁵. În urma cercetărilor noastre de suprafață au putut fi depistate și urme arheologice aparținînd altor perioade. Din loc în loc apar de-a lungul acestei vaste așezări, materiale din epoca bronzului, din prima epocă a fierului, din epoca dacică, materiale aparținînd culturii Chilia, iar în partea de nord a așezării, pe partea stîngă a văii, între Vilceaua Berivoia și Drumul Giurguiului, la nord de Lacul cel Mare, am putut depista urmele mai multor bordeie, care, după ceramică, ar putea fi datate, credem noi, în secolele al V-lea și al VI-lea.

Nu lipsite de interes rămîn descoperirile întîmplătoare care au avut loc cu ocazia diferitelor lucrări efectuate pe această vale. Cu ocazia plantării de pomi pe Măgura Tătarului s-a dovedit că aci se află o necropolă de înumație destul de săracă în materiale arheologice, după mărturia țăranilor care au lucrat aci.

În vara anului 1965 Vilceaua Berivoia a fost barată cu un dig chiar în dreptul acestei mături, în vederea construirii unui eleșteu. Pămîntul necesar construirii barajului respectiv a fost cărat de pe panta terasei din partea dreaptă a vilcelei, de la sud de acest baraj. Cu ocazia săpării

⁵ Avînd în vedere importanța acestei așezări, în anul 1965 au început primele săpături arheologice efectuate între 26 octombrie și 6 noiembrie de către Maria Comșa, din partea Institutului de Arheologie de pe lângă Academia R.S.R. și I. Nania din partea Muzeului județean din Pitești. Sondajele efectuate în dealul Berivoiei, pe partea dreaptă a vilcelei, în partea de cîmpie numită Degeanca, la punctul numit Leasa Bîrlogeanului, au scos la lumină patru bordeie și o locuință de suprafață. Rezultatele acestor săpături vor face discuția unei lucrări separate. Săpăturile au dovedit că nu toate locuințele se văd la suprafața solului, ceea ce ne dovedește că numărul lor depășește cu mult pe cel stabilit de noi prin cercetările de suprafață efectuate în toamna anului 1960. Importanța așezării și a descoperirilor efectuate ar necesita o mai mare atenție și planificarea unor cercetări mai vaste în anii viitori.

pământului respectiv a fost distrusă în întregime o altă necropolă de înhumăție. După mărturia celor care au efectuat lucrarea, aci au fost zeci de morminte în care se găseau multe cioburi și chiar vase întregi care au fost sparte. Din păcate, am fost anunțați prea târziu de aceste descoperiri și nu s-au putut recupera aceste materiale. Fragmentele ceramice ne dovedesc clar că cimitirul a aparținut acestei întinse așezări. Tot după mărturia localnicilor reiese că apele eleșteului construit au acoperit și o necropolă de incinerăție aflată spre nord-vest de Măgura Tătarului, nu departe de aceasta. Dar cea mai mare pierdere pe care o considerăm noi constă în descoperirea unui mare depozit de unelte găsit pe o vatră arsă, pe panta terasei de pe partea stângă a Berivoiei, la sud de drumul Goleasca, drum care leagă satul Birlogu de comuna Deagurile. După mărturia țăranilor descoperitori, aci au fost cele mai diferite fiare și unelte ruginite care au fost vindute ca fier vechi la cooperativa din comună, însumând o greutate de peste 400 de kg. Cu toate că din această descoperire nu ne-a rămas nici o unealtă, prin diversitatea lor și prin cantitatea impresionantă, ne dovedește că așezarea poseda ateliere puternice de fierărie. Zgura metalică abundentă care se găsește în mod frecvent în așezare ne demonstrează deasemeni că minereurile de fier se prelucrau aci.

O altă descoperire întâmplătoare datorată lucrărilor de terasare în vederea plantării viței de vie efectuate în primăvara anului 1964, a avut loc pe partea stângă a Vilcelei Beriovia, pe panta terasei, la nord de Drumul Goleasca, în apropiere de drum. Cu această ocazie a fost descoperit un al doilea depozit de unelte format din 19 piese. Afînd de această descoperire abia în luna martie 1965, am putut recupera un număr de 9 piese⁶. Prezentăm mai jos această descoperire :

1. Cuțit de plug lucrat dintr-o bară de fier dreptunghiulară în secțiune, cu tășul lat și scurt, reprezentînd cam o treime din lungimea sa totală, în secțiune triunghiular (fig. 1/2, a—2, b).

2. Brăzdar de plug cu sapa triunghiulară, avînd partea posterioară terminată cu două urechi curbate care ajutau la fixarea pe talpa de lemn a plugului. Brăzdarul și-a păstrat forma în părțile locului pînă în zilele noastre în „fierul de rariță“. Faptul că a fost utilizat o perioadă îndelungată de timp, a dus la o tocire accentuată a sapei brăzdarului, ceea ce a determinat pe posesor să-l repare și să-l lătească prin anexarea unei rame la cald, prin ciocănire. Muchiile superioare ale urechilor pentru fixare sînt ornamentate cu linii oblice (fig. 2/1).

3. Săpăligă cu tășul lat și puțin curbat, cu muchia masivă dreptunghiulară în secțiune, iar în dreptul găurii de fixare a cozii, în cele patru părți opuse tășului, se află un fel de prelungiri ca niște aripioare semicirculare (fig. 2/2, a—2, b).

⁶ Mulțumesc și pe această cale descoperitorilor Rădulescu Ion, Bălălău F. Marin și Popescu V. Ion din satul Birlogu, care ne-au predat aceste piese. Mulțumesc deasemeni locuitorului Roșioru M. Bogdan din satul Leșile, comuna Teiu, care ne-a sesizat această descoperire. Obiectele care s-au pierdut din depozit au fost duse de Rădulescu Ion la Școala generală de 8 ani din sat și redată directorului școlii, Glonțescu Ion, care, considerîndu-le fără importanță, le-a predat la fier vechi, cooperativei din sat, împreună cu fierul vechi adus la școală de către elevi.

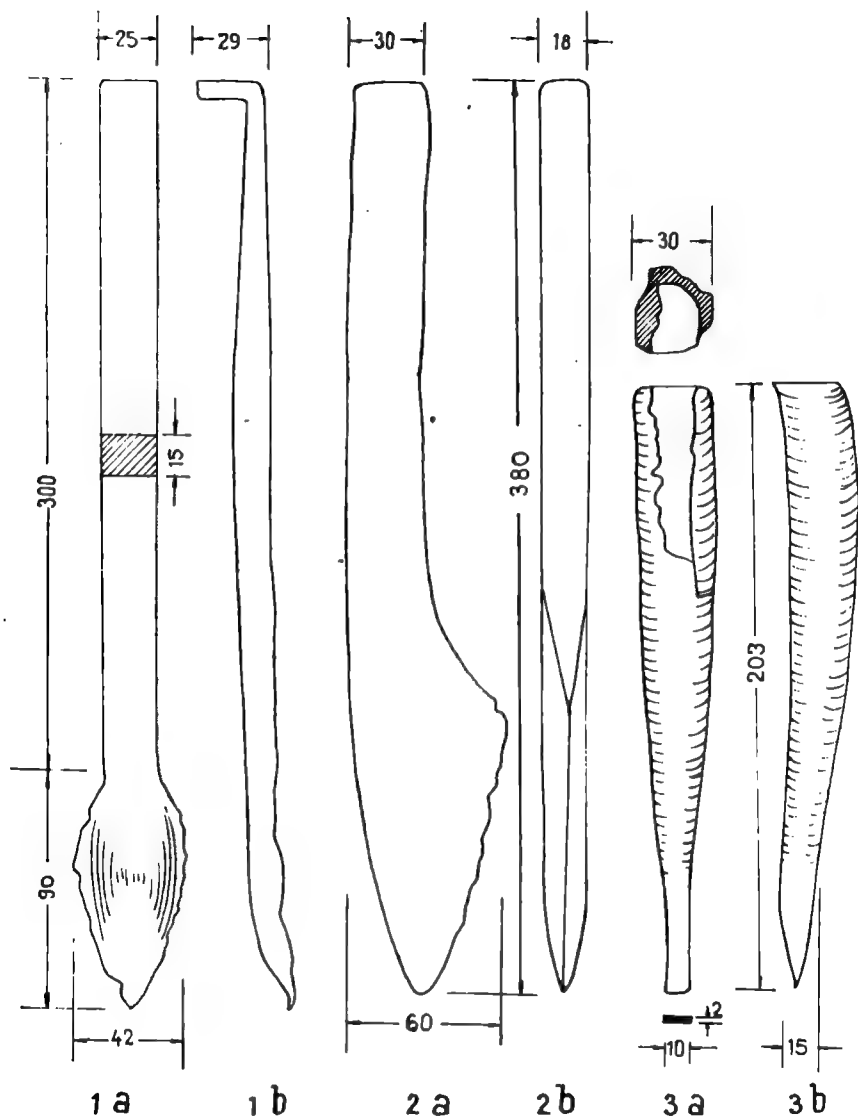

Fig. 1, 1a—1b — Lingură pentru scobit butucul roții de car
 2a—2b — Cuțit de plug
 3a—3b — Scoabă-daltă pentru timplărie

4. Seceră cu tăișul puternic curbat, cu coada ascuțită pentru a fi înfiptă în mînerul de lemn, lângă coadă avînd o porțiune rotundă în secțiune și abia după aceea urmează tăișul. Ruptă spre vîrf în timpul utilizării, seceră a fost foarte bine reparată prin înădîire (fig. 2/3).

5. Lingură pentru scobit butucul roții de car (gaura bucelei), lucrată dintr-o bară dreptunghiulară masivă, îndoită în unghi drept la un capăt și ascuțită în formă de lingură pentru scobit la celălalt (fig. 1/1, a—1, b).

6. Scoabă daltă pentru tîmplărie, avînd tăișul lat de circa un cm, iar corpul pînă în apropierea dălții propriu-zise este tubular. Dulgherii folosesc și astăzi asemenea dălți, introducînd în tubul respectiv o coadă de lemn perpendiculară pe tăiș. Bătîndu-se la scobit cu ciocanul în capătul acestei cozi-mîner de lemn, se evită crăparea lemnului scobit (fig. 1/3, a—3, b).

7. Baros format dintr-un paralelipiped masiv de fier, dreptunghiular în secțiune cu gaura pentru introducerea cozii puțin într-o parte (fig. 3/2—2, a).

8. Topor de luptă cu tăișul îngust, cu muchia masivă, dreptunghiulară, iar în dreptul găurii de fixare a cozii, în cele patru părți, pe direcția tăișului, în partea opusă, se află niște prelungiri ca niște aripioare semicirculare care ajutau la o mai bună fixare a cozii (fig. 3/1—1, a).

9. Topor de luptă cu tăișul lat, dispus asimetric față de corp, cu părțile laterale ale găurii de fixare a cozii lățite sub forma unor aripioare semicirculare (fig. 3/3—3, a).

Din cele zece piese pierdute care formau depozitul făceau parte : un cuțit de plug, un brăzdar de plug, două seceri, un ciocan, o nicovală masivă, un clește mare de fierar, două topoare cu tăișul îngust și un vîrf de sulită în trei munchii, care n-au mai putut în recuperate.

Din cercetările efectuate la locul descoperirii am putut constata că depozitul se afla îngropat la circa 1—2 metri spre est de o locuință. Lucrările de terasare efectuate la o adîncime de 0,60 metri, au distrus în întregime locuința respectivă. Sondajul efectuat de noi în locul respectiv ne-a permis totuși să tragem cîteva concluzii pe care le considerăm interesante. Săpăturile pentru terasare au distrus locuința, dar în anumite porțiuni ale ei n-au atins în întregime nivelul de călcare din vechime. Datorită acestui fapt s-a putut observa conturul locuinței de formă dreptunghiulară cu lungimea de circa 5,80 m, și lățimea de circa 4,20 m, orientată de-a curmezișul pantei pe direcția est-vest. După cantitatea mare de chirpici frămîntat cu pleavă de grîu și pe care se vedeau urme de împletituri de nuiele groase, deducem că pereții locuinței au fost lucrați din împletituri de acest fel, peste care s-a lipit chirpici. Intrucît nivelul de călcare n-a fost distrus în întregime tocmai datorită chirpiciului care n-a permis peste tot terasarea la adîncimea reglementară, s-a putut observa că temeliiile locuinței au fost lucrate din birne solide, cioplite pe patru fețe, așezate nu direct pe sol, ci pe un rînd de cărămizi fragmentate, puse una lângă alta. Cărămizile se pot împărți în două categorii : o categorie avînd grosimea de 4—4,5 cm, unele mai subțiri la centru, lucrate dintr-un lut mai fin, cu mică fină în compoziție, uneori chiar cu puțin nisip și pietricele mărunte, ornamentate pe una din fețe cu dungi late, imprimate prin apăsarea degetelor în lutul moale din tipar și arse aproximativ uniform și o altă categorie de cărămizi groase de 3,5—4 cm, lucrate dintr-o pastă cu mult nisip grosier și pietricele

1

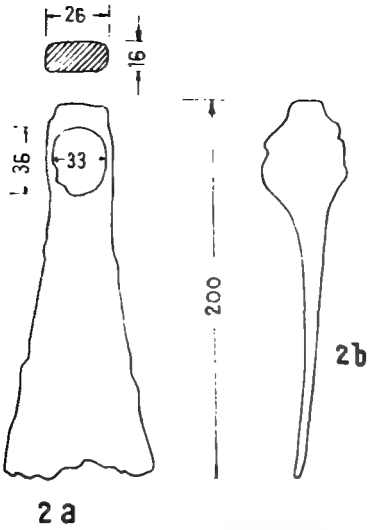
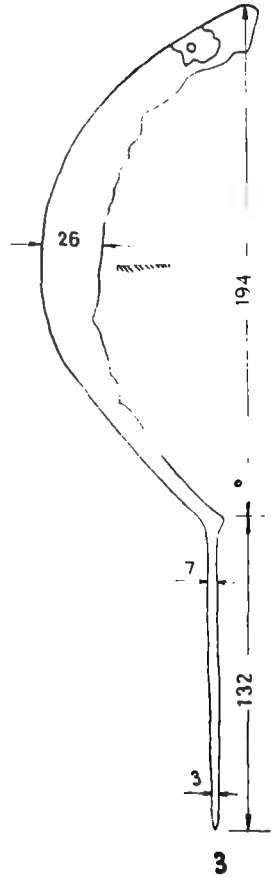
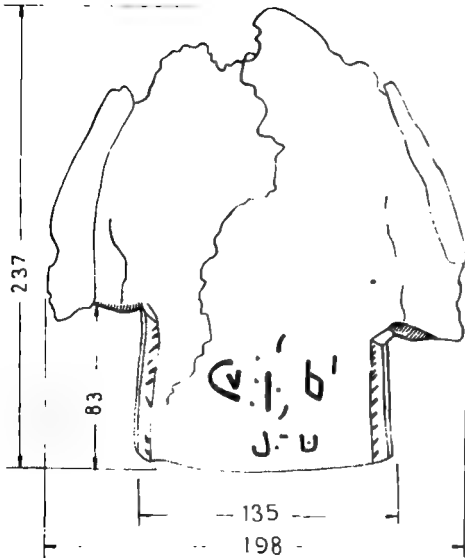

Fig. 2, 1 — Brăzdar de plug
2 a — 2 b — Săpăligă
3 — Seceră

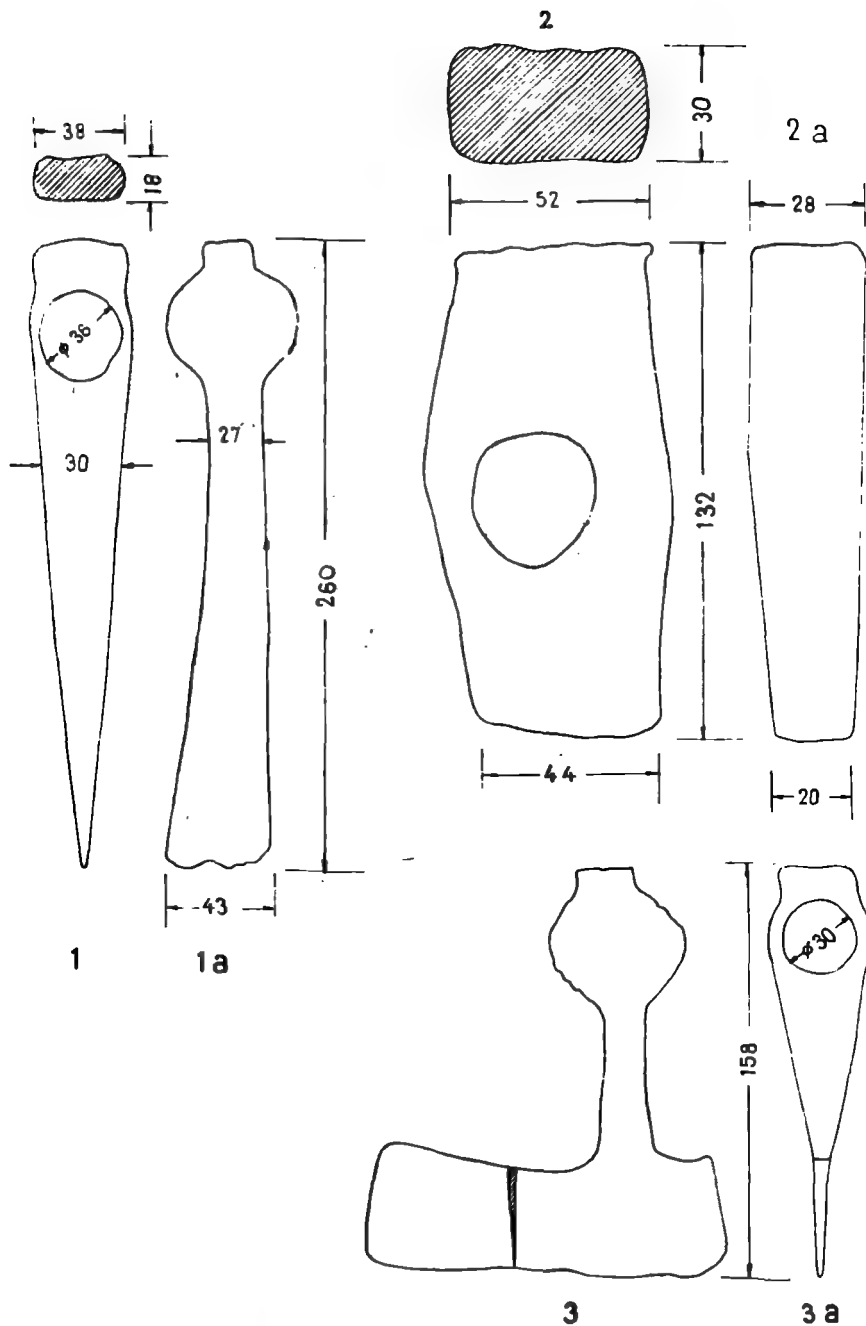

Fig. 3, 1—1 a — Topor de luptă cu tăișul îngust
 2—2 a — Baros
 3—3 a — Topor de luptă cu tăișul lat

mărunte în compoziție, neornamentate pe niciuna din fețe, unele fiind arse la roșu, (roșu-gălbui uneori) și avînd miezul negru-cenușiu.

În colțul sud-estic din interior se afla amenajată o vatră sau un cuptor ce ocupa o suprafață de circa $1,30 \times 0,95$ m. Deranjată în cea mai mare parte de săpăturile pentru terasare, după numărul mare de pietre care se aflau în pămîntul săpat, de la suprafața ei, deducem că avem aci o situație similară unuia din bordeiele apărute în săpăturile organizate de către Maria Comșa în colaborare cu noi, unde peste o vatră se aflau foarte multe pietre. Aceste pietre căpătau pe lățimea vetrei sau cuptorului respectiv, interiorul celor doi pereți din colțul vetrei, implintate în chirpiciul moale al peretelui, avînd probabil rolul de a apăra de o încălzire prea puternică ostreața sau împletitura de nuiiele peste care se lipea lutul, metodă păstrată pînă la începutul secolului nostru prin părțile locului, în special la bordeiele construite de către pădurari și paznici.

Cele cîteva fragmente de olane lucrate dintr-o pastă fină și compactă, cu mică și uneori cu nisip extrem de fin în compoziție, au servit pentru a forma un fel de canalizare prin care apa folosită la diverse treburi gospodărești în interiorul locuinței era evacuată în exterior, pe pantă. Afirmatia noastră în privința acestor olane are la bază trei considerațiuni: în primul rînd cîteva fragmente de olane au fost găsite în stratul nederanjat rămas în nivelul de călcare din apropierea vetrei și aveau direcția nord-sud, în direcția pantei de scurgere din exteriorul locuinței; în al doilea rînd, în interiorul locuinței și mai ales în pămîntul din apropierea vetrei, se găseau bucăți de zgură metalică ceea ce ne determină, pe lîngă alte considerente, să credem că aci a fost un atelier și atunci un canal de scurgere lucrat din olane era cu atît mai necesar. Dar cel mai serios argument care dovedește că unele din locuințele de pe pantă aveau astfel de canale, îl constituie olanele descoperite în casa din șanțul II al săpăturilor organizate în vara anului 1965. Un astfel de olan s-a putut întregi parțial și are forma unui tub cilindric cu un capăt lucrat pentru îmbinarea în celălalt olan.

Fragmentele ceramice culese din pămîntul răscolit din interiorul acestei locuințe arată că predomina ceramica roșie, arsă oxidant, în care predominau borcanele de diferite dimensiuni, cu pereți destul de groși în unele cazuri, cu gîtul scund și buza răsfrîntă în afară. Pasta din care erau lucrate vasele avea în compoziție nisip și pietricele mărunte, iar decorul este format din linii orizontale și în val, uneori combinate. Foarte puține fragmente ceramice, lucrate din aceeași pastă și la fel ornamentate, au o culoare neagră-roșcată ori neagră-cenușie, cu buzele mai puțin răsfrînte în exterior și rotunjite.

Această ceramică, care ne ajută în cea mai mare măsură pentru date, își găsește analogii în ceramica descoperită în așezările de la Mănăstirea⁷, Ciurelu⁸, Măgurele și Nefliu⁹, Crîngași¹⁰, Mărculești

⁷ Gh. Ștefan, Fouilles de Mănăstirea, în Dacia, II, 1925, p. 395, fig. 10/45. 51, 52, 57.

⁸ Informații primite de la Sebastian Mornitz, care ne-a arătat și materialul. pentru care îi mulțumim și pe această cale.

⁹ Materialele descoperite de Petre Roman, ne-au fost prezentate și nouă, pentru care mulțumim descoperitorului.

¹⁰ Vlad Zirra și Margareta Tudor, Crîngași, în Studii și referate privind istoria României, I, București, 1954, pp. 316—320, date greșit în secolele al VI-lea și al VII-lea, p. 319, fig. 9.

Viișoara¹¹, Ghizdaru¹², Blandiana¹³, Bucov¹⁴, Leu, Craiova și Celei¹⁵, Sultana¹⁶, Castelu¹⁷, Păuleasca¹⁸, precum și în alte multe așezări din țara noastră care formează la un loc o cultură răspândită pe o arie vastă și foarte mult discutată. Numită la început cultura Dridu¹⁹, s-a văzut apoi a fi „nepotrivită deoarece în așezarea de la Dridu... „sînt reprezentate numai ultimele etape de dezvoltare și numai un anumit aspect regional din aria de răspîndire geografică a acestei culturi“²⁰. De aceea s-a propus, în lumina descoperirilor efectuate pînă în 1962 denumirea de cultura „balcano-dunăreană“²¹ pe care nu o vedem deloc potrivită în lumina descoperirilor efectuate pînă în prezent, mai potrivită fiind credem denumirea de „cultura Carpato-balcanică“.

În ceea ce privește datarea acestei culturi părerile au fost împărțite. Unii o datează în a doua jumătate a secolului al X-lea²², alții o consideră prezentă pe teritoriul României încă din secolul al IX-lea²³, Maria Comșa fixînd deocamdată și patru orizonturi arheologice distincte ce corespund cu patru faze de dezvoltare ale acestei culturi²⁴. Ținînd seama de această clasificare, ceramica locuinței noastre ar putea fi de la sfîrșitul primei faze și începutul celei de-a doua faze, adică s-ar putea data cel mai timpuriu pe la jumătatea secolului al IX-lea și cel mai tirziu în primele două decenii ale secolului al X-lea, date care corespunde și pentru depozitul de unelte descoperit lingă locuință.

¹¹ Petre Diaconu, Săpăturile arheologice de la Mărculești-Viișoara, în *Materiale și cercetări arheologice*, V, 1959, p. 543, fig. 1.

¹² D. Berciu, Gh. Rădulescu, Gabriel Mihăilescu și M. Ionescu, Săpăturile de informare de la Gostinu și Ghizdaru, în *Materiale și cercetări arheologice*, VII, 1961, pp. 294—295.

¹³ K. Horedt, Untersuchungen zur Frugeschichte Siebenbürgens, București, 1958, p. 114, fig. 32 și p. 117, fig. 34.

¹⁴ Maria Comșa, Săpăturile de la Bucov, în *Materiale și cercetări arheologice*, V, 1959, p. 497, fig. 2 și p. 498, fig. 3; idem, Contribuții la cunoașterea culturii străromâne în lumina săpăturilor de la Bucov, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 72, fig. 6.

¹⁵ M. Chișvasi-Comșa, Cîteva date arheologice în legătură cu stăpînirea bulgară în nordul Dunării în sec. IX—X, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, pp. 70 — și urm.

¹⁶ Bucur Mitrea, Săpăturile de salvare de la Sultana, în *Materiale și cercetări arheologice*, VII, 1961, pp. 531—593; idem, Șantierul Sultana, în *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, 1962, pp. 667—674.

¹⁷ M.Comșa, A. Rădulescu, N. Harțuchi, Necropola de incinerare de la Castelu, în *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, 1962, pp. 649—660.

¹⁸ Informații primite de la Gh. Bichir și Maria Comșa care ne-au arătat și materialele, pentru care le mulțumim și pe această cale.

¹⁹ I. Nestor, Contributions archéologiques au problème des protoroumains. La civilisation de Dridu, în *Dacia*, N.S., II, 1958, pp. 371—382.

²⁰ Maria Comșa, Cu privire la evoluția culturii balcano-dunărene în sec. IX—XI (Studiu preliminar), în *SCIV*, XIV, 1, 1963, p. 107, nota 1.

²¹ Ibidem, pp.107 și urm.

²² I. Nestor, op. cit., pp. 376 și urm.; I. Barnea, Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi, în *SCIV*, 2, 1962, pp. 349—367.

²³ M. Chișvasi-Comșa, Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI—XII, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 273 și urm.; K. Horedt, op. cit., p. 112 și urm.; Maria Comșa, Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX. und X. Jh. im Lichte der archäologischen Forschungen, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 395 și urm.; idem, Cu privire la evoluția culturii balcano-dunărene...

²⁴ Maria Comșa, Cu privire la evoluția culturii balcano-dunărene...

Uneltele agricole aveau tradiții milenare în țara noastră²⁵, grinele și celelalte bogății agrare fiind obișnuite pentru populația băștinașă de pe aceste meleaguri. Păstrind aceleași forme vreme îndelungată, ele nu ne pot servi la o încadrare cronologică mai exactă așa cum ne servesc armele, care în general, sint caracteristice pentru anumite perioade de timp mai scurte în comparație cu celelalte obiecte.

Astfel, toporul cu tăișul îngust și cu cele patru prelungiri în cele patru părți ale găurii pentru fixarea cozii pe care îl întâlnim și la daci într-o formă asemănătoare²⁶, își găsește analogii în exemplarele descoperite pe teritoriul țării noastre la București²⁷, Radovanu²⁸ și Dragoslaveni²⁹, datate în secolul al X-lea. Astfel de topoare au mai fost descoperite pe teritoriul județului Argeș, la Leșile³⁰ în urma unui bordei, în comuna Ștefănești de pe teritoriul orașului Pitești³¹ precum și în comuna Curtișoara din județul Olt³², iar în județul Vilcea un astfel de exemplar a fost descoperit într-un depozit ce a aparținut unui miner³³. Toporul își găsește deasemeni analogii și în depozitul de unelte și arme din secolele al IX-lea și al X-lea descoperit la Iakimovo în Bulgaria³⁴. În ceea ce privește toporul cu tăișul lat, dispus asimetric față de corp, își găsește analogii în topoarele din secolele al IX-lea și al X-lea descoperite în cimitirele morave de la Cajary, Količin, Stare Mesto, Vranovice și Uherske Ostroh³⁵, în descoperirile de la Iakimovo din Bulgaria³⁶, precum și în descoperirile de la Radovanu³⁷ și Dragoslaveni³⁸ din țara noastră, descoperiri datate în secolul al X-lea. Un alt topor cu tăișul lat, dispus asimetric față de corp, a fost descoperit în județul Olt³⁹.

²⁵ V. Canarache, Unelte agricole pe teritoriul Republicii Populare Române în epoca veche, în SCIV, I, 2, 1950, pp. 83—109; Dinu V. Rosetti, Un depozit de unelte, câteva stampile anepigrafice și o monedă din a doua epocă a fierului, în SCIV, XI, 2, 1960, pp. 391—400.

²⁶ SCIV, III, 1952, p. 300, fig. 21.

²⁷ Panait I. Panait, Feudalismul timpuriu (sec. X—XIV), în Istoria orașului București, I, 1965, p. 67, fig. 5.

²⁸ Maria Comșa și E. Ghiannopoulos, Unelte și arme din perioada feudală timpurie de la Radovanu, raionul Oltenița, comunicare prezentată la cea de-a II-a Sesiune științifică a muzeelor, București, 27 decembrie 1965.

²⁹ Maria Comșa și Gh. Constantinescu, Depozitul de unelte și arme din sec. al X-lea, descoperit la Dragoslaveni, comunicare prezentată cu aceeași ocazie, 28 decembrie 1965.

³⁰ Descoperire întâmplătoare efectuată de către locuitorul Roșioru Tudor din satul Leșile. Obiectul se află în colecția autorului.

³¹ Descoperire întâmplătoare. Păstrat la Muzeul din Pitești cu nr. de inventar 98/28.XI.1963, secția feudală.

³² Descoperit de regretatul om de știință I. N. Moroșan, care ni l-a arătat în timpul vieții sale.

³³ Inf. Purcărescu Petre, directorul Muzeului din Vilcea, pentru care îi mulțumim și pe această cale.

³⁴ Atanas Milcev, Проучвания на раннославянската култура в България и на Плиска през последните двадесет години, în Археология, година, VI, 1964, 3, pp. 23 și urm., fig. 2, p. 25.

³⁵ Josef Poulik, Staroslovanská Moravo, Praha, 1948, pl. LXXVII/9 și LXXVIII/1—4.

³⁶ Atanas Milcev, op. cit.

³⁷ Maria Comșa și E. Ghiannopoulos, comunicare cit.

³⁸ Maria Comșa și Gh. Constantinescu, comunicare cit.

³⁹ Inf. M. Butoi, directorul Muzeului județului Olt din Slatina.

Fiind de un tip deosebit, toporul datează dintr-o perioadă mai târzie și de aceea nu insistăm asupra lui.

Un alt element prețios pentru datarea depozitului de la Birlogu îl constituie inscripțiile runice aflate pe brăzdarul de plug între cele două urechi îndoite care serveau pentru înmănușare, în partea care se afla sub lemnul ce susținea brăzdarul, ferite deci de a se toci prin frecare (fig. 4/1), precum și pe o cărămidă din cea de a doua categorie de cărămizi descrise mai sus (fig. 4/2 ; vezi și fig. 5).

Cercetarea materialului bibliografic ne-a permis să tragem concluzia sigură că aceste inscripții runice aparțin scrierilor turcice care cuprind o vastă arie geografică din regiunile fluviilor Lena și Enisei, Mongolia, Kirghizia, zona Don-Nipru-Nistru, întinzându-se spre vest în țara noastră, în Bulgaria și Iugoslavia.

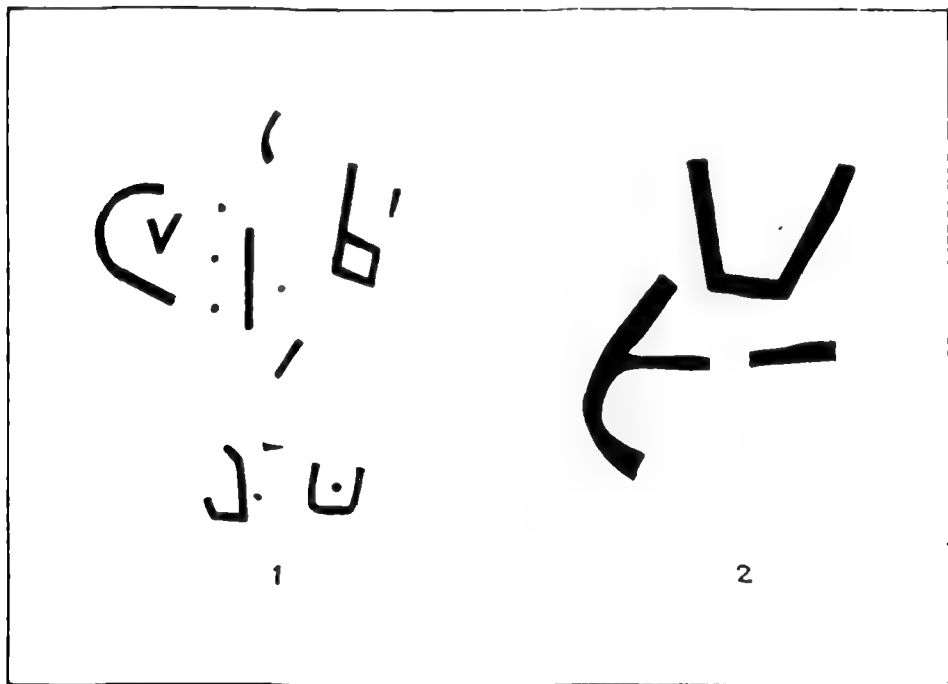

Fig. 4, 1 — Inscripția cu rune de pe brăzdarul de plug
2 — Inscripția cu rune de pe cărămidă

Runele inscripțiilor de la Birlogu sînt în general cunoscute. Astfel, runa în forma literei C ne este cunoscută din descoperirile de la Slon⁴⁰ și Basarabi⁴¹, precum și în Kirghizia⁴². Runa în forma literei V apare

⁴⁰ Maria Comșa, *Die Bulgarische...*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 402, fig. 3.

⁴¹ Damian P. Bogdan, *Grafitele de la Basarabi*, în *AUB*, seria științe sociale-istorie, IX, 16, 1960, p. 49, XXIII, 68.

⁴² S. E. Malov, *Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии*, Moscova-Leningrad, 1959, p. 66.

Fig. 5 — Cărămidă cu rune și fragmente ceramice din interoirul locuinței-atelier

deasemeni la Slon⁴³, Basarabi⁴⁴ și în Mongolia⁴⁵. Runa în forma unei liniuțe verticale, uneori oblică spre dreapta sau spre stînga, care avea probabil valori fonetice deosebite în funcție de poziția sa⁴⁶, așa cum credem că avea și runa în forma literei V care uneori se găsește răsturnată spre dreapta sau spre stînga, cu brațele mai mult sau mai puțin deschise și care se găsește în foarte multe incipții la Sarkel-Belaia Veja, Novocerkask, Maiatkoë, în runele descoperite pe văile râurilor Enisei, Orhon și Talas⁴⁷, în Mongolia⁴⁸, precum și în țara noastră la Sin-Nicolaul Mare⁴⁹, pe unele amfore de la Garvăn⁵⁰, iar în poziție oblică apare la

⁴³ Maria Comșa, op. cit., p. 402, fig. 3.

⁴⁴ Damian P. Bogdan, op. cit., p. 49, XXIII, 68.

⁴⁵ S. E. Malov, op. cit., p. 51.

⁴⁶ Maria Comșa, *Semne din epoca feudală timpurie incizate pe o coloană romano-bizantină*, în SCIV, XIII, 1, 1962, p. 181.

⁴⁷ A. M. Șcerbak, *Знаки на керамике и кирпичих из Саркели-Белой Вежи*, în MIA, 75, p. 365.

⁴⁸ S.E. Malov, op. cit.

⁴⁹ Joseph Hampel, *Der Goldfund vom Nagy-Szent-Miklós*, Budapesta, 1885, p. 29; idem, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Atlas, Braunschweig, 1905, tabl. 304, nr. 10; N. Mavrodinov, *Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklos*, în *Archaeologia Hungarica*, XXIX, Budapesta, 1943, pl. XVI, fig. 2, pl. XVII, fig. 2, pl. XXVIII, fig. 2 și pl. XXXVI, fig. 2.

⁵⁰ I. Barnea, *Amforele feudale de la Dinogetia*, în SCIV, V, 1954, 3—4, p. 523, fig. 4/1 și p. 526, fig. 5/24.

Slon⁵¹, la Basarabi⁵², la Pliska⁵³ și chiar în Țimleansk⁵⁴. În ceea ce privește runa în forma unui dreptunghi, pătrat, sau patruleter regulat, cu o latură lipsă, credem deasemeni că ea reprezintă multiple valori fonetice în funcție de latura lipsă, de forma patruleterului, ori de semnele cu care se asociază, după cum și runa în forma literei Y credem că avea multiple valori în funcție de poziție și formă. Astfel de rune, în diferite poziții sînt citate în mai multe cazuri de specialistul A. M. Șcerbak⁵⁵, iar prezența punctelor dispuse vertical, care separă cuvintele, așa cum apar pe inscripția de pe brăzdarul nostru, este întîlnită și în inscripțiile de la Basarabi⁵⁶. Analizînd aceste semne, care s-ar putea să pomenească numele meșterului făurar, vom vedea că ele aparțin runelor turcice de tip protobulgar. Este încă o dovadă a stăpînirii vremelnice a primului stat bulgar la nord de Dunăre⁵⁷. Cu această ocazie populația autohtonă de la Bîrlogu și-a însușit o parte a culturii sud-dunărene, așa cum meșterii făurari ori zidari și-au însușit scrierea runică. Fenomenul nu ne surprinde. Acești meșteri formau poate vîrfurile cele mai înaintate ale populației locale, întrețineau legăturile directe cu șefii noilor veniți, determinîndu-i să folosească scrierea runică. În sprijinul afirmației stăpînirii primului stat bulgar la nord de Dunăre vin și cîteva toponime din zona respectivă, de origine salvă, cum sînt: Dîmbovnic, Teslui, Bascov, și chiar Berivoia.

Depozitul de la Bîrlogu a fost îngropat datorită unor evenimente tulburi din a doua jumătate a secolului al IX-lea, dovadă că locuința-atelier, lîngă care se afla, a fost distrusă printr-un incendiu mistuitor. Descoperirile, deși înjumătățite, ne permit să tragem cîteva concluzii importante.

În primul rînd, prin mărimea ei, așezarea de pe Berivoia este pînă în prezent una din cele mai mari așezări din această perioadă în țara noastră.

Meșteșugul prelucrării fierului ajunsese în țara noastră la un înalt nivel de dezvoltare, meșterul făurar lucrînd atît unelte cit și arme, fără

⁵¹ Maria Comșa, op. cit.

⁵² Damian P. Bogdan, op. cit., p. 47, fig. XIV, p. 28 și 29, fig. XIX, 63.

⁵³ Kr. Miliatev, Крумовият дворец и други новооткрити постройки в Плиска, în Известия на археологическия Институт, XIV, 1940—1942, Sofia, 1943, lista semnelor.

⁵⁴ A. M. Șcerbak, Несколько слов о приемах чтения рунических надписей, найденных на Дону, în SA, XIX, 1954, p. 280.

⁵⁵ Idem, Знаки на керамике..., loc. cit., tab. I, III, VI, VIII, XII, XIII, XV, XVII, XXII.

⁵⁶ Damian P. Bogdan, op. cit., p. 41.

⁵⁷ M. Chișvasi-Comșa, Cîteva date arheologice în legătură cu stăpînirea bulgară în nordul Dunării, în secolele IX—X, în Omagiu lui Constantin Daicoviciu, 1960, pp. 69—79; G. Bakó, Încă o mărturie cu privire la dominația primului stat bulgar la nord de Dunăre în SCIV, XIII, 2, 1962, pp. 461—463.

a se specializa pe ramuri așa cum se va întâmpla mult mai târziu în orașele din evul mediu⁵⁸.

Uneltele agricole de bună factură, lucrate foarte îngrijit și de forme evoluat, care corespund chiar uneltelor din prima jumătate a secolului nostru, dovedesc că agricultura se practica intens, nelipsind, după prezența săpăligii, nici practicarea grădinăritului. Viața prosperă de agricultori, păstori și meșteșugari din secolele al IX-lea și al X-lea așează populația țării noastre printre popoarele cele mai avansate ale Europei în domeniul practicării agriculturii și metalurgiei fierului.

Un mic fragment dintr-un corn de cerb și cîteva oase de pasăre mică, probabil de potîrniche, descoperite în pămîntul din interiorul locuinței, ne dovedesc că întinsele păduri de stejar, care au botezat pînă și principalul riu din părțile locului, precum și cîmpiile vecine, puneau la dispoziția localnicilor un vinat bogat.

Bogățiile acestui pămînt ademenesc și pe conducătorii primul stat bulgar care își întind vremelnice stăpînire și pe aceste meleaguri. Localnicii mai înstăriți care au legături mai directe cu șefii vremelnicilor stăpînitori își însușesc scrierea runică care apare și la Bîrlogu.

În încheiere putem afirma că populația acestei zone atinsese un înalt grad de civilizație pentru vremea respectivă, care poate rivaliza cu civilizația celor mai avansate regiuni.

UNE IMPORTANTE DÉCOUVERTE DE LA HAUTE ÉPOQUE FÉODALE À BÎRLOGU (COMM. DE NEGRAȘI, DÉP. D'ARGÈS)

RÉSUMÉ

On présente sommairement dans cet article quelques découvertes de la période des IXe et Xe siècles du bassin de Dimbovicul (dép. d'Argès), tout en insistant sur l'établissement de la vallée Vilceaua-Berivoia.

Dans cette petite vallée, à l'ouest du village de Bîrlogu (comm. de Negrași, dép. d'Argès), se trouve d'un des plus grands établissements des IXe et Xe siècles découverts jusqu'à présent sur le territoire de la Roumanie. En effet, s'étendant sur une distance de presque 3 km, on a pu identifier les vestiges de 475 habitations. Signalons encore la forte

⁵⁸ În vara anului 1965 cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate în Cetatea Dimboviței la Cetățeni, împreună cu Dinu V. Rosetti, am descoperit un atelier de fierărie din a doua jumătate a secolului al XIII-lea în care meșterul făurar a lucrat cele mai diferite obiecte, fără a se vedea o specializare.

importante découverte d'un dépôt d'outils dont on a pu récupérer un certain nombre de pièces et qui date de la fin du IXe siècle.

Nous mentionnons comme fort intéressant un soc de charrue portant une inscription à runes protobulgares, de même que les quelques urnes incisées sur une brique. Cette écriture trouve des analogies dans une aire très vaste s'étendant de la Mongolie et jusqu'au Sud-Est de l'Europe.

Le dépôt susmentionné a été enfoui près d'une habitation-atelier dont les assises étaient en bois de chêne taillé des quatre côtés, assises qui, à leur tour, étaient superposées sur une couche de briques afin d'isoler l'habitation de l'humidité du sol.

A l'intérieur de cette habitation, on a décelé un égout en tuiles recourbées à ce but, égout qui servait à l'évacuation des eaux ménagères, en bas de la pente où se trouvait l'habitation. Une installation similaire a été découverte aussi, dans une autre habitation du même établissement.

Nous avons insisté un peu sur ces éléments nouveaux dans l'histoire des constructions civiles et domestiques de cette période du territoire de la Roumanie.

Sans aucun doute, les recherches futures apporteront de nouvelles données portant sur la connaissance de cette période.

DATE NOI DESPRE NECROPOLA PRIMILOR BASARABI DIN CURTEA DE ARGEȘ

PAVEL CHIHAIA

După săpăturile întreprinse în iulie—septembrie 1920 de către fosta Comisie a Monumentelor Istorice în biserica sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, s-au publicat în 1923, într-unul din buletinele acestei comisii, o serie de materiale și studii în legătură cu descoperirile arheologice făcute cu acest prilej¹.

Desigur, materialul arheologic și o bună parte din considerațiile de ordin istoric, artistic, filologic, numismatic, heraldic din acest volum au îmbogățit cunoștințele despre trecutul Țării Românești, prilejuind un pas înainte în istoriografia dintre cele două războaie. Studiile lui V. Drăghiceanu, conducătorul săpăturilor, care interpretau datele arheologice publicate în *Jurnalul de săpături*, evident atita cât permitea stadiul cunoștințelor și viziunea vremii, excelau prin referirea la izvoare inedite, material de arhivă, fotografii și desene sugestive, care au fost de un real folos cercetătorilor.

Totuși, o serie de obiecțiuni s-au ridicat nu mult după apariția volumului. De fapt, mai toți istoricii din țara noastră și-au spus părerea în legătură cu aceste importante descoperiri², fără a ajunge la concluzii convingătoare, datorită, bineînțeles, în primul rând, modului în care se executaseră săpăturile.

Din nefericire, o serie de opinii subiective din articolul *Curtea Domnească din Argeș*... s-au adăugat datelor incomplete arheologice și și-au

¹ *Curtea Domnească din Argeș*, în „B.C.M.I.”, anul X—XVI, 1917—1923. Pentru articolele din acest studiu — des citate în lucrarea de față — am stabilit următoarele prescurtări :

Virgil Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș, Note istorice și arheologice* (prescurtat C.D.A.)

Virgil Drăghiceanu, *Jurnalul săpăturilor din Curtea Domnească a Argeșului* (prescurtat J.S.)

Fr. Rainer, *Cercetări antropologice asupra osemintelor aflate în săpături* (prescurtat C.A.O.)

² Bibliografia completă — până în 1966 — în legătură cu problemele atit de controversate ale datării monumentului și identificării mormintului ctitoricesc, la Aurelian Sacerdoțeanu, *Mormintul de la Argeș și zidirea bisericii Domnești*, în „B.C.M.I.”, XXVIII (1935), fasc. 84, nota 1, p. 49 și notele 1 și 2, p. 50 ; Nicolae Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966, p. 338—342.

făcut drum în istoriografia noastră dintre cele două războaie. Numeroasele legende ale locului, îndeosebi în legătură cu a-tot-prezentul „Negru Vodă”, au fost preluate și conferite voievodului Radu I. Mormîntul ctitoricesc și portretul votiv din naos, portretul votiv din pronaos, reprezentarea „cavalerului” de pe stîlpul sud-estic al bisericii, palatul domnesc, totul se leagă de numele lui Radu I, prin care trăiește mai departe preeminența fabuloasă a lui „Radu Negru”.

Evident, toate opiniile din acest articol precum și *Jurnalul de săpături*, publicat de V. Drăghiceanu în același volum, se cuvin a fi supuse criticii. Este firesc ca stadiul avansat al cercetărilor în legătură cu evul mediu și avîntul pe care l-au luat aceste studii în prezent, să permită să se privească problemele ridicate de săpăturile din biserica Sf. Nicolae Domnesc dintr-un alt unghi.

Considerînd importanța deosebită pe care o prezintă pentru istoria României biserica Sf. Nicolae Domnesc în care se găsesc bogate vestigii ale primilor Basarabi, precum și necesitatea evidentă a unor îndreptări critice și interpretări verosimile în legătură cu înfăptuirile acestor feudali, studiul de față își propune să preia în lumina ultimelor cercetări, datele ample ale săpăturilor mormintelor din interiorul bisericii și studiilor scrise în legătură cu ele.

Desigur, punctul de plecare rămîne tot *Curtea domnească din Argeș*..., în care sînt consemnate rezultatele săpăturilor din 1920, și s-ar putea obiecta că îndoielile exprimate în legătură cu aceste investigații arheologice, ar pune sub semnul întrebării toate analizele și opiniile care se întemeiază tocmai pe datele prezentate de V. Drăghiceanu.

Dar studiul de față își propune să preia critic atît datele prezentate de *Jurnalul de săpături*, cît și cele din articolul *Curtea Domnească din Argeș*, și să le confrunte cu știri și monumente contemporane, apoi cu complexul politico-social al vremii, apreciînd, după capacitatea de asamblare a ipotezelor existente la acest cadru politico-social, dacă ele sînt verosimile.

Din fericire, în afară de considerațiile stratigrafice și cele asupra vestigiilor pe care le-a reacoperit pămîntul, există încă o serie de monumente, ca de pildă pietrele de mormînt și o bună parte din inventarul funerar. O altă parte s-a păstrat în remarcabile fotografii. Nu este însă mai puțin adevărat că multe date importante care ar fi elucidat o serie întregă de probleme sînt pentru totdeauna pierdute. Cele care se păstrează încă se prezintă învălmășite, încît inițiativa de a le pune într-o oarecare ordine, cînd evidența o permite, poate părea ea însăși temerară. Se impune însă ca unele interpretări arbitrare să fie revizuite, iar în locul altora — acolo unde vestigiile nu au permis precizări — să se emită ipoteze de lucru mai apropiate de adevăr decît alte ipoteze mai puțin verosimile sau erori dogmatice. Astfel, dacă din cauza lipsei unor date semnificative, studiul de față nu poate ajunge, în unele probleme, la anumite soluții definitive, el încearcă, pe cît posibil, formularea unor ipoteze de lucru mai realiste decît cele precedente.

Desigur, lucrarea de față nu are un caracter exhaustiv. În legătură cu rezultatele săpăturilor de la Curtea de Argeș și cu monumentele găsite s-ar putea scrie studii foarte ample necesare științei din țara noastră.

În prezent s-a încercat numai stabilirea unor baze cât mai trainice, atât pentru orientarea celor care au inițiat noi săpături³ pe aria investigată de V. Drăghiceanu, cât și pentru viitoarele studii comparative.

Propunându-ne o reconstituire cât mai apropiată de realitate a mormintelor din necropola primilor Basarabi, am considerat fiecare mormânt o unitate aparte, încercînd să îi precizăm întregul inventar funerar. Apoi am urmărit existența în timp a acestor morminte, a prefacerilor pe care le-au suferit și a profanărilor. În sfîrșit, în final, într-un capitol de sinteză, ne-am propus să stabilim unele date în legătură cu epoca inhumărilor din biserică și cu viziunea artistică a vremii respective.

Este firesc ca studiul de față să se preocupe inițial de mormîntul ctitorului pe care îl localiza atât tradiția cât și săpături la vechi monumente (biserica Adormirii Maicii Domnului din Cîmpulung-Muscel) sau altele noi (Sf. Gheorghe din București), unde osemintele ctitorului se aflau în aceeași parte de sud-est a naosului.

După săpăturile lui V. Drăghiceanu întreprinse în Curtea de Argeș, unii istorici au opinat că mormîntul ctitorului aparține fie lui Vladislav I, Radu I sau Dan I. Aceste supoziții porneau printre altele de la considerentul că în scurtele lor domnii, întretăiate de războaie, acești voievozi nu au avut ctitorii proprii la moartea lui Vladislav I, mănăstirea Vo-dița se afla pe teritoriul ungar, iar Tismana nici nu era începută⁴ — în vreme ce voievozii Nicolae Alexandru și Mircea cel Bătrîn s-au îngropat în mărețele lor ctitorii de la Cîmpulung-Muscel și Cozia. Aceste identificări au fost deduse pe temeiuri neconcludente, legate în general de data ridicării monumentului, de tradiție etc. Trebuie să recunoaștem că — așa cum vom vedea — însăși așezarea în timp a inventarului funerar nu permite datări ale mormintelor care să ducă la identificarea cavalerilor înmormîntați cu mai bine de șase secole în urmă. Pentru a suplini lipsa unor elemente materiale precis databile am considerat și dispoziția originală în biserică a pietrelor de mormînt, dislocate în prezent de la locul lor. Din poziția pe care o aveau unele față de altele aceste pietre funerare, precum și din datele furnizate de studiul prof. Fr. Rainer *Cercetările antropologice... asupra osemintelor găsite sub aceste pietre*, noi am tras unele concluzii, care, coroborate cu datele oferite de inventarul funerar, ne-au permis unele identificări. (Fig. 1).

Iată de ce ordinea în care am studiat mormintele nu a avut în vedere importanța lor (ar fi fost firesc să începem cu cel al ctitorului, notat de V. Drăghiceanu cu nr. 10), ci numărul de elemente care să permită o dare cât mai sigură, precum și o eventuală identificare a personajului înhumat. Am început expunerea de față cu mormîntul lui „Voislav, fiul

³ Săpăturile efectuate în momentul de față în biserică Sf. Nicolae Domnesc de către Institutul de Arheologie al Academiei R.S. România sînt conduse de tov. N. Constantinescu. Domnia sa a avut amabilitatea să ne țină la curent cu rezultatele cercetărilor, care urmează să apară în publicațiile de specialitate. Studiul de față, care completează lucrarea noastră mai veche *Contribuții la problema identificării mormintelor din biserică Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș* din „Glasul Bisericii”, XXII (1963), nr. 1—2, are în vedere un alt material de cercetare decît cel pe care îl investighează actualele săpături arheologice.

⁴ Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească, I (pînă în 1385)*, în „Romanoslavica”, XI (1965), p. 271.

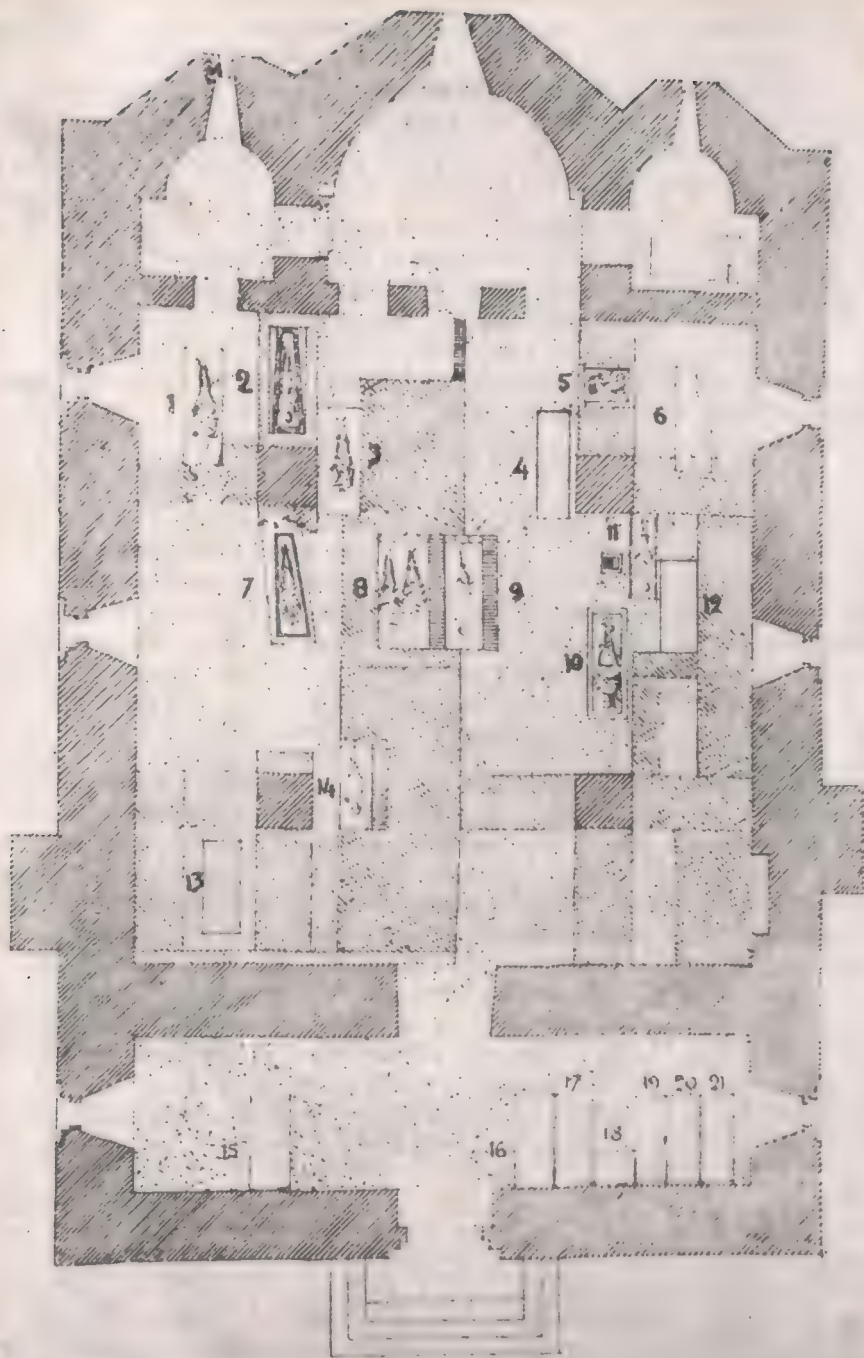

Fig. 1. Mormintele din biserica Sf. Nicolae Domnesc. (Relevu V. Drăghiceanu)

marelui Alexandru“ deoarece el prezintă nu numai datele cele mai numeroase și mai concludente, dar permite așezarea în timp a întregului grup de morminte dintre cei doi stâlpi sudici ai naosului, și în primul rând identificarea personajului din mormîntul ctitorului.

Mormîntul lui Voislav. În articolul *Curtea Domnească din Argeș...*, V. Drăghiceanu menționează că „la nr. 6“ (mormîntul cu acest număr de pe planul distribuției mormintelor aflate în săpături)⁵, „într-un mormînt complet profanat, s-a găsit, pe lingă vesminte, botoni, inel, diadema de lame de aur, o egretă de argint... și o piatră de mormînt timbrată cu armele Basarabilor, scutul, și cu această inscripție fragmentară : «[v]онславъ дѣте [v]ел[ica]ро Алекс[AN]дра воевода почи мѣа генар». „Voislav, fiul marelui Alexandru Voievod, s-a săvîrșit în luna lui Ghenuarie“⁶.

Deoarece antropologul Fr. Rainer înclină să considere craniul găsit în acest mormînt al unei femei de 25—30 de ani⁷, V. Drăghiceanu revine în *Adaosele și îndreptările* anexate la începutul volumului, scriind că, „în cazul cînd în loc de вонславъ дѣте (copilul lui...) s-ar putea citi вонславъ дѣше [pe] (fata lui...) concluziile ce le-am tras pe baza existenței acestui mormînt în fața altarului, nu sînt întru nimic modificate“.

Această revenire a generat îndoielile legitime ale lui N. Iorga⁸. Inscriptia fusese greșit citită sau mormîntul căruia îi aparținuse această piatră era altul? Vom încerca să răspundem la această întrebare, analizînd în primul rând monumentul.

Piatra de mormînt a lui Voislav se află în prezent în biserica Sf. Nicolae Domnesc încastrată în nișa formată prin zidirea fostei uși dinspre sud a naosului. Ea măsoară 2,10 m înălțime, 0,80 m lățime (lățimea cîmpului fără chenar 0,50 m, lățimea chenarului 0,15 m), 0,22 m grosime.

În privința inscripției, prima lectură a lui V. Drăghiceanu este cea corectă⁹. Este vorba de Voislav, un fiu al lui Nicolae Alexandru, mort copil, deoarece numele nu îi este însoțit de titlu.

Numele Voislav este curent la curtea sîrbească¹⁰ cu care știm că Nicolae Alexandru era înrudit, fiica sa Anca fiind soția lui Ștefan Uroș¹¹.

În privința sculpturii acestei pietre de mormînt, remarcăm că ea prezintă pe cîmpul încadrat de chenarul mai ridicat, pe care se găsește inscripția, un trunchi de arbore, care se termină în partea superioară cu un scut.

⁵ C.D.A., fig. 30, p. 41. Vom folosi în întreaga lucrare *Planul distribuției mormintelor* ridicat de către V. Drăghiceanu (fig. 1).

⁶ C.D.A., p. 55. Vezi și însemnările din J.S. din 5 august (p. 142) și 21 august (p. 145).

⁷ C.A.O., p. 156.

⁸ N. Iorga (*Cronică*, în „Revista istorică“, IX (1923), p. 196) : „Mă țin foarte rezervat față de fiul domnesc Voislav. Sintem într-un domeniu unde ne lipsesc termenii de comparație indigenă“. Idem (*O nouă carte despre Curtea de Argeș* în „B.C.M.I.“, XXXI (1939), p. 141 : „Am îndoieli și asupra cetirii inscripției lui Voislav... cu atît mai mult cu cît d. Drăghiceanu aluneca spre дѣштеръ în locul cu totul neobișnuitului дѣт și ieșea astfel o Voislavă“.

⁹ Opinia tov. H. Chircă și C. Bălan de la Institutul de istorie al Academiei R.S. România, cărora le mulțumim și pe această cale.

¹⁰ Vezi A. Sacerdoțeanu, *Lista de suverani, Serbia*, în „Hrisovul“, I (1934).

¹¹ C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, Gotha, 1911, vol. I, p. 414.

Comparînd această piatră de mormînt cu cea a voievodului Nicolae Alexandru din Cîmpulung-Muscel¹², cit şi cu cea a lui Mircea cel Bătrîn din mănăstirea Cozia¹³, ambele strîns legate stilistic de monumente contemporane sirbeşti, ne dăm seama că atît forma pietrei cit şi dispoziţia inscripţiei, se apropie evident, de pietre de mormînt occidentale, deşi „pomul vieţii”, sculptat în cîmpul pietrei este un motiv pe care îl găsim — aşa cum vom vedea — şi pe monumentul, lucrat puţină vreme înainte şi hărăzit voievodului Vladislav I. Dar reprezentarea „pomului vieţii” şi a scutului heraldic ce încadrează acest pom, pot fi asociate cu piatra de mormînt a preotului Jonnes Weingarten din Eisenach (mort în 1368)¹⁴, lucrată probabil cîţiva ani mai devreme decît cea a lui Voislav. Unica deosebire constă în faptul că în vîrf, „pomul vieţii” figurat în Curtea de Argeş, apare un scut, iar în cel din Eisenach, un crin heraldic.

După ce am prezentat piatra de mormînt a lui Voislav, să încercăm a-i găsi mormîntul peste care ea fusese aşezată, deoarece, aşa cum am văzut, există o nepotrivire între personajul pe care îl indica inscripţia şi osemintele, precum şi inventarul funerar, găsit în mormîntul peste care se afla această piatră.

Acest lucru ne va fi înlesnit, dacă considerăm monumentul din punctul de vedere al stării lui de conservare. El prezintă două importante modificări :

1. Colţul stîng inferior — sau dacă piatra de mormînt ar fi aşezată orizontal în biserică, cu limita superioară către vest, colţul nord-est — este tăiat în unghi drept, golul formînd un pătrat cu latura de 0,17 m. Nu avem de-a face cu o ştirbire întîmplătoare, ci cu o tăiere premeditată a pietrei, pentru a o îmbrăca într-un obstacol aşezat în colţul nord-estic al mormîntului. Alte două obstacole au existat de asemenea la vestul şi sudul mormîntului, deoarece dacă ar fi fost oprită numai pe una din aceste laturi, piatra nu ar fi trebuit tăiată. Presupunînd obstacolul nord-estic un stîlp, reprezentarea grafică a ipotezei de mai sus ne convinge de faptul că au trebuit să existe alte două obstacole, sudic şi vestic, pentru a determina tăierea pietrei. Aceste trei obstacole, dispuse după deducţiile noastre teoretice, le găsim în planul distribuţiei mormintelor

¹² Vezi Pavel Chihai, *Date în legătură cu biserica vechii curţi domneşti din Cîmpulung-Muscel*, în „B.O.R.”, LXXIX (1961), nr. 11—12, p. 1044; idem, *Cîteva date în legătură cu portretele votive din „biserica lui Neagoe” din Curtea de Argeş*, în „Mitropolia Olteniei”, XIV (1962), nr. 7—9, p. 457.

¹³ Constatăm că piatra de mormînt a lui Mircea cel Bătrîn de la Cozia era un bloc masiv, tăiat în forma a trei trunchiuri de piramidă suprapuse (V. Drăghiceanu, *Mormîntul lui Mircea cel Bătrîn*, în „B.C.M.I.”, XXIV (1931), p. 22 şi 24). Acest monument, foarte asemănător „stećak”-urilor bosniace (vezi Alois Benet, *Olvo (Catalog de necropole)*, Belgrad, 1951, fig. 26, tab. XVII şi fig. 39, tab. XXV), se leagă de vecinii de sud-est, cu care, după cum se ştie, Mircea cel Bătrîn a avut strînsse legături (vezi Pavel Chihai, *Efigii monetare şi portrete votive ale voievozilor Radu I şi Mircea cel Bătrîn*, în „Glasul Bisericii”, XXVII (1968), nr. 5—6, p. 739). În privinţa sarcofagelor de piatră tăiate după forma trupului omenesc, este adevărat că ele se găsesc pe aria occidentală (Cf. Heinrich Otto, *Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters*, Leipzig, 1883, p. 348, fig. 30), dar este posibil să fi fost obişnuite şi în interiorul Serbiei, poate venite prin Dalmaţia.

¹⁴ Werner Stief, *Heidnische Sinnbilder*, Leipzig, (1938.), p. 183 şi fig. 155, p. 176. O piatră funerară asemănătoare celei din Eisenach s-a găsit la Marburg (ibid., p. 183). Vezi şi Karl Spiess, *Neue Marksteine*, Viena, 1955, p. 48 şi 49.

aflate în săpături, la mormîntul nr. 11, situat la vestul stîlpului sud-estic din naos.

Într-adevăr, pentru ca piatra de mormînt a lui Voislav să fie tăiată, ea a trebuit să întîmpine cel puțin din trei laturi, trei obstacole diferite. Pe latura estică exista stîlpul sud-estic al naosului. Pe cea vestică piatra de mormînt a ctitorului înhumat în mormîntul nr. 10, iar pe cea sudică, cea care acoperea mormîntul nr. 12. (Vezi fig. nr. 2).

Pietrele funerare ale mormintelor nr. 10 și nr. 12 sînt în prezent dizlocate de la locul lor, dar putem să le stabilim dispoziția după mormintele respective. Într-adevăr, în *Jurnalul de săpături*, se menționează că sarcofagul din mormîntul nr. 10 se afla la 1,00 m distanță de stîlpul sud-vestic și 2,20 m de stîlpul sud-estic, el însuși măsurînd 2,10 m¹⁵. Desigur că piatra de mormînt pusă deasupra acestui sarcofag a fost mai apropiată de stîlpul sud-estic decît mormîntul — astfel ca piatra lui Voislav, lungă de 2,10 m să nu fi putut încăpea în spațiul lăsat între piatra de mormînt a ctitorului și stîlpul sud-estic. Piatra paralelipipedică a ctitorului, neobișnuit de grea, nu putea fi deplasată, pentru a se face loc noului monument funerar, introdus în biserică după ce fusese sculptat.

Luînd ca bază a reconstituirii lungimea de 1,93 m, pe care o măsura la vest de stîlpul sud-est piatra funerară a lui Voislav (rezultată din lungimea ei reală, minus 0,17 m, tăietura din colțul nord-estic) și cea de 1,69 m cît măsoară piatra ctitorului (deci, în total 3,62 m), deducem că aceasta din urmă se afla la o distanță de 1,68 m de stîlpul sud-estic al naosului.

Prin urmare, dacă sarcofagul ctitorului, care măsoară 2,10 m, se afla la 1,00 m de stîlpul sud-vestic — așa cum afirmă V. Drăghiceanu, — înseamnă că piatra de mormînt a acestuia se găsea cu 0,68 m mai la est de limita vestică a sarcofagului și îl depășea la est cu 0,27 m. Deoarece însă placa de piatră care acoperea sarcofagul era mai lungă decît acesta cu 0,17 m spre est și spre vest, înseamnă că, față de această placă, monumentul funerar se afla retras cu numai 1,10 m la limita estică, dar cu 0,85 m la cea vestică.

Deplasarea către est a monumentului funerar al ctitorului față de mormîntul său vădește că, în mod premeditat, s-a mărit distanța dintre acesta și stîlpul sud-vest, pentru a se permite trecerea către mijlocul bisericii. Dacă luăm în considerație că piatra de mormînt a ctitorului a fost proiectată pentru a fi adosată stîlpului sud-vestic al naosului — așa cum vom vedea — constatăm o voită îndepărtare de acest stîlp, întîi prin săparea mormîntului la 1,00 m distanță de el, apoi prin plasarea pietrei de mormînt la o depărtare de 1,68 m. Evident această îndepărtare a monumentului funerar de stîlp s-a datorat menajării circulației în biserică. Acest scrupul a fost însă sacrificat ulterior necesității de a se îngropa lîngă ctitor rudele sale apropiate.

Constatăm astfel că mormîntul nr. 12, sub care se afla desigur o rudă a ctitorului, neputînd fi săpat lîngă mormîntul nr. 10 din cauza zidurilor găsite de V. Drăghiceanu în această parte a naosului (vezi fig. nr. 1), a fost deplasată către est, deși forma astfel un început de barieră, care a fost completată de cel de-a treilea mormînt, aparținînd lui Voislav,

¹⁵ J.S., p. 138

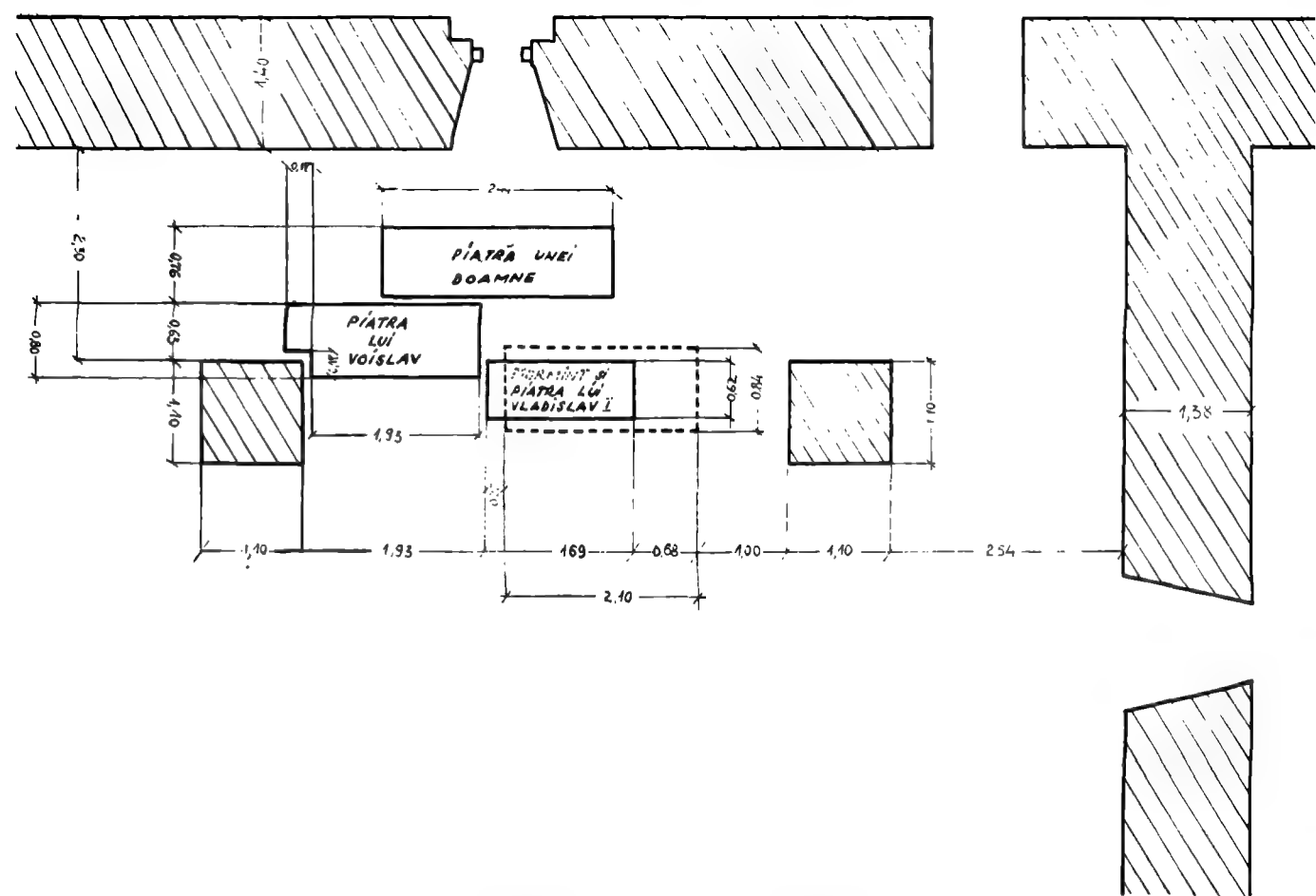

Fig. 2. Amplasamentul pietrelor de mormint între cei doi stâlpi sudici din biserică.
 Piatra de mormint a lui Voislav trebuie să fie tăiată în colțul nord-estic

Piatra funerară a lui Voislav stânjenea și mai mult trecerea dintre cei doi stâlpi sudici ai naosului (distanțați la 5,30 m), ne mai rămânând, după așezarea ei, decât deschiderea de 1,68 m de lângă stîlpul sud-vestic.

Renunțarea la menajarea circulației în această parte a bisericii s-a datorat, desigur, relațiilor de rudenie între cei trei decedați și intenției de a li se conferi locuri de onoare consacrate.

2. O altă caracteristică a pietrei de mormint a lui Voislav este că ea prezintă o tocire pronunțată transversală, în vreme ce extremitățile — îndeosebi cea superioară — au rămas neatinse. Aceasta ne confirmă faptul că în dreptul extremității superioare (către sud-vest deci), exista un obstacol care proteja piatra de mormint de pașii celor care trebuiau să treacă din mijlocul bisericii către mormint între stâlpii sudici ai naosului; constatăm că acest obstacol era jumătatea estică a pietrei mormintului nr 12. Dacă piatra de mormint a lui Voislav ar fi fost așezată pe mormintul nr. 6, pașii enoriașilor ar fi tocit-o cel mult longitudinal, nu transversal, admitînd că ar fi călcat peste ea, cu tot locul din jur.

Este limpede deci că piatra de mormint a lui Voislav era așezată peste mormintul nr. 11. Într-adevăr, relatarea lui V. Drăghiceanu în legătură cu inventarul acestui mormint¹⁶ cit și expertiza antropologică a prof. Fr. Rainer¹⁷, ne confirmă această deducție.

Acest fiu adolescent al voievodului Nicolae Alexandru, purta însemne cavaleresti (șnurul diademă pe cap); în privința nasturilor tunicii, cu literele I.O.R., înclinăm să credem că nu sînt inițialele unei rugăciuni catolice, cum susținea V. Roth¹⁸, ci simple ornamente fără semnificație¹⁹.

Mormintul lui Vladislav I. Mormintul (consemnat cu nr. 10 în releveul lui V. Drăghiceanu), găsit în fața stîlpului de sud-vest al bisericii și denumit, cu drept cuvînt, dar fără argumente „mormintul ctitorului“ a fost atribuit lui Basarab, lui Vladislav I, lui Radu I²⁰. O serie de observații, legate în primul rînd de poziția acestui mormint față de cel ulterior al lui Voislav, ne vor orienta către adevărata identitate a ctitorului.

1. Mormintul cu nr. 10 este, cu certitudine, anterior celui aparținînd lui Voislav „fiul lui Alexandru“, deoarece piatra de mormint a acestuia

¹⁶ J.S., p. 147: „La adîncime de un m se află urmele unui cosciug de 1.60 m lungime, în care zăcea scheletul, desigur al unui fiu al lui Radu Negru <!>, înmormîntat posterior, cu un șnur de diademă pe cap, un alt șnur cordon pe mijloc și cu nasturii tunicii pe care se aflau: o pasăre înaripată <eroare: este vorba de un inel găsit la săpăturile de la biserica Sinicoară (vezi legenda fig. 76, p. 69 din același volum). Pasărea înaripată era probabil un vultur bicefal-P.C.>, literele I.O.R., căzute în lături (nr. 11 pe plan). Mormintul nu părea profanat, deși nu s-a găsit nici un inel la schelet“ <!>.

¹⁷ C.A.O., p. 160: „Mormintul cu nr. 11: „Fiul lui Radu Negru“. E vorba într-adevăr de o ființă tînă, între 16 și 20 de ani... Măselele de mînte n-au ieșit încă“.

¹⁸ C.D.A., p. 68.

¹⁹ Vezi comentariul în legătură cu literele ornamentale de pe vestimentul diaconilor Roman și Ștefan, zugrăviți în proscomidia bisericii Domnești, la D. Onciul, *În cheștiunea bisericii Domnești de la Curtea de Argeș*, în „B.C.M.I.“, IX (1916), p. 52—53. Vezi centura cu litere ornamentale a cavalerului Konrad Heideck, mort în 1357 (J. H. v. Hefner-Altenack, *Trachten, Kunstwerke und Gerätschaften vom frühen Mittelalter bis Ende des achtzehnten Jahrhunderts*, ed. II, vol. III, Frankfurt, 1882—1889, p. 181.)

²⁰ Vezi nota 2.

din urmă a fost împinsă către est de piatra de mormint care acoperea sarcofagul mormintului nr. 10 și spre nord de o piatră pusă pe mormintul alăturat (nr. 12), încît ea a trebuit — așa cum am văzut — să fie știrbită pentru a se putea imbuca în stîlpul sud-estic al naosului. Așezarea mormintului și a pietrei funerare atît de aproape de stîlpul sud-estic, stînjînd trecerea între traveea de mijloc și cea sudică, arată în mod cert că mormintul nr. 10 și nr. 12 erau anterioare. Ipoteza că mormintul lui Voislav a preexistat celorlalte două este exclusă.

Presupunem că între moartea voievodului din mormintul nr. 10 și a lui Voislav a trecut un interval de timp (în care a survenit moartea rudei domnești necunoscute, înhumate în mormintul nr. 12), un răstimp nu prea îndelungat.

Voievodul Nicolae Alexandru moare în 1364. Anul decesului fiului său Voislav, mort cam la 16 ani (expertiza Fr. Rainer menționează că el putea avea 16—20 ani, dar deoarece sicriul, mai lung decît cadavrul măsoară 1,60 m²¹, înclinăm să credem că el nu depășea 16 ani), nu poate trece de anul 1380, dacă am admite că el s-a născut în ultimul an de viață al tatălui său, ceea ce este puțin probabil. Or, Radu I moare, cel mai devreme pe la 1380. Mormintul nr. 12 indică însă un interval — e drept, nu prea îndepărtat — între moartea ctitorului și cea a lui Voislav. Chiar admitînd că acesta din urmă s-a născut în 1364, decesul ctitorului nu a putut surveni mai tirziu de anul 1380, ci cîțiva ani mai devreme.

Deoarece Nicolae Alexandru este înmormîntat la Cîmpulung, iar inventarul mormintului și vîrsta celui îngropat exclud pe Basarab, este firesc să deducem că mormintul nr. 10 aparține lui Vladislav I, mort între sfîrșitul anului 1375 și începutul lui 1377²².

2. Vladislav I nu a putut fi îngropat la Vodița sau la Tismana, cum au afirmat unii istorici. Așa cum a arătat V. Vătășianu, faptul că în turburările din 1376 apare ca ban al Severinului Ion Treutel, dar sub ordinele coroanei maghiare, indică datarea Vodiței înainte de acest eveniment²³. Ocuparea Severinului și deci a Vodiței prin 1375 sau 1376, exclude posibilitatea înhumării lui Vladislav în această mănăstire. El nu poate fi îngropat nici în mănăstirea Tismana²⁴, ridicată cu ajutorul lui Radu I după moartea lui Vladislav I²⁵.

În privința părerii lui V. Drăghiceanu că Vladislav I ar fi fost înmormîntat în mormintul nr. 8²⁶, această opinie se sprijină pe un fragment de inscripție arbitrar interpretată²⁷.

3. În *Jurnalul săpăturilor* se menționează că ctitorul avea părul castaniu²⁸. S-a observat de asemenea o dantură întreagă²⁹. Toți voievozii

²¹ J.S., p. 147.

²² Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana...*, p. 273, nota 5.

²³ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 188. Vezi și Maria Holban, *Raporturile dintre Țara Românească și Ungaria Angevină*, în „S.M.I.M.”, I, 1956, p. 55.

²⁴ Pavel Chihaia, *Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae Domnesc...*, nota 33, p. 50—51.

²⁵ Emil Lăzărescu, *op. cit.*, p. 271.

²⁶ Idem, *ibidem*, p. 275—277.

²⁷ Vezi nota 119.

²⁸ J.S., p. 145; C.D.A., p. 46.

²⁹ Vezi A. Sacerdoțeanu, *Mormintul de la Argeș...*, p. 55, nota 1.

din secolul al XIV-lea (în afară de Dan I care a murit în Bulgaria, în luptele împotriva lui Șişman din 1385), au depăşit maturitatea, având copii mari. Numai Vladislav I a murit tânăr şi a fost urmat la tron, nu de fiu, ca ceilalţi voievozi din secolul al XIV-lea, din Ţara Românească, ci de fratele său Radu I.

4. Un foarte important element de datare este costumul care s-a găsit în mormîntul ctitoricesc. Acest veşmînt se compune dintr-o „tunică de mătase, odată de purpură, astăzi decolorată maron; strînsă mult pe corp, ea descinde pînă la jumătatea femururilor. E mult decoltată la gît, încheiată prin mijloc de un şir de nasturi de aur ca 30, plaţi, aşezaţi unul după altul“.

Sub această „tunică“ V. Drăghiceanu a găsit „numai bordura groasă de piele, ornamentată cu mărgăritare, care decora gulerul, şi mijlocul acelei veste sau cămăşi, în tot lungul sternului, de asemenea broderia de acelaşi fel de la mînecele ei, care ieşeau cu mult afară, de mînecele tunicii, care şi ele erau destul de lungi. Materia din care era însă făcută această cămaşă sau vestă nu s-a putut găsi, întrucît dispăruse cu totul, probabil nefiind de mătase“³⁰.

Istoricii care au opinat că mormîntul poate fi datat înainte de mijlocul secolului al XIV-lea nu au luat în consideraţie acest veşmînt descris şi reprodus fotografic de către V. Drăghiceanu³¹.

Într-adevăr, analizînd împrejurările politico-sociale în care apare costumul descris mai sus şi care în realitate marchează consolidarea puterii centrale şi opulenţa pentru clasa privilegiată care urmează acestei centralizări politice şi economice, Camille Enlart arată că spre 1340 „moda se schimbă radical; nebuniile de la curtea regelui Ioan «II, cel Bun, 1350—1364» şi a lui Carol VI «1380—1422», fastul celei a lui Carol V «1364—1380» şi fraţilor săi, favorizează luxul şi excentricitatea costumului... Trăsătura izbitoare a modei noi, care apare către 1340, a fost pentru bărbaţi, adaptarea subită a veşmintelor extrem de scurte, ajustate care... trebuiră să fie încheiate“³².

E. A. Racinet³³ consideră că acest costum începe să se poarte în Franţa de nord pe la 1340, însă se generalizează după jumătatea secolului al XIV-lea. Costumul numit „cotte hardie“ (cotardie, tunica audax) o „cotte“ mai scurtă şi mai strînsă, oarecum insolită la apariţia ei sau „juste au corps“ (croită „pe talie“) sau „cotte à chevaucher“ (deci mai oportună pentru călărie decît rochiile lungi, incommode, ceea ce vedeşte şi o raţiune militară în adoptarea acestui veşmînt) este definit de către Fr. Hottenroth, ca un costum care „nu cădea... decît pînă la jumătatea pulpelor, strîns pe corp fără cea mai mică cută; mînecele se încheiau la spatele antebrăţelor şi se lărgeau uneori căzînd pînă la jumătatea mîinilor. Veşmîntul se încheia complet sau parţial în faţă“³⁴.

În privinţa diferitelor modele de „cotte hardie“, Viollet le Duc vine cu precizări foarte importante pentru datarea costumului ctitoricesc de

³⁰ J.S., p. 145.

³¹ C.D.A., fig. 52, p. 56.

³² Camille Enlart, *Manuel d'archeologie française*, vol. III, Paris, 1927, p. 71.

³³ E. A. Racinet, *Le costume historique*, tome IV, Paris, 1888, cap. XIV, siècle; Fr. Hottenroth, *Le costume*, Paris (ed. Guérinet) <f.d.>, p. 70.

³⁴ Viollet Le Duc., *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque carolingienne à la Renaissance*, vol. III, Paris, 1861, p. 289.

care ne ocupăm. Anume, el limitează portul veșmîntului „cotte hardie“ între 1350 și 1380³⁵. Pe de altă parte, el subliniază faptul că după 1360 (deci între 1360 și 1380) această „cotte hardie“ se compune din două veșminte suprapuse : „cel de dedesubt, cu mînci foarte strînse, cel de deasupra cu mînci mai largi, dar nedepășind cotul. O largă bandă de pasmanterie se află la gulerul, foarte deschis... Butonierele sînt prinse într-un galon de aur sau pasmanterie. La mormantul atîrnînd al centurii nobile este atașată o bogată bijuterie... (cota cu bijuterii aparținînd lui Ludovic II de Burbon (1360 aprox.)“³⁶.

Recunoaștem în acest costum format din două piese, pe cel al ctitorului, descris de către V. Drăghiceanu, care precizează de asemenea că „bordura de la gît și mînci, cînd Domnul era în picioare, depășea marginile gulerului tunicii și deschiderea mîncilor“³⁷, și „ele erau destul de lungi“³⁸.

De asemenea această „cotte hardie“, găsită în mormîntul ctitoricesc din Curtea de Argeș, avea „trei zone de pasmanterie, formată dintr-un ornament de perle, dispus în linie șerpuitoare la bordura gîtului, pe piept și la mijloc sub cordon «care» se ridică în marginea de la gît în trei rînduri din același ornament pe umerii tunicii. Două mici rozete de mărgăritare «care» decorau colțurile pulpanelor tunicii în față. Alte rînduri de mărgăritare șerpuitoare decorau manșeta tunicii și coatele care mai erau ornate și cu un galon de fir“³⁹.

Așa cum arată J. Quicherat⁴⁰, gustul perlelor (mărgăritarelor) se deșteaptă în timpul bătăliei de la Poitiers (1356). Perlele se puneau la centuri, coroane, pălării, ciorapi⁴¹.

„Diadema de pe capul domnului“ pare a fi fost o scufă cu un burlet circular, cum purta despotul Olivier (reprezentat la Lesnovo în 1348⁴², ceea ce arată largă arie de răspîndire a acestei scufe și timpul în care a ființat) și cum constatăm în cunoscutul portret atribuit voievodului Vlad Țepeș, aflat în castelul Ambras din Tirol.

În privința centurii cavaleresti găsite în mormînt, tehnica micilor mărgele divers colorate, brodate ornamental, se apropie de cea a centurii cavalerului Konrad Heideck, mort în a doua jumătate a secolului al XIV-lea⁴³.

Paftaua de aur masiv, reprezentînd un cavaler, o domniță și o lebadă cu cap de femeie, într-un decor somptuos de arhitectură, fixează termenele „post“ și „ante quem“ ale mormîntului 1373 și 1385⁴⁴, ceea ce confirmă datarea 1360—1380 a costumului voievodului ctitor făcută mai sus, pe baza datării acestuia tip de costum de Viollet le Duc⁴⁵.

³⁵ Idem, *ibidem*, p. 290.

³⁶ Idem, *ibidem*.

³⁷ J.S., p. 145. Fotografia, fig. 142, p. 140.

³⁸ C.D.A., p. 59.

³⁹ *Idem*.

⁴⁰ J. Quicherat, *Histoire du costume*, Paris, 1875, p. 234.

⁴¹ Idem, *ibidem*, p. 231, fig. 4.

⁴² G. Millet, *L'ancien art serbe*, Paris, 1919, p. 26.

⁴³ Vezi nota 19.

⁴⁴ Pavel Chihaia, *Cîteva date în legătură cu paftaua de la Argeș*, în *Omagiu lui George Oprescu*, București, 1961.

⁴⁵ Vezi nota 34.

Faptul că decorul acestei paftale — care urmărește să redea „orașul dragostei” (Minneburg) — pare reprodus după turnul de peste riul Vltava din Praga și totodată există în pafta elemente italiene, cum ar fi de pildă spiralele de vrejuri care împodobesc partea inferioară a paftalei ⁴⁶, costumul cavalerului ⁴⁷, precum și simbolul lebedei cu cap de femei — găsită de O. Dalton și în Chalcis (Eubcea) ⁴⁸, o provincie a Venetiei între anii 1383—1453, care ar fi un simbol al Venerei antice preluat de evul mediu, așa cum s-a arătat, mai viu în Italia, unde tradiția artistică a antichității era mai puternică, dar și în țările frecventate de artiști italieni, cu miturile larg răspândite ale „doamnei Venus” — arată că paftaua de la Curtea de Argeș a fost lucrată probabil în preajma curții somptuoase a lui Carol al IV-lea din Praga.

Desigur că noua modă a vesmintelor occidentale este preluată de către curtea Țării Românești prin Ungaria sau prin Transilvania, deși și drumurile de comerț cu Venetia prin Cattaro și Ragusa erau active ⁴⁹.

Ar fi o greșeală însă să credem că în sec. al XIV-lea, toate veșmintele sau podoabele erau importate. Avem dovada că în secolul al XIV-lea, de pildă, bijutieri cu renume trăiau în Țara Românească.

În privința lîntoliului care acoperea pe Vladislav I, el prezenta ca ornament crucea gamată, în vreme ce minile îi fuseseră legate cu o serie de benzi cusute în formă de cruce patriarhală și ornate cu perle.

5. Mormîntul ctitoricesc a fost găsit neprofanat. El era compus dintr-un sarcofag simplu de piatră, paralelipipedic, cu „perforații” pe latura sudică către capătul vestic, dintr-o lespede care depășea spre est și vest cu 0,17 m și spre nord cu 0,15 m bordura sarcofagului precum și dintr-o platformă de bolovani. Descrierea acestei platforme ni se pare interesantă pentru datarea mormîntului. Ea era „prinsă la colțuri de bucăți mari de piatră tuf-calcar, ce s-a întrebuintat și la apareiajul bisericii. Spre picioare se află zidită o cărămidă mare de 33×26×5 cm, apoi o bucată mare dintr-o boltă sfărîmată, formată din cărămizi așezate pe muche, dar dispusă peste lespede pe lat. Aceste cărămizi au dimensiunile 28,50×14×4 cm, restul zidului bolovani prinși în mortar” ⁵⁰.

A. Sacerdoțeanu a arătat că a existat o construcție anterioară actualei biserici Sf. Nicolae Domnesc ⁵¹. Este posibil ca rămășița de boltă să provină de la această construcție. Este firesc ca ea să fi fost încastrată în platforma de bolovani nu mult după ridicarea noului monument, ca și cele patru mari blocuri de piatră tuf-calcar, din cele utilizate la zidirea noii biserici ⁵².

În privința pietrei funerare a mormîntului voievodului Vladislav I, considerăm că ea este cea pe care și V. Drăghiceanu o atribuie mormîntului nr. 10 „... decorată foarte oriental... cu o cruce pe partea dinspre picioare...” ⁵³.

⁴⁶ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 456.

⁴⁷ C.D.A., p. 62—63.

⁴⁸ C.D.A., p. 63.

⁴⁹ Vezi Pavel Chihaia, *Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae Domnesc...*, p. 55, notele 65—67.

⁵⁰ J.S., p. 138.

⁵¹ Vezi n. 2.

⁵² Vezi N. Ghika-Budești, *Arhitectura bisericii Domnești*, în C.D.A., p. 116: „...la frontoane și turlă, ele sînt din piatră de carieră, cu tuf calcaros”.

⁵³ C.D.A., p. 49.

V. Drăghiceanu care observă că piatra rămăsese „brută la latura dinspre cap”⁵⁴, consideră că ea fusese la origine lipită de stîlpul sud-vestic „pentru a nu împiedica circulația în biserică”.

Am constatat însă că sarcofagul mormîntului nr. 10 s-a aflat inițial la distanța de 1,68 m de stîlpul sud-vestic⁵⁵. Pe de altă parte tăierea unui colț al pietrei lui Voislav, precum și tocirea ei, arată — așa cum am văzut — că monumentul funerar al mormîntului nr. 10 se afla, cum este și firesc, deasupra mormîntului și nu alături. Acest monument era foarte greu, de nemîșcat. Așa se explică faptul că mormîntul ctitorului, spre deosebire de alte morminte din biserică a rămas neprofanat. Încercările ce s-au făcut de a perfora sarcofagul lateral⁵⁶, vădesc că el avea deasupra o piatră de neurnit.

Dacă examinăm piatra, constatăm că latura ei vestică, pe care V. Drăghiceanu o consideră „brută”, este totuși lucrată. Pe un cîmp într-adevăr neslefuit, această latură are săpată în adînc o stea a lui David.

În același timp și latura estică, șlefuită, prezintă și ea, tot săpată în adînc și destul de rudimentar lucrată, o cruce cu titulus și cu un pătrat înscris în cantoane (asemănătoare crucii cădelniței de la Tismana⁵⁷ și monetelor de la Radu I⁵⁸, ceea ce constituie un nou element pentru datarea acestui monument). Faptul că sculptura de pe celelalte laturi ale pietrei de mormînt se prezintă în relief și îngrijit lucrată, în vreme ce laturile est și vest sînt zgîriate în piatră de o mînă mai puțin dibace, arată că piatra a fost concepută inițial pentru a fi lipită de stîlpul sud-vestic al naosului, dar s-a renunțat la săparea mormîntului în imediata apropiere a acestui stîlp, pentru a nu se stînjiți circulația în biserică, după cum am văzut. După ce a fost așezată pe mormînt, pentru a i se masca latura brută a fost sculptat motivul stelei lui David, iar pentru simetrie, pe cealaltă latură, șlefuită, dar neornată, crucea cu patratul înscris între cantoane. Aceasta ne vădește că piatra funerară a fost lucrată înainte de săparea mormîntului, din timpul vieții lui Vladislav I, cînd se știa că locul lăcașului de veci al voievodului va fi în fața stîlpului sud-vestic al naosului. Constatările de mai sus ne permit să tragem unele concluzii.

1. Încă din timpul vieții lui Vladislav I (1364—1375/77) biserica sf. Nicolae Domnesc funcționa.

2. Locul de înmormîntare din fața stîlpului sud-vestic fusese hotărît ca cel convenit ctitorului.

3. Piatra funerară a lui Vladislav I a fost lucrată de un meșter străin înainte de moartea voievodului la curtea acestuia cunoscîndu-se locul său de înhumare. La moartea acestuia un sculptor local, mai puțin talentat, a adăugat sculpturile săpate în adînc.

Piatra de mormînt a lui Vladislav I este lungă de 1,69 m, lată de 0,62 m și înaltă de 0,43 m, crescînd sensibil pînă la 0,57 m. Pe fața supe-

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *J.S.*, p. 138.

⁵⁶ *Ibidem*: „Ezităările... cad în fața descoperirii unei perforații practicate în peretele de sud al blocului, spre cap. Introducînd mîna, constat că blocul este gol în interior”.

⁵⁷ Theodora Voinescu, *Argintăria în colecția de artă medievală din tezaur, în Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S., București, 1958, p. 11.*

⁵⁸ Vezi ducății cu legendă slavă în Const. Moisi, *Monetele lui Radu I Basarab, în Curtea Domnească din Argeș...*, p. 126, fig. 130.

rioară este reprezentat un arbore cu trunchi, ramuri și frunze, încununate toate de o rozetă în virtej, încadrată de baghete dispuse stelar (în realitate motivul soarelui), pe cele două fețe mari două rinduri simetrice de pomișori cu fructe vizibile, iar pe laturile mici, o cruce — către est și o stea a lui David — către vest. Tot pe fața superioară, se afla o inscripție de care ne vom ocupa mai departe.

Apariția acestor motive în secolul XIV este importantă atât pentru faptul că ele reflectă o anumită viziune a epocii pe care — având în vedere puținătatea știrilor de atunci — nu avem cum să o constatăm altfel, cât și pentru descifrarea izvoarelor acestor motive care vor reveni meru în arta Țării Românești.

Un fapt care merită a fi subliniat este că sculptura pietrei de mormint a lui Vladislav I ilustrează, cap. 22 din Apocalips unde se menționează „Și mi-a arătat un riu cu apa vieții, limpede ca cristalul, care ieșea din scaunul de domnie al lui Dumnezeu, și al Mielului. În mijlocul pieții cetății, și pe cele două maluri ale rîului, era pomul vieții, rodind douăsprezece feluri de rod, și dînd rod în fiecare lună... Acolo nu va mai fi noapte. Și nu vor mai avea trebuință nici de lampă, nici de lumina soarelui, pentru că Domnul Dumnezeu îi va lumina... Eu Iisus am trimis pe îngerul Meu să vă adeverească aceste lucruri pentru Biserici. Eu sînt Rădăcina și urmașul lui David, steaua cea luminoasă a dimineții”⁵⁹.

Simbolurile figurate pe piatra de mormint ilustrează acest paragraf din Apocalips. Pomul de pe fața superioară este „pomul vieții” cu semnificația de „tinerețe veșnică” a mitului iranian. El prezintă în loc de coroană soarele⁶⁰, simbolul lui „Domnul Dumnezeu” care „îi va lumina”. Pe laturile lungi ale pietrei sînt figurate cele două șiruri de pomi ai vieții, în total doisprezece pomi, cu roade vizibile „care rodesc de douăsprezece ori pe an”. În sfîrșit, pe laturile mici se află alte simboluri ale urmașului lui David: „steaua cea luminoasă a dimineții” și „crucea”. În privința ariei de cultură căreia îi aparține monumentul de care ne ocupăm, trebuie să subliniem că atât ca formă, cât și ca decorație (arboarele vieții, simbolul soarelui), el trimite la pietrele funerare — așa numitele „steac”-uri din Bosnia și Herțegovina.

Deducția noastră anterioară că un meșter străin a lucrat acest monument funerar (ale cărui sculpturi au fost completate mai stîngaci de un meșter local cu prilejul înmormîntării voievodului), la curtea acestuia, se confirmă și prin faptul că adausul meșterului local („steaua lui David”) este ilustrarea unui simbol din același paragraf din *Biblie* care a inspirat și restul sculpturii. El cunoștea așadar acest paragraf ilustrat în parte de meșterul străin.

Încă din 1859 A. Pelimon remarcase că pe piatră a fost o inscripție dar s-a șters”⁶¹. Cîțiva ani mai tîrziu în 1868 episcopul Ghenadie⁶² evocă „inscripția ce ar fi avut”⁶² iar în 1874 D. Pappazoglu referindu-se desigur

⁵⁹ *Biblia* (ed. Patriarhul Nicodim), București, 1944, p. 1379 și p. 1395.

⁶⁰ Paul Petrescu, „Pomul vieții” în *arta populară din România*, în „S.C.I.A.”, 1961, nr. 1, p. 46.

⁶¹ A. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, București, 1859, p. 85.

⁶² Raportul episcopului Ghenadie la Arh. St. București, Fond Min. Instrucțiunii 540/1868, f. 544.

la același monument nota că „nimeni nu s-a interesat a copia măcar inscripțiile de pe pietre, care peste cîțiva ani nu se vor mai putea citi”⁶³.

O examinare a feței superioare a acestei pietre de mormînt, sub lumina bătînd din diverse unghiuri și la diferite intensități, ne încredințează că inscripția se afla dispusă atît la extremitatea estică a suprafeței (la baza trunchiului „pomului vieții”), de la sud către nord (poate două sau trei rînduri) sgîriată în adînc (probabil de același meșter local care a sgrafitat crucea și steaua lui David de pe laturile est și vest ale pietrei de mormînt), cit și într-un cartuș săpat foarte ușor în adînc, care se întinde de la colțul nord estic al pietrei pînă la jumătatea laturei nordice, deci între trunchiul „pomului vieții” și muchia superioară nordică a monumentului.

Dacă inscripția din cartuș nu se mai poate citi, gradul de tocire fiind foarte avansat, pe cea de lingă muchia estică putem distinge următoarele semne: □ а д и <a d (?) i>.

Să fie un fragment din numele lui Vladislav? Merită a fi subliniat faptul că inscripția, stingaci sgîriată pe suprafața pietrei nu se află într-un cîmp adecvat. Se pare că tot astfel stăteau lucrurile și cu piatra „gisantului”. Pe de altă parte și monumentul funerar al voievodului Nicolae Alexandru din Cîmpulung se vedește a fi fost lucrat înainte de a se cunoaște conținutul inscripției (care nu acoperă în întregime cîmpul central și destăinuiește o oarecare stingăcie față de frumusețea ornamentului din chenarul marginal).

Nepotrivirea dintre suprafețele cu inscripții și cele sculptate de pe pietrele de mormînt ale primilor Basarabi ne arată — o dată mai mult — că aceste monumente erau lucrate de meșteri străini în timpul vieții voievozilor. După moartea acestora, meșteri locali săpau inscripțiile și așezau pietrele funerar pe morminte.

6. Nu s-a subliniat pînă în prezent faptul că pomelnicul găsit în biserica Sf. Nicolae Domnesc⁶⁴ începe nu cu ctitorii interpolați mai tirziu „Radu Negru Voievod, Ana Doamna, Neagoe Voievod, Despina Doamna” (primii doi fiind asociați după tradiție: „Radu Negru și Ana Doamna”) ci cu „Vădi<s>lav Vv., Cerana <Chera Ana> Dna, Mircea Vv., etc. (I. Minea⁶⁵ a arătat că această Ana este probabil fiica țarului bulgar Alexandru I).

Faptul că miticul întemeietor de dinastie apare sub forma „Radu” (Negru) Vv., ne îndeamnă să credem că adaosul din fruntea pomelnicului a avut loc după mijlocul secolului al XVII-lea⁶⁶.

Este puțin probabil ca acest pomelnic, în forma sa originală să fi dăinuit din secolul al XIV-lea. Totuși mențiunea corectă a numelui ctitorului ne îndeamnă să credem că ele au fost transpuse din inscripția tabloului votiv din naos care a păstrat numele Anei (devenită prin alterarea numelui pandantului său soția lui „Radu Negru”).

⁶³ D. Pappazoglu, *Excursiune arheologică la trei vechi reședințe ale României*, București, 1874, p. 3.

⁶⁴ Pomelnicul găsit în biserica Sf. Nicolae Domnesc a fost publicat de către N. Iorga, *Cronică*, în „Revista istorică”, VI (1920), p. 179. Fotografie, C.D.A., fig. 35, p. 46.

⁶⁵ I. Minea, *Cherana sau Cherafa*, în „Cercetări istorice”, I (1925), p. 412—414.

⁶⁶ Pavel Chihai, *A fost Negru Vodă un personaj real sau legendar?* în „Magazin istoric”, III (1969), nr. 5, p. 51—52.

Este firesc ca cei care și-au zugrăvit chipurile de ctitori în naos să-și aibă mormîntul în aceeași biserică, la locul de onoare. Așa s-a întîmplat și în biserica din Cîmpulung, unde se afla zugrăvit și înmormîntat voievodul Nicolae Alexandru și în cea de la Cozia, ctitoria lui Mircea cel Bătrîn.

Dar nu numai aceste raporturi teoretice între tabloul votiv și mormîntul ctitorului ne permit să afirmăm o dată mai mult că acesta este al lui Vladislav I. Încă din 1924 Stoica Nicolaescu scria următoarele : „Capul «ledei» este acoperit cu un bonet la fel cu acela pe care-l poartă Doamna Ana în portretul său ca ctitoră de pe pereții bisericii Sf. Nicolae Domnesc... această asemănare a fost observată întîii de M. Grigoraș, publicist”⁶⁷.

Este firesc ca piesa de costum atît de caracteristică, scuful cu burlet, aflată reprezentată atît în tabloul votiv cît și pe paftea din mormînt să vădească nu numai contemporaneitatea celor două imagini dar și aceeași identitate a voievodului zugrăvit în tablou și împodobit în mormînt cu prețioasa bijuterie.

Mormîntul nr. 12. Despre acest mormînt știm puține lucruri. În primul rînd personajul căruia el i-a aparținut a murit — așa cum am arătat — în intervalul de timp dintre decesul lui Vladislav I și al lui Voislav, adică între 1375/77 și 1380.

El era o persoană matură (lungimea mormîntului 2,44m, lățimea 0,76 m). Adîncimea propiei funerare se află la un metru adîncime. La o a doua pardoseală, mormîntul a fost acoperit iar de la prima s-au găsit cărămizi (0,28×0,185×0,35 m) care așezate pe muchie (pe latura îngustă), încadrau piatra de mormînt.

Dacă presupunerea lui V. Drăghiceanu (care ni se pare întemeiată) că osemintele din acest mormînt au fost reînhumate în osuarul aflat lîngă mormîntul nr. 11, este adevărată⁶⁸, atunci — după expertiza Fr. Rainer — mormîntul a aparținut „poate unei femei... trecută de 30 de ani“, înaltă de 1,52—1,58 m. Nu avem însă nici o dovadă că această femeie, îngropată la scurt interval după moartea ctitorului, lîngă mormîntul său, va fi fost soția sa, așa cum afirmă V. Drăghiceanu, dar, oricum, ea trebuie să-i fi fost rudă apropiată, ca și Voislav.

Mormîntul probabil al lui Radu I (13). Din inventarul mormîntului nr. 13 nu a mai rămas decît piatra de mormînt reprezentînd un „gisant“ care, așa cum a arătat și V. Drăghiceanu, prin laturile rămase nefinisate, arată încadrarea ei în colțul de nord-vest al bisericii⁶⁹ precum și cîteva mărunte urme : „puțin mai în adîncime <la 1,64 m> se dă de o vertebră, aproape de prund de o coastă și cîteva oase, și rămășița unui splendid galon de aur prins într-un putregai de cosciug“⁷⁰.

⁶⁷ St. Nicolaescu, *De la întemeierea Țării Românești*, București, 1924, p. 25.

⁶⁸ J.S., p. 147.

⁶⁹ J.S., p. 134.

⁷⁰ J.S., p. 134.

Deducem deci că aci s-a aflat un cavaler⁷¹ înmormântat într-un cosciug, cu un veșmînt asemănător celor găsite în mormintele nr. 5 și 7, unde s-au descoperit galoane asemănătoare.

Din fericire, din acest mormînt ni s-a păstrat piatra funerară, una dintre cele mai importante monumente de artă feudală din Țara Românească.

„Statul de piatră” din secolul al XIV-lea se prezintă ca un relief înalt lucrat într-un calcar cochilifer puțin rezistent, din care lipsește probabil a cincea parte, de la gleznă în jos. Lungimea actuală a statuii este de 1,50 m, lungimea presupusă (luînd în considerare urma de încastrare pe care monumentul a lăsat-o în zidul nordic al bisericii), 1,77 m, lățimea 0,73 m, înălțimea 0,31 m. Pe latura stîngă — cea care se afla încastrată — două șanțuri despart trei benzi : prima (de la bază în sus) 0,02 m, a doua 0,11 m, a treia 0,15 m. Ele corespund pe latura dreaptă cu, respectiv 0,02 m, 0,11 m și o bandă fasonată în feston de 0,08 m.

Relieful antropomorfic se înalță din cîmpul pietrei cu 0,07 m iar oblicitatea lui către sud — avînd în vedere situarea în biserică — deschide la distanța de 0,73 m o catetă de 0,045 m.

Pe latura superioară, piatra are un lamb de formă semiovoidală lat în partea de sus de 0,59 m. Pe latura dreaptă ea prezintă un feston compus din triunghiuri și cercuri, precum și o palmetă înscrisă. Palmeta maschează un nume, așa cum constatăm în orfevrărie, unde numele de meșteri apăreau însoțite de un ornament oarecare. Inscripția a fost incomplet transcrisă pînă în prezent. Ea este în realitate nprepre; primele două litere nu apar în cartușul cuvîntului următor, însă ele nu sînt riguros distanțate.

Deoarece piatra de mormînt a fost concepută să fie încastrată, așa cum arată *Jurnalul de săpături*⁷² în colțul nord-vestic al bisericii, latura dreaptă a ei — cea sudică, vizibilă deci — este lucrată cu grijă și chiar

⁷¹ În privința desființării mormîntului nr. 13 și zidirea unei platforme pentru scara care ducea la ascunzătoarea transformată în culoar de trecere pentru clopotnița de peste pronaos, presupunem că aceste modificări au avut loc la scurt interval după „răzmerița” din 1737. Într-adevăr, știm că în luptele ce au avut loc în 1737 „casa domnească” și desigur și turnul de la intrarea în incinta acestei „case domnești”, care în momentul în care a fost distrus servea desigur și de clopotniță bisericii, au fost ruinate. Din lipsa posibilităților materiale se improvizează o turlă de lemn deasupra pronaosului bisericii, înspre nord, așa cum vedește fotografia zidului vestic — către exterior — al frontonului vestic al naosului; putem distinge că dintre cele trei arcade, cea sudică a fost zidită și perforată de lăcașuri pentru grinzile unui acoperiș, iar cea nordică desființată pentru circulația între capul superior al scării din culoarul din zid și clopote. Așa ne explicăm faptul că, inițial, în zidul estic al frontonului s-a practicat, către nord, o deschidere pentru vederea asupra altarului. Dar în „rezmerița” următoare, din 1788 clopotnița de lemn este incendiată și clopotele aruncate. Cu prilejul refacerii din 1812 se zidește o nouă clopotniță — pe locul celei actuale — pe frontispiciul căreia se încastrează o consolă cu vulturul bicefal cantacuzin (vezi A. Pelimon, *Impresiuni de călătorie...*, p. 85), de la prispă casei domnești, care a cunoscut o fază de construcție de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. În 1827, cînd Pantelimon zugrăvește tabloul votiv din naos, se știa că peste pronaos a existat o turlă dar nu se cunoștea forma ei și meșterul îi conferă un aspect imaginat, inspirat de turla de la biserica Sînicară. În 1830, clopotnița ridicată în 1812 se dărîmă și în locul ei, în 1838 se construiește cea actuală. În 1840, E. Bouquet desenează biserica fără turla de lemn de pe pronaos, desființată în 1920, reînălțate nu mult înainte de 1851, anul acoperirii lor cu tablă.

⁷² J.S., p. 134.

slefuită, iar cea stîngă, lăsată brută. „Gisantul“ este la fel tratat. Urechea stîngă, de pildă, nu se degajează distinct de volumul capului, părul nu este sculptat în şuvițe și desprins de cornet, cum ne apare în dreapta : în această parte meșterul nu a fost preocupat să netezească urmele daltei.

Așa cum am arătat, monumentul prezintă în afară de o tocire pronunțată a formelor (datorită calității inferioare a materialului), care face tot mai dificilă reconstituirea aspectului lui original, numeroase degradări. O bună bucată din partea inferioară este pierdută. Marginea acestei rupturi formează o curbă care pleacă de la punctul cel mai avansat pe latura dreaptă (1,50 m) pînă la punctul stîng (0,97 m). Această ruptură a fost provocată de o rangă de fier, care a încercat să disloce piatra de pe postamentul în care fusese încastrată, așa cum o arată alte două rupturi de pe latura dreaptă : aci piatra fărâmicioasă a cedat, dar blocul nu s-a mișcat din loc. Se pare că a treia încercare de dislocare — cea care a rupt partea inferioară a pietrei — a reușit să o miște de pe pedestalul ei.

Din nefericire în afară de aceste deteriorări pe care monumentul le-a suferit în biserică, el mai prezintă altele datorită transporturilor de la Curtea de Argeș la București și de la un muzeu la altul. O ruptură oblică merge de la 1,65 m la 1,07 m de latura superioară, alta, paralelă cu această latură, de 0,19 m, depășește cu 0,06 m chenarul, în sfîrșit, o a treia, angajînd unghiul stîng, format din această latură (0,32 m) și cea stîngă (0,30 m), desparte acest colț de restul monumentului.

În privința costumului personajului reprezentat în piatră, el ridică o serie de probleme printre care și cea a datării lui (și implicit a monumentului), precum și a legăturilor culturale pe care el le relevă. Trebuie să precizăm dintru început că, deși în linii mari costumul se inserează în moda occidentală, el nu poate părea total desprins — așa cum vom vedea — de moda vestimentară balcanică, care începuse, încă de la începutul secolului al XIV-lea, a-și apropia unele caracteristici ale modei occidentale.

Costumul „gisantului“, compus dintr-o cotă cu mînele strimte și dintr-o surcotă cu mînele de asemenea colante, care se opresc deasupra cotului, poate fi constatat și la despotul Olivier de la Lesnovo⁷³ (pictat în 1341) ceea ce arată largă arie de răspîndire și în Balcani al acestui costum, apărut desigur, inițial, în occident.

Surcota care se întrevede la antebrațul drept al personajului reprezentat, precum și în jumătatea dreaptă a trupului, din partea inferioară a pieptului pînă sub genunchi — ruptura din această parte a monumentului nu ne permite să-i constatăm lungimea, dar bănuim că ea ajungea pînă aproape de glezne — este strînsă sub șolduri de o centură cavalierească.

Peste această surcotă, personajul este figurat cu o mantie de apărat, numită capă, despicată în dreapta. Prin tăietura care pornește de la umăr, lăsînd partea din spate a veșmîntului să cadă în falduri drepte, ca o mantie, mîna dreaptă apare în întregime, îndoită în unghi, pentru a se odihni pe piept. Partea din față a capei acoperă pieptul și coboară pînă deasupra centurii cavalierești de unde este sumeasă de mîna stîngă

⁷³ Vezi nota 42.

a personajului, adusă lângă cea dreaptă, care dezvăluie jumătatea dreaptă a surcotei ; jumătatea stângă este acoperită de capă, care, mascind brațul, cade în falduri drepte ⁷⁴.

Pe piept această capă prezintă o broderie grea, de fir, constind dintr-un ornament vegetal al cărui motiv pare a fi un cârnel cu frunze de iederă. Capa, în forma pe care o prezintă monumentul de care ne ocupăm, se poartă în Europa pe o mare arie, din Anglia pînă în Boemia, începînd de la mijlocul secolului al XIV-lea și pînă spre sfîrșitul acestui secol ⁷⁵.

Dacă cota, surcota și capa pe care le poartă personajul reprezentat în piatră nu pot constitui totuși dovezi ale unor legături de modă vestimentară cu Apusul, în schimb pelerina festonată în unghiuri ascuțite, care acoperă capa, deasupra umerilor, nu se găsește — după cîte se pare — în reprezentările demnitarilor din Balcani, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În schimb, ea apare frecvent în Europa occidentală, cu reflexe în Ungaria ⁷⁶ și mai cu seamă în Boemia ⁷⁷. Purtarea unor pelerine al căror feston se apropie de cel al „gisantului“ de la Curtea de Argeș, de numeroase personaje care apar în „*Livre de la chasse*“ (1387) ⁷⁸, precum și prezența, în aceleași ilustrații, a aceleiași pălării cilindrice înalte ⁷⁹, care acoperea capul cavalerului reprezentat la Curtea de Argeș, ne îndeamnă să considerăm și monumentul de care ne ocupăm, din aceeași epocă.

Este adevărat că această pălărie este mutilată în mare parte. Ea se prezenta probabil în formă cilindrică, era înaltă de 0,15 m și avea la bază, de jur împrejur, un ornament simplu geometric, format din triunghiuri, săpate în adînc. De sub această pălărie, cobora un cornet de piele care aduna părul răsucit în șuvițe spre spate.

Carol al IV-lea, regele Boemiei (1346—1378), al cărui bust este sculptat și așezat în triforiumul catedralei Sf. Vitus din Praga la scurtă vreme după moartea sa, poartă aceeași pelerină (cu marginea însă dreaptă, nu festonată), cu un guler de asemenea „pe gît“, urmînd însă o răscoală mai largă, precum și o pălărie cilindrică, mai joasă decît a personajului de care ne ocupăm, din care iese însă un cornet de piele, aidoma celui din Curtea de Argeș ⁸⁰.

Conchidem așadar, că veșmîntul cavalerului figurat la Curtea de Argeș, se inserează cam între anii 1380—1385.

⁷⁴ Vezi felul în care se purta capa la Viollet le Duc, *Dictionnaire raisonné du mobilier...*, vol. III, p. 101 ; A. Parmentier, *Album historique*, vol. II, Paris, 1909, p. 34 ; Hans Riehl, *Der St. Stephansdom in Wien*, Munchen, 1926, p. 50, fig. 78.

⁷⁵ Vezi portretul lui Eduard III în André Michel, *Histoire de l'Art*, tome III, p. 1, p. 311, fig. 168 ; de asemenea *Gotische Malerei in Böhmen*, Praga, 1955, fig. 87 (pictată în 1385).

⁷⁶ Vezi Nemes Mihály și Nagy Géza, *A Magyar viseletek Története*, Budapest, 1900, tab. IX—XII.

⁷⁷ Vezi Otto Kletzl, *Peter Parler, der Dombaumeister von Prag*, Leipzig, 1940, p. 35 și 41.

⁷⁸ Cavaleri reproduși în *Livre de la chasse* (1387), în A. Parmentier, *op. cit.*, p. 31 și 32.

⁷⁹ Vezi portretul unui cavaler englez din a doua jumătate a sec. XIV în A. Parmentier, *op. cit.*, p. 19 ; reproduceri după *Livre de la chasse* (1387) (*ibidem*, p. 32).

⁸⁰ Otto Kletzl, *op. cit.*, p. 38.

În mod firesc se ridică întrebarea : de ce personajul apare înveșmîntat într-o surcotă care-i depășea în lungime genunchii, un veșmînt mai arhaic decît cel al lui Vladislav și Nicolae Alexandru ? Nu cumva — așa cum a crezut N. Iorga⁸¹ — acest costum se apropie de epoca lui Basarab și de surcotele care apar în *Chronicon Pictum* scris și miniat, după cum se știe, în anul 1358⁸² ?

Răspunsul este că defunctul a fost reprezentat în piatră într-un costum arhaizant. În Occident, precum și în Boemia și Polonia, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd era la modă „cota îndrăzneată“, „pourpointul“ etc., defuncții nu apar în aceste costume, considerate „lumești“, ci în cotele sau surcotele lungi, primite de biserică, pe care — așa cum arată Camille Enlart⁸³ — le-au păstrat pînă în prezent slujitorii ei.

Pe de altă parte, nu este exclus ca personajul să fi fost reprezentat cu costumul pe care-l purta în clipa morții, deoarece „surcota“, așa cum deducem din numeroasele ei apariții pe monumentele epocii, continuă a vieții alături de noile veșminte mai extravagante.

O serie întreagă de date ne duc la concluzia că mormîntul nr. 13 și piatra funerară de pe acest mormînt, reprezentînd un „gisant“, au aparținut probabil voievodului Radu I. Aceste argumente sînt următoarele :

1. Elementele de costum cu care este reprezentat „gisantul“ pot fi constatate între anii 1380—1385. (Știm că Radu I domnește între 1375/77—1380).

2. Locul de onoare din traveea dreaptă a naosului fiind ocupat de mormintele lui Vladislav I, nr. 12 și Voislav, s-a considerat că locul cel mai indicat pentru succesorul lui Vladislav I care îi era frate vitreg (deci întemeietorul unei alte ramuri domnești) a fost în vestul bisericii, considerat de asemenea loc de onoare⁸⁴.

3. Voislav, fiul adolescent al voievodului Nicolae Alexandru și doamnei Clara, a fost frate bun cu Radu. El a supraviețuit — așa cum am văzut — fratelui său vitreg Vladislav I, înhumat puțină vreme înaintea sa.

Este semnificativ faptul că cele trei pietre de mormînt (ale lui Vladislav I, Voislav și a „gisantului“) găsitate în biserica Sf. Nicolae Domnesc, puse într-un interval destul de scurt, între moartea voievodului Nicolae Alexandru (1364), a cărui piatră funerară se află în biserica mănăstirii din Cîmpulung-Muscel și domnia lui Mircea cel Bă-

⁸¹ N. Iorga și G. Balș, *L'art roumain*, Paris, 1922, p. 24.

⁸² Vezi Nemes Mihaly și Nagy Géza, *A Magyar Viseletek Története...*, tab. IX—XII.

⁸³ Camille Enlart, *Manuel d'archéologie française...*, p. 72.

⁸⁴ N. L. Okunev, *Les portraits des rois-donateurs dans la peinture religieuse serbe*, în „Byzantinoslavica“ (1930), p. 97 : „...mormintele donatorilor... se găseau în sec. XIII <în Serbia> în general în partea sud-vestică a bisericii... În bisericile Studenica, Milešev, Sopot, Gradac, Decani se văd pe acest loc sarcofagii de piatră în prezent goale. Obiceiul de a înhuma ctitorii în această parte a bisericii și de a plasa portretele lor votive deasupra mormîntului... era probabil răspîndit în această epocă în tot orientul ortodox... În Serbia de nord la sfîrșitul sec. al XIV-lea și la începutul sec. al XV-lea portretele donatorilor care compun o procesiune dispar complet. Locul lor se găsește acum pe peretele vestic. Lîngă acest zid se pregătesc acum mormintele pentru donatori (Ravanica, Ljubostinja, Manasia).“

trîn (1386—1418) înmormîntat la Cozia, deci în răstimp de două decenii, prezintă două viziuni cu totul diferite : prima, a lui Vladislav I, este lucrată într-o concepție bizantină balcanică, iar ultimele două într-o viziune occidentală, deși piatra lui Voislav menține motivul devenit balcanic al „pomului vieții” pe care îl constatăm și pe mormîntul fratelui său vitreg. Este sigur însă că scutul sculptat pe monumentul lui Voislav a fost conceput și comandat de succesorul la tron al lui Vladislav I și fratele bun al lui Voislav, Radu I. Exista la acest voievod nu numai obsesia armurilor ca unelte de cîștigare a independenței, cu care se înfățișează pe monedele sale⁸⁵, ci și fervoarea pentru tot ceea ce reprezintă viață cavalească, în primul rînd însemnele cavaleresti, stemele. Este adevărat că și Vladislav I (urmînd tatălui său Nicolae Alexandru, care primește de la Ludovic cel Mare, o dată cu ducatele de peste munți coroana princiară⁸⁶ cu flori din crin cu care este reprezentat în pronaosul bisericii Sf. Nicolae Domnesc) bate monedă cu stemă și este îngropat cu nasturi heraldici. Dar el nu pune să se sculpteze pe pietre funerare, care solicitau simboluri religioase tradiționale, astfel de însemne lumești, cum procedează în cazul pietrei de mormînt a lui Voislav, fratele său vitreg Radu I, fiul catolicei Clara.

Prezența scutului pe piatra de mormînt a lui Voislav, pusă de fratele său, înverșunatul războinic, cel care se prezintă pe monede înveșmîntat în armură, ne îndeamnă să credem că cea de a treia piatră de mormînt din biserica Sf. Nicolae Domnesc aparține lui Radu I. Este firesc ca Radu I, a cărui efigie de pe monede este asemănătoare cu reprezentările de pe pietrele funerare ale cavalerilor occidentali să fi avut deasupra mormîntului sculptat un „gisant”. Cu toată orientarea sa religioasă pravoslavnică, pe care o mărturisesc hrisoavele fiilor săi, importul de armuri din Veneția arată că Radu I a prețuit și viața care se desfășura în occidentul Europei, industria și arta apusenilor. Cel care dorea să se înfățișeze contemporanilor, pe monede ca un cavaler occidental, după canoane compoziționale pe care le găsim și la pietrele de mormînt ale cavalerilor occidentali, și-a dorit, desigur, și o efigie funerară asemănătoare. Pentru că voievozii nu puteau fi înfățișați în biserici în costume militare, așa cum statornicește tradiția imaginilor zugrăvite, „gisantul” a fost conceput înveșmîntat într-un costum de aparat civil.

Apropiata succesiune în timp a celor trei pietre de mormînt, găsite în biserica Sf. Nicolae Domnesc, care încurajează, o dată mai mult, atribuirea „gisantului” lui Radu I, poate fi dovedită și prin similitudinea motivelor ornamentale ale acestor monumente. Într-adevăr, palmetele sculptate pe fețele laterale de pe piatra lui Vladislav I și cea de la extremitatea superioară a „gisantului”, care maschează numele meșterului slav „Gherghie” sînt înscrise în același contur de acoladă complexă. Crengile „arborelui vieții” de pe primul monument și ornamentul vegetal al capei „gisantului” prezintă vrejuri care sfîrșesc cu semipalmete. Prin urmare, nu numai trăsătura de unire pe care o constituie

⁸⁵ Pavel Chihaiță, *Efigii monetare și portrete votive...*, passim.

⁸⁶ Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în „Studii”, XV (1962), nr. 2, p. 336.

motivele simbolice ale pietrei de mormînt a lui Voislav, vădește apropierea în timp a pietrelor de mormînt a lui Vladislav I și Radu I, ci și ornamentele vegetale ale acestor două monumente.

Anumite evenimente petrecute în intervalul dintre moartea lui Vladislav I (1375—1376) și primii ani de domnie a lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418) ne explică de asemenea apariția „gisantului” pe care îl presupunem al lui Radu I.

Într-adevăr, cele două pietre funerare, a lui Voislav și a „gisantului”, ulterioare morții lui Vladislav I și pierderii Severinului⁸⁷, vădesc înclinarea manifestă către arta occidentală, în perioada în care suzeranitatea angevină s-a impus din nou, pentru un scurt interval și un episcopat catolic a fost întemeiat la Argeș (1380). Este semnificativă orientarea Țării Românești către lumea slavă oglindită de prima emisiune monetară figurativă a lui Mircea cel Bătrîn, care apare în epoca următoare anilor 1383/84, cînd Severinul este recucerit de Țara Românească și episcopatul de Argeș trece printr-o criză.

4. Prima mențiune despre „gisantul” de care ne ocupăm o găsim la episcopul Neofit, în anul 1746. El arată că în biserica Sf. Nicolae Domnesc „se află o piatră mare, cum intri în biserică la dreapta, precum este sculptată icoana (figura) lui Radu Negru Vodă”⁸⁸. „Tradiția” lui „Negru Vodă” îngropat în biserica din Argeș a fost generată de *Cronica despre Radu de la Afumați* din 1525. Se știe că asocierea lui Radu I cu Negru Vodă, efectuată din secolul al XVI-lea, a fost „legiferată” de abia în primii ani de domnie ai lui Matei Basarab, urcat pe tron în 1633⁸⁹. Nu putem ști dacă tradiția a atribuit inițial lui „Negru” apoi lui „Radu Negru” mormîntul „gisantului”, din cauză că acesta avea o expresivitate care incita fantezia populară sau prezenta o inscripție în care se afla inserat numele voievodului Radu. Judecînd după faptul că chipul zugrăvit al lui Vladislav I a fost, în mod arbitrar, atribuit aceluiași „Negru”, apoi „Radu Negru”, bănuim că o ciudată coincidență a făcut ca „gisantul” să capete, printr-un oarecare ocol, numele voievodului căruia i-a fost hărăzit, alături de cel al legendar „Negru”.

Mormîntul nr. 4. Mormîntul nr. 4 nu prezintă decît „urme de cosciug, de îmbrăcăminte și de cuie de cosciug” precum și „un fragment din vechea piatră ce acoperea mormîntul cu totul afumată de fum”⁹⁰ găsită lîngă stîlpul sud-estic.

Osemintele din acest mormînt — găsit gol, ca și mormîntul nr. 12 — au fost probabil reînhumate în osuarul de lîngă mormîntul nr. 11. Ele aparțin „unui tînăr : toate epifizele oaselor lungi sînt dezlipite. Statura ar fi 1,53 m”.

Veșmintele acestui tînăr au fost probabil cele găsite alături în așa-numitul „mormînt închipuit” (nr. 5) : „cuvertura sau haina, de brocart maro <probabil roșcată inițial — P.C.>, făcută țărîină, ornamentată la colțuri cu rozeta cu mărgăritare și avînd pe margini galoane de fir de aur <asemănătoare — P.C.> cu galoanele de fir de aur ale minci-

⁸⁷ Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana...*, passim.

⁸⁸ *Mitropolitul Ungro-Vlahiei Neofit I*, în „B.O.R.”, II (1876), nr. 10, p. 634.

⁸⁹ Pavel Chihaiia, *A fost Negru Vodă un personaj real sau legendar ?...*, p. 49.

⁹⁰ *J.S.*, p. 143 și p. 147.

lor...⁹¹ precum și „foile mortuare foarte subțiri de aur sau argint aurit“⁹² găsite pe suprafața mantiei.

Tot din acest mormînt par a fi provenit și „bordurile de frescă roșie“⁹³ asemănătoare celor din mormîntul nr. 8.

Mormîntul nr. 6. În mormîntul găsit sub piatra <lui> Voislav (care a aparținut, așa cum am arătat, mormîntului nr. 11) s-au găsit osemintele unei femei de 25—30 de ani, precum și un rest de inventar funerar — „un inel cu topaz, cîțiva nasturi de tunică aplicați și foarte multe lame din diademă“⁹⁴.

Fundul mormîntului, lespezit cu bolovani, ar constitui un indiciu, după V. Drăghiceanu, că profanatorii învălmășiseră un cavou de bolovani. Acest cavou știrbise substrucția dintre stîlpul sud-estic și zidul sudic.

Mormîntul nr. 1. Descrierea din *Jurnal...* a acestui mormînt este neconcludentă: la 1 m adîncime „scheletul întreg, bine conservat și normal așezat... cu capul sprijinit de o cărămidă și țărnut spre nord de o altă cărămidă. Nici o urmă de cosciug, de îmbrăcăminte, inele sau bumbi de tunică. O sărăcie biblică. Mormîntul era neprofanat“⁹⁵.

Expertiza Fr. Rainer, conchide că defunctul era bărbat, trecut de patruzeci de ani și că mormîntul fusese profanat⁹⁶. Această din urmă opinie — bazată evident pe o analiză științifică — care contrazice pe cea a lui V. Drăghiceanu, implică posibilitatea ca mormîntul să fi avut un inventar, distrus la profanare.

Mormîntul nr. 2. Mormîntul nr. 2 a fost amenajat în substrucția care lega stîlpul nord-estic cu zidul estic. Pentru aceasta au trebuit înălțurați bolovani substrucției. Cavoul ($2,23 \times 0,76 \times 0,70$ m) avea pereții interior tencuiți și deasupra o lespede de piatră din care se mai păstra numai un fragment, aproape de stîlp. Lîngă urmele cosciugului, s-au găsit: patru bumbi de aur, o insignă reprezentînd un cavaler, cîteva fire de aur din țesătura veșmintelor⁹⁷.

Personajul fusese în vîrstă de 25—30 ani, avînd înălțimea de 1,71 m⁹⁸. Putem preciza ca aproximație un termen „post quem“ pentru acest mormînt, datorită aplicei, care din fericire se păstrează în Muzeul de artă din Republica Socialistă România.

Aplica, lucrată într-un aliaj de bronz și aur, reprezintă un cavaler, șezînd în poziție de repaus, îmbrăcat cu un lung veșmînt — care pare o rochie cu o tăietură în față — răscoită la gît, și cu mînecele colante. De la mijloc în sus acest ciudat veșmînt prezintă o serie de zale prinse de stofă, pentru a proteja în luptă picioarele cavalerului, în vreme ce, partea superioară a trupului rămîne nezalată. În picioare personajul poartă pantofi ascuțiți obișnuiți secolului al XIV-lea, numiți „les poulains“.

⁹¹ J.S., p. 143.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ J.S., p. 147.

⁹⁵ J.S., p. 145.

⁹⁶ C.A.O., p. 153.

⁹⁷ J.S., p. 136.

⁹⁸ C.A.O., p. 153.

Istoricul acestui costum îl găsim în V. le Duc⁹⁹. El se numește „parament“ și se purta fie deasupra armurei, fie deasupra „surcotei de arme“. Era confecționat din cendal, samit, satin și chiar brocart și dublat de mătase. Funcția lui militară era să pareze loviturile de sabie și cele de săgeată atunci când cavalerul se afla pe cal. Ele jenau mișcările cavalerului când acesta se afla pe pământ. „Paramentele“ au fost la modă din ultimul sfert al secolului al XIV-lea, până spre 1425 și s-au purtat în Franța și Anglia. Nici Italia, nici Germania nu le-au adoptat.

Mormîntul nu poate fi mai vechi de 1375, ceea ce confirmă deducțiile în legătură cu celelalte morminte analizate pînă aici.

Mormîntul nr. 3. Acest mormînt conținea un cosciug „din care s-au găsit urme“¹⁰⁰. Din schelet s-au dezgropat „cîteva oase, printre care și o mandibulă lipsită de ramura stîngă și de o mare parte a ramurei drepte“¹⁰¹. Craniul acestei mandibule este probabil cel găsit în mormîntul nr. 9. Sexul și vîrsta („bărbat trecut de 40 de ani“¹⁰²) concordă cu opinia lui Fr. Rainer în legătură cu restul osemintelor („sex masculin... pare să fi trecut de 40 de ani“¹⁰³).

Inventarul obiectelor însumează: „Aplice în formă de orin, urme de cordon, urme de mărgăritare“¹⁰⁴. Acest inventar se completează cu „urmele unei diademe de perle ca a lui Negru Vodă <Vladislav I — P.C.> și capătul unui șnur al acestei diademe“¹⁰⁵ găsit pe craniul aruncat din mormîntul nr. 9. Aplice de pe acel mormînt s-au găsit și deasupra mormîntului nr. 7.

Mormîntul nr. 7. La 0,80 m adîncime de prima pardoseală s-a găsit „un pat de cărămizi“, o platformă de cărămizi (ca și la mormîntul nr. 3), ea acoperea însă un cavou „în formă de cosciug“ cu lățimea mică 0,43 m, lățimea mare 0,70 m, înălțimea 0,26 m și lungimea 1,80 m. În acest cavou se distingeau urmele cosciugului turtit.

Osemintele („...aproape normal așezate... totuși s-au găsit coaste și spre picioare“¹⁰⁶ <!>), aparținînd unui bărbat, trecut de 40 de ani, înalt de 1,62 m. O parte din frontalul craniului, provenit probabil din acest mormînt, a fost găsit în mormîntul de alături, nr. 8.

Inventarul conținea „urme de betea și galon, exact la fel ca textură și lățime cu cel găsit la mormîntul închipuit“¹⁰⁷ (deci la mormîntul nr. 5), precum și „un fragment de centură, decorat cu romburi ca al lui Radu, dar mai mic...“¹⁰⁸. În afară de acestea „două frumoase inele s-au găsit aci, dintre care unul cu inscripția germană *Hilf Ghot*, iar altul cu inscripția slavă: *Udobă*, după care am numit acest mormînt

⁹⁹ Viollet le Duc, *Dictionnaire raisonné du mobilier...*, vol. VI, Paris, 1874, p. 212: „Sub Charles V <1364—1380> era moda de a se pune peste armura de zale sau peste surcotele de arme, lungi veșminte de stofă, care cădeau la pământ, numite paramente. Ele contribuiau la amortizarea loviturilor de sabie și protejau cavalerul împotriva săgeților; desigur ele jenau mișcările cavalerului descălecat (vezi pl. 2, p. 212: „sfîrșit sec. XIV“).

¹⁰⁰ J.S., p. 146.

¹⁰¹ C.A.O., p. 153.

¹⁰² C.A.O., p. 156.

¹⁰³ C.A.O., p. 156.

¹⁰⁴ J.S., p. 146.

¹⁰⁵ J.S., p. 145.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ C.D.A., p. 62.

al lui Udobă¹⁰⁹. (Este vorba de boierul lui Mircea cel Bătrîn, căruia V. Drăghiceanu, pe drept cuvînt, îi atribuie mormîntul). O primă lec-tură comunicată lui N. Iorga este desigur greșită¹¹⁰, inscripția fiind, după cum a citit V. Drăghiceanu „inelul lui Nan Udobă“. Nu știm dacă această inscripție este „posterioară veacului al XIV-lea“¹¹¹.

Contrariu opiniei lui V. Drăghiceanu „Am siguranța deplină că mă aflu înaintea unui mormînt neprofanat¹¹², mormîntul fusese pro-fanat, așa cum reiese de altfel și din relatarea lui V. Drăghiceanu¹¹³.

Mormîntul nr. 8. Așa cum aflăm din „planul distribuției mormin-telor“ precum și din descrierea lui V. Drăghiceanu, mormintele nr. 8 și nr. 9 au fost descoperite, datorită cărămizilor „pe muchie“ (așezate pe latura mijlocie) de la sud, care încadrau desigur cele două pietre de mormînt încastrate și în cea de a doua pardoseală¹¹⁴, ale căror rămășițe s-au găsit în mormînt.

Sub prima pardoseală s-a descoperit masa de bolovani care făcea parte din temelia construcției anterioare bisericii Domnești, desfăcută desigur cu prilejul înhumării, groasă de 0,47 m.

După expertiza lui Fr. Rainer, mormîntul a aparținut unui bărbat între 30 și 40 de ani, înalt de 1,63—1,66 m¹¹⁵.

Inventarul menționează „o foarte frumoasă pasmanterie și articu-lații de aramă, probabil din veșmîntul domnului“¹¹⁶, desigur neconclu-dente pentru a permite o datare.

Deoarece în acest mormînt „la 0,80 m < adîncime — P.C. > se dă de urme de bordură, a fresco, de purpură roșie cari, desigur, proveneau din tencuielile acestui cavou“¹¹⁷ deducem că defunctul fusese înhumat într-un sarcofag compus din plăci de piatră, din care s-a mai găsit un singur element, una din plăcile de la cap sau picioare, lângă mormîntul alăturat nr. 7...“ o lespede, dispusă... în lungime, cu dimensiunile 0,50 × 0,50 × 0,06 m avînd bordura tencuită pe o lățime de 0,05 m și vopsită a fresco, roșu. În mijlocul lespezii este vopsit cu chinovar un fond, în felul cum s-ar prezenta un coșciug în secțiune... ea a fost proiectată deci, pentru încheierea unui sarcofag de piatră, ai cărui pereți erau compuși din lespezi demontabile“¹¹⁸.

Tot de mormîntul nr. 8 pare a fi aparținut și fragmentul din piatra funerară care avea o inscripție marginală „tăiată în adîncime, vopsită cu roșu (fig. 32) cari mi-au dat numele lui Vladislav Vodă“¹¹⁹, motiv pentru

¹⁰⁹ J.S., p. 145.

¹¹⁰ N. Iorga, *Cronică*, în „Revista istorică“, 1920, VI, p. 78.

¹¹¹ C.D.A., p. 66.

¹¹² J.S., p. 142.

¹¹³ J.S., p. 143—145 : „Într-un amestec de pămînt norois, s-a găsit un craniu turtit de bolovani, cu falca de jos completă, restul oaselor aproape normal așezate pe cît se putea distinge în noroiul în care zăceau, totuși s-au găsit coaste spre picioare“ < ! >

¹¹⁴ J.S., p. 141.

¹¹⁵ C.A.O., p. 156.

¹¹⁶ J.S., p. 142.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ Fragmentele лa, иcъ и хa sînt arbitrar asociate de către V. Drăghiceanu (C.D.A., p. 44 ; vezi și fotografiile de la p. 43 și 44). N. Iorga și-a exprimat legitime îndoieli în legătură cu această lectură. (*O nouă carte despre Curtea de Argeș*, în „B.C.M.I.“, XXXII (1939), p. 141).

care V. Drăghiceanu atribuie în mod arbitrar mormîntul nr. 8 lui Vladislav I.

Mormîntul nr. 9. „Acest mormînt nu a fost niciodată zidit, afară de un capac compus din două rînduri de cărămizi, ce erau așezate sub pardosca de cărămizi, pe o grosime de 0,20 m“¹²⁰.

Așa cum am arătat, o parte din osemintele acestui mormînt se aflau în mormîntul nr. 8. „O mare parte din craniu, deformat post mortem în învîlmășagul osemintelor a două schelete“¹²¹... etc. Numai jumătate din mandibulă se pare că aparținea mormîntului nr. 9.

Fr. Rainer nu se pronunță asupra sexului persoanei căreia i-au aparținut aceste fragmente de craniu, dar din analogia cu „Voislav“ (din mormîntul nr. 6, care în realitate am văzut că aparținea unei femei), deducem că este vorba de o femeie.

Inventarul găsit în acest mormînt, cum și în mormîntul alăturat, nr. 8, confirmă aceste deducții.

1. Un inel cu rubin transparent¹²², inel care poartă în ilustrația lui V. Drăghiceanu legenda „inelului lui Dan I“, este un inel femeiesc (după subțirimea ceroului de metal) așa cum se poate remarca, comparîndu-l cu inelul lui „Voislav“ (în realitate al unei femei) din mormîntul nr. 6¹²³.

2. Un „cercel de aur“, în realitate un fragment al unui cercel pandeloc compus dintr-o verigă și o montură din mai multe pandative. Pandativul găsit „reprezintă o ghindă atîrnînd de o toartă, prin intermediul unui bob de mărgăritar“¹²⁴.

Un cercel-pandeloc asemănător, datat după monede 1515—1526 și comparat cu cele zugrăvite în portretele votive din epoca lui Ștefan cel Mare — desigur această analogie nu poate fi indicație de datare pentru obiectul de care ne ocupăm — s-a găsit în săpăturile de la Suceava, în campania 1952¹²⁵, dar evident modelul este mai vechi.

3. „Galonul de sîrmă de fir de argint, foarte gros, deșirat¹²⁶ în realitate un colier, compus dintr-un fir de argint, ca o cobiliță în miniatură care se pune după gît și se prinde la capete cu un lanț tot de argint, așa cum găsim în epoca lui Stracimir (1371—1396) („vergele de metal cu lăntșoare“)¹²⁷.

4. Aplica din aliaj de aur¹²⁸, care făcea parte din podoabele veșmîntului doamnei, reprezentînd o doamnă îmbrăcată în costumul de epocă.

Această „cotardie... cu mînele căzînd începînd de la cot, lungi sau sfîrșind deasupra genunchilor < în timp ce > jupe prinde mai multă

¹²⁰ J.S., p. 142 și fotografie fig. 149, p. 142.

¹²¹ J.S., p. 145.

¹²² C.A.O., p. 156.

¹²³ J.S., p. 145.

¹²⁴ Cf. fotografia fig. 67, p. 67 cu fotografia fig. 69, p. 67.

¹²⁵ B. Mitrea, I. Nestor, I. Casan, etc. *Șantierul Suceava*, în „Studii și cercetări de istorie veche“, 1953, nr. 1—2, p. 362, fig. 25/4.

¹²⁶ J.S., p. 142, fotografie, fig. 148, p. 142.

¹²⁷ Vezi podoabe asemănătoare în *Săpăturile de la Gogoșu și Balta Verde* în „Materiale și cercetări arheologice“, vol. II, p. 461, într-un strat din epoca Stracimir: de asemenea în Hermann Weiss, *Kostümkunde*, Stuttgart, 1883, p. 209—210.

¹²⁸ C.D.A., p. 66. Fotografie, fig. 73, p. 67.

amploare”¹²⁹, le găsim în jurul anului 1373, deci în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Având în vedere atât colierele contemporane cu Stracimir, cit și aplica reprezentând o doamnă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, considerăm că mormîntul nr. 9 a fost amenajat către sfîrșitul secolului al XIV-lea.

Mormîntul nr. 14. Acest mormînt fusese acoperit de o lespede, din care rămăsese un singur fragment, la nivelul pardoselii (nu știu dacă este vorba de pardoseala originală sau una ulterioară). La 1,10 m adîncime V. Drăghiceanu afirmă că a găsit „un mic cavou de cărămidă, bine păstrat, lung de 1,54 m, lat de 0,60 m și adînc de 0,22 m. Pe fundul de cărămizi, în amestec de moloz și pămînt, se află normal așezate occipitalul, dantura și femururile unui necunoscut”¹³⁰. Expertiza Fr. Rainer arată că „pe lingă cîteva frînturi de oase lungi de om, și oscioare de animale, o mare parte din bolta unui craniu de om matur (după starea suturilor și grosimea oaselor), de tip brahicefal”¹³¹.

Această opinie că scheletul aparținuse unui om matur contravine lungimii de 1,54 m al cavoului (prin urmare cel decedat nu putea fi mai înalt de 1,50 m). Scheletul găsit în acest cavou aparținuse oare altui mormînt? Poate celui numerotat cu 13, unde am presupus că s-a aflat locul de veci al voievodului Radu I?

Din cele expuse în lucrarea de față, istoricul bisericii Sf. Nicolae Domnesc se desprinde clar. Monumentul a început să fie ridicat puțină vreme înainte de 1351–1352, anul morții lui Basarab¹³², reflectînd noile posibilități politice, economice și culturale ale statului întregit de Basarab. El nu este complet terminat la 1359, cînd se înființează mitropolia Țării Românești. Un zid este ridicat între veșmîntar și naos, înainte de zăugrăvirea bisericii, care se efectuează în timpul domniei voievodului Vladislav I, succesorul întemeietorului mitropoliei. Cei doi ctitori ai bisericii apar zăugrăviți în două tablouri votive, unul în pro-naos, hărăzit celui defunct în momentul pictării bisericii, iar celălalt în naos, reprezentînd pe realizatorul zăugrăvelii. Primul, voievodul Nicolae Alexandru este înfățișat înaintea „Judecății de apoi”, a lui Iisus Pantocrator, încadrat de Maica Domnului și Sf. Nicolae, patronul său onomastic, care intercede în favoarea sa.

În jurul anului 1376 Vladislav I moare și este înmormîntat în locul de onoare, cuvenit ctitorilor, în dreapta naosului, între cei doi stîlpi, acolo unde se vor face slujbe pentru ctitor pînă în secolul al XIX-lea. Vladislav I a fost înmormîntat într-un veșmînt asemănător celui pe care îl purtau marii feudali occidentali. Centura sa cavale-rească se încheia cu o pafta mare de aur masiv, numeroase perle ornamentau veșmîntul și șnurul gros al scufei, ca un burlet, striat cu be-

¹²⁹ Vezi G. Demay, *Le costume au Moyen-Age d'après les sceaux*, Paris, 1890, p. 95, fig. 36: Yolande de Flandre, duchesse du Bar, 1373.

¹³⁰ J.S., p. 145.

¹³¹ C.A.O., p. 160.

¹³² Grafitul de pe peretele nordic al naosului bisericii. (Fotografie C.D.A., fig. 9, p. 16).

teală. Nasturii poartă scutul hemifasciat asemănător celui care apare pe monede, cu culori heraldice ¹³³.

După cîțiva ani, în răstimpul cărora, un alt membru al familiei domnitoare (probabil o domniță) este înmormîntat în naos, la sudul mormîntului lui Vladislav I, fratele adolescent al acestuia Voislav, va fi de asemenea înhumat între cei doi stîlpi sudici. El nu are sarcofag de piatră ca fratele său care domnise pe tron, ci un sicriu simplu, așezat pe bolovani. Deși scufa, din care s-a păstrat numai șnurul, este asemănătoare cu cea purtată de Vladislav I, nasturii săi nu mai poartă armele Basarabilor, ci numai simple litere ornamentale.

La sfîrșitul celui de al optulea deceniu al secolului al XIV-lea, Radu I își găsește și el, probabil, locul de veci, în colțul de nord-vest al naosului, locurile de onoare din dreapta bisericii fiind ocupate. Faptul că acest voievod nu ar fi îngropat într-o ctitorie proprie, ca Basarab, Vladislav I, Mircea cel Bătrîn, ar arăta că el nu a ridicat și terminat un mare monument ¹³⁴.

În ultimul sfert al secolului al XIV-lea și, probabil, în primii ani ai secolului următor, biserica se umple de morminte. În acest interval, o ciumă cumplită pustiește Țara Românească ¹³⁵.

Este probabil că, după acoperirea suprafeței din dreapta naosului cu cele trei morminte (nr. 10, 11 și 12) și așezarea pietrei „gisantului“ în colțul nord-vestic, s-au săpat mormintele de lîngă stîlpul sud-estic, apoi cele de lîngă stîlpul nord-estic, și în sfîrșit, cele din mijlocul bisericii.

Lîngă stîlpul sud-estic a fost găsit mormîntul unui tînăr (nr. 4) în aceeași haină stacojie, devenită cu vremea maron, ca și haina lui Vladislav I, cu aceleași ornamente de mărgăritare și galoane „clavi aurei“ ¹³⁶, cu tencuiala mormîntului amestecată cu vopsea roșie, indicînd, ca și în cazul hainei, culoarea distinctivă a curții bizantine ¹³⁷ precum și mormîntul unei femei de 25—30 de ani (nr. 6), împodobit cu bijuterii.

Lîngă stîlpul nord-estic, la mormîntul bărbatului trecut de 40 de ani (nr. 1) nu s-a găsit nici un inventar, distrus poate la profanare. Alături, mormîntul altui cavaler, de 25—30 de ani (nr. 2) a cărui profesie se poate deduce după aplica militară găsită în mormîntul său, datează din jurul anului 1400.

În mormîntul nr. 3, un bărbat de 40 de ani, fusese înmormîntat cu aceeași scufă cu ruloul format dintr-un șnur gros, cum purta și Vladislav I, precum și Voislav, și o serie de aplice în formă de fleuron; în mormîntul nr. 7 boierul Udobă ne apare îmbrăcat cu un veșmînt asemănător cu cel al lui Vladislav I și cu tînărul din mormîntul nr. 4.

În mormîntul nr. 14 s-au găsit osemintele unui „om matur“ fără un inventar funerar deosebit.

¹³³ O. Iliescu ne-a comunicat această similitudine heraldică între scutul de pe nasturii ctitorului bisericii Sf. Nicolae Domnesc și cel de pe monedele lui Vladislav I.

¹³⁴ Vezi N. Iorga, *O nouă carte despre Curtea de Argeș*, în „B.C.M.I.“, XXXII (1939), p. 141.

¹³⁵ Vezi scrisoarea mitropolitului Hariton din iulie 1378 (*Documente privînd istoria României*, XIII, XIV și XV, B, nr. 21, p. 28): „...avînd trupul bolnav și încercat în chip prea dureros de molima de ciumă care bîntuie acum“.

¹³⁶ Vezi Jean Ebersolt, *Les arts somptuaires de Byzance*, Paris, 1923, p. 5.

¹³⁷ Idem, *ibidem*, p. 40 și 141.

În mormintele din mijlocul bisericii au fost îngropați un bărbat între 30 și 40 de ani (nr. 8), cu costum de aparat, într-un sarcofag din pereți mobili, prinși în tencuială roșie și o femeie (nr. 9) cu bijuterii numeroase, a căror datare merge către sfârșitul secolului al XIV-lea.

Este posibil, având în vedere faptul că defunctului i s-a hărăzit un sarcofag și că în mormîntul soției sale s-au găsit prețioase podoabe, ca persoanele să fie avut un rang deosebit. În lipsă de elementele unei datări mai precise sau vreun alt indiciu, nu putem emite nici o ipoteză în această privință.

În naosul bisericii Sf. Nicolae Domnesc s-au dezvăluit, așadar, fragmente din osemintele a opt bărbați maturi, doi adolescenți și trei femei în 12 morminte.

Dintre aceștia un bărbat avea sarcofag de piatră masiv (nr. 10), altul, sarcofag din tăblii de piatră, așezate într-un cavou (nr. 8), restul sicrie. Aceste sicrie erau așezate în cavouri de bolovani tencuiți (nr. 2 și 6), în cavouri de cărămidă (nr. 7 și 14) sau direct în pământ.

Cavourile mormintelor nr. 8 și probabil nr. 4 se prezentau tencuite cu mortar roșu.

Mormintele nr. 1, 3 și 11 au fost săpate la 1 m adîncime, iar cavourile nr. 2, 6 și 8 la 0,80 m adîncime.

Bărbații din mormintele nr. 4, 7, 10 și probabil 13 aveau galoane distinctiv de cusute pe veșminte, asemănătoare; în mormintele nr. 3, 10 și 11 au existat scufe brodate cu șnururi asemănătoare; în mormintele nr. 7 și 10 centuri asemănătoare.

Bijuteriile mai caracteristice, paftaua (nr. 10), aplica reprezentînd un cavaler (nr. 2), cea reprezentînd o domniță (nr. 9) și colierul cu cobilă și lăntșor (nr. 9), sînt databile ultimul sfert al secolului al XIV-lea.

În afară de cele 12 morminte, V. Drăghiceanu a mai găsit un mic osuar (lingă stilpul sud-est). Așa-numitul „mormîntul închipuit“ (nr. 5) pare să fi conținut o parte din inventarul funerar al mormîntului nr. 4.

Faptul că adîncimea la care sînt săpate mormintele și cavourile este aceeași, că persoanele îngropate în diferite locuri ale naosului purtau elemente de costum asemănătoare, ne îndeamnă să credem că cei îngropați au murit într-o perioadă de timp relativ scurtă. Datarea inventarului funerar găsit în morminte (costume și bijuterii), precum și a pietrelor de mormînt, ne confirmă presupunerea că mormintele găsite de către V. Drăghiceanu au fost săpate în ultimul sfert al secolului al XIV-lea, mai precis începînd din 1375/77 pînă în primii ani ai secolului următor.

Întregul inventar funerar, veșminte și bijuterii, arată — așa cum s-a afirmat — nivelul înalt de trai pentru acea vreme al familiei domnițoare, care beneficia de un sistem politic centralizat.

Bijuteriile provin fie din occident, fie din Balcani, după cum vădesc ornamentele, fie din țară, unde se găseau, de asemenea meșteri orfevri.

Dacă despre piatra de mormînt a voievodului Nicolae Alexandru de la Cîmpulung și despre cea a lui Vladislav I din Curtea de Argeș se poate spune că se încadrează stilistic pe aria artei balcanice a feudalismului timpuriu, piatra lui Voislav prezintă prin sculptura ei, caractere care se găsesc de asemenea în occident. Monumentul presupus al lui

Radu I este apropiat de asemenea de viziunea figurativă occidentală a pietrelor de mormînt.

Piatra de mormînt a lui Mircea cel Bătrîn de la Cozia atestă, oricum, revenirea la climatul stilistic al Balcanilor.

Costumul ne apare, atît la voievodul Nicolae Alexandru, zugrăvit în pronaosul bisericii Sf. Nicolae Domnesc, la Vladislav I, din mormîntul ctitoricesc și portretul votiv de pe peretele vestic al naosului, la Radu I pe presupusa sa piatră de mormînt, la Mircea cel Bătrîn, în portretul din biserica bolniței Cozia și biserica mare a Coziei, și, în sfîrșit, la Mihail I, pe monedele figurative, occidental, așa cum se va menține pînă la jumătatea secolului al XV-lea, judecînd după portretul atribuit lui Vlad Țepeș.

Între începutul secolului al XV-lea și cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea, istoricul bisericii se cufundă în beznă.

Din perechea de cercei, prinsă de un lăntșor, care împodobește racla moaștelor sf. Filofteia ¹³⁸, asemănătoare celor purtați de domnițe în secolul al XVI-lea, după cum putem constata la portretele votive ¹³⁹, deducem, pe de o parte, că aceste moaște se aflau în biserica Sf. Nicolae la începutul secolului al XVI-lea și că voievodul Neagoe Basarab s-a îngrijit și de acest venerabil monument.

În cele două secole următoare, XVII și XVIII, trei „răzmerițe“ încearcă necropola Basarabilor din Argeș.

Prima este incursiunea nejustificată și stabilirea în țară pentru trei luni, în 1611, a oștilor lui Gabor Bathori. Mai multe știri relatează despre jafurile neconținute ale acestor trupe, îndeosebi în orașul Curtea de Argeș, menționînd profanările lor de morminte. Se știe că ei au luat odoarele și plumbul de pe acoperișul mănăstirii Argeș și, desigur, ei au prădat și biserica Sf. Nicolae Domnesc ¹⁴⁰.

O a doua ocupație de pe urma căreia biserica a avut mult de suferit a fost cea a austrieșilor din 1737, apoi a turcilor care îi urmăreau.

¹³⁸ Vezi C.D.A., fig. 14, p. 26.

¹³⁹ Vezi portretele domniței Ruxandra și ale Despinei din Muzeul de Artă al R.S.R.

¹⁴⁰ Matei al Mirelor (*Magazin istoric pentru Dacia*, tomul I, p. 251), menționează : „... și năvălind ca hoții în mănăstirea noastră <Bistrița> furînd toate giuvaierurile cîte le căpătase <mănăstirea> și sfărîmînd mormintele domnilor și stricînd lespezile bisericii; crezînd să afle bogăție de aur, puîndu-și numele de... scormonitori de morminte, s-au întors... Au sfărîmat și mănăstirea de la Argeș, cea foarte scumpă și toate sfintele mănăstiri... „Cronica Cantacuzinească (ibidem, tom IV, p. 304), relatează de asemenea că „... oștile au prădat toată țara și toate monastirile, citu n-au rămas nimic în țară”. Cronica săsească (la V. Montagna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602—1611)* în An. Ac. Române, seria III, tom VI, p. 68) arată că : „Au fost deschise mormintele și cadavrele morților au fost despuiate de aurul, argintul și pietrele prețioase...”. Paul de Alep (*The travels of Macarius...* vol. II, London, 1836, p. 327—328) scrie că „într-o răsvrătire neașteptată a ungarilor în această țară <este vorba de năvălirea din 1611—P.C.> cînd au cuprins mănăstirea și au scos ochii de la toate icoanele din această biserică, ei au aruncat sf. icoană în foc”. Teamă de o astfel de năvală persista și la milocul sec. al XVII-lea, cînd Paul de Alep vizitează Țara Românească. „Corpul sf. Nicodim este ascuns sub pardoseala bisericii <din Tismana—P.C.> de frică să nu-l fure maghiarii”. (Pentru aversiunea calvinistilor împotriva artei figurative, vezi Louis Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, Paris, 1955, tome I, p. 448). Vezi și Emil Lăzărescu, *O icoană puțin cunoscută din secolul al XVI-lea și problema pronaosului bisericii mănăstirii Argeșului*, în „S.C.I.A.”, seria Artă Plastică, tom 14 (1967), nr. 2, p. 196 și 198.

La 12 iulie 1737, un corp de ostași sub comanda generalului Wallis, pătrunde în Țara Românească, ocupă Curtea de Argeș și Cîmpulungul și înaintează spre București. La 5 august, austriecii sînt nevoiți să se retragă în fața turcilor. Curtea de Argeș și Cîmpulungul sînt arse de turcii care urmăreau pe austrieci. La 26 noiembrie 1737 se raportează din Brașov că turcii au ruinat și ars „pină la pămînt” Cîmpulungul și „mai cu seamă” Curtea de Argeș, mărșăluind apoi spre Craiova ¹⁴¹.

O a treia incendiere și jefuire a Curții de Argeș a avut loc în 1788, în timpul războiului ruso-turco-austriac, declarat la 24 august 1787. În 1788 austriacii ocupă Sinaia, Cozia, Tismana, apoi dau lupte la trecătorile Carpaților. În același an mici trupe ocupă și Curtea de Argeș, incendiind și jefuind biserica mănăstirii, cît și biserica Sf. Nicolae Domnesc ¹⁴².

În stadiul actual al cercetărilor, nu putem distinge care au fost ravagiile făcute de invazia din 1611 și cea din 1737.

Oarecari indicii putem deduce din faptul că atunci cînd au fost răscolite mormintele nr. 8 și nr. 9, o serie de fragmente din inventarul funerar al acestora s-au găsit deasupra mormîntului nr. 7, care părea intact. Dar și acesta fusese profanat. Prin urmare, biserica a trecut cel puțin prin două jafuri succesive.

Totodată remarcăm faptul că o serie de fragmente din pietrele funerare distruse au fost păstrate mai departe sub pavajele recente (la mormintele nr. 2, 14 și 4). Deoarece nu se menționează poziția stratigrafică a acestor fragmente față de pavaje nu putem ști cînd au fost distruse pietrele de mormînt respective.

Anul cel mai timpuriu de cînd putem urmări evoluția necropolei argeșene este 1746, cel al vizitei mitropolitului Neofit ¹⁴³. În acest an piatra de mormînt a lui Vladislav I se afla la locul său iar cea pe care o atribuim lui Radu I (care trecea drept „icoana lui Radu Negru Vodă”), se afla deasupra, dislocată din colțul nord-vestic al naosului și desigur, mutilată. Un raport al episcopului Ghenadie, scris după mai bine de un secol de la vizita mitropolitului Neofit, în 1868, arată, nu știm pe ce temei, că „statuia lui Negru Vodă este cioplită de către turci...” dar adaugă că „...în vechime era rădăcată în picioare înăuntru în biserică lîngă stîlpul sau colomna unde astăzi este strana domnească... la picioarele căreia era pusă o stîncă sculptată... în forma și lungimea unui mormînt roman... cu deosebire că și florile și inscripția ce ar fi avut, azi nu se mai cunoaște. Sub această piatră la capul căreia, cum am zis, era pusă efigia pretinsă...” ¹⁴⁴ etc.

¹⁴¹ Raportul nr. 199, la C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austriaci (1733—1739)*, vol. III, București, 1944, p. 301): „Ein heutzurück hommender Expresser referieret, dass die Türken zu Campolongo und besonders Argis alles aus dem Grund und Boden ruiniert und verbrennet, und dass sich alles gegen Crajova hinab gezogen...” Vezi și relația din 1746 a mitropolitului Neofit (*Metropolitul Ungro-Vlahiei* Neofit I... p. 639): <în biserica episcopală> „în altar... a făcut un cuvuciu deasupra mesei... noi însă nu le-am văzut, fiind acum stricate de răzmerițe”

¹⁴² Vezi C.D.A., p. 30 și 36 (inscripțiile de pe clopote). Stricăciunile de la biserica mănăstirii Argeș, la Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeș*, București <f. a.>, p. 53 și 55.

¹⁴³ Vezi nota 88.

¹⁴⁴ Vezi nota 62.

Noi știm că un jaf pustiitor al turcilor avusese loc cu 9 ani înainte de vizita mitropolitului Neofit, în 1737. Oare în această împrejurare să fi fost distrusă piatra „gisantului“ sau la invazia anterioară din 1611?

Oricum, în jurul anului 1750 mitropolitul Neofit desființează piatra de mormint nr. 10, mutînd-o în pronaos precum și mormintele nr. 12 și nr. 4, adunîndu-le oasele în caseta de cărămidă de lîngă mormîntul nr. 11, aflată sub pardoseala pusă la această restaurare¹⁴⁵. Cu același prilej se pare că piatra de mormint a lui Voislav este așezată peste mormîntul nr. 6, iar în mijlocul bisericii, sub cupola „Pantocrator“ par a fi fost păstrate pietrele de mormint nr. 8 și nr. 9, într-un chenar de cărămindă.

În 1774, *Cronica* lui Mihail Cantacuzino menționează că „...în pridvorul bisericii < Sf. Nicolae Domnesc > se află astăzi și statuia lui < Negru Vodă > de piatră, însă sfărîmată“¹⁴⁶. În același loc este menționată în 1845 de către ziarul *Curierul românesc*¹⁴⁷, și în 1846 de către Stanislas Bellanger¹⁴⁸. Dar în 1859 aflăm de la A. Pelimon că „gisantul“ fusese încastrat la exteriorul fostei uși sudice a naosului, zidită prin urmare în acest interval (1846—1859) pentru consolidarea bisericii¹⁴⁹. În 1860¹⁵⁰, 1868¹⁵¹, 1874¹⁵² monumentul este văzut în „fosa de ușă de intrare în biserică“. În intervalul 1874—1886 el a fost desprins din zid, deoarece acesta a fost consolidat cu un contrafort. Gr. Tocilescu scrie în 1887 că „acelu chip de piatră s-ar fi găsit încă de mult în zidul bisericii la vechea intrare“¹⁵³ permițîndu-ne să deducem că data desprinderii lui din zid a fost mai apropiată de anul 1874 decît de 1886. O fotografie de prin 1870 nu arată contrafortul actual¹⁵⁴, așa că presupunem că el a fost ridicat (împreună cu cel de lîngă zidul nordic al bisericii) în 1875 cînd se zidește pridvorul vestic¹⁵⁵ dărimat în 1911. În 1891 „gisantul“ era adus la Muzeul de Antichități de către Gr. Tocilescu¹⁵⁶. Piatra de mormint a lui Vladislav I a rămas în tinda bisericii pînă recent, cînd a fost mutată în apropierea mormîntului căruia i-a aparținut.

¹⁴⁵ J.S., p. 147.

¹⁴⁶ Dionisiu Fotino, *Istoria generală a Daciei* (ed. G. Sion), București, 1859, p. 5.

¹⁴⁷ *Itinerar...*, în „*Curierul românesc*“, XVII (1845), nr. 90, p. 360.

¹⁴⁸ Stanislas Bellanger, *Kéroutza*, tom II, Paris, 1846, p. 430, compilat de M. A. Ubicini, *Provinces d'origine roumaine*, Paris, 1856, p. 202.

¹⁴⁹ Vezi nota 61.

¹⁵⁰ Desen de G. Tattarescu (Muzeul de Artă al R.S. România, secția Stampe, D.R.T. 1), cu mențiunea: „Radu Negru vv. basorelief de mărimea arătată pus în zidul bisericii domnească în orașul Argeș“.

¹⁵¹ Vezi nota 62.

¹⁵² Vezi nota 63.

¹⁵³ Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra citorva mănăstiri...*, București, 1887, p. 13.

¹⁵⁴ V. Drăghiceanu, *Cu privire la biserica Domnească din Curtea de Argeș*, în „B.C.M.I.“, XXIV (1931), fasc. 67, p. 44.

¹⁵⁵ Gr. Cercez, *Restaurarea bisericii domnești*, în *Curtea domnească din Argeș...*, p. 78.

¹⁵⁶ Idem, *ibidem*. Vezi și N. I. Apostolescu, *Pe mormîntul lui Radu Negru la Curtea de Argeș*, în „*Revista pentru istorie, arheologie și filologie*“, XII (1911), partea I, p. 215.

NOUVELLES DONNÉES SUR LA NECROPOLE DES PREMIERS BESSARABES DE CURTEA DE ARGES

RÉSUMÉ

En partant des données et de l'ample matériel fournis par les fouilles archéologiques effectuées par V. Drăghiceanu dans l'église Saint Nicolae Domnesc de Curtea de Argeș, en juillet-septembre 1920, l'auteur se propose, d'abord, de systématiser l'ensemble de ces résultats en confrontant les opinions de l'archéologue avec celles de l'anthropologue Fr. Rainer, ainsi qu'avec d'autres témoignages contemporains, et, ensuite, d'essayer une nouvelle datation de l'inventaire funéraire, en même temps qu'une nouvelle identification de certains personnages ayant leur sépulture dans cette église. Le stade actuel des recherches sur la culture matérielle et la vie spirituelle de la société féodale valaque a permis une étude comparative plus détaillée et une datation plus rigoureuse des pierres funéraires, des bijoux, des costumes, qui ont été localisés avec précision, ce qui donné la possibilité d'établir la disposition originnaire des tombes endommagées par une longue série de profanations et de désordres successifs.

On a pu préciser ainsi que la tombe du fondateur, au dessus de laquelle existait une pierre funéraire massive, évoquant les „stećak“ de Bosnie et de Herzégovine, appartenait à Vladislav I et que „Voislav“, le fils âgé de 16 ans du voïvode Nicolae-Alexandru (frère de Vladislav I), a été le troisième personnage inhumé dans l'église.

On a également attribué, avec quelque probabilité, le „gisant“ figurant un chevalier — représentation rarement rencontrée dans la sculpture funéraire roumaine — à Radu I, l'autre frère de Vladislav I, dont l'engouement pour la mode occidentale est un fait bien établi.

Enfin, on a pu préciser que les douze tombes des descendants de Bessarabe, fondateur de la dynastie, ont été pratiquées dans un délai de temps assez bref, s'étendant sur le dernier quart du XIVe siècle et les premières années du siècle suivant.

SATELE MEDIEVALE DIN JUDEȚUL ARGEȘ PÎNĂ LA ANUL 1500. ÎNCERCĂRI DE GEOGRAFIE ISTORICĂ

N. CONSTANTINESCU

O privire asupra întinderii actuale a județului Argeș — relevă de la început o constatare de adîncă semnificație socială și economică : mijlocul, partea de nord și de vest a județului sînt dens populate, pe cînd zona de sud, și cu deosebire de sud-est, prezintă așezări rare ; prima arie habitativă corespunde unui relief muntos și colinar, cea de a doua așa-numitei Cîmpii înalte a Piteștilor. Această disproporționalitate nu este o caracteristică a epocii în care trăim căci, raportată istoric, o constatăm și cu multe veacuri în urmă — respectiv, dacă încercăm o cartare a vechilor sate atestate documentar pînă la anul 1500 (precizăm aici că preocupările noastre în domeniul arheologiei se opresc deocamdată la finele secolului al XV-lea). Bineînțeles, nu ne îngăduim acum să întreprindem o analiză exhaustivă asupra acestui important aspect istoric și geografic, care comportă un vast cîmp de investigație ; ceea ce ne propunem pentru moment este de a înfățișa, pe baza unor izvoare, repartiția geografică a unor vechi sate medievale din județul Argeș — sperînd că în viitor unele din ele vor putea intra în orbita cercetării arheologice. De asemenea, se cuvine să punem în gardă pe cititor: 1) sursele documentare cu care operăm nu trebuie absolutizate ca valoare informativă ; adesea ele sînt incomplete, uneori echivoce sau de-a dreptul sărace în informații, iar multe acte ne lipsesc (pentru perioade întregi) ; dacă adăugăm și faptul că știrile se referă doar la 59 de sate existente în județ între anii 1350 și 1500 (echivalînd deci cu circa 1/10 din numărul total de 611 sate existente pînă la actuala arondare — 578 în prezent), vom înțelege mai bine de ce este necesară o elementară prudență cînd înscrinem datele în domeniul statisticii; 2) în sfîrșit, nu trebuie să scăpăm din vedere — tocmai pentru a respecta adevărul istoric — că actuala configurație și întindere a județului Argeș nu este desigur totuna cu aceea din Evul mediu (e drept, nu știm mare lucru asupra întinderii județului medieval

al „Arghișului“¹; în zona de nord-est, Argeșul de azi preia o parte bună din fostul județ al Muscelului și mai ales din puțin cunoscutul județ al Pădureților², iar la sud — din județele Teleorman și Vlașca (mănăstirea Glavacioc, de pildă, se situa în *vechiul* județ Vlașca) etc.

1. Izvoarele și menționarea satelor

Principalele surse documentare sînt pentru noi actele de cancelarie domnești, păstrate în originale slavone, în copii după ele, traduceri, rezumate etc. În această ultimă privință nu putem decît regreta faptul că satul cel mai vechi din secolul al XIV-lea (din întreaga Țară Românească), *Bădești*, este menționat mult mai tirziu și anume în transumptul din hrisovul lui Gavrilă Movilă, datat 13 noiembrie 1618 — mențione care a fost chiar contestată ca autenticitate³.

În mod obișnuit, sistemul folosit în epoca medievală de a numi și indica satele era destul de lapidar și de aceea poate da naștere azi la numeroase confuzii (mai ales în domeniul omonimiei). Se indica doar denumirea așezării și partea din așezare care făcea obiectul emisiunii documentare (întreagă, jumătate, a patra parte ș.a.m.d.) — ca în aceste exemple: „să le fie jumătate din Lănjești din Arghiș și Aninoasa de Sus și Raugul și Balotești și Găureane“ (1437); „să-i fie satele anume: Corbii toți, pe Arghiș în jos Corbii de Piatră toți și ocina de la Micești și cu vaduri de moară și jumătate din Malureni“ (1456)⁴. Adesea însă, în acte, se întrebuinta un sistem de referință topo-geografic, în funcție de o apă pe al cărei mal se situa așezarea sau de o altă așezare învecinată. Astfel, se pot cita: *Cieștii de la Codmeana* (situați adică pe apa Cotmenei), *Mușătești pe apa Vilsanei*, *Ohaba pe Argeșel* — și *Uieștii de la Bațcov*

¹ Prima mențiune documentară a județului este tocmai aceea care privește satul „Lănjești din Arghiș“ (cf. Anexa, lista nr. 1/15) — în *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I, (1247—1500), Ed. Academiei, 1966 (volum întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc), doc. nr. 86, p. 150—151 (volum citat în continuare: DRH, B-I). Aici vom folosi și următoarele lucrări: DIR, B = *Documenta privind istoria României, B. Țara Românească*, veacurile XVI (vol. I—VI) și XVII (vol. I—IV), Ed. Academiei, 1951—1954 (ultimul volum se oprește la anul 1625); DIR, B, veacurile XIII—XVI, Indicele numelor de locuri (întocmit de I. Donat și colab.), Ed. Academiei, 1956; RTR, I = I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV și XVI...*, vol. I, (1413—1508), București, 1905; 1835/PROM/ = Const. C. Giurescu, *Principalele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, Ed. Științifică, 1957 (din care extragem numărul de gospodării existente în satele recensate în anul amintit, cf. Anexa, listele nr. 1—3, coloana 3). Au fost subliniate satele menționate între 1350 și 1450.

² Cf. Anexa, lista nr. 5, 48/3. Despre acest județ, care se întindea între Argeș și Muscel, cf. Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea II, ed. a III-ea, București, 1940, p. 398—399. Mănăstirea Valea, de pildă, se afla în „județul Muscel și Pădureț“ (DIR, B, XVII—IV, nr. 286, p. 270, doc. din 8 mai 1623).

³ Vezi, în sprijinul autenticității, DRH, B-I, p. 11—12, note. Împotriva, cf. Dimitrie Onciul, *Anul morții Marelui Basarab voievod*, în BCMI, X—XVI, 1917—1923, București, 1923, p. 104 și nota 1.

⁴ DRH, B-I, nr. 86, p. 150—151; nr. 113, p. 196—197.

(deci de lingă satul Bascov), *Bogdăneștii de la Codmeana*⁵, *Iașii de la Curteani*, etc. Mai adăugăm aici că satul *Vețichești* este lesne localizabil, deoarece prima lui mențiune documentară îl arată situat „mai sus de *Topoloveni*“. În sfârșit, identificarea unor sate este posibilă datorită unor informații documentare plasate cronologic după prima mențiune și anume în privința hotarelor; astfel despre satul dispărut *Cringarii* (în sudul județului) știm că se aflau în hotar cu Mălinești (și acesta dispărut) și cu *Vișana* (Vișina de azi, în jud. Dimbovița).

2. Toponimia rurală medievală

În bună parte, satele medievale din județul Argeș poartă numiri derivate de la nume de persoane, deci sînt topice cu originea în antroponomie (Călinești, Mușătești, Micești, Balotești, Stroiești, Bădești etc.) — considerîndu-se nu atât faptul că ele își trag originea dintr-un strămoș comun (fundatorul satului)⁶, cît mai ales acela că topicele cu *nume la plural* ar putea ilustra organizarea socială pe bază de obște a așezării⁷. Un exemplu de așezare care poartă nu numele strămoșului ci al unui stăpînitor feudal (care, probabil, nu locuia acolo) ni-l oferă fostul sat *Stăncești* din aria orașului Pitești. Prima mențiune documentară din care putem desprinde existența satului datează din anul 1388 și se referă la „*hotarul lui Stance Vranin*“ (din sinul căruia o vie este întărită de Mircea cel Bătrîn mănăstirii sale de la Cozia) — dar ulterior, în 1424, se menționează pentru prima dată satul *Stăncești* (întărit mănăstirii Cotmeana, metoh al Coziei)⁸.

Alături de aceste topice plurale, cu sufix în *-ești*, sînt de remarcat altele la care sufixul sună (i) *-ani* sau *-eni* (Curteani, Merișani, Cîrstiani, Izvorani, Alboteani, Tîrseni etc.) — așadar, sufixe patronimice care, aparent numai, ar putea indica de unde vin oamenii aceor sate (Merișanii — de la un ipotetic *Meriș*, Curteanii — de la o *Curte*, Izvoranii — de la *Izvor*, *Izvorul* etc.)⁹. Desigur, nomenclatura satelor medievale argeșene îmbracă și alte aspecte — dacă o raportăm la *masa* mențiunilor documentare medievale (inclusiv deci din secolele XIV-XVIII); un alt fapt iese totuși în evidență și tocmai de aceea îl putem considera semnificativ: numirile de sate medievale din județul Argeș îmbracă forme locale, autohtone (lipsește de pildă formele derivate din numirile de popoare alogene) — deși trecute uneori prin filiera slavă sau slavizată, ca în

⁵ În cazul acestui sat poate fi luat în considerare și primul sistem de referință (întrucît satul se situa pe apa Cotmenei) dar și pe cel de-al doilea. Astfel, documente ulterioare primei mențiuni din 1494, vorbesc de *Bogdăneștii de lingă Cotmeana* (hrisov de la Neagoe Basarab pentru mănăstirea Bistrița, datat 10 aprilie 1520 — DIR, B, XVI—I, nr. 155, p. 156). De notat că numele satului suferă avatururi (în 1523—25 apare denumirea „*Vulturești*“, iar la 30 mai 1545, într-o poruncă de la Mircea Ciobanul, se arată: „să le fie /călugărilor, n.n./ satul Vilturești, care se chiamă Bogdănei, care este pe riul Cotmenei“ — *ibidem*, I, nr. 177, p. 174, II, nr. 323, p. 278).

⁶ Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Ed. Academiei, 1963, p. 154—155.

⁷ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orinduirea feudală*. Ed. Academiei, 1964, p. 27.

⁸ DRH, B-I, nr. 9, p. 25—27; nr. 50, p. 110—111. Boierul stăpînea și o ocină la Balta Bistreț, la apus de Jiu — numită și ea *Stanciștor*, *Stăncișor*, devenită apoi prin apropiere de sunete Sălcișor, Sălcișoara (*ibidem*, nr. 8, p. 23—24).

⁹ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 159.

exemplele : Izvorani, Topoloveni — care s-ar putea traduce cu *Plopeni*, căci *topol(a)* = specie de plop (*Populus alba*) și Glavacioc, de la sl. *glava* = cap, deci topicul s-ar putea traduce *Pisculeț* (vechiul lat. *picculeus*)¹⁰.

3. Vechimea satelor

Listele de sate pe care le-am alcătuit (cf. *Anexa*, harta, fig. 1 și diagrama mențiunilor documentare, fig. 2), scot în evidență că majoritatea mențiunilor documentare se plasează cronologic după anul 1425. E limpede însă că o mențiune târzie a unui sat nu înseamnă că așezarea respectivă datează și ea cu începuturile într-o epocă târzie. În alte cuvinte, prima mențiune documentară trebuie interpretată drept un relativ *terminus ante quem* pentru epoca de înființare a satelor medievale din județul Argeș (lucru valabil de fapt oriunde). Mai mult, analizându-se datele informaționale existente în documentele de după anul 1500 — constatăm că ele cuprind adesea și referiri la stările de lucruri dinainte de acest an și de aceea, în listele noastre am introdus două sub-grupe de sate care datează din veacurile XIV-XV dar care nu sînt menționate decît în veacul al XVI-lea. Cîteva exemplificări se impun, spre a înțelege mai bine realitatea istorică.

Dintr-un hrisov de la Vlad Vintilă voievod, datat 29 decembrie 1532, rezultă că satele Berivocști, Drăgăneștii de la Slănic (deci și *Slănicul*, cf. *supra*) fuseseră ale boierului Pătru postelnic — cităm : „încă din zilele lui Vlad voievod Călugărul” (1482—1495) ; de asemenea, în 1544, iulie 7, stă scris într-un act, Stroeștii din nordul județului au fost hotărnicii încă „din zilele lui Mircea voievod cel Bătrîn și din zilele răposatului Basarab voievod” (Neagoe, n.n.)¹¹. Un caz particular îl prezintă Purcărenii de azi ; prima mențiune a satului are loc în domnia lui Vlad Călugărul, deci spre finele secolului al XV-lea — și anume într-o microzonă în care existau și alte vechi așezări ca Miceștii (1456) și Tîrsenii (1497). În secolul al XVI-lea, Purcărenii aparțineau unor virfuri feudale (diverși boieri și mănăstirea Vieroș)¹², iar la 1600, cum rezultă dintr-un document de la vicevoievodul Nicolae Pătrașcu, satul se chema „*Purcărenii de Sus, ce se chiamă Părășăști*”¹³ — denumirea din urmă pîrîndu-ni-se interesantă, întrucît „*părășiste*” ar putea să însemne că în viața satului intervenise cîndva o perioadă de pustiere vremelnică¹⁴. În pofida acestor informații — o alta, din 1629, în domnia lui Alexandru Iliăș, arată că satul exista și sub Mircea cel Bătrîn deoarece *rumâni* din Purcăreni fuseseră incre-

¹⁰ *Ibidem*, p. 20, 39, 95—96.

¹¹ DIR, B, XVI—II, nr. 20, p. 115 ; nr. 322, p. 314—315.

¹² „Pricina lui Dan pușcarul” din vremea lui Vlad Călugărul încă se mai judeca la 1510—12 (DIR, B, XVI—I, nr. 52, p. 56). În 1571 stăpînea aici Codrea logofătul din Bratia (*ibidem*, IV, nr. 23, p. 22—23 ș.a.). dar curînd jupînița Anca a logofătului face danii din sat mănăstirii Vieroș (*ibidem*, nr. 241, p. 240—41, doc. din 17 august 1576), pentru ca Alexandru Mircea voievod să întărească satul, în 1577, lui Ivașco mare vornic (alături de Purcăreni, în aceeași situație se aflau : Vițicheștii, Goleștii, Vieroșul, Dobroeștii, Slănicul, Mărăcinenii, Izvoranii ș.a. — deci un întins domeniu feudal), *ibidem*, nr. 250, p. 250—51).

¹³ DIR, B, XVI—VI, nr. 377, p. 367 (doc. din 14 ianuarie 1600, orig. slav).

¹⁴ Un topic *Părășiste* se află menționat în zona satului vilcean Cacova (azi Piscul Mare) — cf. DIR, B, XVII—III, nr. 285, p. 318 (doc. din 12 februarie 1619), iar un altul. *Părășita*, în aria fostului sat Turcinești din Mehedinți (lingă Ripa), menționat la începutul secolului al XV-lea (*ibidem*, XVI—III, nr. 193, p. 160, doc. din 1562).

LEGENDA

○ 1

○ 2 SATE EXISTENTE

△ 3

● 4

● 5 SATE DISPARUTE

▲ 6

0 10 Km

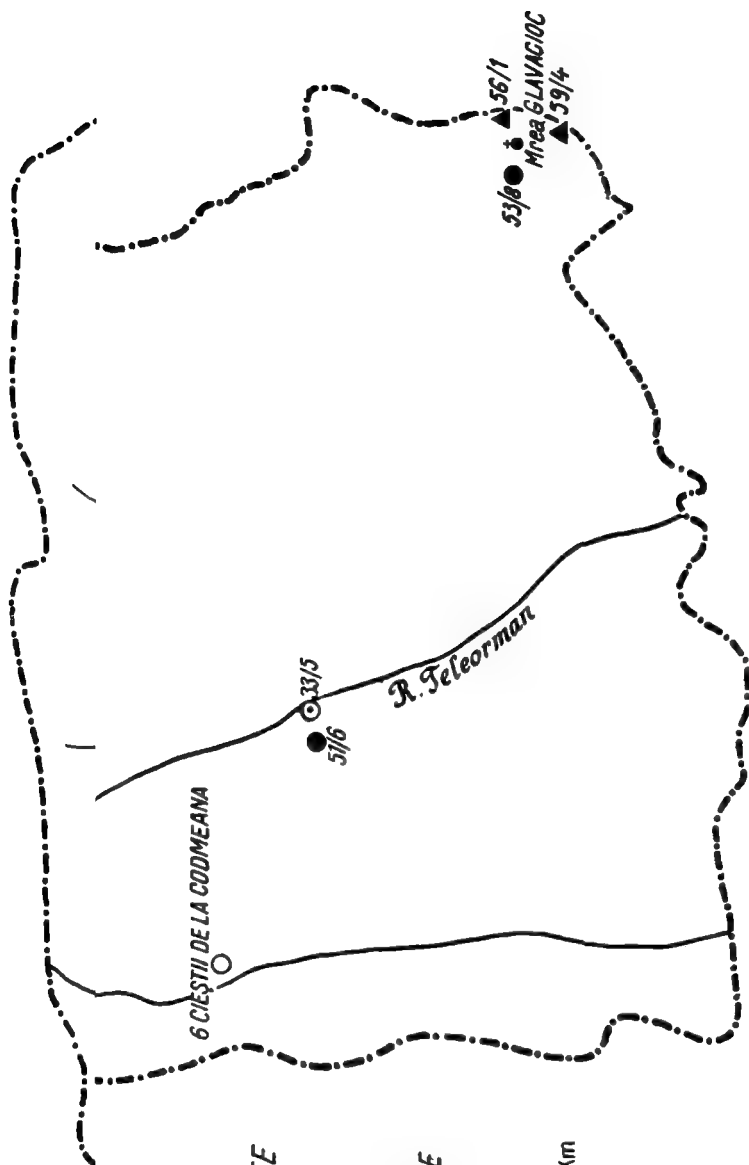

Fig. 1 Harta răspândirii satelor din jud. Argeş pînă la anul 1500 ..

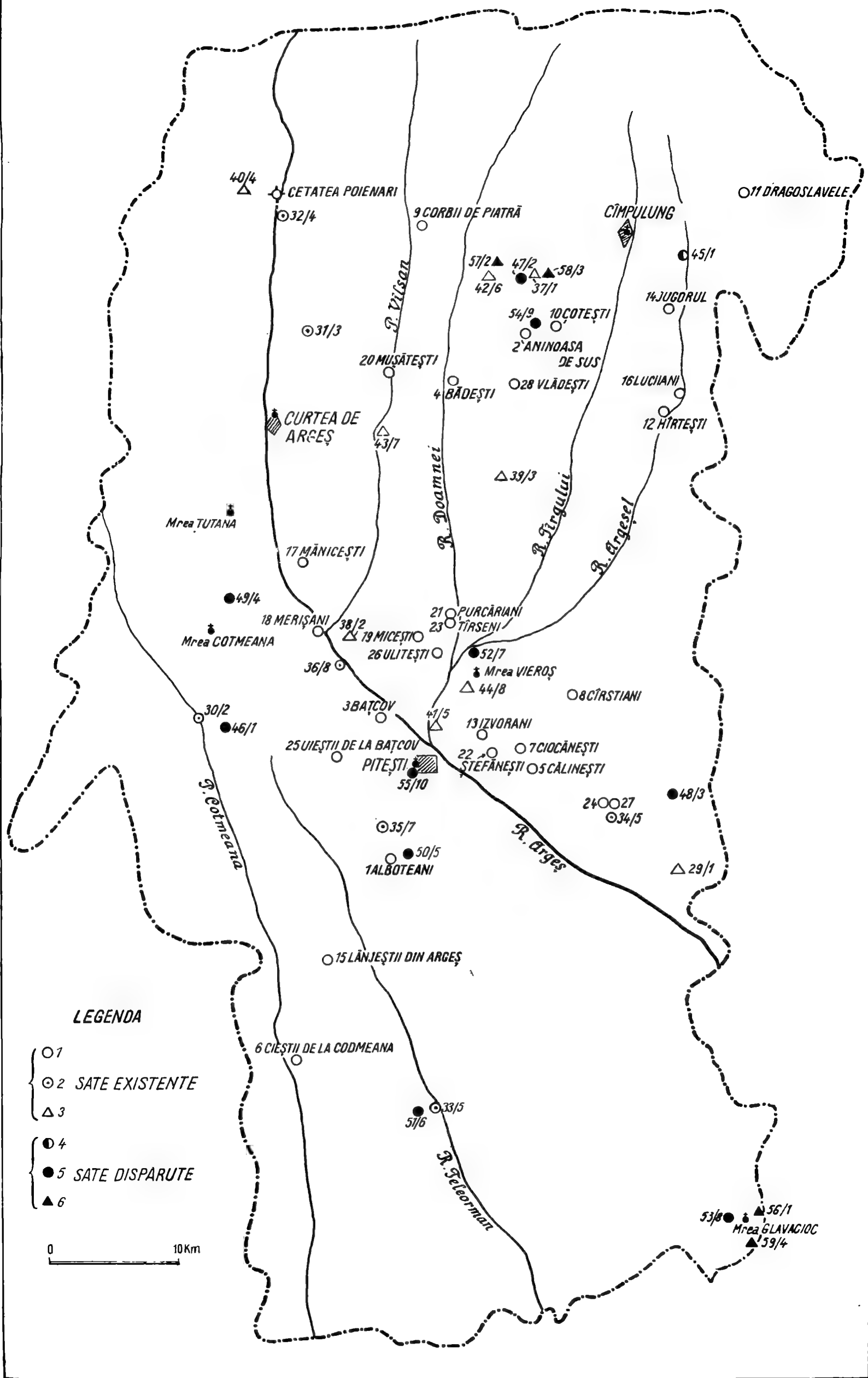

Fig. 1 Harta răspîndirii satelor din județul Argeș pînă la anul 1500 ..

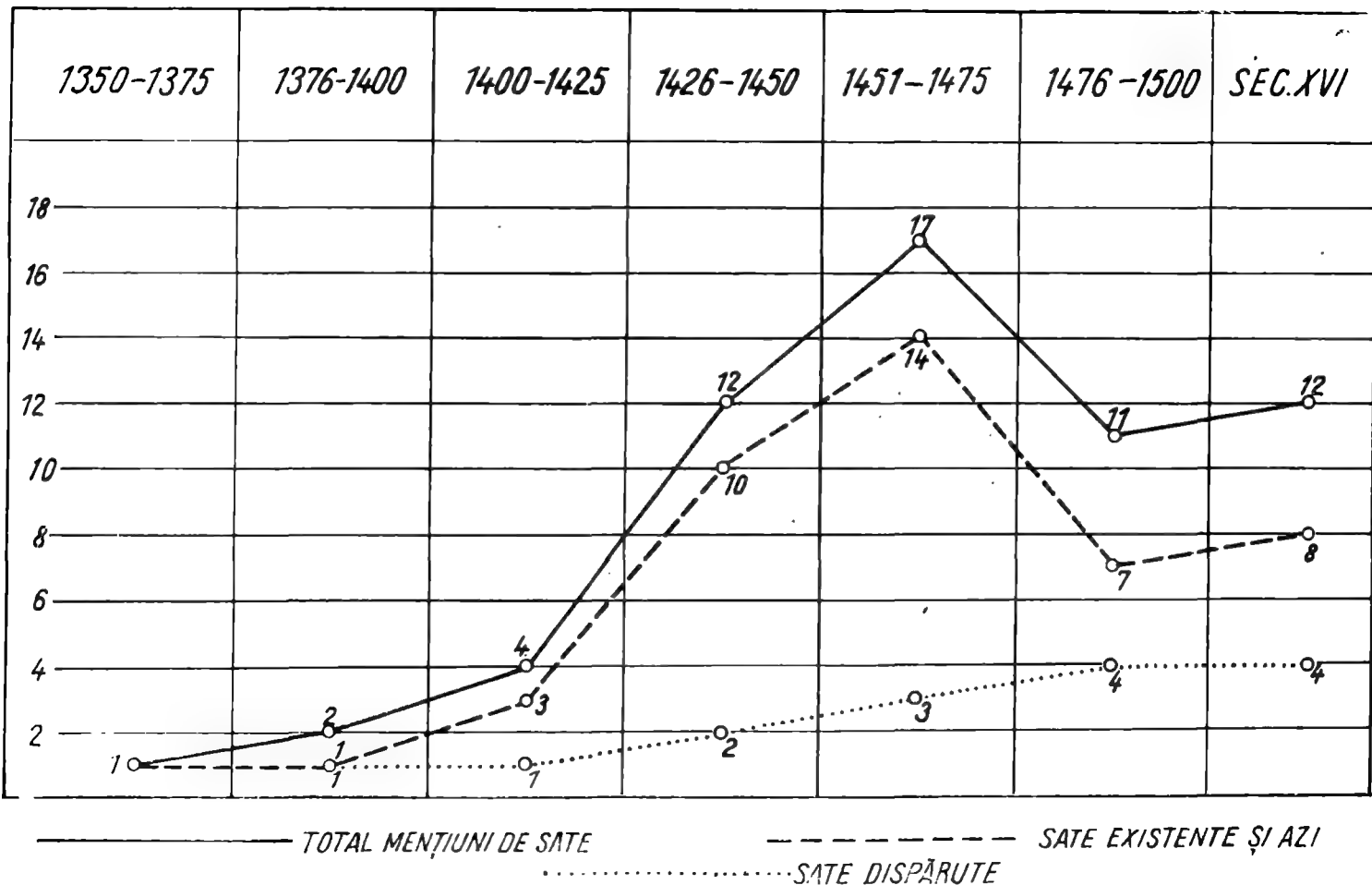

Fig. 2 ... Aceleași sațe din jud. Argeș (prime mențiuni)

dințați mănăstirilor Cozia și Cotmeana la 1388 ! Una din două : ori informația respectivă ¹⁵ este exactă și atunci Purcărenilor li se conferă o vechime nebănuită altfel, ori avem de-a face, pur și simplu, cu o încercare de mistificare — vigilența divanului din 1629 fiind adormită de călugări, știut fiind că nu de puține ori în afirmarea unor drepturi de stăpânire se invocau fapte petrecute anterior, dar ele nefiind acoperite de „cărți“ ci numai de mărturii ad-hoc (jurători tocmiți, etc.). E lesne de înțeles că numai o verificare arheologică, la fața locului, poate elucidă în întregime problema vechimii Purcărenilor.

Dar poate în cea mai stranie situație se află satul Hirtești ; dacă luăm în considerare doar documentele scrise (prima mențiune — Hirtești pe Argeșel, 1475), faptul că satul fusese închinat mănăstirii athonite Cutlumuz ¹⁶ și mai ales indicarea hotarelor (vecini : Gemenea, Boteni, Luciani, Drăghici, Mihăești și Bătiești) ¹⁷ — o clipă nu ne mai îndoiim că este vorba de așezarea de azi Hirtești, pe Argeșel. Și totuși, o așezare omonimă — Hirtești (Hărătești, Hertești) —, azi tot Hirtești, uneori și Hirtești (harta A. C. R. 1929), ne întâmpină pe aceste meleaguri — dar nu pe Argeșel ci pe Riul Tîrgului, fiind un cătun al satului Țițești. Prima mențiune documentară a acestor din urmă Hirtești datează dintr-o epocă tîrzie și anume din 1619, într-un document bănuît ca fals (de aici aflăm totuși că numele satului nu are nimic comun cu *hirtia*, ci cu un anume *Hărtea*, poate Hătrea — „hitru“) ¹⁸. Pînă aici nimic deosebit, deoarece se cunosc destule dublete și triplete toponimice — *Corbii* pe Argeș, *Corbii* de Piatră, *Golești* (în trei locuri diferite : unul în com. Topoloveni, cf. lista nr. 2, 34/6, al doilea Schitu Golești, menționat înția oară în 1537, iar al treilea — Goleștii Vulparului, azi Goleștii Vulpași, situați pe Bratia, în com. Bălilești, cf. lista nr. 3, 39/3) etc. Totuși, în legătură cu Hirteștii de pe Riul Tîrgului, intervin cîteva date informative care scot satul nu numai din anonimat, dar îl așează la loc de frunte : aici se păstrează unicul monument de arhitectură religioasă din Țara Românească conceput și realizat în *plan simplu de cruce greacă înscrisă*, înrudit deci cu celebra Biserică domnească din Curtea de Argeș, — monumentul din Hirtești datînd, judecînd după frumoasa pisanie păstrată, din anul 7040 (1531/32), iar în cimitirul din jurul biserici fiind găsită o monedă emisă de voievodul Vladislav II (1447—1452) ¹⁹. Iată de ce ni se pare ciudat că un sat atît de vechi și cu o biserică ctitorită de fiii lui Badea Cotescul — acela care a stat în fruntea martorilor la hotărîcinia celorlalte Hirtești ²⁰ — a

¹⁵ Cf. Arh. St. Buc., M-reia Cozia-Cotmeana, Pachet 50, nr. 2—3. Satul Purcăreni este întărit mănăstirii Cotmeana de Constantin Brîncoveanu, în 20 aprilie 1702 (*ibidem*, Pachet 2, nr. 4).

¹⁶ DRH, B-I, nr. 151, p. 250—253 ; nr. 214, p. 342—344 (doc. din 1489).

¹⁷ Vezi, porunca lui Neagoe Basarab din 1512—13 în DIR, B, XVI—I, nr. 79, p. 81 ; un act asemănător *ibidem*, II, nr. 98, p. 98—99 (doc. din 1531).

¹⁸ DIR, B, XVII—III, Indoielnice, nr. 3 (p. 627—628). O mențiune certă însă datează din 3 septembrie 1623 — un întins hrisov semnat de Radu Mihnea voievod pentru mănăstirea Valea (*ibidem*, IV, nr. 327, p. 311) : satele „anume : Hărteștii toți și Rădeștii toți și jumătate din Mărgineni și Țițeștii toți“.

¹⁹ Vezi mai nou, Emil I. Lăzărescu, *Observații asupra bisericii din Hirtești* în SCIA, 2, 1962, p. 386—397 (corectează finalul pisaniei, semnaleză moneda amintită, redată și într-un desen, fig. 1, admite data de construcție 1531—32, indică bibliografia principală). Prof. Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, 1959, p. 201—204, înclină însă să dateze biserica în perioada 1361—1380.

²⁰ DIR, B, XVI—I, II, 1. c. (v. nota 17).

rămas în umbra documentelor. Să fi fost cîndva ambele sate în același trup de moșie? Greu de afirmat răspicat. Cert este că în Hîrtești cu biserica amintită exista în secolul al XVII-lea și o curte, cu case de piatră, cum ne informează un act din a doua parte a veacului²¹.

În sfîrșit, chiar documentele din secolul al XV-lea permit unele clarificări asupra vechimii satelor. A patra parte din Alboteani și două din Huhurez sînt schimbate de boierii Lumota și Cernat cu mănăstirea Tutana (1497); actul respectiv este de fapt o reconfirmare a schimbului care a avut loc anterior, și anume în domnia lui Basarab cel Tânăr (Țepeluș), deci pînă la anul 1482²². Și Cîrstianii sînt oricum mai vechi decît prima mențiune din 1498, deoarece în hrisovul lui Radu cel Mare se precizează că mănăstirea Rîncăciiov primește drept despăgubire „în Cîrstiani, partea lui Cîrstian și partea lui Albul. Pentru că Albul a ucis pe fratele său Cîrstian, astfel Cîrstian a murit, iar satele sfintei mănăstiri, ele au plătit trei dușegubine. De aceea, părintele domniei mele Vlad voievod (Călugărul, n.n.), el a dat sfintei mănăstiri partea lui Cîrstian și partea lui Albul”²³. Exemplele se pot înmulți.

Din toate cele de mai sus se poate așa dar conchide că vechimea satelor nu trebuie judecată după anul primei mențiuni documentare, acesta fiind un relativ punct de reper cronologic și că adesea precizările de vechime se limpezesc în chiar contextul documentar dat.

4. Satele dispărute

Un număr de 15 sate n-au putut rezista vicisitudinilor veacurilor scurse și de aceea peste ele s-a așternut țărîna uitării — amintirea lor fiind prezentă doar în puținele documente păstrate.

Problema disparițiilor de sate este spinoasă și complexă; să nu uităm că dispariția poate fi temporară aparentă — întrucît un sat își putea schimba numele vechi și să adopte unul nou (vezi Bogdănești de la Codmeana — Vulturești, Vilturi etc.). De asemenea, datorită aceleiași omonimii, se poate să considerăm un sat dispărut, cînd de fapt el viețuiește și azi (de pildă, satul dispărut *Dobroești din județul Pădureților*, numit uneori și Dobrești, s-ar putea lesne confunda cu Dobrești de azi, pe Piriul Grecilor, și ei menționați încă din secolul al XVI-lea)²⁴. Foarte probabil, satele de azi din jurul Piteștilor vor fi cîndva efectiv înglobate în aria orașului propriu-zis și vor „dispare” (rămînînd ca „ulițe”, cartiere, mahalale — cum s-a întîmplat cu satul Grozăvești din București). În acest fel, identificarea în teren a așezărilor dispărute trebuie întreprinsă nu numai pe planul documentar al izvoarelor scrise, ci și la fața locului, prin investigații asupra toponimiei locale, tradițiilor etc.

²¹ În 1670, aprilie 22, Despa, soția lui Iane vistierul, închină satul Hîrtești „cu casele de piatră, cu biserica de piatră” lui Șerban Cantacuzino (Arh. St. Buc., M-rea Valea, IV/8—9, ap. N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966, p. 189).

²² DRH, B-I, nr. 274, p. 447.

²³ *Ibidem*, nr. 285, p. 465.

²⁴ Iată însă că se procedează și contrar: într-un act de la Neagoe Basarab, datat 26 noiembrie 1520, i se întăresc unui anume Baldovin pîrcălab ocine în preajma Albotei — cum și „în Glămboc, stupina Stoicii din Dobrești” (DIR, B, XVI—I, nr. 165, p. 166). *Glămbocul* este localizat lîngă *Glîmbocelul* de azi, dar dat ca sat dispărut, ceea ce este desigur discutabil (cf. DIR, veacurile XIII—XVI, Indice, p. 61). Să se rețină că mai la sud există și *Glîmbocata*.

Numărul de sate existente în secolele XIV-XV și apoi dispărute este destul de ridicat : el reprezintă circa 25% din totalul mențiunilor — așadar revine un sat dispărut la alte trei care își continuă existența. Despre o singură așezare putem afirma că dispăre chiar în veacul în care este amintită — *Ohaba pe Argeșel* (1401—1406). Interesant este că topicul poartă chiar numele termenului juridic care înseamnă *drept de imunitate* (*ohabă*) — astfel de așezări fiind cunoscute cu acest nume și în alte părți ale Țării Românești²⁵, dar și mai interesant este că fostul sat se situa probabil în punctul numit azi *Hobaia* din vatra satului Sulsănești (com. Mioarele), evident apropiată fonetic de *Ohaba*²⁶.

Sint de remarcat câteva zone de „eroziune” (Aninoasa-Berivoești, zona de la vest de Pitești și mai ales zona sudică, din jurul fostei mănăstiri Glavacioc, unde dispar nu mai puțin de trei sate — fig. 1). În schimb, în jurul fostului oraș de scaun — Curtea de Argeș — nu se află nici un sat dispărut și faptul trebuie corelat cu însăși prezența Loviștei învecinate, unde iarăși nu aflăm nici un sat dispărut. (Aici, Areful, Hăreful medieval, este de altfel singurul sat din listele noastre care nu a fost aservit, era deci liber și se întemeia pe o obște liberă)²⁷.

Firește, este dificil să ne pronunțăm asupra cauzelor reale care au dus la dispariția satelor în județul Argeș — ele fiind diferite de la caz la caz. Cu toate acestea, nu e greu de bănuț că fenomenul de pustiire în lumea rurală medievală ține de manifestarea structurilor sistemului feudal și în consecință vor trebui distinse cauze sociale, economice și politice. Documentele ilustrează pregnant lupta țăranimii împotriva exploatarei feudale²⁸ — fuga de pe moșie, părăsirea în masă a satelor, fiind tocmai aspecte ale acestei opoziții. În nu scăpăm din vedere și dese războaie, incursiuni de pradă ș.a. abătute asupra satelor și orașelor, soldate de regulă cu incendii și distrugerii masive.

În încheiere, doar un indemn : satul medieval argeșan ar merita să intre și pe făgașul cercetării arheologice, presupunând că un prim reperoriu de obiective este deja fixat geografic în harta noastră și în listele de sate. Trecind la lucru, în teren, vom înțelege poate mai bine cită dreptate avea învățatul Dimitrie Cantemir : „mapa (harta, n.n.) altă nu iaste fără numai istoric în șiruri însămnată, care decit istoria în slove spusă, mai chiar și mai aievea arată părțile locului și ținuturile țărai”²⁹.

²⁵ Vezi asupra acestei probleme, P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească*, p. 76—77.

²⁶ Localizarea o facem la sugestia lui D. V. Rosetti, care a descoperit în Hobaia urme de locuire datînd din secolele XIV—XV (ii mulțumim și aici pentru informațiile oferite).

²⁷ Cf. cartea lui Mircea Ciobanul din 8 aprilie 1546 : „Harișanilor cîți sînt judeci, ca să le fie Hăreșul tot, cu tot hotarul pre bătrănilor hotară... Iar după aceia, oameni ce zic mai sus, Arășani, au venit înaintea domniei mele dă ni s-au jăluit ; și au scos cartea răposatului Laută /sic !/ Băsărab voevod și o am citit” (DIR, B, XVI, II, nr. 348, p. 336). *Judeci* = „mici proprietari în devălmășie”, oameni liberi evident — cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 39. La 24 februarie 1613, Costeștii din Vilcea erau aserviți în întregime : „să fie tot satul rumâni, să nu zică vreunul că iaste judec” (DIR, B, XVII—II, nr. 151, p. 157 — citat și de P. P. Panaitescu, *op. cit.*).

²⁸ Cf. în această revistă, C. Dumitrescu, Fl. Dumitrescu, *Lupta țăranimii împotriva exploatarei feudale în județele Argeș și Vilcea, în sec. al XVI-lea și al XVII-lea*, I, 1968, p. 139 și urm.

²⁹ *Hronicul vechimii a Romano-moldo-vlahilor*, ed. Gr. G. Tocilescu, 1901, p. 473.

Anexa

SATELE DIN JUDEȚUL ARGEȘ PÎNĂ LA ANUL 1500

(Pe baza mențiunilor documentare)

A. Numiri de sate păstrate pînă azi

Lista nr. 1. Sate medievale existente și azi cu vechea denumire

Nr. crt.	Denumirea și localizarea satului	Mențiuni documentare	
		Prima (DRH, B-I)	1835 (PROM)
0	1	2	3
1	Alboteani (Albota)	274/1497	—
2	Aninoasa de Sus (Aninoasa)	86/1437	52
3	Bațcov (Bascov, în or. Pitești)	58/1428	—
4	Bădești (com. Pietroșani)	2/1351—52	75
5	Calinești (Călinești)	9/1388	175
6	Cieștii de la Codmeana (Ciești, com. Lunca Corbului)	105/1451	—
7	Ciocănești (com. Călinești)	49/1421	—
8	Cîrstiliani /Cîrstianești ?/ (Cîrstieni, com. Călinești)	{ 108/1452 ? 285/1498	—
9	Corbii de Piatră (Corbi)	113/1456	—
10	Cotești (com. Godeni)	108/1452	—
11	Dragoslavele	{ RTR, I, 89/1451—56 183/1482—85	87
12	Hîrtești /Hîrtești pe Argeșel/ (Hîrtiești)	151/1475—76	—
13	Izvorani (com. Ștefănești)	241/1493	—
14	Jugurul (Jugur, com. Poenari Muscel)	108/1452	82
15	Lănjești din Arghiș (Lăngești, com. Lunca Corbului)	86/1437	—
16	Lucilani (Lucieni, com. Hîrtiești)	85/1437	—
17	Mănicești (com. Băiculești)	58/1428	55
18	Merșani	58/1428	44
19	Micești	113/1456	72
20	Mușătești /— de pe apa Vîlsanei/	148/1475	—
21	Purcăriani (Purcăreni, com. Micești)	208/1487—94	70
22	Ștefănești (în or. Pitești)	108/1452	—
23	Tîrseni (în Purcăreni, com. Micești)	247/1497	—
24	Topoloveni	49/1421	112
25	Uieștii de la Bațcov (Uiasca, com. Bascov)	105/1451	—
26	Ulitești (Uliteasca, în Ciumești, azi Argeșelul, com. Mărăcineni)	178/1481	—
27	Vețichești mai sus de Topoloveni (Vițichești, cătun în Topoloveni)	49/1421	59
28	Vlădești (Vlădești)	87/1437	127

TOTAL PENTRU ȚARA ROMÂNEASCĂ (Lista nr. 1) 229

Total pentru județul Argeș (Lista nr. 1) 28

În % : 12,2%

**Lista nr. 2. Sate medievale existente și azi cu vechea denumire
(identificări probabile)**

Nr. crt.	Denumirea și localizarea satului	Mențiuni documentare	
		Prima (DRH, B-I)	1835 (PROM)
0	1	2	3
29/1	Balotești (Baloteasca, com. Leordeni)	86/1437	—
30/2	Bărbătești (com. Cocu)	98/1445	68?
31/3	Cerbăreani (Cerbureni)	148/1475	76
32/4	Corbii pe Argeș (Corbeni)	113/1456	—
33/5	Curteani (Curteanca, com. Buzoești)	125/1464	—
34/6	Golești (Goleștii Badii, cătun în Topoloveni)	108/1452	92
35/7	Hințești (com. Moșoaia)	256/1495	—
36/8	Vezurari (Vărzaru, com. Merișani)	58/1428	29

TOTAL PENTRU ȚARA ROMĂNEASCĂ (Lista nr. 2) 53

Total pentru județul Argeș (Lista nr. 2) 8

În ‰ : 15‰

**Lista nr. 3. Sate din secolele XIV—XV, menționate în secolul al XVI-lea,
existente și azi cu vechea denumire**

Nr. crt.	Denumirea și localizarea satului	Mențiuni documentare	
		Prima (DiR, B)	1835 (PROM)
0	1	2	3
37/1	Berivoești	XVI—II, 120/1532	112
38/2	Găleşești /Gălișiști/	XVI—I, 199/1525	81
39/3	Golești (com. Bălilești)	XVI—I, 108/1515	55
40/4	Haref /Hareș, Hăreș, Harișani, Areșani/ (Areșu)	XVI—II, 348/1546	125
41/5	Mărăcineni (în or. Pitești)	XVI—II, 49/1528	—
42/6	Slănic (com. Aninoasa)	XVI—II, 120/1532	—
43/7	Stroești (com. Mușătești)	XVI—II, 322/1544	78
44/8	Vierășul /Virăș, Vierăș/ (Vieroi, azi Făgetul, com. Colibași)	XVI—II, 49/1528	101

TOTAL PENTRU ȚARA ROMĂNEASCĂ (Lista nr. 3) 60

Total pentru județul Argeș (Lista nr. 3) 8

În ‰ : 13,4‰

B. Așezări (numiri) dispărute**Lista nr. 4. Sate dispărute probabil pînă la anul 1500**

Nr. crt.	Denumirea și localizarea satului	Mențiuni documentare	
		Prima (DRH, B—I)	1835(PROM)
0	1	2	3
45/1	<i>Ohaba pe Argeșel</i> (probabil Hobăia, siliște în Sulsănești, com. Mioarele)	24/1401—1406	—

TOTAL PENTRU ȚARA ROMÂNEASCĂ (Lista nr. 4) 29

Total pentru județul Argeș (Lista nr. 4) 1

În ‰ : 3,4‰

Lista nr. 5. Sate dispărute după anul 1500

Nr. crt.	Denumirea și localizarea satului	Mențiuni documentare	
		1835(PROM)	Prima (DRH, B—I)
0	1	2	3
46/1	<i>Bogdăneștii de la Codmena</i> /Bogdănei de la Codmeana, Vilturești, Vulturești/ (pr. l. Răchițele, com. Cocu)	246/1494	XVI—V, 420/1589
47/2	<i>Cerașeni /Cereșani/</i> (l. Berivoești)	148/1475	XVI—IV, 134/1574
48/3	<i>Dobroeștii din județul Pădureților</i> /Dobroeștii de Sus. — de Jos ?/ (pr. l. Budișteni, com. Leordeni)	285/1498	XVII—IV, 484/1625
49/4	<i>Găureane</i> (l. Negrești, com. Cotmeana)	86/1437	XVI—II, 113/1532 (siliște)
50/5	<i>Huhurez</i> (l. Albota)	247/1497	XVI—II, 316/1543
51/6	<i>Iășii de la Curteani</i> (l. Curteanca, com. Buzoești)	125/1464	XVI—III, 386/1569
52/7	<i>Măruleni /Mălureanii din Mal/</i> (l. Colibași)	113/1456	XVI—V, 279/1586
53/8	<i>Neagra</i> (l. Glavacioc, com. Ștefan cel Mare)	211/1488	XVII—III, 82/1617
54/9	<i>Raugul /Răugeni, Răogeni/</i> (l. Aninoasa)	86/1437	XVII—IV, 372/1623
55/10	<i>Stănțești /Hotarul lui Stance Vranin/</i> (în or. Pitești, Trivale)	{ 9/1388 56/1424	XVII—III, 185/1618

TOTAL PENTRU ȚARA ROMÂNEASCĂ (Lista nr. 5) 139

Total pentru județul Argeș (Lista nr. 5) 10

În ‰ : 7,1‰

Lista nr. 6. Sate din secolele XIV—XV, menționate în secolul al XVI-lea, ulterior dispărute

Nr. crt.	Denumirea și localizarea satului	Mențiuni documentare	
		Prima (DRH, B—I)	1835 (PROM)
0	1	2	3
56/1	Crîngarii /în hotar cu Mălinești și Vișana/ (l. Glavacioc)	XVI—I, 38/1507	XVI—V, 250/1586
57/2	Drăgăneștii de la Slănic (l. Slănic, com. Aninoasa)	XVI—II, 23/1526	XVI—II, 120/1532
58/3	Năpărteni /Năpîrteni/ (l. Berivoești)	XVI—II, 120/1532	XVI—IV, 313/1623
59/4	Sumărinești /Sămărinești/ (l. Glavacioc)	XVI—I, 38/1507	XVI—III, 426/1570—71

TOTAL PENTRU ȚARA ROMÂNEASCĂ (Lista nr. 6) 42

Total pentru județul Argeș (Lista nr. 6) 4

In % : 10,1%

LES VILLAGES MÉDIÉVAUX DU DÉPARTEMENT D'ARGÈS, JUSQU'EN 1500. ESQUISSE DE GÉOGRAPHIE HISTORIQUE

R É S U M É

Sur la foi des mentions dans les actes officiels de la Principauté de la Valachie — émis jusqu'en 1500 — d'une part, et des données du XVIe siècle concernant les villages des XIVe—XVe siècles, d'autre part, l'auteur dresse une liste comprenant un nombre de 59 villages (voir l'annexe et la carte, fig. 1). Ces villages sont sûrement attestés, ne prêtant donc à aucune confusion quant à leur existence au cours des deux siècles susmentionnés.

Du nombre total de ces villages, 15 disparaissent avec le temps l'un d'entre eux au cours du XVe siècle même, cf. la liste no. 4, 45/1, ce qui revient à un pourcentage de disparition de 25%, notamment un village sur trois de ceux qui existent encore de nos jours et même avec le nom qu'ils portaient au Moyen Âge.

Evidemment, les listes dressées ne peuvent pas être considérées comme étant complètes, de même, les données concernant l'âge des villages en question ne sont que relatives, comme il en résulte aussi du contenu des nombreux documents cités. En conclusion on relève la nécessité d'une corroboration des recherches archéologiques — qui s'imposent impérieusement — aux recherches historiques dans les archives, afin d'éclaircir le problème du village médiéval dans le département d'Arges.

AREF — UN VECHI SAT ARGEȘAN

AURELIAN SACERDOȚEANU

Într-o mică depresiune subcarpatică, între riurile Argeș și Topolog, este așezat satul Areful. Accesul mai lesnicios spre el este pe drumul care unește Curtea de Argeș cu Ciinenii pe de Olt, din care la Sălătruc se desparte drumul Arefului. Obișnuit însă se merge pe drumul de la Corbeni-Căpățineni. Sat străvechi, stăpîn pe toți munții care se întind din marginea lui și pînă în hotarul țării Făgărașului, prin istoria sa în general liniștită dar în luptă permanentă pentru păstrarea stăpînirii munților săi, Areful poate da o cheie întru descifrarea misterului care planează asupra începutului satelor noastre. Cu toate acestea știm prea puține lucruri despre acest sat străvechi.

Din punct de vedere geografic cea mai veche consemnare arată : „Arefu, plai în j. Argeș ; numire veche, azi se numește Loviște“. „Comună în plaiul Loviște cu 1175 locuitori“ cu un „izvor cu apă de pucioasă în care predomină magnezia carbonică“¹. Ceva mai mult aflăm în primul dicționar geografic al județului, în care sub *Ariful*, ni se spune că e sat cu „193 contribuabili cu 1175 locuitori moșneni, 540 de case și 2 biserici... o școală primară rurală și 3 circiumi... Numărul total al viteilor a fost în 1887 de 1600 capete, din care 450 boi și vaci, 50 cai, 1040 oi, 40 capre și 20 rimători“². Dacă informația aceasta este adevărată se vede cît de săraci erau moșnenii : 1 porc la 27 case !

Ne-am aștepta ca în *Marele dicționar geografic* să aflăm ceva mai mult. În fapt se mulțumește a reproduce datele din dicționarul județean, arătîndu-se acum că e vorba de 2 școli primare³. În ce privește plaiul Loviștea aflăm că avea 17 comune rurale cu 55 sate și cătune și 3994 case populate⁴.

¹ D. Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872. La 1 ianuarie 1872 plaiul Loviște cuprindea comunele : Aref, Băbuești, Berislăvești, Boișoara, Brădet, Cîneni, Cicănești, Corbeni, Dăngești, Jible, Perișani, Racovița, Sălătrucel, Sălătruc, Șerbănești, Șuici (reședința subprefecturii) și Titești.

² George Ioan Lahovari, *Dicționar geografic al județului Argeș*, București, 1888, p. 28—29, mai departe preluînd informațiile date de Frunzescu.

³ *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, București, 1898, p. 117. „Șuici“ însă nu există ; referința trebuie căutată sub *Suici*, comună rurală mai bogată avînd 620 boi și vaci, 65 cai, 3 bivoli, 4 asini, 2 150 oi, 110 capre și 370 rimători.

⁴ *Ibidem*, vol. IV, București, 1901, p. 188. În acest plai se găsesc locurile istorice „Cetatea lui Vlad Țepeș de la satul Căpățineni, cetatea lui Radu-Negru de la satul Ariful, izvoarele termale și recente descoperiri de ruine de băi romane de la Bivolari“.

Istoriceste știm însă mai mult. Astfel, Mihai Cantacuzino însemna pe la 1774 că în munții Lotrului se întâlnea hotarul Gorjului cu al Argeșului, care față de Ardeal începea la muntele Argeșului și sfârșea la obârșia râului Vilsanul, unde începea Muscelul. Pe o bună porțiune, de la virfurile Lepazilor până la Vilsan erau munții satului Aref⁵. Totuși în tabelul vătășiilor Areful este arătat cu două vătășii pentru plasa Loviște, care ține de județul Muscel⁶, dar la potecile care duc în Ardeal se vede mai clar că județul Argeș are vătășia Aref cu satele de la Sălătuc și Aref până la Ciineni iar vătășia Loviștei satele de la podul Oltului până la Voineasa⁷. Dionisie Fotino vorbește tot de două plaiuri, Aref și Loviștea, în Loviștea fiind și căpitănie⁸. Pentru Aref dă informații similare, inclusiv potecile care duc în Transilvania⁹ și precizează că atât plaiul Loviștei cât și al Arefului cuprindeau câte 20 de sate. Concret plaiul Arefului cuprindea depresiunea Aref și basinul Coisca-Rădăcinești, deci între râurile Olt și Vilsan trecând peste Argeș și Topolog, deosebindu-se net de plaiul Loviștei care cuprindea în întregime bazinele râurilor Lotru, în dreapta Oltului, Boița și Băiașu în stînga Oltului (vezi harta¹⁰).

Dacă la aceste informații mai adăugăm un studiu de geografie istorică privitor la Loviștea¹¹ și altul la viața socială a Arefului¹², putem spune că la atîta se rezumă cunoștințele noastre de pînă acum. De bună seamă satul merită o cercetare mai amănunțită, mai ales că mărturiile istorice nu lipsesc. De data aceasta ne propunem să lămurim partea cea mai veche a Arefului.

Prima întrebare ce ni se pune este să știm care e numele exact al satului și cum se pronunță el corect. Hasdeu a crezut că forma „Haref“ este mai bună decît Aref¹³. Alții spun însă că numele actual este „pronunțat Aref și Hăref, Aréf și Haréf“¹⁴, Arefu, Harefu și Hăreșu¹⁵ sau

⁵ 'Ιστορία της Βλαχίας, Viena, 1806, p. 155 : τοῦ χωρίου Ἀρέφουλ. Trad. Sion, p. 82.

⁶ *Ibidem*, p. 337. Trad. Sion, p. 182 unde Aref este o greșală de tipar.

⁷ *Ibidem*, p. 341—342. Trad. Sion, p. 184—185.

⁸ 'Ιστορία της πάλαι Δακίας, III, Viena, 1819, p. 234—236. Trad. Sion, III, p. 160—161, text prescurtat.

⁹ *Ibidem*, p. 325 : Ἀριφ. Trad. Sion, p. 191.

¹⁰ Fotino, *op. cit.*, p. 234. Fiind omise în trad. Sion dăm aici satele componente. Areful : Brătășești, Galeș, Aref, Sălătrucu de Jos, Rădăcinești, Berislăvești, Stoe-nești, Jiblea, Șerbănești, Sălătrucul de Sus, Valea Albă-Ungureni, Robaia, Căpățineni-Pămînteni, Retunda-Oiești, Oiești-Ungureni, Corbeni, Streini-Ungureni, Turburi, Căpățineni-Ungureni și Brădetul ; Loviștea : Ciineni, Greblești, Găujani, Boișoara, Bumbuești, Racovița, Copăceni, Perișani, Malaeni, Spinul, Cocioiu, Titești, Voineasa, Malaia, Seliștea, Brezoia, Proieni, Călinești, Sărăcinești și Robești.

¹¹ Ion Conea, *Țara Loviștei, Geografie istorică*, București, 1935 (Extras din „Bul. Soc. rom. de geografie“, LIII, 1934), în care, între altele se precizează că Areful nu a făcut parte din Loviștea veche, plai întins pe amîndouă malurile Oltului.

¹² Andrei Rădulescu, *Din trecutul moșnenilor arefanți*, „Convorbiri literare“ XLIV, 2 (1910), p. 683—698. A. Sacerdoțeanu, *Note de diplomatică românească*, „Hrisovul“ VII (1947), p. 137—146, pe baza oculei de care ne vom ocupa mai departe. St. Nicolaescu, *Mănăstirea Vieroș din județul Muscel*, București, 1936.

¹³ *Etym. mag. Rom.*, II, col. 1538.

¹⁴ Andrei Rădulescu, *op. cit.*, p. 683.

¹⁵ Ion Conea, *op. cit.*, p. 157.

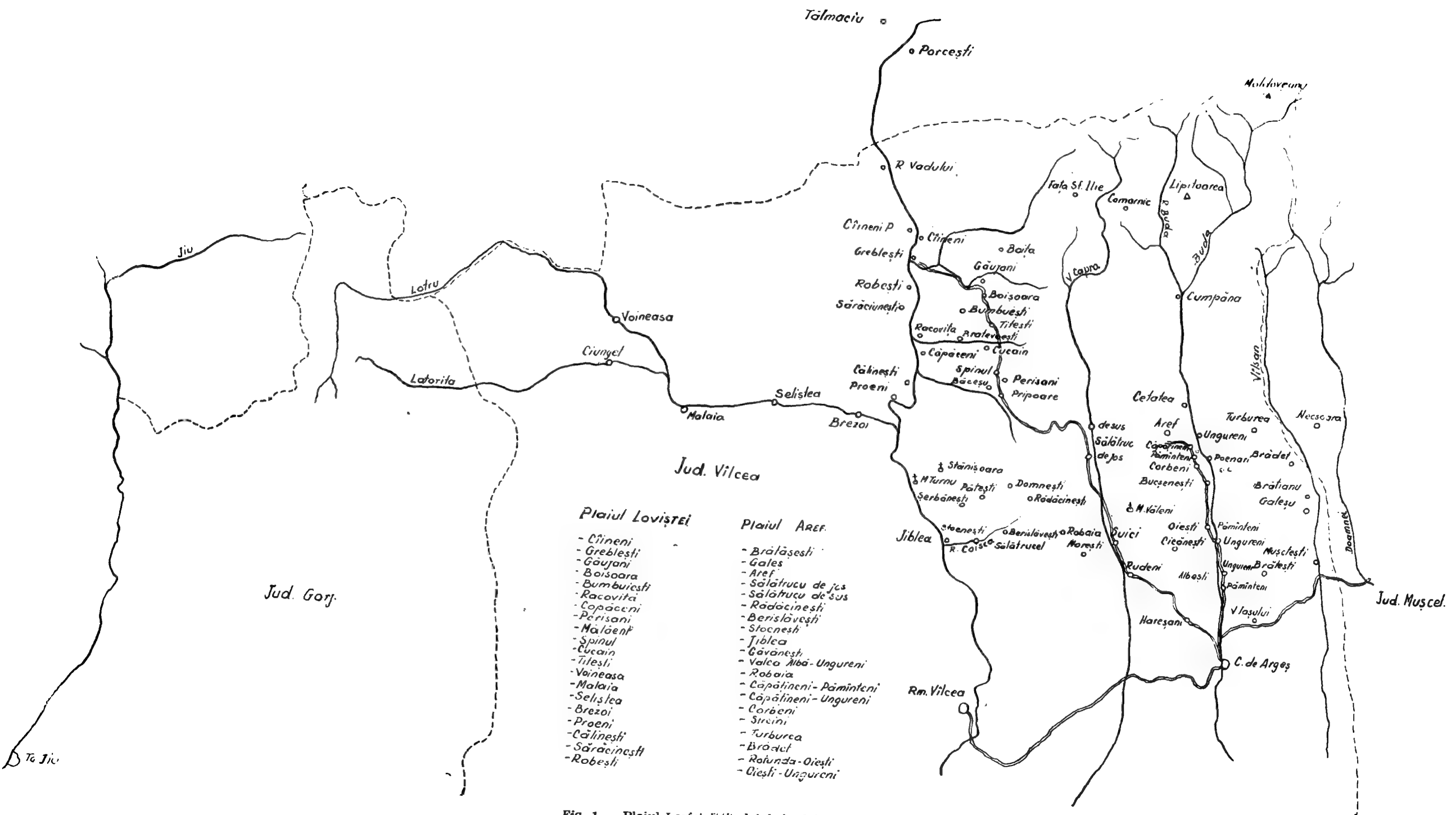

Fig. 1 — Plaiul Loviștei și plaiul Arefului la 1800

Aref și Haref¹⁶. Locuitorilor satului li se zice areșani, arișani, hăreșani și mai rar arefani sau arefeni¹⁷.

Documentele istorice mai vechi care au ajuns pînă la noi în original, scrise în limba slavonă, spun satului Hareș, prima mențiune fiind din 1546¹⁸, satul Hăreșanii la 1556¹⁹, Hareșul și Hareșanii la 1558²⁰, Hareș la 1563²¹, Haref la 1567²², Harefu la 1587—1588, în timpul lui Mihnea voievod²³ și Hareș la 1607²⁴, 1610²⁵ și 1622²⁶, formă care se menține și în documentele scrise românește ca la 1654²⁷. După aceea încep să apară mai des formele Aref și Arif, iar pentru moșneni dubletul hareșani—areșani, întîlnite des în secolul al XVIII-lea și în traduceri documentelor slavone mai vechi. Dispariția lui *h-* se încadrează în sistemul fonetic al limbii noastre²⁸. Din aceste motive noi preferăm formele Aref și areșani ca fiind rezultatul evoluției istorice și mai conforme spiritului limbii noastre actuale.

În legătură cu numele urmează să ne întrebăm ce origine poate avea. La aceasta e greu de dat un răspuns, chiar dacă ne referim la forma cea mai veche, Hareș-Haref, pe care Hasdeu o socotea mai bună. Nu știu să fi încercat cineva o explicație și cred că deocamdată nici nu poate fi dată cu toată siguranța. Putem da totuși o sugestie. Că este un nume topic foarte vechi nu încapă nici o îndoială: sufixul *-eș* o arată limpede. E oare tot așa de vechi ca *Argeș*, din a cărui familie face parte? Noi nu ne îndoim de aceasta.

Dacă am fixat cadrul istorico-geografic al satului Aref este necesar să ne punem și a doua întrebare: care este istoria însăși a satului în vremea cînd documentele o consemnează direct? În această privință povestea satului are mai multe laturi: întinderea satului, de cine era locuit și cum a evoluat stăpînirea pămîntului.

Materialul documentar la care ne vom referi cuprinde o ocolnică din anul 1775, o adevărată cronică a satului²⁹, mai multe hrisoave și

¹⁶ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 420, unde se face apropiere de cuvîntul turcesc *arâf*, „purgatoriu“.

¹⁷ Vezi A. Rădulescu și I. Conea, lucrările citate.

¹⁸ *DIR.*, B. *veacul XVI*, vol. II, p. 344 (nr. 359). Orig. slav. Bibl. Acad. R.S.R., *Doc.* CVIII/48: Хареш, х̑арешанин.

¹⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 43 (nr. 54). Orig. slav. Bibl. Acad. R.S.R., *Doc.* XL/35: село х̑арешанин însă și по х̑аремѣ до солованѣ съсѣлѣни

²⁰ *Ibidem*, p. 77 (nr. 89). Orig. slav. Bibl. Acad. R.S.R., *Doc.* CVIII/47: Харешаном елци сѣт кнез и Харешѣ.

²¹ *Ibidem*, p. 182 (nr. 217). Orig. slav. Arh. St. Buc., S.I. nr. 725 (*Mitrop. Țării Românești*, CLVII/2): уѣмѣ ѣ хареш и фѣлци де оцинѣ ѣ харешѣа и ѣ хареш.

²² *Ibidem*, p. 254—255 (nr. 294). Orig. slav. Bibl. Acad. R.S.R., *Doc.* CVIII/49: ѣ хареш.

²³ *Ibidem*, vol. V, p. 317—318 (nr. 331). Orig. slav. Bibl. Acad. R.S.R., *Doc.*, CXXXVII/136: уѣ хареш ѣ.

²⁴ *Ibidem*, *veacul XVII*, vol. I, p. 269 și 669 fasc. (nr. 251). Orig. slav. Arh. St. Buc., *Mitrop. Țării Românești*, CLVII/18: уѣ хареш.

²⁵ *Ibidem*, p. 486, fasc. p. 783 (nr. 428). Orig. slav. Arh. St. Buc., *Mitrop. Țării Românești*, CCCLVI/2: уѣ хареш.

²⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 83 (nr. 94). Orig. slav. Bibl. Acad. R.S.R., *Doc.* DXCIV/5: patru aldămășari: уѣ хареш.

²⁷ Arh. St. Buc., *Mitrop. Țării Românești*, XCVIII/57.

²⁸ Marius Sala în culegerea *Contributions onomastiques*, București, 1958, p. 69—70.

²⁹ Arh. St. București, *Suluri*, nr. 37, pe care o publicăm integral în anexa acestui studiu.

cărți domnești³⁰ și alte înscrisuri editate și inedite³¹. Firul nostru călăuzitor îl formează însă ocolnica prin care intrăm direct în miezul chestiunii.

Originea ocolniciei stă în cearta între cele două cete ale moșnenilor din Aref în frunte cu Gheorghe vătaf și Iordache căpitan, atît pentru drepturile lor din sat cît, mai ales din munți. În principal trebuie lămurit dacă la început au fost 7 moși, după cum spunea Iordache căpitan, sau 15, după spusa lui Gheorghe vătaf. Marii boieri au socotit că după hrisoave trebuie socotiți numai 7 moși, propunere pe care o confirmă și domnul³². Temeiul acestei hotărîri stă într-un hrisov al lui Mircea vodă Ciobanul, a cărui dată a fost citită greșit 7050 (1542) în loc de 7066 (1558). Să lămurim întîia această chestiune care se leagă de mult discutata problemă a moșului eponim.

Cel dintîi document cunoscut privitor la areșani din 1546 aprilie 8, se adresa tuturor celor „ce sînt judeci“. Al doilea document însă, din 1546 octombrie 3, privește pe Oprea cu ceata sa și arată posesiunea pămîntului pe funii : a) Oprea cu frații și verii săi ; b) Ridiche cu frații și verii săi și c) funia Roșceștilor din care Radul cu vărul său primar și Popa cu frații și unchiul său au jumătate de funie (din care Radul are al 6-lea ogor din jumătate din această jumătate de funie) iar Dragolea cu vărul său primar Stanciul, cu Nan și Radul cu frații lor, pe cealaltă jumătate de funie. Deci sînt precizate 3 funii, dar la funia lui Oprea și a lui Ridiche documentul mai adaugă pe Oncești ca „a opta funie din funia lui Oprea și din funia lui Ridiche“. Aceasta însemnează că teoretic existau 7 funii la care se adaugă acum a 8-a ruptă din cele două funii amintite. Pînă la sfîrșit se vor arăta numai aceste 7 cete din care trei nominalizate : Oprea, Ridiche și Roșca.

Pentru o mai ușoară înțelegere a drepturilor de proprietate le arătăm grafic în această schiță (vezi tabela I). Din ea se vede limpede fărâmițarea inegală a drepturilor decurgînd din așazisul moș comun.

Dacă datele certe din 1546 le interpretăm genealogic, atribuind unei generații 30 de ani, putem reconstitui următoarea tablă a descendenților moșului eponim (vezi tabela II). Aceasta ne duce cu 150 de ani în urmă, ceea ce arată că, după tradiția păstrată sub forma aceasta genealogică, satul exista la sfîrșitul secolului al XIV-lea.

Să vedem cum se reflectă mai departe acești moși.

În cîteva documente care urmează în acțiune, apare tot numai obștea : tot satul Hareșul. Se pare totuși că ieșirea teoretică din obște era destul de înaintată de vreme ce la 1563 septembrie 24, Petru voievod confirmă „slugii“ sale Stanciul nu mai puțin de 18 cumpărături în Hareș, în total 15 fâlci și 4 locuri de casă de la 16 vînzători arătați anume, pentru 1190 aspri, din care 415 aspri de argint și 70 aspri gata, în afară de un cal murg pentru 4 fâlci ; o jumătate de falce îi fusese dăruită de Nan cînd „s-au înfrățit“ pentru care Stanciul îi „dăruise“ o cămașă

³⁰ Citate mai sus notele 19, 21—22.

³¹ Care vor fi arătate mai jos.

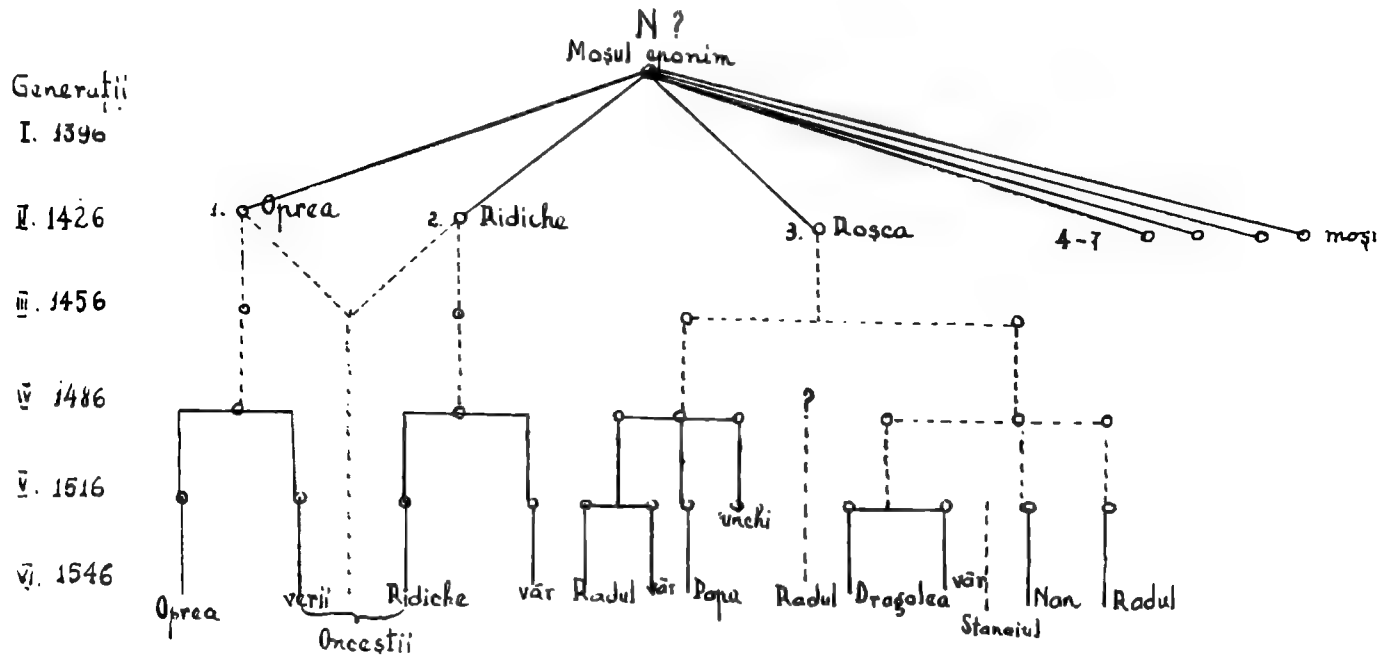
³² Vezi anexa, confirmarea domnească de la început și anaforaia boierilor de sub nr. 16.

Tabela I
Funiile de moșii ale satului Aref

1	Oprea	
	Onceștii	
2	Ridiche	
3	Radul și Popa Roșca	Ogor 6 = Radul
	Dragolea cu Stanciul și Nan	Radul
4	[Dragomir — Vlad — Țigan]	
5	[Marin — Dumitru]	
6	[Nan — Micul]	
7	[Popa Ivan]	

Tabela II

Spița reconstituită a celor 3 moși nominalizați în documentele Arefului

bună și un stup. În același timp se întărește și lui Micul o falce de pădure pe care i-o dăruise Manea când l-a cununat. Înrudiri între vinzători nu se arată decât un Cîrstea cu *nepotul* său Cîrstea ³³.

La 1567 decembrie 20, tot Petru voievod confirmă fraților Dragomir, Vlad și Țigan, cumpărături de ocine în valoare de 1475 aspri de la 6 vinzători, lui Dragomir singur pentru 253 aspri de la alți 6 vinzători, lui Marin și Dumitru o vatră de casă de 40 aspri cumpărată de la Neagoe și lui Nan și Micul ocina partea lui Radul cu 300 aspri, cumpărată de la Vilsan. În afară de cei trei frați nu mai apare decât indicația că un Marin este unchiul lor. Cumpărătura principală a acelor trei frați e „partea lui Stanciul toată” în valoare de 1200 aspri, luată prin globirea fraților cu 15 boi și 30 de oi ³⁴. Avînd în vedere valoarea echivalentă a acestor cumpărături cu a cumpărăturilor anterioare ale slugii domnești Stanciul, înclinăm să credem că e vorba de aceeași persoană care a trebuit să plece supărat din sat. Menționăm că acum apare și formula „oricît se va alege”, ceea ce arată că teoretic se cunoșteau părțile dar pe teren nu erau încă hotărîte. Așa se explică de ce Nan din Hareș poate cumpăra la 1570 iulie 5, opt fălci pădure întreagă de la Radul Scurtul din Sălătruc lîngă plai ³⁵. Radul acesta, probabil că trecuse în obștea satului Sălătruc. O situație asemănătoare are și popa Ivan din Harefu cu un Lazăr din Birsești în pîră „pentru niște locuri” împăcîndu-se prin intermediul a 4 megieși, în vremea lui Mihnea voievod ³⁶. E curios faptul că la 1606 iunie 27, cînd Radu vodă Șerban face cea mai amănunțită descriere a hotarelor satului, nu se face nici o mențiune despre moșii areșanilor și vorbește numai de oamenii și megieșii arășani ³⁷. Trebuie să înțelegem prin aceasta o diferențiere socială, căci în anul următor, la 1607 iunie 12, domnul pune jurători într-o pîră din Cîrstienești pe Vitan, Țigan și Oprea din Hareș ³⁸. În aceeași situație mai apare „Vitan ot Hareș” și la 1610 august 28 ³⁹.

În opoziție cu areșanii care acumulează averi este firesc să apară și cei care le pierd. Astfel la 1672—1677 Șarbu ot Arif, văcar, împreună cu feciorii Istrate și Albul, se vînd rumâni clucerului Tudoran pentru că nu au putut plăti o datorie de 20 ughi ⁴⁰. Obștea areșanilor practic era desființată, deși moșnenii rămîn încă în majoritate.

Cetele de moșneni duc mai departe lupta pentru stăpînirea munților. La 1775 erau recunoscute tot șapte cete. De acum înainte însă moșnenii cer să li se aleagă moșia.

³³ DIR. B. *veacul XVI*, vol. III, p. 182 (nr. 217). Acest Stanciu probabil că nu a fost areșan și a intrat în obștea satului prin înfrățire cu Nan, care poate fi Nan din funia Roșceștilor (de la Roșca).

³⁴ DIR. B. *veacul XVI*, vol. III, p. 254—255 (nr. 294).

³⁵ Vezi anexa nr. 4.

³⁶ DIR. B. *veacul XVI*, vol. V, p. 317 (nr. 331).

³⁷ Vezi anexa nr. 6.

³⁸ DIR. B. *veacul XVII*, vol. I, p. 269 și facs. p. 669 (nr. 251).

³⁹ *Ibidem*, p. 486 și facs. p. 783 (nr. 428).

⁴⁰ Arh. St. București, Ms. nr. 137 f. 105 v și 110 v—111.

Tabela III

Vinzări de pământ și prețuri în Aref la 1563

Cumpără Stanciul			
Obiectul	Localizarea	De la :	Prețul
1/2 falce	—	Gurban, Cirstea și nepotul său	30 aspri argint
Loc de casă	Mirăori	Cirstea	120 as.
1/2 falce loc de casă	Mirăori	Costea	25 as. arg.
1/2 falce loc de casă	Mirăori	Oprea și Manea	60 as. arg.
1/2 falce loc de casă	Mirăori	Neagul și Roșca	60 as. arg.
1/2 falce	La Grădini	Grecul	70 as.
4 fălci	Grui și Bosâneasa	Stroe	1 cal murg
2 fălci	—	Țigan	100 as. arg.
1 falce	Poeniță	Micul	50 as.
1/2 falce	Coasta lui Oanea	Micul	30 as.
1 1/2 falce	Hăreșel	Micul	90 as.
1 falce de pădure	Băjenie	Micul	65 as.
1 ogor de pădure	Băjenie	Radul partea lui	70 as.
1 1/2 falce	Băjenie	Nan	110 as.
[partea Nanicăi]	Băjenie	Nanica	80 as.
1 1/2 falce	Hareș	Nan	80 as.
1 falce	Secături	Stan	60 as.
[tot]	Piscul	Țigan	80 as.
1/2 falce	Runcoșel	Dăruită de Nan când s-au înfrățit	—
1 falce de pădure	—	Dăruită de Manea când l-a cununat	—

Tabela IV

Vinzări de pământ și prețuri în Aref la 1567

Cumpără Dragomir : Vlad și Țigan

Obiectul	Localizarea	De la :	Prețul
Toată partea	—	Stanciul [gloabă 15 boi și 30 oi]	1200 aspri
1 falce	Mlacele lui Oană	Dragnea	50 as.
1 falce	"	Cîrluci	50 as.
[ocină]	"	Ciortan	50 as.
1½ falce	"	Stoia	75 as.
1 falce	Zmiurăt	Micul	50 as.

[Țigan neavînd copii dă partea sa lui Dragomir]

Cumpără Dragomir :

½ falce	—	Cîrstea	25 as. arg.
1 ogor	—	Țigan	20 as.
1 ogor	—	Drăghici	18 as.
1 falce	—	Micul	70 as.
1 falce	Supt Belitori	Radul	70 as.
½ falce vatră de casă	Mistreu	Radul	—
1 falce	—	Mărin (unchi). Dumitru și Radul	50 as. arg.

Cumpără Marin și Dumitru

1 vatră de casă	—	Neagoe	40 as.
-----------------	---	--------	--------

Cumpără Nan și Micul

[ocină]	Haref	Vilsan (partea lui Radul)	190 + 110 as.
---------	-------	---------------------------	------------------

Avind în vedere că frații Dragomir, Vlad și Țigan, Marin și Dumitru, Nan și Micul de la 1567, ca și popa Ivan de la 1570, nu figurează în ocolnica din 1775, putem presupune că erau descendenți din ceilalți moși eponimi, despre care nu cunoaștem încă atestări documentare, dar care nu este exclus să apară.

În parte am văzut cine sînt areșanii și cum merg neamurile după vechea lor tradiție. Care era însă moșia lor căci încă de la început îi vedem în ceartă de hotar cu satele vecine Poenari, Căpățineni și Cheeni. Cel dintîi document din 1546 aprilie 8, adresat tuturor areșanilor cîți sînt judeci, prin care li se fixează hotarele, arată că impresurarea moșiei areșanilor era mai veche, de cînd i-a prins Stroe spătar și doamna Bășărăboae iar Laiotă Basarab le-a dat carte⁴¹. Cîteva luni mai tîrziu, la 1546 octombrie 3, domnul amintind plîngerea Cheienilor și Căpăținenilor că areșanii ar fi cotropit ocina domnească, cercetîndu-se hotarul „pe urma lui Drăghici vornic și a lui Secară sluger“ dreptatea s-a aflat de partea areșanilor, și astfel se confirmă drepturile lui „Oprea din Hareș cu ceata lui“⁴². E ceata cea mai activă în apărarea moșiei.

Zece ani mai tîrziu situația se complică. La 1556 mai 4, Pătrașco voievod considera că satele Căpățineni, Cheieni și Poienari sînt „vechi și drepte ocine și dedine“ ale unor mari boieri. Aceștia, plîngîndu-se că areșanii le-au cotropit ocinele și au tăiat hotarele, se face cercetare la fața locului cu Mihnea pîrcălab și 24 boieri care mergînd „pe urma“ lui Stan pîrcălab și pe hotarele puse de Vintilă voievod, constată infracțiunea areșanilor pentru care sînt pedepsiți de domn prin luarea a 125 de vaci. În același timp domnul fixează hotarele acestor sate către areșani : „de la fîntina Bărbușei pe Valea Hotarului în jos pînă la gura văii în Solovanul cu fiarele și de aici în sus pe Harehu pînă la Solovanul cu fiarele“⁴³; și de aici în sus pînă la Bisorătu în sus pînă la gura Cîrpei și de la Cîrpa în sus pînă la fîntina Balcăi și de la fîntina Balcăi pe culme pînă la fîntina Bărbușii“. Domnul văzuse și cartea tatălui său Radul voievod Paisie⁴⁴.

Diferendul cu cheienii și căpăținenii continuă. La 1558 februarie 11, Mircea voievod confirmă iarăși areșanilor „cîți sînt cnezi“ Hareșul tot cu tot hotarul, „pentru că le este veche și dreaptă ocină și dedină“ din zilele lui Dan voievod și Vlad voievod Tepeș, cotropite „cu sila lui Radul din Golești“; se confirmă aceleași hotare din 1546⁴⁵. În 1563 sep-

⁴¹ DIR. B. vol. II, p. 336 (nr. 348). Vezi anexa nr. 3. Comentariu la A. Sacerdoțeanu, *Note de diplomatică românească*, p. 137. Originalul acestui document îl aflu acum la Muzeul din Curtea de Argeș, Stroe a fost spătar la 1535—1541, iar Laiotă trebuie să fie efemerul Laiotă Basarab din 1544. Semnele hotarului sînt la fel integrate și în cartea domnească din 1606.

⁴² DIR. B., vol. II, p. 344 (nr. 359). Vezi anexa nr. 2. Drăghici fusese vornic în ani 1525 și 1535—1537.

⁴³ În text по хареѣ до Солованѣ със жєлѣзе.

⁴⁴ DIR. B., *veac* XVI, vol. III, p. 43 (nr. 54).

⁴⁵ DIR. B., vol. citat, p. 77 (nr. 89) cu greșeli de lectură. Orig. slav, Bibl. Acad. R.S.R. Doc., CVIII/47. Vezi și anexa nr. 1, cu data greșită. Prin pomenirea domnilor predecesori Dan și Vlad Tepeș, vechimea satului atinge începutul secolului al XV-lea; dacă e vorba de Dan I atunci chiar anii 1383—1386, ceea ce corespunde și cu genealogia satului pe care am reconstituit-o mai sus.

tembrie 24, au loc numeroase vânzări în Hareș la locurile numite Mirăori, Grădini (Perivole), Gruî, Boșâneasa, Poenița, Coasta lui Oancea (coasta Oancev), Hareș, Hăreșel, Băjenie, Secături, Piscul și Runcoșel, fără a fi conturate ⁴⁶. În 1567 decembrie 20, de asemenea au loc vânzări în Mlacele lui Oană, Zmiurat, Supt Belituri și la Mistreu ⁴⁷.

Cea mai largă hotărnicie avem însă încă din 1606 iunie 27, de la Radu Șerban voievod, care arată moșia areșanilor ca pornind de la hotarul cheienilor și căpăținenilor pe de o parte și a cîrstineștilor și Sălătrucului pe de altă parte, în sus prin munți pînă la hotarul Făgărașului între Izvorul Paltinului și Podul Giurgiuului ⁴⁸ (vezi harta II).

Aproape o sută de ani domnește liniștea în munții Arefului. O liniște relativă deoarece în acest timp diferențele stărilor sociale se accentuaseră iar intrusiunea străină în obște nu putuse fi evitată. Așa se face că la 1705 aprilie 26, certurile de hotar cu corbenii, cheienii, căpăținenii și poienarii sînt reluate, de data aceasta intervenind mănăstirea Iezer pe de o parte și boierii Bucșănești, pe de alta. Anume, la porunca lui Constantin Brîncoveanu șase boieri hotarnici trebuiau să aleagă hotarele satelor mănăstirii Iezerul „stricate și impresurate de către areșani”. Cu participarea areșanilor hotarul despre răsărit se fixează în general pe semnele cunoscute ⁴⁹. Cu jupîneasa Marica, nora logofătului Grigore Albescu, alegerea hotarului muntelui Jorzea a fost mai greu de realizat, fiindcă muntele fusese luat de la martalogii din Aref în chip silnic de către logofătul Grigore Albescu pe vremea lui Duca Vodă (1674—1678) dar în cele din urmă le fusese redat, pentru ca acum nora logofătului să-l pretindă din nou, dar fără a izbuti să-l ia. Cu acest prilej la 1704 iulie 15 se arată pentru prima dată că areșanii au fost și plăeși sau grăniceri (martalogi) ⁵⁰. De data aceasta satele vecine mărturisesc pentru areșani, probabil ca să nu intre în moșia lor un boier.

Litigiul dintre satele mănăstirii Vieroș cu Areful a fost reluat ceva mai tîrziu încît hotărnicia din 1742 septembrie 6, le fixează apa Budei drept hotar iar spre răsărit de aceasta sînt munții mănăstirii Vieroș și ai boierilor Bucșănești, adică pe Piscul Mircii în sus spre muntele Moldoveanu ⁵¹. Areșanii nu se liniștesc și protestează din nou la domnie, care dispune o nouă cercetare consemnată la 1745 iunie 26, în sensul că trebuie mers la fața locului ⁵². Hotărnicia care are loc la 1 august, constată unele greșeli în hotărnicile precedente și se revine la hotarele fixate în hrisovul lui Radu Șerban din 1606, cu precizarea că Piscul Mircii Vodă aparține moșnenilor areșani ⁵³.

Din toate aceste documente se poate spune că munții areșanilor se întindeau între cumpăna apelor dintre Topolog și Argeș către apus și

⁴⁶ *DIR.*, vol. citat, p. 182 (nr. 217).

⁴⁷ *Ibidem*, p. 254 (nr. 294).

⁴⁸ Vezi anexa nr. 6.

⁴⁹ A. Sacerdoțeanu, *Note de diplomatică românească*, p. 141—143.

⁵⁰ Vezi anexa nr. 7, adevărată cronică a satului pentru anii aceia.

⁵¹ Vezi anexa nr. 8.

⁵² Vezi anexa nr. 9.

⁵³ *Idem*, nr. 10.

riul Argeşului de la izvoare pînă la Poenari spre răsărit şi din depresiunea Arefului la sud pînă la hotarul ţării Făgăraşului la nord. E poate cea mai întinsă posesiune de munţi pe care a putut-o avea un sat.

Locuind o depresiune subcarpatică interesantă şi stăpînind un lanţ de munţi cu numeroase „goluri“ propice păscutului de vară, ar trebui ca viaţa economică a satului să fie mai dezvoltată. Documentele nu ne-o arată. Abia dacă putem spicui cîteva informaţii, care presupun o economie închisă. Sat de moşneni, aşezat între sate domneşti şi boiereşti, Areful a preferat să se menţină în limitele producţiei proprii.

În acest sens extragem cîteva date. La 1563 septembrie 24 ni se dau şi cele dintii valori relative de bunuri. Din acestea remarcăm că 4 fâlci de pămînt valorau cît un cal murg; locurile de oasă şi fâlcile de pămînt aveau preţuri variate (vezi Tabela I). La 1567 decembrie 20, valorile par mai egale (vezi Tabela II). La 1570 iulie 5, opt fâlci pădure întregă valorau „un cal bun“.

Pe vremea lui Duca Vodă areşanii nu mai pot face faţă năpăstilor şi fug. Luaţi cu strînsoare pentru 100 taleri li se iau 18 vaci cu lapte, 23 lei (monedă), 35 oi, 74 cară de fin, o iapă şi un bou şi din case „ce au găsit tot, care s-au făcut mai de mult preţu decît acei bani“, cum scrie într-o hotărîre din 1704 iulie 15.

Între ocupaţiile areşanilor păstoria ocupa un loc important dar munţii lor depăseau cu mult nevoile lor de iarbă, de aceea prisosul putea fi închiriat altora. Astfel pe la 1760 împrumutîndu-se cu 200 taleri drept dobîndă oferă păscutul ierbii. Cinci ani mai tîrziu ei obţin un împrumut mai avantajos, păscutul ierbii timp de şapte ani pentru 1000 taleri⁵⁴. Aceste cifre arată valoarea economică a prisosului de iarbă de păscut pe care îl aveau areşanii. Că nu şi-au dezvoltat păstoritul pînă la întreaga capacitate se datoreşte faptului că satul nu oferea o producţie suficientă de hrană de iarnă pentru vitele şi oile cîte ar fi putut hrăni vara cu înlesnire. De aici izvorăşte închirierea surplusului.

În îndelungata vreme a luptei de clasă a areşanilor aflarea dreptăţii se făcea după anumite proceduri pe care actele Arefului le consemnează, uneori destul de vag. La 1546 aprilie 8 se vorbea de „prinderea“ unor împraturatori de hotar. La 3 octombrie acelaşi an, se arată că la faţa locului pentru cercetare a fost trimis un mare armaş jupan Vlaicul, care a umblat cu 36 boieri „din trei judeţe“ (от три ея части) să afle semnele unei hotărnicii anterioare. La 1556 mai 4 umblă Mihnea pîrcălab cu 24 boieri pe urma lui Stan pîrcălab şi pe hotarele puse de Vintilă voievod (1532—1535); areşanii sînt globiţi cu 125 vaci pentru cutropire de ocină şi tăiere de hotar. Tot acum avem mărturia folosirii „înfierării“ punctelor de hotar: „Solovanul înfierat“ (Солованъ ея жьатъ), cum credem mai potrivit a spune. La 1558 februarie 11 se arată cutropirea ocinei moşnenilor „cu sila Radului din Goleşti“ şi „fără nici o lege şi nici o judecată“. La 1563 septembrie 24 apare „înfărăţirea“ cu „dăruirea“ în

⁵⁴ Vezi anexa nr. 13.

schimb, care de fapt introduce străinul în obște, cum și „darul“ nașului la cununare. La 1567 decembrie 20 se pare că intrusul fiind dat afară din obște și-a vîndut partea globînd pe cumpărători cu 15 boi și 30 de oi ; unul din cumpărători neavînd copii lasă partea sa de ocină de cumpărătura și de moștenire „cît se va alege“ unuia din frați ca să aibă „cînte în viața sa“ și pomenire după moarte.

Ulterior apar probleme de drept românesc vechi mai interesante. La 19 ianuarie 1570 Alexandru voievod arată cum „pentru greșala ce au fost greșit“ areșanii, după cum susțineau căpăținenii, Radul vodă Paisie și Mircea vodă Ciobanul au dovedit nevinovăția areșanilor și obligă pe căpățineni „să le întoarcă bucatele ce le-au fost luat atuncea pe acea greșală“. E vorba de o deșugubină „pentru un om legat ce s-au fost scăpat de la dinșii“ despre care căpăținenii jurînd cu 12 boieri că „n-au scăpat acel om de la dinșii“ areșanii au plătit gloaba, dar jurînd apoi cu 24 de boieri, cîștigă și-și ia prada de la căpăținenii care au rămas de lege⁵⁵. Căpăținenii cîștigaseră litigiul pe vremea lui Pătrașco voievod, cum arată Alexandru voievod în altă poruncă a sa din 5 iulie 1570, cînd căpăținenii n-au putut jura cu 12 boieri și au rămas să fie prădați pentru că „au fost stricat și spart moșia și hotarele areșanilor în sila lor fără de cale“⁵⁶.

O procedură de judecată mai deosebită ne arată Mihnea voievod amintind o împăcare „cu 4 megieși“ înaintea lui „jupan Chisar mare vornic și dinaintea întregii curți a domniei mele“⁵⁷. Pentru hrisovul pe care îl emite Radu Vodă Șerban la 1606 iunie 27, areșanii dau „un cal galben bun“.

Nu lipsește nici „aldămășarii“ : la cumpărăturile lui Micul din Berindești la 1622 ianuarie 15 sînt „din Hareș Pîrgarul și Oncea și Cătușariul și Nan Pușcariul“⁵⁸ ; „cartea legată“ a lui Vodă și jurămîntul în biserică cu mîinile pe evanghelie, cum și jurămîntul vecinilor cu carte de blestem sînt alte proceduri atestate de documente⁵⁹.

Areșanii nu pot recunoaște mănăstirii Vieroș stăpînirea unor munți, iar cînd acesta și-a trimis oamenii săi pentru luarea venitului, o hotărnicie din 1742 septembrie 6 spune că „au fost bătut pre acei trimiși purtîndu-i legați din stîină în stîină“, procedeau pe care nu l-am mai întîlnit pînă acum. Pentru această „greșală“ fiind certați de ispravnic mai înainte „acum s-au lăsat“, adică au fost iertați.

Toate aceste consemnări din documente spun mult în laconica lor formulare.

Din nota adăugată de moșnenii arișani la copia ocolniciei din 1775 rezultă că „ocolnica cea pecetluită“ a fost încredințată spre păstrare lui Gheorghe ceauș, fiul lui Stanciu Popa din ceata lui Gheorghe vataf fiul lui Jătea Ciocan, în timp ce „hrisoavele și scrisorile mărunte“ au fost

⁵⁵ DIR. B., *veacul XVI*, vol. III, p. 344 (nr. 395). Vezi anexa nr. 5, unde copistul a citit greșit anul 1572.

⁵⁶ Vezi anexa nr. 4.

⁵⁷ DIR. B., *veacul XVI*, V, p. 317 (nr. 331).

⁵⁸ *Ibidem*, *veacul XVII*, vol. IV, p. 83 (nr. 94).

⁵⁹ Vezi anexa nr. 7.

încredințate popei Radul, fiul lui popa Lazăr din ceata lui Iordache căpitan, fiul lui Gheoghiță vătaf⁶⁰. Moșnenii de credință și de nădejde au fost aleși pe principiul încrederii reciproce.

Oamenii de credință aleși, ei sau înlocuitorii lor, au înstrăinat însă atît documentele cît și ocolnica. Se pare că elementul dizolvant din obște a fost Iordache căpitan pe care arișanii la 1796 vor să-l alunge din sat. În acel timp încep să pătrundă în obște și străinii, în cauză cel mai de seamă fiind marele vistier Constantin Filipescu, în a cărui mină au căzut la 1814 toate actele sătenilor, inclusiv ocolnica din 1775. Obștea fiind în descompunere boierii Filipești acaparează toți munții satului. În disperare de cauză moșnenii se mai judecă la judecătoria din Pitești la 1833 și apoi la Înalțul Divan al Țării Românești la 1835⁶¹, dar de fiecare dată pierd, la 1855 moșnenii mai avînd doar cîteva pogoane în întărcătoarea Bărbușa și în Glodul Stoichii.

În 1861 moșia Filepeștilor este cumpărată de Mihai Hagi Ștefan. Moșnenii reiau judecățile cu urmașii acestuia, care, nu erau încheiate în 1910⁶². Desigur procesul este interesant de urmărit și după începerea exploatărilor forestiere de pe valea Argeșului și trecerea la viața nouă în care trăim acum. Prin lucrările hidroenergetice care cuprind toți munții areșanilor de altădată, Arefului îi este rezervată o viață îndestulată care încheie minunat procesul secular de luptă pentru apărarea drepturilor străbune și deschide perspective de prosperitate imposibil de conceput acum un sfert de veac.

A N E X A

1775 iunie 25. — Copia Ocolnicei lui Alexandru Ioan Ipsilanti, voievodul Țării Românești, prin care întărește moșnenilor din Aref jud. Argeș stăpînirea munților lor după vechile hotare, contestate de satele Corbeni, Cheieni și Poenari, și dispune totodată transcrierea tuturor actelor vechi ale satului și păstrarea lor la un cetaș, om de nădejde. Moșnenii hotărăsc să lase o copie adevărită și iscălită de marele logofăt la mitropolie, unde să se afle în bună păstare.

Io Alexandru Ioan Ipsilant Vvd. bj. milst. gspdru.

Înainte domniei mele la divan fiind prea sfinția sa părintele mitropolitu, iubitorii de Dumnezeu episcopi și dumnealor veliții boeri, s-au cercetat jălbile de stăpînirea munților și pricinile ce au avut între dînșii moșnenii de la Aref sud. Argeș.

Cea dintăi pîră a lui Gheorghe vătaf cu cetașii lui asupra lui Iordache cu cetașii lui fu aceasta, cum că neamul lui au fost zestraș cu parte numai în siliștea satului iar nu și în munți. Dar la această pîră, cum că numai în siliștea satului au avut parte, nici un fel de dovadă

⁶⁰ Ocolnica, document nr. 17.

⁶¹ Dosarul acestei judecăți s-a păstrat. Vezi Ion Șucu, *Înaltul Divan*, București, 1958, p. 143—144 (nr. 531). Se păstrează la Arh. Statului București, hotărîrea în ms. nr. 956 f. 98—100 și dosarul în fondul *Înaltului Divan* nr. 14293/1835.

⁶² Pentru această perioadă vezi relatările lui Andrei Rădulescu, *Din trecutul moșnenilor arefeni*, p. 694—698.

nu avură, nici vreo mărturie cum că au făcut vreodată jalbă la domni sau la dregători pentru aceasta, fără numai cu gura și cu mărturia lor, iar stăpînirea lui Iordache cu cetașii lui o văzum veche de mulți ani, stăpînind deapurirea cu dinșii frățește ca niște moșneni, nepricinuindu-să prin aceasta nici odinioară, dupe care rămîne a stăpîni și deacum înainte.

Și dă vreme că din hrisevul răposatului Mircii Vodă cu leatul 7050 <1542> să vede că cei vechi dintru-nceput moși stăpînitori ai munților aceștia au fost dă toți lude șapte, am hotărit domnia mea să să facă cercetare cine și cîți sint acum dă să trag dintr-acei șapte moși și fiește-care dupe părțile moșilor lor să ție și să stăpînească atît Ggheorghe vataf cu cetașii lui cît și Iordache vataf cu cetașii lui. Care această cercetare fiind peste puțină a să săvîrși aici, dă vreme că cei mai mulți moșneni să află acolo la plaiu și iaste trebuință de a să afla toți față, a nu să pricinui vreunua nedreptate, am rînduit cu osebită anafora boeri credincioși să meargă în fața locului, unde să-i stringă pre toți moșnenii dă față și dupe moși să li să aleagă părțile stăpînirii.

Al doilea piră făcu Gheorghe cu cetașii lui, cum că la liat <loc alb> amăgindu-i pe unii din moșneni cu făgăduială prin cuvînt cum că va împărți cîștigul căsării și al munților frățește cu ei, i-au dat zapis ca să ție el venitul munților și nu numai dă făgăduială nu s-au ținut că să împartă cîștigul cu ei, ci și multe nedreptăți, pagube, cazne și bătăi le-au făcut; hristoavele dă această moștenire a munților lor încă din mîinile lor le-au luat, înșălîndu-i dă i-au dat și scrisoare în nume dă păstrare, care cu vreme caută să-i facă și streini din moștenirea lor neavînd cărțile la mină, și cerea ca să ia de asupra lui venitu munților și oprindu-și banii ce va avea dați pentru moșneni și dreaptă cheltuială ce va fi făcut la niguțătorii căsării, prisosul dă cîștig să-l împartă frățește cu toți moșneni și să li să dea hriseavele lor la mină.

Pentru aceasta s-au fost poruncit dă către domnia mea mai nainte la dumnealor isprav<nici> de au cercetare jălbilor lor asupra lui Iordache și dupe înștiințarea ce ne-au venit dă la ispravnici și dupe cercetarea ce am făcut și domnia mea în divan, s-au cunoscut dă vinovat Iordache la toate jălbile moșnenilor, pe unii bătuti, căzniți fără de milă, neputînd nici el a le mai tăgădui și pe alți păgubaș și asupriți dă nedreptate, care dupe vina lui s-au luat pedeapsă cu bătae la scara domnească și în pază s-au dat pă mină dă zapciu ca să-l ducă la cercetarea ce s-au numit mai sus, că am rînduit boeri să facă în fața locului. Deci hotărîm venitul munților să nu mai rămîie asupra lui Iordache. Și așa l-am pus dă s-au dat socoteala dă venit i cheltuială pri cîtă vreme i-au ținut el înaintea dumnealor veliților boeri și în scris cu osebită foae li s-au izbrănit, la care socoteală s-au odihnit amîndoa părțile.

Însă, precum lui Iordache așa nici lui Gheorge pirîșului lui, nici lui Nan ce i-au ținut mai nainte, să nu să dea venitu munților, ci ori la altul cerut dă toată obștea amîndurora părților supt iscălituri, ori între dinșii să-i caute. Iar hriseavele și cărțile luîndu-i-să dă la mina lui, am pus domnia mea dă s-au trecut într-acest ocolnic și să pecetluște de domnia mea; și să aleagă cu toții dintre dinșii, adică de amîndoa cetele moșnenilor, un moșnean om dă nădejde și cu credință dăspre toți și înscris supt iscăliturile tuturor, să-l arate înaintea dumnealor

veliților boeri ca la aceluiăș mînă să să dea toate hrisoavele și cărțile vechi cu foae anume și nemișcat la acea casă în toată vremea să stea și să să păstreze.

Iar pentru zece delnițe dă pămînt, carii iarăș să jăluie Gheorghe vătaf împreună cu ceilalți moșneni cum că Iordache le-au înpresurat îngrădindu-le și făcînd și casă pă dînsile, răspunde Iordache cum că nu ca să le ție și să le stăpînească el acele locuri le-au îngrădit și au făcut casă, ci fiind locurile acestea în sat și avînd pă dînsile bucate, pentru paza acelor bucate a nu să călca dă vite le-au îngrădit și au pus om dă pază, iar acum nepriimînd ceștilalți moșneni, nu să pune înpotriv dă a arădica acea îngrădire ci să rămie slobodă. Ci și pentru aceasta am hotărît ca Iordache căpt. rădicînd acea îngrădire fieștecarele moșnean pă cît ii va fi partea într-acele locuri dă stăpînire, ori ce va vrea să facă pă dînsile să fie volnic.

Și am întărit domniia mea această ocolnică cu domneasca noastră pecete la leat 1775 Iunie 25.

Iar pentru moară, boeri și ispravnici să facă cercetare și dă va fi făcut-o Iordache pă moșia jăluitorilor făr dă nici un așazămint în scris dînd, să pue să o rădice.

(L.S.)

[1] 7050 <1542> fev. Cu mila lui Dumnezeu Io Mircea Vvd. și domn a toată Țara Rumânească, fiiul marelui și prea bunului Radul Vvd., dat-am domniia mea această carte a domnii mele Harișanilor cîți sînt judeci, ca să le fie lor Hareșul tot cu tot hotarul pre bătrînile hotară. Și ca să să știe hotarul : din Lăcșor pă slemnea Pleșilor, în jos pe slemnea Pleșilor pînă la mlaca Stanii și de acoloa pre cale în jos pînă la Gruitul hotarilor și de acoloa pre hotar în jos pre bătrînul hotar pînă în vilceaoa Vîrtoapelor și pre valea Colnicilor pînă la Cîndea și pă în Piatra mare și pă gruiul Căpăținii și pă slemnea Lazului pîn în Măgurelile Lazului și pînă în piatra Neniului dvornicul și pă șăsul pădurii din Corugă pînă în scorușul Țintei și pînă în secătura Monii și prin acea secătură la Plăișor, pentru căci a lor iaste bătrînă și dreaptă ocină și moșie încă din zilile răposatului Dan Vvd. și a lui Vlad Vodă Tepeș, ce i-au fost înpresurat satu Chienii și Căpăținenii cu silniciia Radului din Golești.

Iar dupe aceia au venit toți Arișanii înaintea domnii mele dă s-au jăluit cum că i-au înpresurat făr dă nici o lege și făr dă nici o judecată. Iar domniia mea am căutat și am judecat pre lege și pre <dre>ptate cu toți cinstiții dregătorii domnii mele. Și am citit domniia mea cărțile bătrîne ale răposatilor domni și am înțeles domniia mea cum că iaste a lor ce scrie mai sus, satul și moșia, bătrînă și dreaptă ocină din strămoși.

Drept aceia le-am dat și domniia mea ca să le fie lor întru moștenire ohabnică lor și feciorilor lor și nepoților lor și strănepoților și dă către niminea neclintită să fie, dupe zisa domnii mele. Iar și martori am pus domniia mea : jupan Burtea marele dvornic, jupan Bogdan marele logofăt și Bărcan spătar și Chiriac stolnic și Dumitru marele

post. Și ispravnic Bogdan vel logofăt. Și eu Mihail care am scris în București⁶³.

[2] 7050 <1542> Iunie. Cu mila lui Dumnezeu Io Mircea Vvd. și domn a toată Țara Rumânească, feciorul bunului și marelui Radu Vvd., dat-am domnia mea această poruncă a domnii mele Oprii dă la Aref cu ceata lui, moșie la Aref cu frații lui preste o funie și Răduche cu frații lui și cu nepoții lui preste altă funie și Ioniceștii preste altă funie din funiia Oprii și din funiia Ridechii. Și iarăși să fie Roșceștilor Radului cu nepoții lui și Popii cu frații lui și cu unchiu-său, să fie peste jumătate din funiia Roșceștilor cu Radu, și Dragole să fie cu nepoții lui și cu Nan cu frații lui și Radu cu frații lui peste altă jumătate, pentru că aceste mai sus zise moșii și bucate ele sint bătrîne și drepte moșii și dă baștină.

Iar dupe aceia au avut acești oameni toți și Oprea cu ceata lui piră înaintea domnii mele cu Chienii și cu Căpăținenii dă au pirț Chienii și Căpăținenii cum că au împresurat Arefanii moșia domnească; iar domnia mea am trimis pe boerul domnii mele, pe jupan Vlaicul vel armaș și cu boeri tre<i> județe, cu 36 de boeri. Și au umblat acești boeri pă urma lui Drăghici dvonic și a lui Secară slugeru și au hotărît. Și au jurat acești 36 de boeri cu sufletele lor, cum că n-au împresurat Arefanii moșia domnească, ci este această mai sus zisă moșie a Hărășanilor, bătrînă și dreaptă moșie de baștină. Și au rămas Cheenii și Căpăținenii de lege din naintea domnii mele.

Pentru aceia și domnia mea am dat ca să fie Arefanilor dă moștenire și ohabnică și feciorilor lor, nepoților și strănepoților și dă niminea să nu să clinească dupe zisa domnii mele.

Iată dar și mărturii: jupan Theodosie vel ban de la Jăiu i jupan Vintilă vel dvornic i jupan Radul vel logt. i Barbul vist., Gherghe comis i Badea paharnic, Cirstiian spătaru i Dragomir vel post. Și ispravnic Radu vel logt. Și s-au scris în oraș București⁶⁴.

[3] 7054 <1546> apr. 8. Cu mila lui Dumnezeu Io Mircea Vvd. și domnu a toată Țara Rumânească, fiul marelui și preabunului Radul Vvd. Dat-am domnia mea această carte a domnii mele Hărășanilor cîți sint judeci, ca să le fie lor Hareșul tot cu tot hotarul pre bătrînile hotară.

Și ca să știe hotarul: din Lăcșor pe siemea Pleșilor, în jos pă slemea Pleșilor și pe mlaca Stani; de acoloa în jos pină în Gruitul hotarului, de acoloa în jos pă bătrînul hotar pă vilceaoa Virtoapelor și pă vilceaoa Colnicilor și pînă în Cindea la Piatra mare și la gruiul Căpăținii și pre slemnea Lazului pină în Măgurelile Lazului și pină în piatra Neniului dvornic și pă șăsul pădurii Corugii și pină în secătura Monii și de acoloa drept la Plăișor, pentru ce că a lor este bătrînă și dreaptă ocină și moșie ce au fost împresurată dă satul Cetății Poenarul,

⁶³ Publicat în *DIR. B., veacul XVI*, vol. III, p. 77—78 (nr. 89), sub data 1558 februarie 11, după originalul păstrat la Biblioteca Acad. R.S.R., Doc. CVIII/47.

⁶⁴ Publicat în *DIR. B., veacul XVI*, vol. II, p. 344 (nr. 359) sub data 1546 octombrie 3, după originalul păstrat la Bibl. Acad. R.S.R., Doc. CVIII/48.

dă Căpățineni și dă Cheeni, însă din vremea care i-au prins Stroe spătar și doamna Băsarăboae.

Iar după aceia oamenii ce zic mai sus Arășanii, au venit înaintea domnii mele dă ni s-au jăluit și au scos cartea răposatului Laută Băsarab Vodă și o am citit-o și am adevărat domnia mea cum că iaste a lor bătrână și dreaptă ocină și moșie prin hotarele ce scrie mai sus.

Drept aceia am dat și domnia mea Areșanilor ca să le fie lor moșie ohabnică, lor și feciorilor lor și nepoților și strănepoților și între dinșii zarvă ca să nu mai fie, ci lăsare în pace și neclătît să fie dupe zisa domnii mele.

Iară și mărturii : jupan Vintilă vel dvornic i jupan Udrea vel logt. i Barbul vist., Badea comis i Badea paharnic i Boloșan stol<ni>c, Dragomir vel post. Și ispravnic Țintea armaș. Și eu Niagoe ce am scris ⁶⁵.

[4] 7078 <1570> iul. 5. Cu mila lui Dumnezeu Io Alexandru Vvd. și domn a toată Țara Rumânească, feciorul marelui și prea bunului Mircii Vodă feciorul Mihnei Vodă. Dat-am domnia mea această poruncă a domnii mele satului anume Areșanii, ca să le fie lor moșia la Areșani, toată cu tot hotarul pe unde au ținut moșii lor din zilele cele vechi, pentru că este bătrână și dreaptă moșie de baștină.

După aceia satul Areșanii, ei au avut cu satul Căpăținenii piră înaintea domnii mele pentru o pradă ce au fost prădat satul Căpăținenii pă satul Areșanii pentru moșia lor încă din zilele răposatului Pătrașco Vodă. Iar cînd au fost în zilele Mircii Vodă satul Areșanii ei au întors toată prada lor iarăși la satu Căpăținenii, pentru că Căpăținenii au fost stricat și spart moșia și hotarele Hareșanilor în sila lor fără dă cale.

Și așa s-au plîns satu Căpățineni dă strîmbătate și înaintea domnii mele. Întru aceia domnia mea am căutat și am judecat pe dreptate și după lege și cu toți cinstiți boeri domnii mele. Apoi domnia mea am dat Căpăținenilor lege 12 boeri ca să jure cum n-au stricat ei hotarul moșii Hareșanilor. Deci satul Căpățineni n-au putut ca să jure cu acei 12 boeri la zi și la soroc ci au rămas Căpăținenii de lege din naintea domnii mele. Și am înțeles domnia mea, cum au rămas Căpăținenii de lege din zilele răposatului Mircii Vodă așijderea au rămas satu Căpățineni dă lege dă doao ori și din naintea domnii mele, ca să fie prădați pentru vina lor pînă în veci.

Dupe aceia Nan au cumpărat din sat de la Radul Scurtul ot Sălătruc lingă plaiu, pădure întreagă fălci opt, drept un cal bun.

Drept aceia am dat și domnia mea satului Hareșanilor ce s-au scris mai sus a lor moșie ce s-au numit mai sus, să le fie lor întru moștenire și ohabnică lor și feciorilor lor, nepoților și strănepoților lor și dă niminea să nu să clinească dupe zisa domnii mele.

Iată și mărturii am pus domnia mea pe jupan Neagoe vel dvornic i jupan Ioan vel logt. i Stan spătar i Bratul vist. i Badea stolnic i Mitrea comis i Gonțea paharnic i jupan Stoichița vel post. Și ispravnic Ioan vel logt. Eu Stan grămătic am scris în cetatea Bucureștilor.

⁶⁵ Publicat în *DIR. B., veacul XVI*, vol. II, p. 336 (nr. 348).

[5]. 7080 <1572> ghenar 19. Cu mila lui Dumnezeu Io Alexandru Vvd. și domnu. Dat-am domniia mea această carte a domnii mele satului Ařeșanilor, ca să fie în pace și slobozi pentru pira care au fost avut cu satu Căpățineni, căci că au fost înțrat satu Căpățineni în moșiia satului Hăreșanilor dă au fost tăiat și au fost spart hotarele încă din zilile răposatului Radu Vvd. și i-au prădat pă ei pentru greșala ce au fost greșit; iar satul Căpățineni ei au fost luat lege doisprezece boeri de au jurat cum n-au înțrat în moșiia satului Hăreșanilor nici cum; iar după aceia satul Hăreșanii au fost luat lege peste legea Căpăținenilor doaozeci și patru de boeri, de au călcat pe acei doisprezece boeri și au rămas satul Căpățineni dă lege din naintea Radului Vvd. și din naintea Mircii Vvd.

Așișderea au avut satu Hăreșani și înaintea domnii mele piră cu satul Căpățineni și așa pira Căpățineni înaintea domnii mele cum ca să între iarăș în moșiia Hăreșanilor și ca să le întoarcă bucatele ce le-au fost luat atuncea pentru acea greșală. Iar într-aceia domniia mea am căutat și am judecat pe dreptate și pre lege, cu toți cinstiții dregători. Și am văzut domniia mea și cărțile altor bătrini domni: cartea Radului Vodă și cartea Mircii Vvd., cum au fost rămas Căpăținenii dă lege. Așișderea au rămas Căpățineni de lege și dinaintea domnii mele.

Drept aceia am dat domniia mea Hăreșanilor ca să-și ție moșiile lor pre bătrînele hotară și ca să fie în pace și slobozi.

Și pentru o deșugubină ce s-au luat satului Căpăținenilor pentru un om legat ce s-au fost scăpat dă la dinșii, iar Căpățineni ei au fost jurat cu 12 boeri cum că n-au scăpat acel om dela dinșii ci au scăpat dela Hăreșani, iar satul Hăreșani au fost jurat cu 24 de boeri dinnaintea lui Petru Vvd., cum că este istovit dă Căpățineni.

Drept aceia niminea să nu mai îndrăznească a-i bintui preste această carte a domnii mele. Și într-alt chip să nu fie dupe zisa domnii mele. Și ispravnic Ion vel logt. Și au scris Belcea ce-i zic Lăudat logt. ⁶⁶

[6]. 7114 <1606> iunie 27. Cu mila lui Dumnezeu Io Radu vvd. și domnu a toată Țara Rumânească, nepotul prea bunului și răposatului Io Băsărab vvd. Dat-am domniia mea această poruncă a domnii mele acestor oameni și tuturor megilășilor Ařeșanilor, ca să fie lor satul Hăreșul și cu toate moștenirile și moșiile și delnițile și morile cite sînt în hotarul lor și cu tot cîmpul și pămînturile și izvoarele și vadurile și pădurile și munții și dealurile și cu tot venitu, din hotar pîn în hotar, de la hotarul Căpăținenilor și Cheenilor pîn la hotarul Cîrsteniștilor și al Sălătrucului și în sus la munte pînă la vîrfu dealurilor, pînă la hotaru Făgărașului.

Însă să să știe semnile și încungiurarea hotarălor Hăreșanilor: să începe dă către Cîrstinești și dă către Sălătruc, de la plăișorul Cîrstineștilor din jos, merge pe vîrfu plaiului pe sleme pîn la plăișorul cel dă sus, și dă acoloa dă către Sălătruc merge pe sleamea Beliturii și tac drept și ține plaiul în sus la munte pînă la vîrfu Greerului și de acoloa preste curmătură pînă la izvor și de acoloa pă pisc în sus pînă la Cununa

⁶⁶ Publicat în *DIR. B., veacul XVI*, vol. III, p. 344 (nr. 395) sub data <1570> ianuarie 19.

brazilor în plaiul Muntîşorului şi de acoloa pă plaiu în sus pîn la vîrfu Gruiului Căpăţînii la Piatra geamănă şi de acoloa pă marginea Golului Căpăţînii pă la Fundu Ştubeiului şi de acoloa pă Cununa bradului, pe poalele Clăbucetului, pîn la Stilpul Purcarului şi de acoloa pă Cununa Brădetului pîn la Curmătura Vulturului şi de acoloa pînă la Modrugaz şi de acoloa pă pisc în sus peste Comarnice şi pe Piscu Scoruşetului în jos pîn în riul Căprăreţii şi pre riul Căprăreţii în sus pîn la Izvorul Paltinului şi de acoloa pă Izvorul Paltinului în sus pîn la hotarul Țării Ungureşti în sleme, pîn la hotarul scaunului Făgăraşului şi de acoloa iarăş pă sleme spre răsăritul soarelui pe hotarul cel vechiu pîn la obîrşia riului Budii carele să numeşte Argeş, şi de acoloa pe apa Budii în jos pînă la Podul Giurgiuvei şi de acolo tot pe apa Budii, adică pe riul Argeşului în jos, pînă Întreriuri şi de acoloa ese la Treapt şi de acoloa de la Treapt pîn la gura Vei Rele şi de acoloa pe Valea Rea în sus pîn la Piscul Jderului, Piscul Călugărului şi de acoloa drept pîn la Pleaşa Pietri şi de acoloa pîn la Valea lui Stan şi de acoloa pîn la Pleaşa Căprişoarii şi de acoloa drept pîn la Lăcşor şi de acoloa drept pîn la mleaşa Ştanii şi de acoloa în jos pîn la Gruiul hotarului şi de acoloa în jos pe hotarul cel vechiu pe vilceaşa Virtoapelor şi pe vilceaşa Colnicilor pînă la Cîndea, la Piatra cea mare şi la Gruiul Căpăţanei şi pe slemea Lazului pîn la Măgurelele Lazului şi de acoloa pîn la piatra Neniului dvornicului şi de acoloa pe din jos de pădurea Corugei şi pe secătura Monii şi de acoloa merge drept la Plăişorul⁶⁷ Cîrstăneştilor şi acolo să împreună încungiurarea hotarului satului Hareşului de unde să începe.

Iar dupe aceia au venit aceşti mai sus zişi oameni, toţi megiaşi de la satul Areşul, la divanul cel mare înaintea domnii mele şi s-au rugat domnii mele ca să înnoesc şi să întăresc această carte. Pentru aceia am dat domnia mea acestor oameni ce s-au zis mai sus, ca să ţie această moşie a lor tot satul Hareşul cu bună pace, precum am văzut domnia mea cărţile domnilor celor bătrîni pentru aceste moşii: cartea Mircii Vodă, feciorul Radului Vodă şi cartea lui Laiută Vodă şi cartea Radului Vodă, cum că satul Areşul este a lor bătrînă şi dreaptă moşie şi dă baştină de la părinţi, de la moşi de la strămoşi lor. Şi ei au dăruit mie un cal galben bun, frumos.

Pentru aceia am dat domnia mea această carte a domnii mele, ca să le fie lor moşia ohabnică şi stătătoare şi feciorilor lor, nepoţilor şi strănepoţilor lor şi de niminea să nu să clătească după zisa domnii mele.

Iată dar şi mărturii am pus domnia mea pe jupan Cernica vel dvornic i pe jupan Stoica vel logt. i jupan Nica vel vist. i jupan Mirzea vel spătar i Boncan vel stolnic i Grigorie vel comis i Stanciul vel păharnic i jupan Leca vel post. Şi ispravnic Cernica vel dvornic.

Şi am scris eu Stepan logt. în scaunul oraşului Bucureşti.⁶⁸

[7]. 7212 <1704> iul. 15. Şarban biv vel comis, ispravnicul ot sud Argeş i sud Muşcel. Dat-am cartea noastră dă judecată a tot satul polilor

⁶⁷ De la „Lăcşor” pînă aici este hotarul arătat la 1546, aprilie 8. Vezi mai sus nr. 3, la 1558 februarie 11. Vezi mai sus nr. 1, cu data greşită.

⁶⁸ Publicat în *DIR. B., veacul XVII*, vol. I, p. 218—219 (nr. 209). O traducere mai veche la Bibl. Acad. R.S.R., *Doc. XXXIII/192*, cu adnotarea „Iar acest izvod s-au făcut la leat 7220” (1712).

(?) i martalogilor ot Aref sud Argeș, pentru că avură întrebăciune dă față înaintea noastră cu jupineasa Marica, nora lui Gligore logt. Albescu, pentr-un munte al satului Aref ce să chiamă Jorzea, care munte l-au fost luat Grigore logt. pentru niște năpăști de cînd au ținut dumnealui județ, din zilele mării sale Duca Vodă; fiind satul fugit au fost trimis dumnealui Grigore logt. de au fost prinsu trei oameni de sat și apucîndu-i cu strî<n>soare ca să dea tl. 100, sau să dea pentru acei bani acel munte ce scrie mai sus. Deci acei trei oameni neavînd cum face fiind închiși în pușcărie, au fost făcut zapis dă vînzare la mîna lui Grigore logt.

Și strîngîndu-se satul Haref fost-au trimis Grigore logt. acel zapis cu fii-său Ion și cu Istrate pircălabul dumnealui și alți săteni și preoți, iar ei n-au vrut ca să iscălească zicînd cum că nu este zapisul bun, că ei nu sint să dea atîtea bani cîți scriu în zapis.

Deci dumnealui Grigore logt. văzînd cum că n-au vrut să iscălească și alți preoți și moșneni din sat, au trimis dă au luat optsprezece vaci cu lapte și lei 23 și 35 de oi și 74 cară de fin și o iapă și un bou și le-au luat și după-n case ce au găsit tot, care s-au făcut mai de mult prețu decît acei bani ce scriu într-acel zapis. Deci sătenii, dupe ce li s-au fost luat acele bucate, au mersu și au cerut zapisul iar Grigore logt. a zis că-l va da la Neagoe Ciocan ot Aref, care au fost slugă dumnealui de atunci pînă acum. Și au ținut Hăreșanii muntele cu pace.

Iar cînd au fost acum în zilele mării sale domnului nostru Io Costandin Vvd., sculatu-s-au jupineasa Marica, nora lui Grigore logt., care au ținut-o Mateiu sin Grigore logt., scoțînd și zapisul celor trei oameni dă vînzare, care au fost zis că-l vor da la Ciocan și nu l-au fost dat, ca să ție muntele ce scrie în zapis. Iar martalogii din Aref n-au îngăduit. ce au mersu la divan de s-au jăluit și măriia sa vodă le-au făcut o cinstită carte legată la noi ca să le luăm seama cu amăruntul și să facem dreptate.

Deci noi, dupe porunca mării sale, strînsu-i-am pă toți la un loc înpreună și cu jupineasa Marica Albeasca și noi așa am aflat dreptatea și i-au ajunsu judecata, să jure martalogii din Aref cu șase oameni, trei oameni să-i dea dumneaci jupineasa Marica și trei oameni bătrîni ai lor. Și au mersu jupineasa Marica însăși dumneaci dă i-au jurat în sfînta Biserică cu miinile pe sfînta evanghelie, tot pă rînd cite unul. Și lingă acei șase oameni jurători, oameni bătrîni, au mai jurat tot satu Aref, 32 de oameni, cum că li s-au luat acele bucate tot pentru acei oameni ai muntelui.

Și au adus jupineasa Marica și o carte a sfîntii sale părintelui vlădicăi cu mare blestem asupra vecinilor, ca să mărturisească în dreptate. Și au mărturi<sit> lor și vecinii, cum că nu sint datori Hăreșanii cu nimic lui Grigore logt. Deci văzînd și jupineasa Marica cum că au jurat atîtea oameni și mărturisaniia vecinilor, au dat zapisul și s-au spart.

Într-aceia le-am dat și noi cartea aceasta a noastră, care de acum să aibă a stăpîni Hăreșanii muntele ca să chiamă Jorzea cu pace, pentru că s-au îndreptat Hăreșanii cu lege și cu dreptatea, rămîind jupineasa

Marica dă judecată. Și dă s-ar și mai găsi alte scrisori pentru acel munte să nu să crează. Aceasta scriem.

Și este iscă(li)t Șarban biv vel comis.

[8]. 7251 <1742> sept. 6. Din luminată porunca mării sale prea înălțatului domnului nostru Io Mihai Racoviță vvd., avut-au întrebăciune sfînția sa părintele igumenul chir Mihail, nastavnicul sfintei mănăstiri Vierăș, dă față cu oamenii din satu Aref din sud. Argeș, pentru niște sate anume Corbeni. Cheeni, Poenari cu munții lor, ce are sfinta mănăstire în obirșiile Argeșului pă lingă munții Arișanilor. Care aceste sate cu munții ai sfintei mănăstiri Vierășu fiind mai nainte supt stăpînirea mănăstirii Ezerul, i-au stăpînit cu pace de către mănăstirea Vierășul pînă cînd s-au luat țara du peste Olt dă supt stăpînirea Nemților, măcar că și mănăstirea Ezerul au avut pricină pentru aceste sate cu moșnenii din Aref în zillile mării sale răposatului Costandin Vodă Brincoveanu. Și au fost luat și atunci 6 boeri hotarnici, dupe cum arată și cartea acelor șase boeri dă hotărîre dă la lt. 7200 <1692>, care acum să află la sfinta mănăstire Vierăș.

Și dă la acea hotărîre încoace întimplîndu-se și vremi dă răzmiriță și ramiînd țara du peste Olt supt stăpînirea Nemților, unde și mănăstirea Ezerul să află, s-au fost întins moșnenii din Aref a lua venitul și după cițiva munți ai mănăstirii.

Iar cînd au fost acum după răzmiriță, luîndu-să țara Oltului de supt stăpînirea Nemților și inpreunîndu-să iarăș cu țara aceasta, sculatu-s-au părintele igumen dă la mănăstirea Vierăș chir Mihail, găsînd la sfinta mănăstire hrisoave de danie pentru aceste mai sus zise sate cu munți de la răposații domni și eșînd la divan dă față igumenul dă la mănăstirea Ezerul la măriia sa Costandin Vodă, au rămas aceste sate cu munții lor supt stăpînirea Vierășului, dupe cum și hrisovul mării sale ce au dat mănăstirii Vierășului dovedește.

Deci părintele igumen chir Mihail luînd aceste mai sus zise sate cu munții cu judecată supt stăpînirea sfintei mănăstiri și trimițînd să ia venitu ce s-ar afla dă la aceste sate și dupe munți, iar oamenii moșneni din Aref nu numai că n-au îngăduit pă trimișii mănăstirii să ia venitul dupe acei munți ce era călcați dă dinșii, ci încă au fost bătut pă acei trimiși purtîndu-i legați din stîină în stîină. Pentru care părintele igumen înștiințîndu-să și dînd jalbă la măriia sa vodă, măriia sa, cu luminată cartea mării sale ne-au orînduit ca să luăm seama și să facem îndreptare aceștii pricină.

Și după luminată porunca mării sale viînd sfînția sa părintele igumen vierășanu la tîrg Argeșului, chemat-au dă față pă oameni moșneni din Aref și citîndu-le cărțile ce au avut sfinta mănăstire Vierășul, am văzut în cartea de hotărnicie a acelor 6 boeri ce s-au numit mai sus, care fiind la mănăstirea Ezerul dupe ce s-au judecat s-au dat la mănăstirea Vierășului, scrise toate semnele hotarălor moșii mănăstirii dă către moșia Arefului, pîn în Piscul Mircii Vodă, unde scrie pă Piscu Mircii în sus pîn în hotarul Țării Ungurești. Acel pisc al Mircii, inpreună și cu alte piscuri asemenea pînă în muntele Moldoveanu, să întindea dă le stăpînea moșnenii de la Aref, luîndu-le venitul dă o sumă dă ani încoace.

Întrebat-am și pă moșnenii din Aref cu ce temeiu să întindă stăpînesc acești munți făcînd pagubă sfintei mănăstiri, au scos și ei un hrisov al răposatului <la alb> dela lt. <loc alb> întru care scria toate semnele hotarului munților, pînă într-un izvor ce să numește Buda, unde scrie pînă în apa Budei ce să numește Argeș și de acolo pînă în jos pînă în podul Giurgiului zicînd moștenii Arefani că Argeșul (*sic*) să numește Buda și din izvorul Budei în jos și din izvor în sus pînă în Moldoveanu, de unde să scură izvorul ce să numește Argeșul numind și podul Giurgiului, că ar fi un loc unde zic că ar fi fost stîna Giurgiului dă la izvorul Budii pînă la apa Argeșului în sus, unde dă izvorul Giurgiului în apa Argeșului. Care neputîndu-să izbrăni această pricină și fiind trebuință a să vedea acele locuri, mers-am acolo împreună cu moșnenii din Aref și cu alți oameni din Căpățineni și din Corbeni, cari să numia a ști dă la bătrînii lor semnele și numele munților și izvoarelor dă acolo, fiind împreună și dumnealui Sandu post. Bucșănescu vechil în locu părintelui igumen dă la Vierăș și avînd și dumnealui parte într-acei munți cu sfînta mănăstire și cercetînd cu amănuntul numele izvoarelor, s-au dovedit cu bună dovadă, neputînd tăgădui nici moșnenii din Aref, că izvorul Budii iaste lîngă Piscu Mircii din jos dăspre hotarul munților Arefului, dă către munții mănăstirii și făr dă cale să întindea ei a călea munții mănăstirii din izvorul Budii în sus dă vreme ce apa Argeșului dă unde să împreună cu izvorul Budii în jos, să poate numi Buda iar în sus unde nu iaste împreunat cu izvorul Budii nici dă cum, nu să poate numi Buda.

Deci văzînd moștenii de la Aref că cu această pricină nimic n-au putut folosi, au început a pricinui pentru podul Giurgiului arătînd acel loc dă stîna ce s-au zis mai sus că este unde dă riul Giurgiului în obîrșia Argeșului ce curge mai din sus și zicînd că acolo au fost podul Giurgiului, la care oamenii din Căpățineni și din Corbeni, anume Costandin sin Pirvul vâtaf, Barbul sin Stanciu căpitan, Preda ot Corbeni, Radu Ghimorăscul, Nicul Buduhan, Pătru Păscaru, așa au mărturisit cu sufletele lor, că au auzit dă la bătrînii lor zicînd pentru podul Giurgiului că n-au fost unde zic moștenii din Aref, nici loc dă stîna dupe cum zic ei, ci au fost pod de lemn peste apă dela Piscu Mircii puțin mai jos unde să împreună izvorul Budii cu celălalte obîrșii ale Argeșului ce vin mai din sus, pre care au trecut oi și să vede și acum la acel loc că este pod făcut dă trei brazi alătura; dar și ciobanii ce s-au aflat la stînila dupe acele locuri întrebîndu-se pentru podul Giurgiului așa au dat seama că acel loc unde zic moștenii din Aref că ar fi fost stîna Giurgiului și-l numesc podul Giurgiului, n-au pomenit ei numindu-se așa, ci-i zic la Stîna Mare. Care și de la aceasta s-au cunoscut că umble moșteni din Aref făr dă cale, dă vreme ce dupe cum scrie în hrisovul lor pînă la apa Budii în jos pînă în podul Giurgiului, trebuia și acel pod al Giurgiului să fie pus pe apa Budii în jos iar nu peste alte izvoare care curg mai din sus.

Drept aceia, văzînd și cunoscînd că moșteni din Aref au umblat făr dă dreptate dă au luat venitul acestor munți păgubind sfînta mănăstire, așa am găsît cu cale și cu dreptate ca de acum înainte moșteni din Aref să nu aibă a să întinde mai mult decît pînă în apa Budii, care iaste dă<n> jos de Piscu Mircii dă spre apus iar sfînta mănăstire să

aibă a-și stăpini din preună cu boerii Bucșănești, fiind părtași pă Piscul Mircii în sus pină în hotarul Țării Ungurești și Piscul Mircii cu ceilalți munți dăspre răsărit spre muntele Moldoveanu, dupe semnele ce scrie în cartea dă hotărnicie a celor șase boeri, cu bună pace dă către moșteni din Aref și să aibă a-și lua sfinta mănăstire Vierășul dă la moșneni din Aref tot venitul dintr-acest an ce au luat ei dupe acești munți.

Iar pentru certare ce li s-ar fi căzut să ia dupe greșala lor bătind oamenii sfintei mănăstiri, de vreme ce acea certare le-au fost făcut isprăvnic atuncea cînd au fost făcut acea greșală, acum s-au lăsat.

Pentru aceia am dat cartea noastră sfintei mănăstiri ca să aibă a-și stăpini acei munți cu ceilalți tovarăși dinpreună, dupe cum scrie mai sus, cu bună pace dă către moștenii din Aref.

Și sint iscăliți.

[9]. 7253 <1745> iun. 26. Din luminată porunca mării sale lui Vodă orinduindu-se sfînția sa părintele igumen Vierășanu chir Mihail, înpreună și cu Gheorghe vâtaf dă plaiu ot sud Argeș i cu alți moșneni din Aref, ca să le luăm seama pentru o pricină ce au pentru niște munți de acolo dintr-acei județ al Argeșului, ce să numesc munții din obîrșia Argeșului; ci dar noi cercetînd judecata n-am putut nici într-un chip ca să le izbrănim dă aici, dă vreme ce igumenul arată semnele muntelui într-un chip și Gheorghe vâtaf dă plaiu cu cetașii lui într-al chip.

Ci dar, am socotit să meargă acolo la acei munți în fața locului dumealui Andreiu Strimbeanul biv vel șătrar înpreună și cu Gheorghe biv vel căpit. za dorobanți, ispravnicu ot sud Argeș, înpreună și cu alți 6 boerinași, carii ș-au ales ei pe foaia cea iscălită ce s-au trimis acolo, trei la o parte și trei la altă parte. Și așa stringîndu-i dumealor să meargă, dupe cum s-au zis mai sus, în fața locului și să caute scrisorile și la o parte și la alta, aducînd și oameni bătrîni dupe înprejur, carii vor fi știind semnele munților și numele izvoarelor care cum să chiamă, ca să mărturisească în frica lui Dumnezeu în ce chip vor fi știind și vor fi pomenit dă la părinții lor și să să vază dupe cum arată igumen. acele semne, în cărțile de hotărnicie iaste, au dupe cum zic moșnenii.

Și în ce chip vor adevăra ma<i> cu dreptate să dea și carte dă judecată la mina cui să va cădea; iar care parte nu să va odihni pe judecata și alegerea ce vor face mai sus numiții boeri, puindu-le soroc cu zi hotărită și la o parte și la alta, să-i trimită la divan înpreună și cu cartea de judecată.

Și care parte va rămînea dă judecată va plăti treapădu și cheltuiala ceelalte părți. Aceasta scriem.

Și sint iscăliți.

[10]. 7253 <1745> av(gus)t 1. Din luminată porunca mării sale prea înălțatului domnului nostru Io Costandin Nicolae vvd., fost-am orinduiți noi boierii carii mai jos ne vom iscăli, ca să mergem să căutăm niște semne dă hotară ai unor munți din obîrșia Argeșului sud Argeș, pentru care au avut pricină părintele igumen dela Vierăș, chir Mihail, cu Gheorghită vâtaf de plaiu i cu cetașii lui moșneni din satu Aref ot sud Argeș.

Noi, după luminată porunca mării sale, mers-am în fața locului la acei munți ce să numesc la obârșia Argeșului, fiind față și părintele igumen Mihail vierășanu și Gheorghiță vătaf cu cetașii lui. Și citindu-să scrisorile și la o parte și la alta, scos-au întâi părintele Mihail igumen vierășanu o carte dă hotărnicie a șase boeri dă la lt. 7212 <1704> din zilele răposatului Costandin Vodă Brîncoveanu, care hotărnicie au fost dă la părintele igumen Theodosie de la mănăstirea Ezerului dă peste Olt, pentru trei sate anume Căpățineni i Cheenii i Poenarii cu munții lor dintr-acest județ al Argeșului, fiind atunci aceste trei sate cu munții lor supt stăpînirea mănăstirei Ezerului, întru care carte arată semnele hotarălor acestor trei sate cu munții lor ce să numesc mai sus, tot bine pînă la obârșia Argeșului. Dar acolo au fost greșit boerii atunci dă au fost scris că este hotarul un pisc ce să numește Piscul Mircii Vodă, care să pogoară din hotarul Țării Ungurești cam dăspre apus, ce iaste alătura cu muntele Reio, sint pe din sus și pîntre acești doi munți curge izvor dintr-un lac, care să numește izvorul riu Budii. Și pe acest izvor punea pricină igumen vierășanu, că să numește riu Budii. Și cu această pricină întra părintele igumen vierășanu în hotarul moșnenilor din Haref.

Mai scos-au părintele igumen vierășanu și altă carte dă judecată a sfinții sale părintelui Nicodim arhimandritul, igumen mănăstirii Argeș, i a dumnealui Mihalache biv vel clucer za arie, ce-i judecase din porunca mării sale Mihai Vodă Racoviță dă la lt. 7251 <1742>. Dar și atuncea, neluînd seama semnelor cu amăruntul, iar s-au fost făcut greșală și au dat carte dă judecată dupe hotărnicia cea dintîiu.

Iar Gheorghiță vătaf împreună cu cetașii lui moșneni din Aref, au scos un hrisov al răposatului Radu vvd. ot lt. 7114 <1606>, întru care să coprîdea tot hotarul satului Haref și cu munții satului, cu semnele lor tot anume, arătînd și semnele hotarului munților dăspre Țara Ungurească, mergînd dăspre apus din izvorul Paltinului în sus pînă la hotarul Țării Ungurești pe sleme pînă la hotarul scaunului Făgărașului și de acoloa iar pe sleme spre răsăritu soarelui pe hotarul cel vechiu pînă la obârșia riului Budii care să numește Argeș și dă acoloa pă apă în jos pînă la podu Giurgiului și dă acolo în jos pă semne pînă întrieriuri și de acoloa ese la Treaptu și dă la Treaptu pînă la gura Văi Rele și din gura Văi Rele tot pă semne pînă unde să închce hotarul satului Haref și Piscul Mircii Vodă rămîne în hotarul munților Harefului, dupe cum scrie hrisovul ce s-au zis al răposatului Radului Vodă.

Dar părintele Mihail igumen Vierășanu, pentru mai bună încredințare, au adus și o carte de blestem a sfinții sale părintelui mitropolitului Ungrovlahiei, chir Neofit, asupra moșnenilor din Aref, ca să mărturisească adevărul cum sint numele izvoarălor și semnele ce arată hrisovul răposatului Radului Vodă: sint bune și adevărate, au nu sint. Și fiind acolo în fața locului 6 preoți și 3 diiaconi și 15 moșneni bătrîni din sat din Haref, carii sint însemnați anume în foaia ce s-au iscălit dă noi și cetîndu-le cartea dă blestem în trei rînduri ca să o înțeleagă bine și întîii preoții și diiaconii, apoi moșnenii din sat pe rînd cite unul, au luat cartea și au sărutat-o și au pus-o în cap, zicînd dă vor fi asuprînd ei dă către sfînta mănăstire măcar o palmă dă loc tot blestemul din carte să fie asupra lor și asupra copiilor lor.

Deci noi văzînd semnele hotarului că sînt tocmai adevărate cum scrie hrisovul răposatului Radului Vodă ce scrie mai sus și dupe mărturisirea preoților i a moșnenilor bătrîni, am cunoscut că iaste bună și dreaptă moșie dă moștenire pînă la obârșia riului Budii ce să numește Argeș și au rămas Piscu Mircii Vodă în hotarul munților moșnenilor din Aref, am luat cartea de judecată ce au fost de la sfinția sa părintele Nicodim arhimandrit, igumen dela sfînta mănăstire Argeș, i de la dumnealui Mihalache, biv vel clucer sa arie, ce este făcută cu greșală, și am dat-o moșnenilor satului din Haref, iar în cartea acelor 6 boieri ce este dă la liatu ce s-au zis 7212 <1704>, s-au însemnat mai jos dă iscăliturile boierilor, că n-are treabă mănăstirea cu Piscul Mircii Vodă. Și coprinzînd cartea hotarale și cu alți răzorași, s-au lăsat cartea iar la mina mai sus numitului igumen.

Drept aceia și noi am dat cartea noastră vatafului Gheorghită și tuturor moșnenilor din Haref, ca de acum înainte să aibă a stăpîni munții lor pînă în obîrșia riului Budii care să numește Argeș și cu Piscul Mircii Vodă cu bună pace dă către părintele igumen dă la mănăstirea Vierăș și dă către toți părinții călugări dă la acea mănăstire, că așa am ales cu dreptate. Aceasta scriem.

[11]. 7253 <1745> av(gus)t 1. Foița dă însemnarea oamenilor moșneni din Aref ce au avut judecată cu sfinția sa părintele Mihail igumenul vierășanu pentru hotarul unor munți din obîrșia riului Budii care să numește Argeș, care este în sud Argeș, ce au luat acești oameni moșneni carte dă blestem a sfinții sale părintelui Neofit, mitropolitu Ungro-Vlahiei, pentru acei munți cum că sînt ai lor, dupe cum mai pe largu. arată în cartea dă judecată ce s-au dat la mina moșnenilor dă stăpînire.

Însă aceștia ce au mărturisit cum arată anume : popa Lazăr, popa Stanciul, popa Radul, popa Barbul, popa Pîrvul, Costandin diiaconu, Costandin diiaconu, Iane diiaconu, unchiaș Stanciul, Statie, Ion pîrcălabul, Gheorghită vataf dă plaiu, Gheorghită Vătășescu, Stan Drăguș, Cîrstea, Postea, Stanciul Morun, Ion Toina, Costandin Căliman, Costandin sin Posteu, Iane Brătîianul, Vlăduțu Vătășăscu, Ghinea martalog, Stroe Fetea, Pîrvul Bocan, Pîrvul Tomoiu.

[12]. 1743 iul. 22. Izvodul scrisorii ce au făcut Rucăreni din scaunul Sibiului din țara Ardealului sătenilor Arefanilor.

Sănătate și pace și milă pohtim dă la Hs. Noi Rucăreni din scaunul Sibiului din țara Ardealului Dv. Arefanilor.

Alta veți ști că văzînd noi scrisoarea Dv. am socotit cu sufletele noastre pre amăruntul, cum că noi am pomenit din cei bătrîni carii au fost mai de nainte păcurari, și noi acești mai tineri fiind iar păcurari, și cu toți săteni carii ne vom iscăli mai jos, cum că de unde să începe apa Argeșului cît este dăspre apus cu Oarzina cu tot, dă cînd am pomenit noi tot Hăreșanii au luat alcamu. De aceasta mărturisim noi cu sufletele noastre.

Și sînt iscăliți : Băcilă Oncea om dă 90 de ani ; Ion Stănimir dă 70 dă ani ; Radu Geamănă dă 60 ani ; Iordache dă 100 ani ; Ion Gea-

mână păcuraru dă 30 ani; Toader Mănea păcuraru, 20 ani; Bucur Epure, 20 ani; împreună cu birăul și cu tot satul. Și martor popa Ion ot Rucăl.

[13]. 1765 maiu 14. Mlstiiu bjiu Io Ștefan Mihai Racoviță vvd. i gspdu. Davat gsdv-mi. La divan înaintea domnii mele eșiră cu mare jalbă preoții și megiașii și moșneni i plăiași de la Aref sud Argeș, pentru clucer Gheorghită Bușcănesc, zicind preoții și plăiașii cum că sînt dă astă toamnă cinci ani de cînd au luat dă la dinsul tl. 200 și pentru dobinda banilor să le pască iarba muntelui lor și sorocul s-au împlinit dă astă toamnă. Și acum ei au găsit pă un neguțător care le dă pă iarba munților lor în șapte ani înainte tl. 1000 și osebit le mai face bine încă cu alți tl. 1000 cu dobîndă pe an zece unul, ca să-și chivernisească păsurile lor și Bușcănescu acum nu va să le lase munții.

S-au întrebat și Gheorghe Bușcănescu ce are a răspunde: el au zis cum că dupe așezămîntu ce au avut cu moștenii mai are să mai ție munții încă patru ani. Am cerut de au arătat zăpisul dă tocmeală și să văzu cum că dă astătoamnă s-au împlinit sorocu dupe așezămîntu ce au avut. Și <ne> mai avînd Bușcănescu ce mai răspunde alt, au pus pricină cum că adevărat veleatul zăpisului așa scrie, dar s-ar fi făcut cu greșală la facerea zăpisului de au pus veleatul mai vechiu avînd oareș-care pricină cu stolnicu Ștefanache; care zise ale lui nu s-au ținut în seamă măcar dă ar fi fost și așa cum zice el, căci că munții sînt ai moșnenilor, și pentru folosul lor, fiindcă au găsit neguțător ca acela ce le dă înainte acești tl. 2000, voe și dreptate au să facă cu moșia lor ce le va fi voia.

Și de la divan am hotărit domniia mea să-și dea munții la acel neguțător care le dă tl. 2000 și acel neguțător să ție munții și să-și facă cășărie dupe tocmeala și așezămîntu ce au avut cu dînșii. Iar lui Gheorghe Bușcănesc să-i dea datoria acei tl. 200 și dă tot să lipsească din munți, ca să-și poată stăpîni niguțătorul munții în pace, care tl. 200 i-au și plătit moșneni lui Gheorghită în divan. Și zăpisul dă datorie i s-au luat dela mină și s-au spart și s-au dat la mina moșnenilor ca să nu mai aibă pricină între dînșii.

Și după ce iș va împlini neguțătorul sorocu ce-l are dupe așezămîntu lor prin zăpis, atunce moșneni să aibă a plăti numai tl. 1000 cu dobînda lor, iar dă tl. 1000 să fie plătiți la acel soroc cu iarba muntelui și munții să rămăe iarăș slobozi, să facă cu dînșii ce le va fi voia.

[14]. 1765 maiu 19. Comisionul dă pricina datoriilor ce au fost moșneni din Aref sud Argeș la clucer Mincu Bucșănesc, căutat cu amăruntu din condeiu în condeiu de dum-n-lui Constandin biv vel șătrar și dă dum-lui Dumitrache biv vt. logt. întărit și cu pecetea mării sale Ștefan Mihai Racoviță vvd., în care să înțelege mai pre largu suma datoriilor ce au fost.

[15]. 1765 iun. 23. Alt comision tot dă pricina datorii lor ce au fost unii din moșneni iar la clucer Mincu Bucșănesc, care moșneni ne-fiind față la București, iaste căutat pe amăruntu din condeiu în condeiu

dă dum-lui Anastasie biv vel sârdar, aflându-se ispravnic la sud Argeș, în care comision să înțelege pre largu pricina ce au avut.

[16]. Prea înălțate doamne.

Din luminată porunca înălțimi tale vâtaf de pahar<nicei> au adus de față înaintea noastră pe toți moșnenii dela Aref sud Argeș și theorisindu-le toate hrisoavele și alte scrisori ce au avut de moștenirea lor, care toate sint trecute într-acest ocolnic, am găsit un hrisov al mării sale răposatului Mircii Vodă de la lt. 7050 <1542>, întru care am văzut că să coprinde cu moșii lor cei dintru început : au fost de toți liude 7, cu neamurile lor anume Oprea de la Aref cu frații și cu nepoții lui i Rădeche cu frații și cu nepoții lui i Ioniceștii i Radu și cu nepoții lui Roșceștii i Popa cu frați i cu unchi-său și cu Radul i Dragulea cu nepoții lui i Stanciul și Nan cu frații lui și Radul cu frații lui.

Măcar că Gheorghe vâtaf cu cetașii lui au arătat o foae de liude 15 moși, cerind să li să și treacă numele lor în ocolnic, dar înpotrivă zise ceilaltă ceată cu Iordache căpit., cum că ei au sporit moșii ca să înpuțineze părțile celoruralți.

Deci de vreme că într-acellalt vechiu hrisov al lor ce-l au de la măriia sa Mircea vvd., care mai sus să arată trecut din condeiu în condeiu, mai mulți moși nu numește să fi mai fost, fără de numai acei șapte precum să vede de față în scris, noi găsim cu dreptate ca iarăși dupe acel hrisov să să urmeze cu moșii lor și de acum înainte și toți oamenii ciți să vor fi trăgind din fieștecare moș dintr-acei șapte și să vor afla acum în viață, să aibă a-și stăpini între dinșii pe partea ce va fi de la acel moș.

Ci la aceasta să binevoiești înălțimea ta a să întări acest ocolnic și de către măriia ta spre a se urma într-acestaș chip.

Lt. 1775 iunie.

Dumitrache Ghica vel ban.

Nicolae Dudescu vel dvornic.

Radu Văcărescu vel dvornic.

Pan. Filipescu vel logt.

Ștefan Prișc<oveanu> vel logt.

Ștefan Mișogl vel spătar.

Pană Fili<pescu> vel logofăt.

[17]. + Din luminată poruncă mării sale prea înălțatului domnului nostru Io Alexandru Ipsilant vvd. la pricinile dă judecată ce am avut noi între noi moșneni dă la Aref sud. Argeș, făcându-ni-să toate hrisorile (*sic*) ce le-am avut din vechime dă stăpînirea munților și moșiilor noastre ocolnic, și pentru ca să să afle în toată vremea acele hrisoave și ocolnicu numai la o mină, prin dumnealui vel logt. ni s-au poruncit dă către măriia sa vodă, ca noi toți dă obște să alegem un moșnean dintre noi, om cu credință și dă nădejde, căruia să i să dea toate hrisoavele și ocolnica în mină, să le aibă purirea întru păstrare.

Deci noi toți moșneni dă la amîndoao cetele ciți ne-am aflat în București, ne-am înfățișat înaintea dumnealui vel logt. și cu toții

dinnaintea dumnealui cu un cuvînt ne-am învoit și am ales doi oameni pe rachii (*sic* = carii) i-am socotit mai dă credință și dă nădejde.

Însă eu Gheorghe vâtaf sin Jătea Ciocan cu toți cetașii miei, am ales din ceata lui Iordache căpit. pă popa Radul sin' popa Lazăr întru a căruia mină i s-au dat toate hrisoavele și scrisorile mărunte.

Așijderea și eu Iordache căpit. sin Gheorghită vâtaf cu toți cetașii miei, am ales din ceata lui Gheorghe vâtaf pă Gheorghe ceauș sin Stanciu Popa întru a căruia mină i s-au dat ocolnica cea pecetluită dă măriia sa vodă.

Dar pentru ca nu care cumva pă vremi să să întîmple a să răpune din scrisori, ori prin periciunea acestor oameni, sau ei singuri cu vicieșug să ascunză și vor zice că s-au răpus vreo scrisoare, noi cu toții am scos dupe ocolnica cea pecetluită, care s-au dat întru păstrare la mîna lui Gheorghe ceauș, această copie din cuvînt, în cuvînt, adevărită cu iscălitura dumnealui vel logt., pe care iată o lăsăm la sfînta mitropolie ca să stea și să s(ă) afle acoloa pururea în bună păstrare, pentru ca oricînd va fi vreo întîmplare precum scriem mai sus, cu aceasta să să poată dăscoperi adevărul.

Și spre a să ști dă acest al nostru așezămînt ne-am iscălit mai jos.
1775 Iulie 3 dni.

Ghiorghe vâtaf ot Haref sin Jitea Ciocan.

Popa Ion sin popa Ion ot Hareș.

Popa Costandin sin Radu.

Gheorghie ceauș sin Stanciu Popa.

Ion ceauș sin Stanciu Mănoiu

Noi cei ce am iscălit, am iscălit pentru toți cetașii noștri.

Iordache capît. sin Ghiorghit vâtaf.

+ Popa Radu snu Popa Lazăr ot Hareș.

+ Pop Necula ot....

Costandin biv. văt. ot tam.

+ Costandin snu Pirvu Tomoiu ot tam.

Gheorghe sin Costandin Chicason (?).

+ Gligore Hodoș snu Mihui Hodoș.

Noi cei ce am iscălit mai sus, am iscălit și pentru toți ceialalți cetași ai noștri.

Arh. St. Buc. *Suluri* nr. 37 Cote vechi : Nr. 54 ; — Al Arhivii no. 54 (cu roșu). Diplomatie 6 suluri (în creion).

Copie autentică pe hîrtie (308 × 46 cm.). Scris negru, în răstimpuri; intitulăția în chinovar. Semnăturile originale ale boerilor sînt numai sub anafora ; între Ștefan Prișcoveanu și Ștefan Mișoglu e lăsat loc liber pentru o semnătură. Pană Filipescu arată două semnături deosebite (sînt două persoane ?) ; moșnenii semnează propriu, afară de doi, Costandin și Gligore, care pun degetul ; doi preoți semnează propriu dar pun și cruce la nume. În dos pătat cu cerneală.

Pecetea mică ovală (2,7 × 2,5 cm.) : **IG — HA — IG — HΨ — EE —**
1774, în tuș roșu. Alături în cerneală se indică și locul pecetii.

Însemnări în dos : Moșnenii dela Aref. Pentru munții Arcf.

AREF — UN ANCIEN VILLAGE DU DÉPARTEMENT D'ARGES

RÉSUMÉ

Il s'agit d'une succinte monographie historique de l'intéressant village d'Aref, du département d'Arges, qui s'appelle aussi Arif et qui auparavant était connu sous le nom d'Hareș. Les documents attestent l'opiniâtreté des paysans libres pour conserver aussi bien leur liberté individuelle que leurs terres qui s'étendaient sur un nombre impressionnant des montagnes, depuis les sources de l'Arges jusqu'aux confins du village, à Căpățineni. Ces documents qui remontent à l'an 1546, nous sont parvenus surtout grâce à une initiative de ces paysans libres, initiative qui a constitué en même temps une innovation dans l'histoire des archives nationales. En effet, en 1775, ces paysans ont dressé une copie légalisée d'après la dernière décision princière où figuraient tous les documents et chartes concernant les terres des deux principaux clans du village, et l'ont déposé, afin d'être conservée, aux archives de la Métropole. C'est ainsi que les documents sont parvenus jusqu'à nous.

Ces documents, auxquels l'auteur ajoute aussi d'autres informations d'ordre historique, indiquent qu'au début il n'y a eu que sept grands propriétaires terriens dont l'existence semble remonter à la fin du XIVe siècle. Cependant il n'y a aucune indication de l'existence, d'un ancêtre éponyme, absence qui prouve que l'ancienneté du village est antérieure à la fondation de l'Etat de la Valachie. On y constate aussi que les habitants d'Aref détenaient leurs terres en commun, mais on peut entrevoir également, à partir du XVIe siècle, les formes, éparses au début, des retraits d'indivision communautaire se constituer en processus, en quelque sorte plus général, ainsi que l'apparition de la concurrence entre les paysans libres et leurs litiges cadastraux avec les villages avoisinants. Cette décomposition de la communauté, s'accroît chaque année, jusqu'au XIXe siècle, lorsque à peu près tous les villageois perdent aussi bien leur liberté personnelle que leurs terres.

Sur la foi desdits documents, l'auteur expose la modalité de l'accroissement et de la décroissance de la vie économique et culturelle de ces villageois. C'est ainsi qu'on les voit réduits, de la condition de riches éleveurs de bétail et de vaillants soldats, à ce point d'indigence, que le processus d'asservissement et de dépossession ne saurait plus être évité.

Dans l'annexe on reproduit la décision cadastrale de 1775 où se trouve, entre autres, une onomastique de plus intéressantes.

DEPOZITUL DE VASE FEUDALE DE LA ȘTEFĂNEȘTI-PITEȘTI

THEODOR MAVRODIN și EUGENIA POPESCU

În urma unei descoperiri întâmplătoare din anul 1965 colecțiile Muzeului Pitești s-au îmbogățit cu un depozit de vase feudale compuse din 28 de bucăți. Depozitul a fost descoperit, în timpul lucrărilor de terasare pentru vița de vie, de către un grup de muncitori de la Stațiunea Experimentală Ștefănești-Argeș, căruia îi aparține actualmente terenul. Locul de descoperire este situat pe dealul de nord-est al comunei Ștefănești. În componența depozitului intră 27 de tipsii și un capac de cazan, împărțite, după materia primă folosită la confecționarea lor în două categorii :

— tipsii de cositor și plumb în număr de 24

— tipsii în număr de 3 și un capac de cazan din cupru.

Prin analiză chimică s-a stabilit că tipsiile din prima categorie conțin 79% staniu și 21% plumb, iar cele din a doua categorie 99% cupru și 1% cositor.

Ca formă tipsiile din prima categorie sînt în general asemănătoare, deosebindu-se după mărime, ornament, marcă și inscripționare. Pentru ușurarea descrierii am împărțit vasele în raport de mărime, obținind 6 grupe. Tipsiile din toate cele 6 grupe sînt relativ adînci, cu marginea lată, dreaptă, rotunjită și în unele cazuri puțin îngroșată spre exterior, cu fundul convex, marcat de o linie incizată sau de o bandă îngustă ornamentată. De fapt, banda ornamentată este prezentă numai la 4 exemplare care formează prima grupă, după mărime, în ordine descrescîndă. Acest ornament se repetă și pe marginea vasului delimitîndu-i lățimea. Banda ornamentată este formată din două sau trei cercuri concentrice, cu spațiul dintre ele decorat cu puncte incizate, cu lățimea variînd între 0,7—1 cm. Peretele este concav. Spatele acestor tipsii este decorat cu o multitudine de cercuri concentrice incizate, așezate pe toată suprafața fundului, iar în zona de interferență a peretelui cu marginea se află o nervură pronunțată (fig. 1/1). Două din aceste tipsii sînt marcate pe marginea lor cu stema orașului Brașov. Precizăm că și celelalte două puteau fi marcate, dar o treime din margine lipsește, fiind distrusă datorită agenților chimici care au acționat, de altfel, asupra întregului depozit. Marca Brașovului constă din rădăcinile și tulpina unui copac, probabil un stejar, avînd deasupra o coroană. Tulpina este încadrată de inițialele I—K (fig. 2/1). Unul dintre vasele care păstrează marca poartă pe spate două

litere chirilice Н ; Ѧ (N ; F). Dimensiunile acestor vase sînt : diametrul de 37,5 cm, lățimea marginiei de 5,5 cm iar înălțimea de 4,5 cm.

Restul de tipsii, care compun celelalte cinci grupe, se deosebesc de prima grupă prin faptul că au marginea puțin oblică și nu au nici un fel de ornament pe față. Una singură face notă aparte și ea va fi descrisă separat. Spatele vaselor este decorat în același fel ca și la prima grupă, sesizîndu-se mici deosebiri ce constau în adîncimea cercurilor concentrice, în numărul lor mai mare sau mai mic etc.

Din grupa a doua fac parte două tipsii marcate cu stema Brașovului avînd inițialele C—K (fig. 2/2), iar pe spatele marginiei amîndouă au incizată litera chirilică C (S) Dimensiunile lor sînt : D. de 33 cm, lățimea marginiei de 5 cm, înălțimea de 4,5 cm (fig. 1/2).

A treia grupă este formată din patru tipsii. Din punct de vedere al mărcilor ele se deosebesc radical una de alta, deoarece fiecare poartă marcă diferită. Marca unuia dintre vase este formată din două mici pastile alăturate, marcate de cîte două cercuri concentrice incizate. Pe pastila din stînga se găsește stema Brașovului, iar pe cea din dreapta o cană cu două torți. Inițialele acestei mărci nu se văd, deoarece partea sa superioară este deteriorată (fig. 2/3). Un alt vas din această grupă are marca formată din trei scuturi mici, așezate unul jos și două sus. Pe suprafața celui de jos se găsește o inimă străpunsă de o săgeată, deasupra ei o cruce formată din cinci puncte perlate și încadrată de inițialele S—C (sau poate G—gotic). Scutul de sus, din stînga, păstrează vizibil o parte din stema Brașovului, iar cel din dreapta este total șters (fig. 2/4). Pe spatele marginii tipsiei se află o cruce incizată, iar pe

fund este scris în chirilică $\widehat{\text{CTPOE}} \widehat{\text{KE}} \widehat{\text{KH}}$ (Stroe mare vistier).

Celelalte două tipsii din grupa a treia au cîte o marcă formată tot din trei scuturi, dispuse la fel ca la cel descris mai sus, avînd pe suprafața lor următoarele reprezentări : pe cel de jos o săgeată verticală, tăiată la mijloc de o linie orizontală, în partea dreaptă jos apare inițiala R, al cărui baston se formează din partea terminală a săgeții. Sus, în partea dreaptă a săgeții, se descifrează inițiala K, iar cea din stînga lipsește, probabil s-a șters. Pe scutul din stînga, sus, se află stema Brașovului, iar pe cel din dreapta un leu ridicat pe picioarele dinapoi, deasupra sa fiind trei turnuri stilizate (fig. 2/5). Pe spatele unuia dintre aceste vase se poate

citi + $\widehat{\text{KOO}} \widehat{\text{KE}} \widehat{\text{NO}}$ (= Constantin mare postelnic), $\widehat{\text{CTPOE}}$ (= Stroe) și litera C (S). Tot pe spatele tipsiei sînt desenate prin incizie două bîrzi. Pe

spatele celui alt vas este scris numele $\widehat{\text{HIEPHIE}}$ (Andronie), + $\widehat{\text{KOO}} \widehat{\text{KE}} \widehat{\text{NO}}$ (Constantin mare postelnic), $\widehat{\text{CTPOE}}$ (Stroe) și litera C (S). Dimensiunile vaselor din această grupă sînt : D. de 31 cm, lățimea marginiei de 4,5 cm, înălțimea de 4—4,5 cm (fig. 1/3).

Din grupa a patra fac parte șapte tipsii. Cinci dintre ele poartă ca marcă stema Brașovului cu inițialele C—K (fig. 2/6). Dintre acestea cinci, unul are incizat pe spatele marginiei de două ori inițiala C (S) și numele $\widehat{\text{BEPHIL}}$ (Bercilă), altul are inițiala C (S) și ceva mai departe este scris $\widehat{\text{CTPOE}} \widehat{\text{KE}} \widehat{\text{KHCTHAP}}$ (Stroe mare vistier), cel de al treilea are inițiala C (S), ceva mai departe litera Ѧ (F) și în partea opusă $\widehat{\text{CTPOE}} \widehat{\text{KE}}$ (Stroe mare), cel de al patrulea are de două ori inițiala C (S) și o dată Ѧ

(F), toate așezate la distanță. Pe fundul a două tipsii este incizată litera **M** (M). Următorul vas din grupa a cincea are marca formată din trei scuturi dispuse ca și în cazurile amintite mai sus, ornamentate astfel: pe scutul de jos se găsește o cană cu toarta în partea dreaptă, piciorul acesteia, care este destul de înalt, este încadrat de inițialele **S—C**. Scutul din stînga, sus, cuprinde probabil stema Brașovului (aproape ștearsă), iar cel din dreapta leul ridicat pe picioarele dinapoi, cu cele trei turnuri stilizate (fig. 2/7). În partea stîngă a mărcii se găsește o inscripție chirilică, cuprinsă într-un dreptunghi, marcat de două linii paralele incizate. Inscripția se lecturează astfel: **ИВАНЪ ПЪ** (Ivan paharnicul). Pe spatele tipsiei sînt inscripționate numele: **СТРОЕ В ВНС** (Stroe mare vistier) și + **МАМАСКИ** (Damascin). Ultima tipsie din această grupă nu este marcată, iar pe dos are incizat de două ori inițiala **C** (S) și numele **СТРОЕ В ВНС** (Stroe mare vistier). Dimensiunile sînt: D. de 29 cm, lățimea marginiei 4,3 cm, înălțimea de 3,5 cm (fig. 1/4).

Din grupa a cincea fac parte trei tipsii cu marca Brașovului avînd inițialele **C—K**. Prima din ele poartă pe spate inițiala **C** (S) și numele

Х **НАОЕ ПЪ** (Neagoe paharnic), a doua are pe spate aceeași inscripție, iar a treia are în plus pe față o jumătate dintr-o altă marcă, în afară de cea a Brașovului, dar care nu poate fi citită fiind pe jumătate ștearsă. Tot pe față mai are inițialele **В** (V) și **Ψ** (St.), iar pe dos are inițiala **C** (S)

și numele + **НАОЕ ПЪ** (Neagoe paharnic). Dimensiunile acestei grupe sînt: D. de 27 cm, lățimea marginiei de 4,3 cm, înălțimea de 3,5 cm (fig. 1/5).

Din a șasea grupă fac parte alte trei tipsii marcate tot cu stema Brașovului, primele avînd inițialele **C—K** și ultima **M—K** (fig. 2/8). Pe spate una poartă inițiala **C** (S) și o monogramă descifrată Ștefan (fig. 2/9),

alta inițiala **C** (S) și numele **РѢ** (Radul), iar ultima inițiala **C** (S) și o monogramă descifrată Moise (fig. 2/10). Dimensiunile grupei sînt: D. de 25 cm, lățimea marginiei de 4,3 cm, înălțimea de 3,5 cm (fig. 1/6).

Printre tipsiile de cositor se găsește una deosebită. Fundul convex nu este delimitat printr-un cerc ca în cazurile celelalte și îi lipsesc cercurile concentrice și nervura care delimitează zona de interferență a peretelui cu marginea. Aceasta poartă o marcă și pe dosul marginiei compusă din două cercuri concentrice, perlate în interior, iar pe suprafața mărcii este reprezentată o mînușă cu cinci degete încadrată de inițialele **R—G** (fig. 2/11). Marca de pe față reprezintă o roză care are deasupra o coroană. Din mijlocul său, spre partea inferioară, pornește o mînușă asemănătoare cu cea de pe spatele tipsiei și are aceleași inițiale (fig. 2/11 b). Marca cu roză reprezintă garanția calității cositorului indicînd în același timp și proveniența acestuia și anume din zăcămintele de la Horni Slovcov din Cehoslovacia¹. Și pe spatele acestei farfurii se găsește inițiala **C** (S). Dimensiunile tipsiei sînt: D. de 32 cm, lățimea marginiei de 5,3 cm, înălțimea de 4 cm. Această tipsie mai prezintă o particularitate și anume aceea că e mai subțire, mai atent lucrată și mai bine păstrată.

Din a doua categorie de obiecte — cele din cupru cositorit — fac parte numai trei tipsii și un capac de cazan. Cea mai mare are fundul

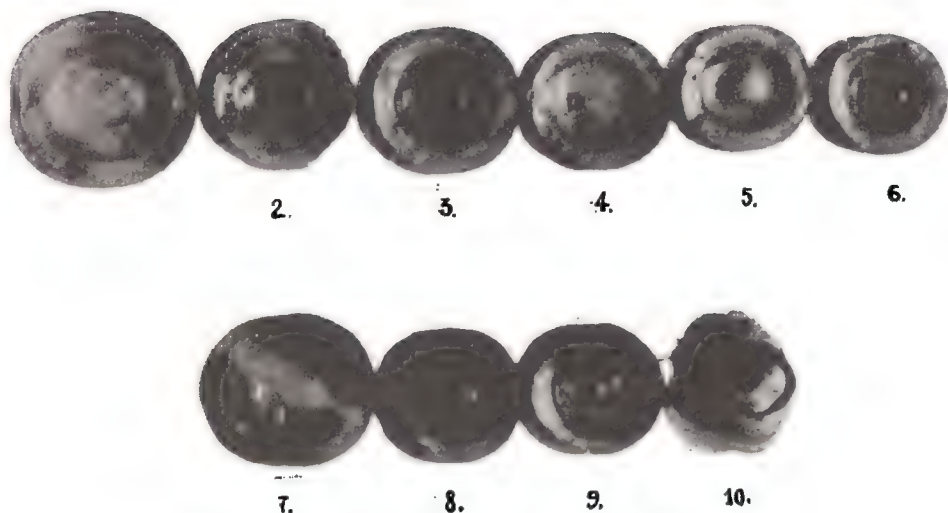

Fig. 1 — Vase din depozitul de la Ștefănești — Pitești

convex, marcat de un cerc incizat, marginea puțin concavă ca și peretele. Nu este ornamentată și nici marcată. Dimensiunile sînt : D. de 31,5 cm, lățimea marginiei de 4,6 cm, și înălțimea de 4,8 cm (fig. 1/7). Următoarea are fundul tot convex însă nemarcat, cu marginea oblică și peretele concav. Marginea și peretele sînt ornamentate cu cercuri concentrice în relief, iar spațiul dintre ele hașurat cu linii oblice tot în relief (fig. 2/12). Acest ornament se repetă și pe spatele tîpsiei. Dimensiunile ei sînt : D. de 27,5 cm, lățimea marginiei de 3,8 cm, înălțimea de 4 cm (fig. 1/8). Ultima tîpsie, mult deosebită de celelalte, are fundul plat, delimitat de un cerc incizat, marginea oblică, peretele puternic rotunjit și mai puțin adînc.

Fundul este decorat cu două cercuri concentrice incizate în mijlocul cărora se găsește o mică adîncitură. Extremitatea marginiei este marcată de două șanțuri circulare, cel exterior fiind mai lat. Pe marginea sa se află o inscripție foarte frumos gravată pe un fond de linii orizontale ce ocupă tot spațiul dintre litere. Inscripția este încadrată de un chenar format din două linii paralele terminate la cele două capete cu un ornamentat floral. Lectura inscripției este următoarea : + ΔΡΑΓΟΜΗΡΟΣ
ΚΑΙ ΑΡΜΑΤΩΣ (Dragomir mare armas) — fig. 2/13). Tîpsia are următoarele dimensiuni : D. de 27,5 cm, lățimea marginiei de 5 cm, înălțimea de 4 cm (fig. 1/9).

Ultimul obiect din depozit este capacul de cazan cu dimensiunile aproximative de : D. de 25 cm, înălțimea de 10 cm (fig. 1/10). Este prevăzut cu o toartă și cu două urechi care se prindeau de cazan printr-un șurub pentru a nu se deschide în timp ce era purtat.

Din informațiile primite de la o parte din echipa de lucrători care se găseau în apropierea locului descoperirii și care în acel moment au venit la fața locului, se pare că a existat și cazanul, dar, probabil, acesta a fost însușit de către descoperitori. Bazați pe acest lucru, credem că

aceștia și-au putut însuși și o parte din vase, mai ales din cele de cupru cositorit. Din aceleași surse, pare-se că au existat și monede, printre care și unele de argint ; dar orice încercare de a le recupera a rămas fără rezultat.

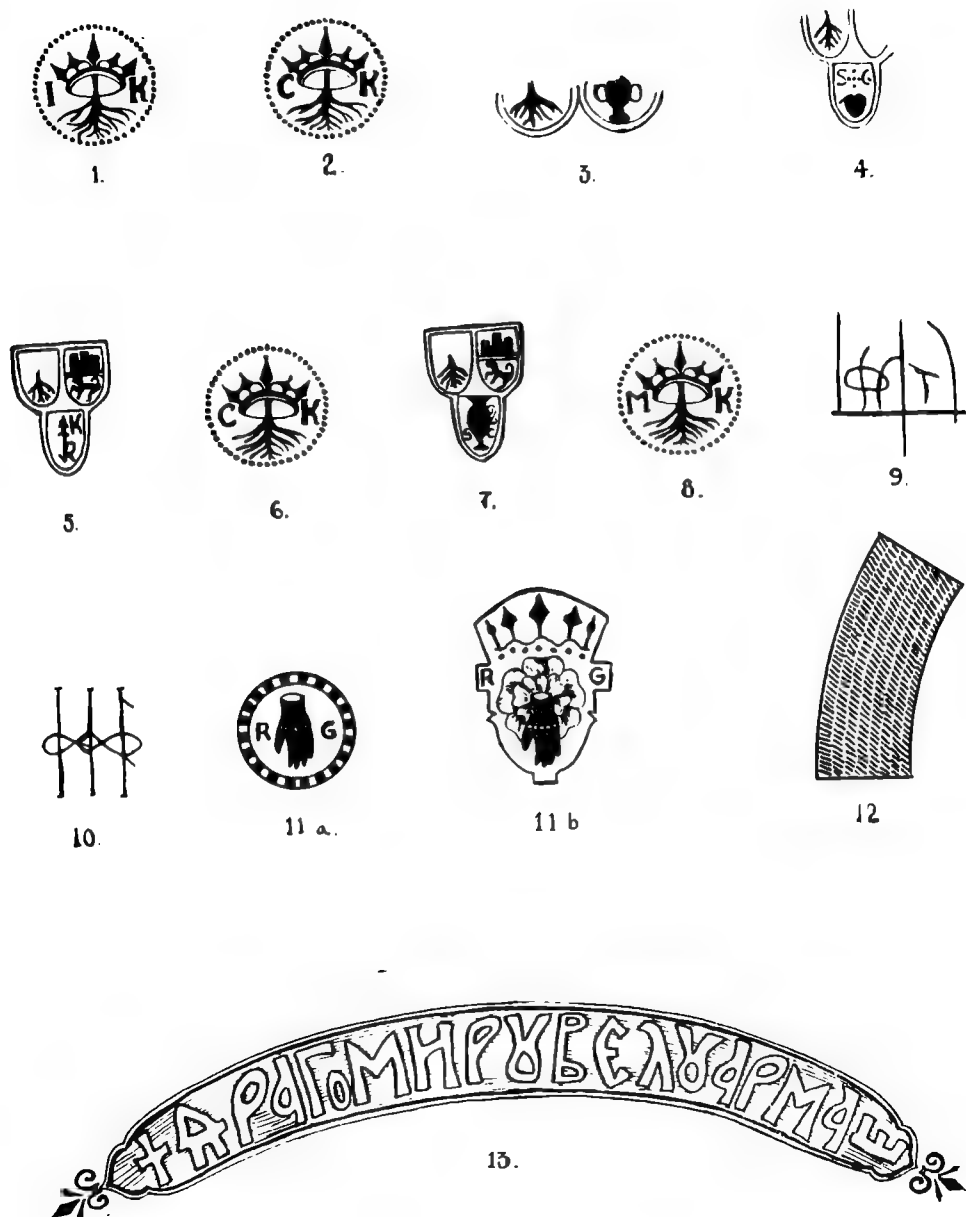

Fig. 2 — Mărci de orașe, monograme, inscripții și motive ornamentale de pe tipsiile din depozitul de vase feudale de la Ștefănești — Pitești

Bibliografia privitoare la produsele de cositor nu semnalează pînă acum nici un alt depozit sau vase dispersate asemănătoare cu cele din Ștefănești. În general ceea ce s-a publicat se referă mai ales la căni de cositor². De aceea elucidarea unor probleme privitoare la acest depozit s-a făcut pe baza mărcilor și a inscripțiilor chirilice. Făcînd o statistică a mărcilor se constată că 15 vase din cele 21 marcate, poartă stema Brașovului. Din restul de 6 vase, 5 au stema Brașovului în combinație și numai unul singur are o marcă deosebită, indicînd proveniența cositorului din Cehoslovacia. Vasele de cupru, după cum s-a văzut, nu poartă nici o marcă. În privința inițialelor vaselor cu stema Brașovului se constată că : 12 au inițiala C—K, 2 I—K, 2 S—C, 1 M—K și 2 cu inițiala K în partea dreaptă, cea din stînga fiind ștearsă.

Ținînd seama că pe 20 din vasele de cositor apare marca Brașovului singură sau în combinație se poate emite ipoteza că ele sînt de proveniență brașoveană. Tipsia marcată cu roza, indicînd calitatea și proveniența cositorului din Cehoslovacia, a putut fi importată gata lucrată. Acest fapt nu schimbă cu nimic aspectul problemei, întrucît Brașovul, pe lîngă faptul că-și avea meșterii săi vestiți în prelucrarea cositorului, se numără printre cele dintîi orașe transilvănene cu drept de depozit³. Un argument în plus că ele au fost lucrate în Brașov este și faptul că aproape pe toate cea de a doua inițială este K, ceea ce ar putea însemna Kronstadt, iar celelalte, cîteva la număr, deși nu au această inițială, au totuși directă legătură cu Brașovul, marca acestui oraș fiind nelipsită din combinația prezentă pe vase. Problema explicării definitive a acestor mărci combinate rămîne deocamdată deschisă. Semnalăm faptul că reprezentarea de pe unul din scuturile a două vase cu mărci combinate este deja cunoscută din sec. al XVI-lea la meșteri aurari din Transilvania⁴, iar turnurile sînt de asemenea cunoscute pe mărcile vaselor de cositor lucrate la Sighișoara începînd tot din sec. al XVI-lea⁵. Vasele de aramă deși nu au nici un fel de marcă au fost probabil aduse tot din Transilvania, poate chiar din Brașov, unde încă din 1553 se constituie o breaslă a meșterilor arămari⁶. În 1502 Radu cel Mare, domnul Țării Românești, comanda acestor meșteri din Brașov 11 căldări de aramă, între care una foarte mare.

Vasele de cositor se pare că au fost comandate de Ivan paharnicul, al cărui nume apare inscripționat în mod deosebit pe unul din vase. Într-un document al lui Radu Mihnea din 1614 se spune „Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierilor domniei mele lui Badea paharnic și cu fiii lui și fratelui său Ivan paharnic și cu fiii lui, cîți îi va da dumnezeu, fiii lui Dragomir mare pitar, ca să le fie satul numit Băjești, toți și cu tot hotarul din cîmp și din păduri și din apa numită Bratia... să le fie mai sus zisul sat și vecinii de ocină și ohabă...”. Este de presupus că Ivan paharnicul din documentul citat și cel care a stăpînit vasele este una și aceeași persoană, întrucît satul Băjești se află foarte aproape de locul descoperirii depozitului. Pe aceleași tipsii mai apar și alte nume de dregători, scrise pe spatele vaselor. În timp ce numele lui Ivan paharnicul este inscripționat cu litere mari, încadrat într-un chenar, denotînd o îngrijire deosebită, inscripțiile de pe spate au fost făcute fie pe margine, fie pe fund cu foarte puțină atenție și uneori numai inițiala. Aceste inscripții se rezumă la următoarele nume : Stroe mare vistier (17), Nea-

goe paharnic (3), Constantin mare postelnic (2), Radu (1), Damaschin (1), Bercilă (1), Andronie (1) — (cifra din paranteză indică pe câte vase se repetă numele respectiv).

Cercetînd documentele vremii nu am putut identifica decît pe Stroe mare vistier în persoana lui Stroe Leurdeanu, care pe vremea lui Matei Basarab a făcut parte din divan (1641—1651)⁸. Stroe Leurdeanu, prin căsătorie cu Vișa, nepoata lui Matei Basarab și descendenta Goleștilor, devine proprietarul moșiei acestora și construiește conacul care, cu mici modificări, se păstrează și astăzi. Locul unde au fost descoperite vasele a făcut parte din trupul de moșie din apropierea conacului și anume Dealul Goleasca.

Vasele de cupru cositorit considerăm a fi făcut parte dintr-o altă comandă, a lui Dragomir mare armaș, al cărui nume este frumos gravat pe un vas, din ordinul său și a cărui plasare în timp este mai dificilă. Un Dragomir armaș apare documentar în 1579 cînd soția sa, Elina cu fiul său tot Dragomir, primește drept ocină satul Tămburești (lîngă Fețești sau pe Jiu). Deci ar putea să fie acesta. Dar, documentul din 1614, citat mai sus, menționează că Ivan paharnicul este fiul lui Dragomir pitarul. S-ar putea mai degrabă ca acesta să fie posesorul vaselor, ținînd cont de apropierea, ca distanță, dintre satele Băjești și Ștefănești. Deși documentul îl menționează ca pitar, el ar fi putut, ca și alți boieri, să fie, la un moment dat, pitar și apoi mare armaș.

Contemporan cu Stroe Leurdeanu, este menționat și un Dragomir din Plăviceni care a fost pe rînd mare armaș, mare clucer, mare ban, mare vornic (1633—1652). Și acesta ca și Stroe Leurdeanu era rudă prin soție cu Matei Basarab⁹. Nu excludem nici posibilitatea ca vasele să fi aparținut acestuia din urmă.

Faptul că vasele au fost găsite la un loc se poate explica prin aceea că ultimii proprietari le-au primit drept moștenire sau le-au cumpărat unul de la celălalt. Data cînd ele au fost îngropate în pămînt, deși nu poate fi precizată, trebuie să fi fost legată de diferite tulburări ce au avut loc în Țara Românească în secolele XVII—XVIII, sau poate de anul 1716, cînd conacul Golești a avut de suferit din cauza unui incendiu.

Comparativ vasele de cositor par a fi ceva mai vechi decît cele de cupru, dar, oricum, și unele și altele se datează în prima jumătate a sec. al XVII-lea.

BIBLIOGRAFIE

1. Informație verbală de la Anamaria Henegariu-Haldner.
2. ANAMARIA HENEGARIU-HALDNER, Muzeul Brukenthal, Studii și comunicări, Arheologie-istorie, Sibiu, 1965, pag. 143—180; Albert Einhorn, Von deutschen Zünften in Kronstadt, Mitteilungen des Burzenlader Sächsischen Museum, 3. jahr. gang, Kronstadt, 1938, Hief 1—2, pag. 16—23.
3. ȘT. PASCU, Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea, pag. 92.
4. ȘT. PASCU, op. cit., pag. 209 și fig. 36.
5. ȘT. PASCU, idem, pag. 175—176.
6. ANAMARIA HENEGARIU HALDNER, op. cit.

7. ȘT. PASCU, op. cit., pag. 176.
8. Doc. privind Ist. Rom. B, veacul XVII, vol. III, doc. 238.
9. N. STOICESCU, Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV—XVII, pag. 97, nota 48.
10. Idem

LE DÉPÔT DE VASES FÉODaux DE ȘTEFĂNEȘTI-PITEȘTI

RÉSUMÉ

En 1965 on a découvert à Ștefănești-Pitești sur la colline „Dealul Goleasca“, un dépôt de vases féodaux comprenant 24 plateaux en étain, 3 plateaux et un couvercle de chaudière en cuivre étamé. Les pièces en étain ont été confectionnées à Brașov, ayant appartenu à Ivan „paharnicul“ (l'échanson), qui est mentionnée dans les sources écrites comme habitant dans cette zone vers 1614. Quant aux pièces en cuivre étamé, elles ont appartenu à Dragomir „mare armaș“ (haut dignitaire militaire) dont l'identité n'a pas été établie avec précision. Il y a plusieurs suppositions quant à sa personne :

— Dragomir „armaș“, mentionné dans les sources écrites en 1579, mais comme ayant trait à un domaine à Tâmburești (près de la ville de Fetești ou près de la rivière de Jiu).

— Dragomir „pitar (boiărd chargé de pourvoir de pain la Cour), père d'Ivan „paharnicul“ que nous avons mentionné plus haut.

— Dragomir de Plăviceni, qui lui aussi avait detenu, hormis d'autres, le titre d'„armaș“, dans la période 1633—1652.

Ultérieurement, les pièces en étain ont changé de possesseur, selon le témoignage des inscriptions se trouvant au revers et qui mentionnent les noms de plusieurs boiărds de la Valachie. La plupart de celles-ci, notamment 17 pièces, ont appartenu à Stroe Leurdeanu, le boiărd qui, en 1640, fait construire le manoir de Golești, et qui à cette même date était en possession de l'ancien domaine de la famille Goleșcu.

Il paraît que ce dépôt ait compris initialement un nombre plus grand de pièces, et on peut relier leur enfouissement aux nombreuses émeutes qui ont eu lieu en Valachie aux XVIIe—XVIIIe siècles. Les vases de ce dépôt sont datés de la première moitié du XVIIe siècle.

PREZENȚE ARHEOLOGICE BOGOMILICE ÎN ZONA CÎMPULUNG-MUSCEL, JUDEȚUL ARGEȘ

FLAMINIU MÎRȚU

În cursul anilor 1965—1968 s-au efectuat săpături și sondaje arheologice în cinci din rezervațiile funerare, din jurul monumentelor de cult, existente încă, sau dispărute, de care erau deservite, în sec. XV—XVII, cele 12 micronecropole corespunzătoare vechilor cartiere ale Cîmpulungului medieval.

Obiectivele urmărite au fost : o verificare judicioasă a datării monumentelor în cauză, dar cu deosebire surprinderea elementelor economico-sociale caracteristice categoriilor de populație, delimitate de însăși zonele — cartiere de locuire ale orașului vechi. Cu acest prilej au fost interceptate și unele morminte și schelete, ansambluri care prezentau particularități rituale străine de cultul tradițional.

Este vorba de semne funerare lapidare, de poziția antebrățelor scheletelor, de problema inventarului funerar.

Este cunoscut că în problema poziției antebrățelor, interpretările formulate, de încadrare cronologică îndeosebi, au rămas oarecum în stadiul ipotezelor. Considerăm însă că un schelet datat cert în secolul XV—XVI, la care aflăm antebrățele îndoitte în sus peste humerusurile respective, încît complexul metacarpian și falangele, cu falanginele și falangetele, ating clavicula, aceasta nu poate fi nicidecum ceva întimplător.

Cu atît mai mult, cu cît tipicul ritualului funerar era dogmă imuabilă, atunci cînd în plină omnipotență a bisericii, aceasta pe baza reciprocității privilegiilor, recunoștea chiar domniei o fundamentare teocratică intangibilă.

În cadrul acestor coordonate ale problemei au fost interceptate, în Cîmpulung, următoarele cazuri cu apartenență la particularitatea rituală funerară a antebrățelor ridicate și culcate peste humerusul respectiv, palmele atingînd clavicula și respectiv aflîndu-se deasupra, acoperînd omoplatul.

În rezervația funerară a monumentelor de cult din cartierul Fundeni, mormîntul nr. 21 (fig. 1) datat la începutul sec. XVI, fiind aflat sub mormîntul nr. 20, din nivelul superior datat cu dinari ungari emiși în 1568. În rezervația funerară micronecropola de la Sf. Gheorghe-Olari, mormîntul nr. 6 (fig. 2) datat din sec. XVII, tăind mormîntul nr. 11 cu monedă emisă de Mathias II al Ungariei (1612—1618).

De asemenea, în concentrata necropolă de la Lerești, din apropierea cartierului Schei al Cîmpulungului, mormintele nr. 131 și 149, ambele în complex din sec. XVI (fig. 3 și 4) și mormintele nr. 105 și 124, în

Fig. 1. Scheletul din mormîntul nr. 21 (sec. XVI) din micronecropa Fundeni

Fig. 2. Scheletul din mormîntul nr. 6 (sec. XVII) în planul II din micronecropa Sf. Gheorghe — Olari

Fig. 3. Scheletul din mormîntul nr. 131 (sec. XVI) din necropola de la Lerești

Fig. 4. Scheletul din mormîntul nr. 149 (sec. XVI) din necropola de la Lerești

care, asemenea mormintelor cu nr. 7 și 14 din rezervațiile funerare ale monumentelor de cult Schei și Sf. Gheorghe-Olari, titularii au avut numai antebrațul drept sau stâng, ridicat și perfect suprapus peste osul humerus, de care se articula (fig. 5 și 6).

Fig. 5. Scheletul din mormintul nr. 7 (sec. XVI) din micronecropola Schei

Fig. 6. Scheletul din mormintul nr. 14 (sec. XVI) din micronecropola Sf. Gheorghe — Olari

O notă comună tuturor mormintelor menționate — 8 în total — este lipsa oricărui inventar, dar reținem prezența stelelor funerare. La scheletul nr. 21 de la Fundeni, din aceeași categorie, s-au aflat și două cărămizi suprapuse și plasate sub occipital.

Stelele au fost surprinse „în situ” în picioare, fiind din bolovani de riu de formă obeliscoidală. Pentru o mai temeinică fixare, aveau pe laturile din stînga și dreapta, înfipti în sol, cite 2—3 bolovani mai mici, adosați în formă de puiă (fig. 7).

Corpurile n-au avut sicrie (exceptînd scheletul nr. 14 de la Sf. Gheorghe) și nici o urmă de resturi de costumație sau accesorii, în contrast evident cu celelalte morminte, care pe lîngă inventarul de podoabe și semne monetare, unelte etc., au atestat prezența îmbrăcămînții. La Lerești, din 161 morminte interceptate, numai un număr de 4 (cele despre care ne ocupăm aici în mod special) n-au avut inventar.

În micronecropola de la Sf. Gheorghe, din 31 morminte cercetate, unul singur — în afară de cele două amintite — a fost lipsit de orice inventar.

La Fundeni, singurul fără inventar a fost de asemenea cel cu nr. 21 amintit, din totalul de 23 săpate.

Fig. 7. Stele funerare la morminte cu schelete cu antebrățele îndoite peste humerus. Necropola de la Lerești (sec. XVI)

La Schei, din cele 26 morminte interceptate, singurul fără inventar a fost cel cu nr. 7 amintit, scheletul avînd antebrățele puse pe umeri. Subliniem însă, în mod special, că toate cercetările au avut caracterul limitat, de sondaje (excepție la Lerești, unde dezvelirea și cercetarea la verticală a fost exhaustivă). Ca atare procentajul și rezultatele obținute trebuie avute în vedere în această lumină. Pentru elucidarea semnificației celor descoperite, vădit neobișnuite, un prim jalon ni l-au oferit cazurile similare semnalate în alte localități și arealul de răspindire al acestora. Astfel, în cercetările de la Străulești¹, în necropola din sec. XV—XVI, aproximativ 5% din schelete au fost aflate „cu antebrățele ridicate spre clavicule”. De asemenea, cu prilejul săpăturilor efectuate în anul 1962, în vecinătatea lacului Cernica, de către Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, prin prof. dr. docent Gh. Cantacuzino, din totalul celor 70 de morminte feudale, interceptate pînă atunci, un număr de treisprezece, datate în sec. XVI—XVII² aveau scheletele cu antebrățele „îndoite și aduse fiecare în paralel cu brațul spre umăr”, după cum cercetările efectuate, încă din 1954, în cadrul șantierului Traian-Zănești (Bacău) a pus în evidență un mormînt din sec. XVI, al cărui schelet avea antebrățul drept îndoit în sus și purtat paralel cu humerusul respectiv³.

¹ Panait I. Panait, Așezarca medievală Măicănești, în *Cercetări arheologice în București*, M.B., II, 1965, p. 197.

² Gh. Cantacuzino, Unele probleme istorice privind satul medieval muntean, în *S.C.I.V.*, IV, 2/1963, p. 375—378 și 381.

³ Hortensia Dumitrescu, Șantierul arheologic Traian, în *S.C.I.V.* 3—4/1955, p. 473, fig. 14/6.

În genere cercetătorii descoperitori ai acestor neobișnuite morminte nu au interpretat faptul în cauză.

Singur prof. dr. docent Gh. Cantacuzino a emis o ipoteză de lucru, potrivit căreia socotește practica ritului funerar amintit ca aparținând unei populații străine imigrate și avînd tangențe genetice, în aceste practici folosite, cu populațiile avaro-slave din Pannonia, de la sud de Dunăre și în spațiul Drava-Sava, înainte de venirea maghiarilor⁴.

În cadrul acestor coordonate ale problemei, ne-am orientat, ipotetic, asupra eventualității depistării aici a unei populații străine, dacă nu ca fond etnic dar ca proveniență geografică.

Istoria a înregistrat deseori populații rezultate din vehiculări de mase demografice, care s-au refugiat sau au revenit în acest loc, din locul de origină, emigrînd mai mult sau mai puțin în masă, în zone mai apropiate sau deosebit de îndepărtate. Din acest punct de vedere, sînt bine cunoscute comunitățile demografice provenite din Bulgaria și denumite cu apelativul de Schei, scheieni, grupuri de populație atestate la noi în țară, cu acest nume, începînd cu secolul XIV și pînă tîrziu, situate în componența sau în vecinătatea unor așezări.

Astfel avem Scheii Brașovului, scheienii de la Cergăul Mic și Mare de lîngă Blaj, cei de la Bungard și Rusciori, de lîngă Sibiu, cartierul Schei de la periferia nordică a orașului Cimpulung-Muscel etc.

Considerați sub raportul apelativ termenii de bulgar și schei, pentru acești imigrați, se știe că sînt identici⁵, după cum opinii competente au argumentat judicios, că dacă termenul general de bulgari, dat uzual acestor grupuri demografice, indică mai degrabă numai proveniența lor temporară geografică⁶, fiind veniți din sudul Dunării, din părțile Bulgariei. În același timp însă printre acești scheieni sînt, cu o probabilitate care depășește domeniul ipotezei, mulți români⁷ proveniți din marea masă românească, cristalizată etnografic în sec. VII—X, în zona nord Dunăreană Carpatică, cu structură demografică etnică de pondere daco-romană.

Locul de proveniență geografică al marei majorității a acestor populații este cunoscut a fi fost însă un mare centru de dezvoltare a bogomilismului. Această erezie teologică a apărut, se știe, în urma mutării din Armenia în Tracia⁸ de către împăratul bizantin Constantin al V-lea Isaurul (741—775), supranumit Copronimul, iconoclast fervent, a unor importante mase de pavlicieni, adepții ereticului Pavel din Epi-sparis.

Transplantările acestea, pe care Constantin Copronimul le-a făcut — pentru consolidarea politicii sale iconoclaste, cu substratul economic al acaparării domeniilor bisericii, — după ce a înfrînt pe uzurpatorul și ruda sa iconodulul⁹ Artavasdes (742—743) s-au practicat și mai tîrziu

⁴ Gh. Cantacuzino, op. cit., 377.

⁵ I. Ietopisețul Țării Moldovei. ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 11.

⁶ C. Lacea, Cetatea de pe Timpa, de lîngă Brașov, în *Analele Acad. Române, Mem. Sec. Literare, Seria III, tom. XI, mem. 4*, București, 1944, p. 10.

⁷ Ibidem, p. 5 și 14 : C.J. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, Praha, 1876, p. 115.

⁸ Cesare Cantu, *Histoire Universelle*, IX, p. 364, Paris 1854.

Anton Balotă, *Bogomilismul și cultura maselor populare din Bulgaria și Țările Române*, în *Romano-Slavica*, X/1964, p. 20.

⁹ M. Aimé Millet, *Histoire du Bas Empire*, p. 90, Paris 1825.

și de către împăratul Ion Tzimisce (969—976), el însuși armean de origine.

În Bulgaria, ideologia pavliciană a intrat pe parcurs, într-o nouă fază, localizată de către unii preoți între care, în vremea țarului Petru (927—968) urmașul lui Simeon, de către preotul Bogomil¹⁰, eponimul mișcării, talmăcitorul, cu modificări, a scrierilor apocrife de mare circulație, ce au grefat, astfel, ideile bogomilice în cultura maselor, răs-pîndindu-le în țările vecine și chiar în occident¹¹.

Avînd o doctrină dualistă, bazată pe lupta între bine și rău, respectiv existența a două ordine antagonice, cea divină și cea satanică, dar cu localizări proprii, aceasta din urmă fiind în concepția bogomilică în-săși orînduirea feudală, apăsătoare pentru mase, mișcarea era ostilă clasei feudale împotriva căreia instiga la revoltă pe iobagi¹².

Astfel, erezia a avut un caracter de puternice revendicări sociale și de luptă antifeudală¹³, cauzînd serioase zguduiuri imperiului bizantin, fiind din acest punct de vedere cronologic chiar prima mișcare cu caracter antifeudal a maselor populare de pe continent.

Fundamentarea acestei ideologii teologice generînd o atitudine negativă față de îndatoririle feudale, a dus, firesc, la necruțătoare măsuri de represiune antibogomilică, îndeosebi în timpul împăratului Alexis Comnen (1081—1118)¹⁴ care căuta redresarea Bizanțului și a țarului bulgar Ion Alexandru (1331—1371) — ginerele voievodului Țării Românești Basarab I —, încît faptul a produs masive imigrări, deplasări demografice și către Țara Românească, unde nu s-au limitat la un anume moment, dar s-au repetat pînă mai tîrziu, în secolul XVI, adăugîndu-li-se acum ca un motiv în plus și vicisitudinile înăsprii dominației otomane, instaurată în Bulgaria încă din anul 1393, cînd s-a produs întîi imigrarea unor elemente dominante feudale și cărora le-a urmat, mai tîrziu, exemplul și mase demografice populare.

Astfel, în 1445 o deplasare de populație, de amploare, vehiculată între aceleași arealuri de viațuire din sudul Dunării către Țara Românească, este relatată documentar de cronicarul normand Jehan de Wavrin, în cuprinsul descrierii expediției burgunde de pe Dunăre.

Precizează¹⁵ că peste 12.000 locuitori din zonele de la sud de fluviu obținînd învoirea voievodului (Vlad Dracul — n.n.) de a se stabili în Țara Românească, în ținuturile de la margine, au trecut Dunărea timp de trei zile și trei nopți : bărbați, femei, copii, cu vitele și cu tot avutul.

De asemenea tot în cursul aceluiași secol este relatată imigrația din timpul domniei lui Radu cel Mare (1495—1508) atestată chiar printr-o scrisoare din 1505, a acestuia, în care se arată cererile turcilor de a li se

¹⁰ Gh. Adamescu, *Istoria literaturii române*, ed. III, Alcalay, București, Bibl. pentru toți nr. 846—850 bis, p. 96 ; Anton Balotă, op. cit., p. 47.

¹¹ D. Anghelov, *Le mouvement bogomile*, p. 175, Sofia 1964.

¹² Predica Presviterului Cosma, trad. de Al. Iordan, București 1938, p. 42—43.

¹³ *Istoria României*, II, p. 12 și 192.

¹⁴ Cesare Cantu, ibidem : Anton Balotă, op. cit., p. 22.

¹⁵ *Anchier nes croniques d'Engleterre*, par Jehan de Wavrin, seigneur de Forestel, p. 143—144, ed. Dupont, II, Paris 1858—1863, cf. Călători străini despre Țările Române, I, București, 1968, ed. Științifică, p. 81—122.

retroceda cei 5.000 de fugari sud-dunăreni, trecuți în Țara Românească¹⁶ și la fel, în raportul către doctorul Pezzen, din 1595, prin care Ion de Marini, comisar împărătesc pe lângă Mihai Viteazul, informează pe primul despre populația care a venit aici din sudul Dunării¹⁷ fapt comunicat și de Marco Venier, de la Constantinopol, către Dogele Venetiei¹⁸.

În anul 1598, un nou exod sud-dunărean are loc¹⁹, și nici acesta nu va fi ultimul.

Legăturile permanente cu sudul Dunării și imigrațiile elementelor bogomolice au adus, inevitabil, la noi, și vechi tradiții cu particularitățile rituale funerare de obîrșie, care s-au menținut pînă tirziu, chiar după ce aceste populații au fost asimilate, pe linie de cult, de localnicii ortodocși, în ale căror cimitire foștii prizoniți s-au și înmormîntat, dar ale căror morminte au păstrat, uneori și dovezile practicilor rituale caracteristice vechii lor apartenențe bogomolice.

Erezia în cauză avea la bază, se știe²⁰, negarea tainelor, a oricăror erarhii, a ritualurilor și simbolurilor ortodoxe, elemente pe care însă le-a înlocuit cu altele proprii.

Unele din acestea au fost interceptate în complexul mormintelor amintite și le considerăm cu titlu de ipoteză de cercetare, cel puțin, că pledează orientativ pentru o apartenență ca atare.

Cu atît mai mult, cu cît datele surprinse sînt în cadrul unei realități areale-geografice ce iese din ipoteză, și ține de domeniul certitudinii: existența Scheilor de la Cîmpulung, a căror proveniență geografică sud-dunăreană nu poate fi separată de ceea ce este admis aproape unanim în problemă, astăzi.

Pentru a putea interpreta cît mai judicios constatările făcute și a stabili apartenența particularităților rituale funerare surprinse, înainte de încercarea formulării unor concluzii, s-a luat legătura și cu forurile arheologice din țările vecine cu noi:

R. P. Bulgaria, Institutul de Arheologie al Academiei de Științe, prin directorul adjunct Mihailov, cu Institutul de Arheologie al Academiei Ungare de Științe, prin vice directorul Laszlo Castiglione, cu Institutul de Arheologie din Belgrad — Iugoslavia prin directorul Boscovici — solicitînd tuturor informații privind descoperirile de eventuale morminte bogomilice pe teritoriul respectiv.

Din primele două țări, răspunsurile date au precizat că n-au fost încă săpate necropole sau morminte bogomilice.

De la Belgrad însă, am fost puși în legătură cu cercetătorul arheolog Sefik Beslagic, din Sarajevo, directorul Direcției Monumentelor Istorice din R. S. Bosnia și Herzegovina.

Acesta ne-a trimis bogate și deosebit de prețioase date asupra descoperirilor în cauză, prin provinciile amintite din Iugoslavia, ceea ce ne-a

¹⁶ I. Bogdan, Documente priv. relațiile Țării Rom. cu Brașovul și Ungaria, în sec. XV—XVI, București, 1905, p. 350, doc. nr. 305/1505. Aceasta a constituit o grea problemă pentru Radu cel Mare, care a fost nevoit să meargă în persoană la Poartă, spre a aranja satisfacător lucrurile cf. St. Ștefănescu, Bănia în Țara Românească, București, 1965, p. 87.

¹⁷ Hurmuzacki, XII, 37, doc. XXXVII.

¹⁸ Hurmuzacki, III/1, p. 469, doc. XXXIX.

¹⁹ Hurmuzacki, p. 420, doc. XXXIX.

²⁰ Istoria României, II, ibid.

permis să sesizăm unele analogii și particularități deosebit de utile. Îi exprimăm și pe această cale recunoștința noastră și toată gratitudinea pentru cercetătorii arheologi iugoslavi din țara vecină și prietenă, a cărei istorie cuprinde numeroase și cunoscute legături cu istoria poporului român.

Trebuie avut în vedere de la început, că în Bosnia mișcarea bogomilică a rezistat îndelung și ceea ce este caracteristic, aceasta a fost însușită²¹ și de feudali, fenomen care a dus la o scădere a combativității sale revoluționare, pe de o parte și a făcut să prezinte, arheologic, variante de amănunt, justificate și specifice aici adeptilor săi feudali, dar păstrînd, bineînțeles, caracterele esențiale.

Ca elemente exterioare, de suprafață, prezența semnelor lapidare, a stelelor obeliscoidale, pe care le-am menționat, sînt de reținut²², împreună cu materialele lapidare cele mai specifice mormintelor bogomilice feudale bosniace cum sînt: lespezile, sarcofagiile — ciste cuprinse toate sub denumirea de ansamblu de „stecci” tipice în regiunea amintită, dar, spune arheologul Sefik Beslagić, adoptate uneori și de creștinii neeretici.

Desigur, la noi nu putea fi vorba de sarcofagii, care presupun o condiție economică deosebită, pe care n-o puteau avea masele populare prigonite și imigrate la noi, dar pe care feudali din Bosnia o îndeplineau.

Poziția antebrățelor caracteristică și deosebită de regulile tradiționale ale bisericii²³ a fost interceptată în necropola slavă de la Grborezi, lângă Livno, săpăturile conduse de Belsagi scoțînd la iveală numeroase morminte „stecci” dintre care, la 10 schelete antebrățele cu mîinile erau ridicate spre cap²⁴.

Considerăm poziția antebrățelor ridicate la umăr, pe claviculă sau spre cap, nu întîmplătoare, ci cu o finalitate logică și corespunzătoare chiar față de esența bogomilismului, doctrină de luptă, a binelui împotriva ordinii feudale, satanice, cum o considerau masele populare, dusă de acestea în cadrul ereziilor, în general, și a bogomilismului în special, în Europa medievală. Mîna ridicată în sus, la nivelul umărului și a claviculei, indică o atitudine de ripostă și agresivitate, în evident contrast cu poziția brațelor încrucișate, pe care bogomilii o evitau, nerecunoscînd crucea (poziția devenită și expresie) sau lăsate de-a lungul corpului, poziții rituale funerare tradiționale, de supunere și resemnare, în fața ordinei teologice și laice medievale, considerate prestabilite și imuabile.

Din acest punct de vedere semnalăm că, tot la Lerești, a fost aflată și o stelă funerară plată, trapezoidală ce are gravată pe una din fețe o mînă ridicată în sus (fig. 8).

În Bosnia, în localitatea Ostrozac, în 1953 același cercetător menționat, a desvelit 2 morminte bogomilice, ce aveau gravate pe lespezile

²¹ D. Anghelov, op. cit., p. 177—178; Sefik Bešlagić, Sarajevo, relatare comunicată autorului.

²² Ibidem.

²³ Cea mai veche poziție a antebrățelor morților, în perioada creștinismului primitiv, este cea întinsă de-a lungul corpului, cu palmele acoperînd regiunea pubiană, în semn de decență la înfățișarea în fața judecătii supreme, confirmată de poziția corpului lui Isus Hristos, așa cum o prezintă urmele de pe cunoscutele sindonii de la Torino și Besançon, cărora li se atribuie de tradiția bisericii a fi fost folosite la înfășurarea corpului celui crucificat, cu prilejul înmormîntării.

²⁴ Grborezi, monografie arheologică, Sarajevo, 1964.

respective, cîte o reprezentare umană cu brațele ridicate în sus (relatare trimisă de Sefik Beslagic).

Stela noastră menționată mai sus, are însă pe partea cealaltă gravată o cruce patriarhală și textul, în chirilica slavă, în ductul sec. XVII : „Isus Hristos Nica Pomeanire Veacinic“ ceea ce infirmă o apartenență bogomilică, dar trebuie reținut că prigonitii imigrați au fost asimilați cu timpul în masa locală, s-au înmormîntat în cimitirele acesteia și tradițional și-au mai păstrat, în parte, din vechile simboluri și particularități, rituale funerare. O ultimă constatare de reținut este, cum am arătat de la început, absența oricărui inventar în mormintele în cauză, din zona Cîmpulung, situație perfect similară mormintelor cu scheletele avînd antebrățele ridicate către umăr, descoperite în alte părți ale țării ²⁵.

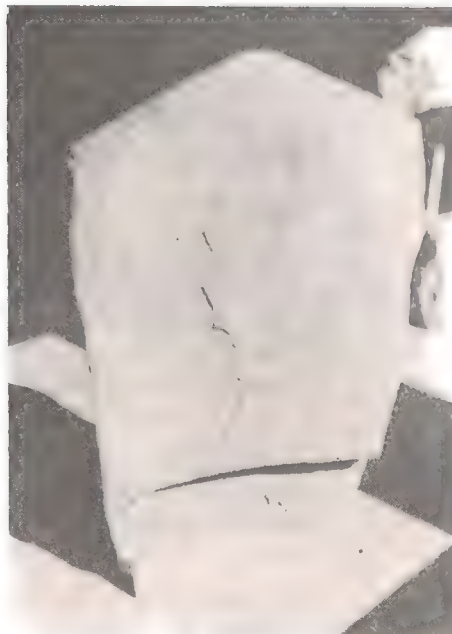

Fig. 8. Stelă funerară cu mină gravată. Necropola de la Lerești

În mod logic respingerea complexului normativ bisericesc tradițional : liturghie, preoți, icoane, cruce, cît și a autorității și instituțiilor, era asociată la bogomili, ce erau împotriva celor avuți, și cu ostilitatea împotriva valorilor de inventar funerar, podoabe și obiecte, pe care în mod curent la noi le aflăm în mormintele feudalilor, îndeosebi în sec XIV—XVII, deci în cele contemporane cu prezențele de reminiscențe bogomilice : inele, cercei, ace pentru cap, broșe, mărgel, vase funerare din sticlă, accesorii de costume etc., pe care nu le găsim la bogomilismul popular al maselor animate în lupta împotriva claselor dominante, între care și biserica feudală, reprezentantă zeloasă a ierarhiei feudale dogmatice, pe care o sprijinea, fiind cointerесată și orientînd ca atare masele, potrivit cu obiectivele economice și social-politice ale feudalității.

În Bosnia însă, unde am văzut că însăși clasa feudală era adepta ereziei, ideologia în cauză era slabă, puterea economică fiind apreciabilă, încît era firesc să aflăm aici inventare bogate ²⁶, cum ne-a relatat cercetătorul iugoslav.

În cadrul celor expuse, se poate considera că la noi prezențele arheologice bogomilice, modeste pînă astăzi și apreciate la valoarea de prudență a ipotezei de lucru, au mai puține șanse de a fi completate cu elemente într-adevăr peremptorii, pe linie arheologică. Este admis astăzi, pe bună dreptate, că în viața poporului nostru bogomilismul n-a fost organizat în comunități bine diferențiate ²⁷ cu o practică fermă a cultu-

²⁵ Gh. Cantacuzino, op. cit., p. 375.

²⁶ Sefik Beslagic, relatare comunicată autorului.

²⁷ Anton Balotă, op. cit., p. 46.

lui specific, cu monumente de cult și cu rezervații funerare separate de acei în mijlocul cărora trăiau, și de aceea au și fost asimilați ușor, de către cei din jur, care i-au acceptat cu generozitatea izvorită și din aspirațiile comune către libertatea socială. Ideile bogomilice nu s-au răspândit în poporul nostru prin forța unei efervescențe sociale și nici în cadrul unui conflict deschis, cu violență față de orînduirea de stat și cea teologică oficială. Ideologia ereziacă bogomilică s-a infiltrat mai mult în folclorul românesc ²⁸ în colinde și în cărțile populare, textele apocrife, ce au circulat în manuscrise, în slavonă, la început, ca acele itinerarii celeste: „Vedenia lui Isaia” și „Cartea tainică a lui Enoch”, cu legendele prelucrate în spiritul ereziei și răspindite de bogomili ²⁹ iar mai târziu și prin alte texte difuzate în versiune românească. Infiltrări constatăm, de asemenea, în plastica populară, a reprezentărilor iconografice bisericești cum avem și la Cîmpulung identificate ³⁰ și astfel, pe nevăgiate de seamă, bogomilismul a influențat asupra culturii maselor noastre populare, în perioada medievală.

Receptivitatea față de aceste idei era, de altfel, explicabilă la noi și printr-o finalitate comună, axată pe încă două mari cauze: lupta împotriva dominației străine, ce a fost întotdeauna o linie permanentă și a mișcării bogomilice ³¹ și preferința, specifică ereziilor medievale. În genere, pentru folosirea limbii maselor populare în mijlocul cărora viețuiau ereticii, ceea ce le-a atras întotdeauna simpatia poporului ³² ostil limbii culte și oficiale, pe care de multe ori nici nu o înțelegea, fiind străină. Acest din urmă fapt, a influențat însă și înfățișarea hainei de vehiculare culturală a cărților populare, prin scrierea lor în românește a acelor apocrife traduse din texte, subliniem, sud-slave ³³.

Apariția, în anul 1521, a primei scrisori în limba română, aici la Cîmpulung, își are explicația în dezvoltarea societății românești și a nevoilor practice, economice și sociale, ce reclamau folosirea limbii populare de către meșteșugarii și negustorii activului centru economic care era atunci orașul în cauză. Considerăm că nu vom micșora cu nimic această realitate fundamentală în problemă, dacă vom adăuga — cu prudența cuvenită — și un supliment la explicația de mai sus: acea preferință pentru limba populară locală a ereziilor în genere, respectiv aici românească, a imigranților scheieni din cuprinsul și zona Cîmpulungului, aflați, cum am arătat mai sus, cu tangențe sud-dunărene bogomilice.

Nu trebuie uitat, de asemenea, că în climatul situației juridice a Cîmpulungului, de oraș cu drepturi de autoadministrare ³⁴, unde masele

²⁸ Istoria României, II, ibidem, Al. Rosetti, Colindele religioase la români, București, 1920.

²⁹ Istoria României, II, p. 667.

³⁰ Chiar la Cîmpulung, ca încă un element, care dă ascendență ipotezei despre urmele lăsate tradițional de erezie, în practicile rituale ale scheienilor refugiați aci, aflăm la biserica sf. Gheorghe-Olari o caracteristică reprezentare iconografică bisericască, pe perețele exterior, nordic, al pronaosului, panoul nr. 4, reprezentînd pe Maica Domnului în ipostaza de protectoare a celor pedepsiți pentru ispășirea păcatelor omenești, idee caracteristică răspîndită la bogomili prin cunoscuta scriere apocrifă, în versiune românească, „Călătoria Maicii Domnului în Iad”.

³¹ D. Anghelov, op. cit., p. 177, Istoria României, II, p. 12.

³² B. P. Hajdeu, Cărțile Populare ale Românilor în sec. XVI, București 1879:

³³ Istoria României, II, p. 1028.

³⁴ Flaminio Mîrțu și I. Hurdubețiu, Cîmpulungul Muscel medieval, în Studii și articole de istorie, XI, 1968, p. 29, ed. S.S.I.F. din R.S.R.

meșteșugărești locale au luptat permanent împotriva încercării feuda-lilor laici și clerici de a le desființa drepturile — ideologia bogomilică, mișcarea socială cu comunitate de obiective pe planul local : lupta împo-triva ordinii „satanice“ a feudalității, era firesc să afle o simpatie în ma-sele locale, respectiv care să-i accepte unele practici rituale funerare.

Iată deci motive pe care le considerăm justificate, pentru a se lua în evidență prezențele și interpretările arheologice și istorice menționate, care dau ascendență unei perspective, de a se face un pas mai departe în problemă.

Mișcarea antifeudală a bogomililor din sud-estul Europei, cu repre-zentanții săi din Occident, catarii italieni și albigenzii francezi, cu impli-cațiile lor social-revoluționare și culturale de masă, rămîne, fără îndoială, un caracteristic proces al societății medievale, de un real interes istorio-grafic.

LES PRÉSENCES ARCHÉOLOGIQUES BOGOMILES DANS LA ZONE DE CÎMPULUNG-MUSCEL

RÉSUMÉ

A l'occasion des fouilles archéologiques effectuées à Cîmpulung-Muscel, au cours des années 1965—1968 dans les réservations funéraires des monuments féodaux de culte des quartiers de la ville, on a inter-cepté aussi des tombes avec des squelettes ayant des particularités ri-tuelles funéraires inusitées à savoir : les avant bras pliés et couchés sur les humerus touchant la clavicule, privés d'inventaires, mais ayant des signes lapidaires : des seles obelissoïdales.

On retient que la ville avait, dès la fin du XIVème siècle, aussi une communauté démographique appelée les „scheieni“, habitants du quartier du „Schei“, qui porte aujourd'hui même ce appellatif. C'était une popu-lation immigrée du sud du Danube, de la Bulgarie, un fort centre de l'he-resie des „pauliciens“ évolués en bogomiles mouvement antiféodal bien connu sur le continent. De cette région sont prouvés, par des documents, des répétés déplacements de population vers la Valachie.

On admet l'hypothèse que les tombes en questions sont des présen-ces des bogomiles assimilés par les habitants de la ville, mais qui ont gardés traditionnellement de leurs anciennes particularités rituelles fu-néraires.

Des analogies concernant la position des avant bras, couchés sur les humerus respectifs on a trouvées dans d'autre necropoles aussi, de la R. S. de Roumanie (à Cernica, à Străulești, Zănești etc.) et particu-lièrement en Bosnie (R.S.F. de Yougoslavie). Ici y compris la presence des signes lapidaires, surtout des cistes (steoci). Les échanges des infor-mations scientifiques effectuées par l'auteur et les archéologues de Sara-jevo (Yougoslavie) ont confirmés certaines similitudes des tombes bogo-miliques de Cîmpulung-Muscel avec les analogues du pays voisin men-tioné.

ASPECTE ALE LUPTEI SOCIALE PE DOMENIUL MĂNĂSTIRII RÎNCĂCIOV

SP. CRISTOCEA

Scurt istoric al mănăstirii. La 7 km nord de șoseaua națională București-Pitești, în partea de răsărit a satului Rîncăciov, sat care astăzi face parte din comuna Călinești, județul Argeș, se afla așezată mănăstirea Rîncăciov*.

Vechi așezămînt monahal, mănăstirea Rîncăciov este atestată documentar ca existînd din ultimele decenii ale secolului al XV-lea. La 19 iulie 1498 Radu cel Mare întărea mănăstirii Rîncăciov ocinele lui Albu și Cărstian din satul Cărstieni, pe care le dăruise Vlad Călugărul mănăstirii¹. Este singurul document care atestă existența mănăstirii în vremea lui Vlad Călugărul, fără să știm însă precis cine a construit-o și cînd anume.

De-a lungul veacurilor, datorită stării proaste în care s-a aflat, mănăstirea va fi des reparată și chiar rezidită.

Prezentînd pe scurt numai rezidirile, începem cu cea făcută de Arsenie Șoimul² între iulie 1647 și septembrie 1649, așa cum reiese din documente și din pisania pusă de Arsenie Șoimul — pisanie care astăzi se află deasupra ușii de intrare în biserică — „...trudit-ne-am și ne-am ostinit de am zidit și am făcut den temelie această sfîntă mănăstire...”. Pentru construirea zidului înconjurător și a clopotniței, Arsenie Șoimul lasă mănăstirii 200 ughi în anul 1652³.

Catastihul întocmit de mănăstire la 13 octombrie 1817 ne prezintă mănăstirea într-o stare destul de proastă, cu biserica dezvelită și cu zidul dinspre miazăzi crăpat în două locuri⁴. Noua rezidire care se face este menționată și în pisania scrisă deasupra pisaniei lui Arsenie

* În lucrarea manuscris „Noi date despre mănăstirea Rîncăciov” prezint posibilitatea existenței concomitente la Rîncăciov a două mănăstiri, una de călugări și una de călugărițe.

¹ Doc. priv. ist. Rom., B., Țara Românească, 1247—1500, p. 255.

² Arsenie Șoimul era fiul postelnicului Dragomir din Vlădeni. Căsătorit cu jupîneasa Ana și neavînd copii, înfiază pe Stroe fiul fratelui său Ștefan. În afară de Ștefan a mai avut doi frați, pe Lăudat și Tudoran. Foarte bogat, Arsenie Șoimul rezidește mănăstirea înzestrînd-o cu considerabilă avere mișcătoare și nemișcătoare (Arh. St. Buc., M-rea Rîncăciov, pach. I, doc. 1, Pisania pusă de Arsenie Șoimul).

³ Arh. St. Buc., M-rea Rîncăciov, pach. I, doc. 1.

⁴ Idem, Mitropolia Țării Românești, CCCXXVI/5.

Șoimul „Rădicatu-s-au acest sfînt lăcaș în zilele Înălțatului D<omn> Gh<eorghe> D<imitrie> B<imitrie> B<ibescu> Voivod... Ani de la H<ristos> 1848...“.

Fig. 1. Vedere sudică a bisericii fostei mănăstiri Rîncăciov

Astăzi din întreaga mănăstire nu se mai păstrează decît biserica (fig. 1), loc de mir al sătenilor din Rîncăciov, și numai resturi de cărămidă și moloz arată locul chiliilor și al celorlalte construcții ale mănăstirii.

Căi de formare a domeniului. Mănăstiri trebuia să i se creeze condiții materiale necesare existenței. Domeniul mănăstirii Rîncăciov se va forma, în general, prin aceleași căi ca și domeniile celorlalte mănăstiri, predominind daniile și apoi cumpărările.

În secolul al XV-lea mănăstirea avea domeniul în formare, lucru dovedit de daniile domnilor și de dușegubina pe care o plăteau satele mănăstirii pe vremea lui Vlad Călugărul¹. După aceea domeniul mănăstirii se va extinde prin donații ale domnilor, boierilor și credincioșilor, ce constau în moșii, munți, heleștee, sau prin cumpărări făcute de mănăstire.

În decursul existenței sale domeniul mănăstirii va suferi modificări, fie mărimdu-se, fie micșorîndu-se, însă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea el capătă o anumită stabilitate. Din catestihul din 13 octombrie 1817 vedem că domeniul mănăstirii era format din moșiile Rîncăciov, Furești, Poenari, Tâmpa, toate din județul Mușcel, Negoești — jud. Dîmbovița, Boldești — jud. Saac și care de fapt se întîlnesc permanent în documentele privitoare la domeniu. Toate aceste moșii, afară de Boldești, erau arendate aducînd mănăstirii în anul 1817 un venit de 4480 taleri².

Dar în societatea feudală nu numai pămîntul era acela care să asigure existența unei mănăstiri. O altă bogăție o constituia și numărul locuitorilor care trebuiau să lucreze acest pămînt. Și mănăstirea Rîncăciov va avea atît rumâni cît și țigani cu care să-și lucreze pămîntul.

¹ Doc. priv. ist. Rom., B., Țara Românească, 1247—1500, p. 255. ,

² Arh. St. Buc., Mitropolia Țării Românești, CCCXXVI/5.

E deajuns să amintim diata lui Arsenie Șoimul din 1652 pentru a ne convinge în acest sens „... mai las sfintei mănăstiri afară de altă zestre ce i-am dat, moșii, rumâni, țigani și viile mele de la Vrancești...”.

Dacă la toate acestea adăugăm diferitele venituri primite de la domn, monopolul vânzării băuturilor, dreptul de a avea scaune de carne, ne dăm seama că mănăstirea a avut condițiile materiale necesare existenței.

Aspecte ale luptei sociale. Exploatarea la care supunea mănăstirea țiganii, rumânii și țărani șezători, va face ca aceștia să ducă o permanentă luptă pentru îmbunătățirea situației lor. Această luptă care îmbracă diferite forme, va cunoaște o mare amploare începînd din secolul al XVIII-lea. Dezvoltarea forțelor de producție, atît în domeniul agriculturii, cît și în domeniul meșteșugurilor și manufacturilor, nu va rămîne fără urmări pe plan social. Creșterea pieței interne și a celei externe aduce venituri apreciabile boierilor și mănăstirilor. Începe goana după forța de muncă, pentru sporirea obligațiilor țăranilor clăcași și încercarea de rumânire a celor liberi, fenomene ce se petrec și pe domeniul mănăstirii Rîncăciov.

Dar încercarea de a extinde rumânia și la țăranii liberi se lovește de împotrivirea acestora, care-și caută dreptatea la domn. În acest sens documentele sînt numeroase. Astfel la 25 ianuarie 1712 Constantin Brîncoveanu dă carte de apărare de rumânie lui Dumitru și cetei lui din Brătulești (jud. Muscel), pentru că egumenul Daniil încearcă „... să-i rumânească în silă făr'de dreptate”. Și pe vremea lui Matei Basarab, Sava, egumenul mănăstirii, încercase să-i rumânească, dar țăranii cîștigaseră judecata, dovedind că ei „... au fost niște oameni străini, sîrbi, veniți aici în țară mai de'nainte vreme și tot au avut pace de rumânie de către tot omul”¹.

Monopolul vânzării băuturilor a fost un izvor de îmbogățire dar și de numeroase conflicte. Interdicția pusă țăranilor de a nu-și vinde băuturile lor, vin și rachiu, va fi des încălcată de către aceștia. La 26 mai 1724, Nicolae Mavrocordat dă carte egumenului Paisie al mănăstirii Rîncăciov, ca să poată opri pe cei ce au vii pe dealul mănăstirii de a-și vinde vinurile lor². La 25 septembrie 1798 egumenul mănăstirii se plînge ispravnicului de Mușcel că locuitorii de pe moșie „... vînd vin și rachiu pîn cramele lor și pe semne nu le este voia să știe de poruncile domnești”. Unui cîmpulungean, care avea crămă lingă cîrciuma mănăstirii și cărcia îi făcea concurență, egumenul „... au mers și i-au tăiat cercurile de la bute și s-au dus vinul tot în cîmpu”³.

Încălcarea monopolului vânzării băuturilor luase proporții mari. În septembrie 1798, ispravnicul de Mușcel înaintează domniei rezultatul anchetei făcute de el în legătură cu încălcarea monopolului de către țăranii șezători pe moșia Gorganul a mănăstirii Rîncăciov și de către orășenii cîmpulungeni care au vii aici. Din raport se vede că numărul șezătorilor care au vîndut vin și rachiu se ridică la 33, însă în timp ce

¹ Doc. priv. relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Țara Românească, p. 247.

² Arh. St. Buc., M-reia Rîncăciov, pach. XIII, doc. 48.

³ Ibidem, pach. XIII, doc. 88.

aceștia își iau angajament față de mănăstire că nu vor mai încălca monopolul, orașenii cîmpulungeni refuză acest lucru ¹.

Nesupunerea țăranilor, în ceea ce privește claca și dijma, apare în numeroase documente și intervenția domnească în favoarea mănăstirii este categorică.

La 2 noiembrie 1691 Constantin Brîncoveanu poruncește țăranilor șezători pe domeniul mănăstirii Rîncăcirov, în urma plîngerii egumenului care spune că „...nici-un ajutoriu nu are...” din partea lor, să dea dijmă și să clăcuiască ². Țăranii șezători pe moșia Brătulești a mănăstirii refuză în 1762 să dea otaștina viilor, 1 vadră din 20, și de aceea egumenul se plînge de nesupunerea lor ³. Ca o reacție de nesupunere la dijmele ce li se impuneau țăranii părăsesc vilele, așa cum se constată în 1775 cu vilele de pe moșia Corganul, care erau părăsite de 3 ani ⁴.

Refuzul de a da dijmă, face deseori necesară intervenția domniei și a ispravnicului de Mușcel. Fiind năpăstuiți de egumen la dijmuirea porumbului țăranii se plîng la divan care hotărăște ca dijma să fie 4 banițe de pogon. În urma unei noi jalbe, dijma este fixată la 1 baniță din 10 cu condiția ca dijmuirea porumbului să se facă pe holdă de către isprăvnicelul mănăstirii. Însă în 1796 țăranii încălcă această condiție. Drept urmare a nerespectării condiției de dijmuire ispravnicul încearcă să-i dijmuiască după vechea înțelegere, 4 banițe de pogon, însă țăranii nu se supun și ispravnicul este nevoit a anunța domnia că-i va duce la judecată în fața divanului ⁵.

În ciuda poruncilor domnești țăranii refuză să presteze claca. La 3 decembrie 1795 Neofit, egumenul mănăstirii, reclamă domnitorului că țăranii nu vor să presteze „...acele 12 zile de clacă ce sînt datori a le clăcui pe tot anul la stăpînul moșiei”, că refuză să transporte porumbul, finul, parii și nuiielele mănăstirii, din care cauză „...sfînta mănăstire am întîmpinat-o fără îngrădituri și toate dărăpănite” ⁶.

Plîngerile egumenilor față de îndărătnicia țăranilor continuă. În februarie 1816 Costandin, egumenul mănăstirii, se plînge domnului că țăranii de pe moșia Gorganul refuză să clăcuiască cele 12 zile „...ci cu mare gilceavă și nevoie dau 1 leu pe an... rugîndu-i chiar eu cu parale să lucreze mănăstiri la arături și la sapă...”. Pe lîngă faptul că refuză să dea dijma, țăranii taie pădurea mănăstirii și o negustoresc și de aceea egumenul cere domnului ca țăranii să fie aduși la ascultare de către ispravnic ⁷.

Mișcarea revoluționară din 1821 favorizează nesupunerea țăranilor. În timpul mișcării, țăranii nu numai că refuză darea dijmei și prestarea clăcii, dar își însușesc și bunuri ale mănăstirii. În plîngerea sa din 23 iulie 1823, Manoil scrie că mergînd la mănăstire ca egumen „...am văzut toate și cu totul înstrăinate...” ⁸. Profitînd de faptul că prin trecerea egumenului Vasile de partea răsculaților, mănăstirea rămăsese fără îngri-

¹ Ibidem, pach. XIII, doc. 90.

² Arh. St. Buc., M-reă Rîncăcirov, pach. XIII, doc. 21.

³ Ibidem, pach. XIII, doc. 3.

⁴ Ibidem, pach. XIII, doc. 59.

⁵ Ibidem, pach. XIII, doc. 81.

⁶ Arh. St. Buc., M-reă Rîncăcirov, pach. XIII, doc. 73.

⁷ Ibidem, pach. XIII, doc. 101.

⁸ Ibidem, pach. XIII, doc. 106.

jitor, țăranii își însușesc bunuri ale mănăstirii precum și porumbul, vinul și rachiul din cârciumile de pe moșia Gura Văii, moșie ce era arendată. Bineînțeles că după terminarea mișcării revoluționare, țăranii vor da totul înapoi¹.

Dar mănăstirea va trebui să facă față și nesupunerii țiganilor, nesupunere care se manifestă prin fugă. Proveniți din danii și cumpărări, țăganii mănăstirii, datorită situației lor juridice și exploatării la care erau supuși, vor fugi la orice ocazie favorabilă. Fugind în alte țigăanii și căsătorindu-se acolo, egumenii nu-i vor mai putea despărți, de aceea mănăstirea primea în schimb de la acele țigăanii alți țigani după obiceiul „cap pentru cap”. Astfel în martie 1695 căpitanul Zăgan de la Humești (Buzău), renunță la două țigănci ale sale fugite la Rîncăciov, în schimbul altor două țigănci ale mănăstirii Rîncăciov care se căsătoriseră în țigănia sa².

Intensificarea exploatării în secolul al XVIII-lea face ca fuga țăganilor să ia mari proporții, de aceea domnii dau dese porunci pentru readucerea lor la mănăstire. Astfel în martie 1737, Constantin Mavrocordat poruncește ca țăganii mănăstirii fugiți în țigăanii domnești, mănăstirești, boierești, ori unde vor fi găsiți să fie aduși înapoi la mănăstirea Rîncăciov³. La 20 ianuarie 1798 Neofit, egumenul mănăstirii, plîngîndu-se domnului că are „...cîțiva țigani de se ajută la lucrurile ce are mănăstirea și după obiceiul lor cel rău se află răsipiți în județul Argeș și prin alte județe...”, cere ca ei să fie aduși înapoi la mănăstire⁴.

Catastihul întocmit de mănăstire la 13 octombrie 1817⁵ ne dă posibilitatea să apreciem amploarea pe care o luase fuga țăganilor în această perioadă. Cei 207 țigani pe care-i avea mănăstirea⁶ erau înscrși în catastih nominal și grupați după cum urmează : a) cei cu familie, b) văduvi și văduve, c) copii fără părinți, d) țigani fugiți. Deci fuga țăganilor luase o amploare destul de mare în această perioadă de vreme ce catastihul îi înregistrează pe cei 15 țigani ai mănăstirii, fugiți la acea dată, separat de ceilalți și de vreme ce unii țigani erau înscrși în catastih pe lângă numele lor și cu acela de „Fugarul”, nume dat desigur acelor care fugeau des.

Acestea sînt principalele forme ale luptei de clasă care reies din documentele vremii, forme care iau o amploare deosebită începînd cu secolul al XVIII-lea. Deși lupta socială pe domeniul mănăstirii Rîncăciov nu a îmbrăcat forme violente, totuși numărul celor care nu s-au supus a fost destul de mare, lucru care explică sărăcia și starea proastă a mănăstirii. Incapabilă de a face față acestei lupte, mănăstirea va apela la domnie, care-i va da tot sprijinul său.

¹ Idem, *Condica domnească* 102, pp. 130—132.

² Arh. St. Buc., M-rea Rîncăciov, pach. XIII, doc. 23.

³ Ibidem, pach. XIII, doc. 53.

⁴ Ibidem, pach. XIII, doc. 87.

⁵ Idem, *Mitropolia Țării Românești*, CCCXXVI/5.

⁶ În anul 1706 mănăstirea avea un număr de 146 țigani (Arh. St. Buc., M-rea Rîncăciov, pach. XIII, doc. 44).

QUELQUES ASPECTS DE LA LUTTE SOCIALE SUR LE DOMAINE DU MONASTÈRE DU RÎNCĂCIOV

R É S U M É

Après une brève présentation historique du monastère de Rîncăciov — monastère qui existait déjà du temps du voïévode Vlad Călugărul — l'auteur, sans essayer de reconstituer l'étendue du domaine du monastère, présente toutefois les voies par lesquelles celui-ci s'est constitué.

En présentant les différents aspects de la lutte sociale sur le domaine du monastère (les procès intentés par les paysans afin de s'émanciper de l'état de servage — „rumânie“, la vente illicite des boissons, dont le monopole était détenu par le monastère, le refus de payer la dime et d'effectuer les corvées, en allant jusqu'au au déguerpissement), l'auteur souligne la constatation que cette lutte prend un grand essor dès le XVIIIe siècle. Il souligne encore que, bien que n'empruntant pas des formes violentes de lutte, le nombre de ce ceux qui se sont opposés, d'une manière ou d'une autre, a été assez grand.

DIN ISTORICUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ÎN ORAȘUL PITEȘTI (Pînă la jumătatea secolului al XIX-lea)

C. DUMITRESCU și E. RĂCIIA

Atestat documentar cu 581 de ani în urmă¹, Piteștiul are meritul de a se înscrie în rîndul acelor localități care au jucat un rol important în viața economică, socială și politică a țării.

Deși, oficial nu a îndeplinit niciodată rolul de capitală a țării, nu în puține cazuri mulți dintre domnii Țării Românești găsesc aici un loc plăcut de refugiu de unde au emis acte², unde-și construiesc minunate foisoare (Neagoe Basarab), curți domnești (Neagoe Vodă și Matei Basarab), ctitoresc biserici (Matei Basarab și Constantin Șerban) sau ridică case din ziduri puternice ca cele ale lui Constantin Brîncoveanu ce aveau să servească mai tîrziu și ca locașuri de școală.

Amplasat geografic la interferența dintre regiunea de dealuri și cea de cîmpie într-un important punct nodal de intersecție a drumurilor comerciale ce fac legătura dintre orașele transcarpatice și cele sud-dunărene³, într-o regiune bogată în resurse naturale, Piteștiul va deveni de timpuriu un important centru comercial, loc de desfăcere și de tranzit pentru mărfurile negustorilor autohtoni și străini.

De aceea nu trebuie să ne surprindă faptul că la o dată relativ timpurie întîlnim termenul de oraș, atribuit pentru prima oară Piteștiului în documentul emis de Vlad cel Tânăr la 1 aprilie 1510⁴.

Se poate însă afirma, fără teamă de a greși, că Piteștiul îndeplinea atributele de oraș, în limitele cadrului medieval de dezvoltare, cu mult înainte de atestarea amintită.

În perioada de destrămare a orîndurii feudale, de apariție și dezvoltare a orînduirii capitaliste, orașul va cunoaște pe rînd formele de

¹ Documenta Romaniae Historica, Ed. Acad. R.S.R., B. Țara Românească Buc., vol. I, pag. 37.

² Primul act emis din Pitești este al lui Basarab cel Tânăr — Țepeluș la 6 august 1481.

³ Semnalăm faptul că în secolul al XVIII-lea 6 drumuri importante comerciale pornesc din orașul Pitești spre diferite centre ale țării, iar în secolul al XIX-lea, arhitectul Balzano din Triest elaborînd planul liniilor de legătură a capitalei cu Orșova, fixează ca puncte principale : Pitești, Slatina, Craiova ; vezi Tratatul de Istorie a României, vol. III 1964, pag. 376 și 979.

⁴ Documente privind istoria României, seria B.T.R., veac XVI, Buc. 1954, vol. I, pag. 51.

organizare ale breslelor⁵, apoi a manufacturilor⁶ și în sfârșit cea a întreprinderilor industriale⁷. Cu toate acestea datorită unor condiții de dezvoltare specifice, Piteștiul nu se va detașa prea mult de nivelul de dezvoltare a unui târg. Două fabrici textile și una de tăbăcărie⁸, înzestrate cu utilaj rudimentar constituiau „obiectivele” importante ale orașului în prima jumătate a secolului al XX-lea. Greutatea principală o constituiau tot felul de ateliere meșteșugărești și puzderia de prăvălioare și tarabe ale negustorilor masate pe arterele principale ale orașului, așa încît Piteștiul va rămîne în această perioadă asemănător unui șarpe, cum plastic îl compară poetul Minulescu, care se întindea să devină tot mai mare, dar care va rămîne însă „aceeași reptilă, fără picioare, cu coada proptită în cimitir și cu capul strivit între spital și pușcărie”⁹. Adevărata înflorire o cunoaște orașul astăzi, cînd datorită politicii înțelepte a partidului de dezvoltare armonioasă a tuturor regiunilor patriei, Piteștiul a devenit unul din importante localități industriale ale țării, important centru cultural și administrativ.

Pulsînd în acest cadru istoric, viața culturală a orașului își va semnaliza prezența destul de timpuriu (la început, desigur, sub o formă mai timidă), fiind reclamată atît pentru nevoile bisericii cît mai ales pentru cele ale vieții comerciale, de cancelarie și administrative.

Cu toate că pînă în prezent nu dispunem de documente care să ateste existența unor școli în orașul Pitești în cursul secolelor XVI și XVII, totuși numărul destul de însemnat al știutorilor de carte semnalati¹⁰, intensă activitate culturală desfășurată de unii domnitori ca : Neagoe Basarab (1512—1521), Matei Basarab (1632—1654), Șerban Cantacuzino (1678—1688), Constantin Brîncoveanu (1688—1714), toți dintre ei avînd, după cum s-a arătat, strînse legături cu Piteștiul, activitatea de cancelarie vie desfășurată în oraș¹¹, sînt mărturii care constituie tot atîtea dovezi de susținere a prezumției noastre în legătură cu existența unor centre de instruire în această localitate în secolele amintite.

Dacă pentru secolele XVI—XVII, nu ne găsim decît în stadiul de presupuneri, cu totul alta devine situația în veacul al XVIII-lea.

Pe plan general începutul secolului al XVIII-lea se caracterizează printr-o accentuare a crizei regimului nobiliar care sfîrșește prin introducerea regimului turco-fanariot atît în Moldova cît și în Țara Românească¹².

Domnia grecilor din „Fanar” a însemnat pentru țările române o încadrare deplină a acestora în sistemul politic și militar otoman, o perioadă de maximă exploatare turcească însoțită de o accentuare a luptei maselor pentru independență națională și socială la care trebuie să mai adăugăm încercările disperate de reforme a unor domnitori făcute cu

⁵ Vezi Tratatul de Istoria României, volumul III, București, 1964, pag. 54.

⁶ Ibidem, pag. 961.

⁷ Vezi Enciclopedia României, volumul III, București 1939, pag. 968.

⁸ Ibidem.

⁹ Ion Minulescu, *Corigent la limba română*, București, 1969, pag. 6.

¹⁰ Gheorghe Pirnuță ș.a. *Învățămîntul în Muscel în secolele XVII—XIX*. Editura didactică și pedagogică București 1968, pag. 10.

¹¹ În timpul lui Neagoe Basarab sînt semnalate 16 acte date de el din Pitești (vezi Documente privind Istoria României Țara Românească în secolul XVI, volumul I—III).

¹² Vezi Tratatul de Istoria României volumul III, București 1964, pag. 340.

scopul de a salva regimul feudal de la agonia în care se adincea tot mai mult.

Asistăm acum la o primă fisură pe care tratatul de la Kuciuc-Kainargi o percută în monopolul turcesc așternut ca o grea povară peste cele două principate.

Reclamate tot mai mult de necesitățile vieții materiale care continuă să se dezvolte cu toate obstacolele ridicate în calea ei de relațiile de producție feudale, numărul școlilor în această perioadă este în continuă creștere, cunoscând o omniprezență atât la orașe cât și la sate ¹³.

Pentru Pitești sînt atestate două școli care-și întind activitatea de-a lungul secolului al XVIII-lea ¹⁴.

Prima este școala de la Biserica Domnească „Sf. Gheorghe”. De existența ei deducem în primul rînd dintr-o „scrisoare de mărturisire” din anul 1753, privind pe Anica, văduva răposatului Martin Buliga din Pitești ¹⁵. Printre persoanele enunțate în document figurează și „Ianache biv vâtaf de copii” ¹⁶. Cum lectura documentului lasă să se înțeleagă că Ianache era piteștean, înseamnă că în Pitești exista o școală al cărei angajat fusese el, iar întrucît este vorba de un „biv” (adică fost) rezultă că școala exista în oraș cu mult înaintea anului 1753, probabil de la sfîrșitul secolului al XVII-lea ¹⁷. Un alt argument aproape indiscutabil datînd din 1764, întărește documentar afirmația existenței acestei școli în orașul Pitești ¹⁸. Este vorba de o însemnare pe un penticostarion aparținînd bisericii „Sf. Ioan” din Pitești ¹⁹ făcută de Ioan văt<aful> ot școala nouă domnească ot S/fe/ te Gheorghe Vechi ²⁰. Același Ioan, devenit dascăl, face o altă însemnare în 1784 pe un mineiu aparținînd Bisericii Domnești „Sf. Gheorghe” din Pitești din care cităm: „Aici au însemnat robu lui Dumnezeu Ioan dascăl de Pitești, fiindcă am învățat copii de orași și am făcut școală aici în oraș . . .” ²¹. Este de fapt dovada prin care se împrăstie orice îndoială în legătură cu existența acestei școli în Pitești. În urma reorganizării școlilor din Țara Românească în spiritul dispozițiilor Regulamentului Organic, școala a continuat să funcționeze tot pe lângă Biserica Domnească „Sf. Gheorghe”, ca școală particulară, fiind pusă sub controlul școlii naționale din localitate ²². După toate indiciile această școală a avut profil grecesc și a încetat să mai funcționeze în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

A doua școală despre care avem mărturii că a funcționat în Pitești în secolul al XVIII-lea, este cea de la Schitul Buliga, construit în anul 1745. Așa cum atestă documentele, școala a început să funcționeze încă de la zidirea schitului ²³, fiind școală românească la care aveau acces toți co-

¹³ Gheorghe Pîrnuță ș.a. opera citată pag. 13 și în continuare.

¹⁴ M. Braniște, Cîteva știri despre școlile din orașul Pitești, în Revista Mitropoliei Olteniei nr. 3—4/1965, pag. 174.

¹⁵ Arhivele Statului București, Mitropolia București CLX. 9.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Vezi M. Braniște, lucrarea citată pagina 175

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ V. A. Urechia, Istoria Scoalelor, volumul I, București 1892, pag. 27.

²¹ Vezi Marin Braniște, lucrarea citată, pag. 177.

²² Ibidem, pag. 180.

²³ Ibidem, pag. 182.

pii indiferent de originea lor socială, spre deosebire de prima școală unde intrau numai copiii de boieri și mari negustori. Școala a funcționat și în secolul al XIX-lea, după cum rezultă dintr-o adresă a magistra-tului orașului Pitești către Eforia Școalelor naționale din 26 noiembrie 1831, în care se justifică cererea ca școala națională să funcționeze în chiliile schitului Buliga, arătând că și mai înainte a funcționat aici „Școala spre învățătura copiilor de pomană”²⁴.

Despre existența a două școli în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în orașul Pitești, se relatează și în *Condica Domnească* nr. 7 din 1778 care conține lefurile dascălilor din Țara Românească pe o lună. Pentru Pitești sînt prevăzuți 10 taleri — leafa a doi dascăli²⁵.

De precizat că în aceste școli se predau noțiunile elementare de scris, citit și socotit.

Despre situația învățămîntului în mediul rural dispunem și de mai puține izvoare. Domnitorii și marea boierime au făcut puțin pentru luminaarea satelor. Legea din 1776 a lui Alexandru Ipsilanti²⁶ de reorgani-zare a învățămîntului, care avea un profund caracter de clasă, deschidea porțile spre instruirea numai a fiilor de boieri, copiilor de țărani fiindu-le rezervată „agricultura și păstoria” ca „ocupație obligatorie”, iar copiii de negustori erau primiți numai la studiul gramaticii²⁷.

Cu toate piedicile puse în calea instruirii sătenilor, pe lângă unele biserici și moșii au funcționat școli în care se preda cititul și socotitul. Se citează în acest sens, Școala de pe lângă Schitul Berislăvești, Roboaia (Pitești)²⁸, cea de pe moșia lui Radu Golescu din comuna Golești etc. Setea de învățatură a țăranimii era mare. În anaforaia din 17 iunie 1797 a lui Radu Golescu către Domnul Țării Românești, Alexandru Ipsilanti, se arată că pe lângă Schitul Nămăiești sînt cîteva sate și „copiii lor pătînesc despre învățătura cărții și părinții lor nu au putere de a ține das-căli cu plată și cu lacrimi toți se roagă... de a li se orîndui un dascăl românesc”²⁹. Găsind un dascăl și neavînd cu ce-l plăti, cer să-i plătească Epitropia Școalelor cîte 30 de taleri pe an, ei îngrijindu-se să-i dea bucate.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea asistăm la accentuarea dezvoltării relațiilor de producție capitaliste. Noua clasă în formare — burghezia, avea tot mai mult nevoie de un număr crescînd de cadre pregătite ca să facă față noilor cerințe ale vieții social-economice. Se impunea cu necesitate reorganizarea din temelii a sistemului de învățămînt care devenise anacronic în raport cu nevoile de dezvoltare ale socie-tății. Se impunea în mod imperios introducerea unui învățămînt în limba națională pentru a fi accesibil copiilor tuturor claselor sociale. Aceasta era îndeosebi o revendicare a burgheziei și chiar a unei părți din boie-

²⁴ Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucției Publice, dosar 4137/1831, fila 3.

²⁵ V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, volumul I, pag. 91.

²⁶ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, volumul X, București 1896, pag. 175.

²⁷ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, volumul X, București 1896, pag. 175.

²⁸ Gheorghe Pirnuță, ș.a. lucrarea citată, pag. 15.

²⁹ V. A. Urechia, opera citată volumul VII, București 1894, pag. 34—35.

rime. Lipsa unei astfel de școli era aspru criticată, de Gheorghe Lazăr în „Înștiințarea către tinerime pentru deschiderea școlii românești” din 1818, în care se spune printre altele : „Rușine vine unui popor din neam ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pământului să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academic, cu știință, chiar în limba mamei sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocurit decât toate celelalte limbi și popoare ale feței pământului”³⁰.

Unul dintre militanții de seamă ai introducerii învățămîntului în limba națională a fost Iordache Golescu care cerea : „Din limbi străine să înveți și în limba ta să scrii ca neamul tău să ți-l luminezi”³¹.

Acesta este un răspuns dat boierimii retrograde care în dorința de a menține monopolul asupra învățămîntului și masele populare în întuneric pentru a le exploata cu mai multă ușurință, susținea că nu s-ar putea organiza un învățămînt în limba română sub pretextul că : „Limba valahică este săracă, e limba moșicilor și n-are verbele științelor”³².

Orașul Pitești cunoaște în această perioadă o dezvoltare mai accentuată în comparație cu secolele trecute din punct de vedere economic. La 1835 existau la Pitești 321 de negustori și meseriași, cei mai numeroși fiind : cizmari — 40 ; brașoveni — 13 ; băcani — 24 ; croitori — 21 ; jocari — 21 ; circiumari — 45 etc.³³.

Piteștiul desfășura o vie activitate comercială pe plan intern și avea strînse legături cu Brașovul și cu casa de comerț a lui Hagi C. Pop din Sibiu³⁴. Tot în această perioadă sînt semnalate și unele „fabrici” de pălării și tăbăcărie³⁵.

Dezvoltarea vieții economice duce totodată și la creșterea numărului populației. De la 250 de case cite erau în 1650³⁶, se ajunge la 551 în 1835³⁷, fiind ca mărime al unsprezecelea oraș al Țării Românești. Ca centru comercial însă, credem că se situa pe un loc mult mai de frunte. Toate acestea au atras după sine cerințele reorganizării și dezvoltării învățămîntului.

Regulamentul Organic a reușit în parte să răspundă dezideratului organizării învățămîntului în limba națională și pe baze mai științifice. Pe baza prevederilor lui, Eforia Școalelor a alcătuit regulamentul școalelor în baza căruia au funcționat școlile naționale care s-au înființat, începînd din 1831 în fiecare capitală de județ.

La 5 septembrie 1831, Eforia Școalelor cerca Marii Vornicii din lăuntru să se ia măsuri pentru deschiderea școalelor³⁸. În puține capitale

³⁰ G. Macovescu, Gheorghe Lazăr, București 1954, pag. 5.

³¹ C-tin Golescu, Însemnarea călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826, București, 1910, Ediție îngrijită de Nerva Hodoș, pag. XXXVI.

³² I. E. Rădulescu, Issachar sau echilibru între antiteze sau spiritul și materia București 1859, 1869, pag. 61.

³³ Documente Economice, Țara Românească (1800—1850), volumul II, București 1958, pag. 596.

³⁴ D. Z. Furnică, Din trecutul românesc al Brașovului, pag. 186, 205, 206.

³⁵ Tratatul de Istoria României, volumul III, București 1964, pag. 961.

³⁶ N. Iorga, Istoria Comerțului, volumul I, pag. 247—248.

³⁷ C. C. Giurescu, Principatele române la începutul secolului XIX, București 1957, pag. 72.

³⁸ V. A. Urechia, Școalele sătești în România (1830—1867), București 1868, pag. 38.

de județ însă s-au deschis școli în acest an. Se ridicau o serie de greutăți printre care lipsa de localuri, de profesori, de manuale etc. Astfel de greutăți au fost întâmpinate și în orașul Pitești. În vederea găsirii unui local pentru școală, adunarea orașenilor întrunită la 26 XI 1831 s-a orientat asupra Schitului Buliga, însă s-a opus egumenul acestuia. Au încercat atunci să găsească în oraș „casă cu chirie cu plată“ dar „nu s-a putut găsi oasă cu încăperea potrivită“ ca cele ale Schitului³⁹. Printr-o notă observatorie Eforia Școalelor intervine la 4 aprilie 1832 către maghiistratul orașului Pitești arătând: „căci numai acel oraș (Pitești — n.n.), ce este mai înfrumusețat și mai imputernicit a rămas până acum fără școală...“⁴⁰. În cele două luni urmări alegerea pentru local s-a oprit asupra caselor Episcopiei⁴¹. La 12 mai 1832 Eforia Școalelor trimite pentru pregătirea deschiderii școlii naționale, un semicerc de fier și două table de tinichea, atrăgând atenția maghiistratului să pregătească și celelalte lucruri necesare până la venirea profesorului⁴². Dar la 22 ianuarie 1833, N. Simonide care se prezentase la post (fiind primul profesor al școlii naționale din Pitești) se plîngea Eforiei Școalelor că materialul necesar deschiderii școlii nu este suficient deschiderii cursurilor, băncile aduse de la școala din Golești⁴³, nepotrivindu-se pentru sala din Pitești, cerind o suplimentare de scînduri⁴⁴. După îndelungi eforturi se reușește, în sfîrșit, deschiderea școlii naționale la 5 februarie 1833. La ceremonie au asistat cîrmuitorul orașului urmat de „toată noblețea orașului“, sfatul orașenesc, neguțători și preoți. La 6 februarie N. Simonide începe cursurile cu un număr de 50 de elevi⁴⁵.

Cit a fost de necesară înființarea acestei școli pentru oraș o deducem din raportul lui N. Simonide din 4 octombrie 1833, adresat Eforiei Școalelor în care, relatînd că numărul elevilor a crescut pînă la acea dată deja la 170 din care 50 trecuse clasele I și II, solicită numirea unui al doilea profesor⁴⁶. Încă de la începutul ei și pe parcurs școala a avut de luptat cu numeroase greutăți materiale pricinuite de lipsă de local corespunzător, de material didactic, de manuale etc. Un merit deosebit revine însă ilustrului pedagog N. Simonide care nu s-a descurajat în fața greutăților de tot felul, a lipsei de sprijin și înțelegere din partea autorităților, depunînd eforturi susținute și reușind să facă față onorabil cerințelor procesului instructiv-educativ. Un rol important l-a avut școala națională în pregătirea, pentru o perioadă, începînd cu anul 1838, a candidaților de învățători pentru școlile satești.

Din anul 1840, școala își continuă cursurile într-un nou local care avea două săli de clasă. Pentru buna desfășurare a cursurilor în noul local, N. Simonide cerea, la 2 mai 1840, maghiistratului 48 bănci pentru

³⁹ Arhivele Statului București M.C.I.P., dosar 4137/1831, fila 3.

⁴⁰ Ibidem, fila 19.

⁴¹ Arhivele Statului Pitești, Maghiistratul orașului Pitești, dosar 84/1833.

⁴² Arhivele Statului București M.C.I.P., dosar 4137/1831, pag. 29.

⁴³ Amintim că la, Golești, Radu Banu Golescu a înființat pe la 1790 o școală care a funcționat pînă în ajunul răscoalei din 1821. În 1926 C. Golescu reînființează pe baze noi școala românească care încetează activitatea în 1830.

⁴⁴ Arhivele Statului București, M.C.I.P., dosar 4137/1831, fila 43.

⁴⁵ Ibidem, fila 45.

⁴⁶ Arhivele Statului București, M.C.I.P., dosar 4137/1831, fila 45.

amîndouă sălile de clasă, de cîte un stînjîn și jumătate lungime, 68 table de mucava turnată sau de scîndură subțire pentru lipirea celor tipărite, de cîte o palmă și o șchioapă lungime și o palmă și patru degete lățime; douăzeci și patru filigravuri de cîte un stînjîn de lungi; douăzeci și patru tăblițe de scîndură asemănătoare celor ce sînt la fiecare casă; semicercuri ce mai trebuiesc pînă la numărul 24; o tablă mare pentru lucrări de aritmetică; o tablă mai mică pentru scrierea literelor la banca de nisip cu scaun; două dulapuri; două catedre etc.⁴⁷

Încă din 1840 Școala națională dispunea și de o bibliotecă. În adresa Departamentului pricinilor dinăuntru către magistratul orașului Pitești, nr. 213/1840 se arăta: „cărțile hotărîte a se înființa în biblioteca școlii normale de acolo să se înscrie într-un catalog ce se va da în primirea profesorului școalei sub iscălitură...”⁴⁸

N. Simonide, fiind solicitat, ca urmare a calităților lui, să îndeplinească alte munci în aparatul de stat, locul lui la școala națională a fost luat de Andrei Pretorian după 1840.

Școala a funcționat fără întrerupere pînă în 1848. La 1 noiembrie 1848, Eforia Școalelor a închis școlile naționale pentru o perioadă din lipsă de localuri școlare care erau ocupate de trupele intervenționiste precum și din lipsă de profesori suspendați din posturile lor din cauza participării lor active la evenimentele revoluționare⁴⁹.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Pitești, au funcționat mai multe școli particulare cu limba de predare română, greacă și franceză.

Aceeași necesitate stringentă de învățătură o întîlnim și în orașul Curtea de Argeș. În anul 1845 locuitorii orașului cer înființarea unei școale. Eforia Școalelor propune domnului să se înființele aici o școală din banii lăsați Schitului Berislăvești pentru a ține școală și șase copii la învățătură⁵⁰.

Paralel cu dezvoltarea învățămîntului în orașul Pitești se inițiază în această perioadă și acțiuni culturale. În 1844 exista un cazino unde se țineau întruniri, se citea și comenta presa vremii; în 1841 într-o sală a școlii naționale aveau loc spectacole teatrale⁵¹, iar începînd cu anul 1852 se statornicește trupa actorului Constantin Halepliu care va prezenta în mod regulat spectacole teatrale⁵².

Aceeași necesitate de înființări de școli se simțea și în lumea sateilor. În Regulamentul Organic se prevedea ca în fiecare sat cîntărețul să învețe copiii carte, fiind pentru aceasta remunerat ou două chile de bucate și 2 lei pe an de la fiecare părinte de copil⁵³. Un impuls însă pentru înființarea de școli în mediul rural este dat prin hotărîrea Eforiei Școalelor din 1838 în care se prevede înființarea de școli prin toate satele,

⁴⁷ Arhivele Statului Argeș, fond Magistratul, oraș Pitești, dosar 13/1840, fila 15.

⁴⁸ Ibidem, fila 63.

⁴⁹ Anul 1848 în Principatele române, Acte și documente, volumul V, București 1904, pag. 334.

⁵⁰ V. A. Urechia, Istoria Școalelor, volumul II, București 1992, pag. 296.

⁵¹ Augustin Z. N. Pop, Din Istoria Culturii Argeșene, Pitești 1965, pag. 71—72

⁵² Ibidem.

⁵³ V. A. Urechia, Școalele sătești în România (1830—1867), București 1868, pag. 48.

urmînd a funcționa de la 1 noiembrie pînă la 1 aprilie ⁵⁴. Programul școalelor sîtești elaborat de Eforia Școalelor, cuprindea :

1. Citirea după table care cuprindeau maxime morale și religioase.
2. Scrierea după modelul de caligrafie.
3. Catehismul legii creștine.
4. Aritmetica elementară.
5. Lucrarea pămîntului și economia casei ⁵⁵.

Aceleași greutăți întîmpinate și în organizarea școlilor la orașe existau și la țară, la care se adaugă în plus împotrivirea unor moșieri la acțiunile de culturalizare a maselor.

Cu toate acestea setea de luminare a țărănimii determină în special după 1848 sporirea considerabilă a numărului de școli.

V. A. Urechia semnalează existența în 1842 a unui număr de 142 școli în județul Argeș cu 3109 elev ⁵⁶. Printre școlile mai vechi din județ amintim : Slobozia (1829), Slătioara (1830), Budești și Albești (1832), Hîntești (1833), Moșoaia (1834) ⁵⁷ etc.

În Anuarul oficial al Ministerului Instrucțiunii și Cultelor din 1910 sînt menționate pentru județul Argeș un număr de 44 școli în prima jumătate a secolului al XIX-lea ⁵⁸. Nepotrivirea dintre cele două cifre de mai sus credem că provine din faptul că Anuarul cuprinde numai școlile de stat.

Printre manualele care au circulat în această perioadă amintim : Abecedar înlesnitor pentru învățătura copiilor de Grigore Pleșoianu, Abecedarul lui Dumitru Jianu, „Izvoade de scrisoare frumoasă” tot de Grigore Pleșoianu, Gramatica românească a lui Eliade Rădulescu, „Istoria Principatului Munten” de Florian Aaron, Abecedarul în table din 1838, Povățuitor către aritmetică sau învățătura numerelor spre folosul școalelor românești etc.

Metoda folosită atît în învățămîntul urban cît și în cel rural a fost cea lancasteriană introdusă în Țara Românească de Theodor Paladi, după întoarcerea acestuia de la studii din străinătate.

La 9 iunie 1848 pe Cîmpia de la Islaz se aprinde flacăra revoluției burghezo-democrate din Țara Românească care va cuprinde în vîltoarea sa și județul Argeș.

Cadrele didactice argeșene au luat parte activă la evenimentele revoluționare, fiind în fruntea acțiunilor de organizare și mobilizare a maselor, de lămurire a acestora asupra țelurilor și idealurilor luptei lor cuprinse în cele 22 de puncte ale programului constituțional.

Printre fruntașii revoluționari argeșeni amintim pe cei doi profesori ai Școalei naționale locale : N. Simonide și Andrei Pretorian.

Datorită devotamentului cauzei revoluționare, N. Simonide este numit la 14 iunie 1848 administrator al județului Argeș ⁵⁹.

Cu prilejul sfințirii steagurilor în Pitești și a depunerii jurămîntului pe noua Constituție, Andrei Pretorian a rostit o înflăcărată cuvînt

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, pag. 51—52.

⁵⁶ V. A. Urechia, Istoria Școalelor, volumul II, București 1892, pag. 31.

⁵⁷ M.I.C., Anuarul oficial Ploiești 1910, pag. 49, 53.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Anul 1848 în Principatele române, Acte și documente, volumul I, București 1902, pag. 550.

tare care a fost publicată în ziarul „Pruncul Român“ din 6 iulie 1848. Printre altele autorul a spus : „... O, Românie ! Ce zile frumoase pregătit-ai fiilor tăi, ce frumos îți este astăzi orizontul ! Istoricii noștri contemporani vor avea ce spune copiilor noștri, vor avea câteva pagini de istoria patriei de care se vor interesa și străinii a le citi... Generații viitoare, tineri români, vouă vi se pregătesc zile de flori, la voi îmi este speranța“⁶⁰. Imensa mulțime prezentă la adunare, cucerită de discursul și jurământul enunțat de înflăcăratul patriot, a aderat fără rezerve la programul revoluționar angajându-se să lupte cu arma în mână pentru apărarea lui.

În calitate de comisar de propagandă al revoluției, Andrei Pretorian a desfășurat în comunele județului o intensă activitate de agitație printre țărani. Din această cauză, după înăbușirea revoluției, a fost arestat și depus la Văcărești. La 7 martie 1849, Comisia de cercetare îl găsește vinovat că în calitate de propagandist a fost „unul dintre propaganții guvernului revoluționar spre invitarea și aprinderea duhurilor atât cu vorbirea prin sate către țărani ... cât și prin scrieri...“⁶¹.

O imensă activitate revoluționară în lumea satelor au desfășurat-o candidații de învățători. Această activitate este continuată de către ei după prăbușirea revoluției. În octombrie 1848 Departamentul dinlăuntru, într-o circulară către cîrmuitorii de județ arăta : „candidații de învățători din sat... atât pe vremea trecutelor evenimente au fost cele mai sistematice căpetenii a feluritelor răz bunătoare și tulburătoare mișcări... cât și chiar acum nu încetează ca să propovăduiască și să aducă în rătăcire pe locuitori...“⁶². Ca urmare, cere cîrmuirilor să treacă la arestarea acestora. La 16 octombrie 1848, cîrmuirea din județul Argeș raporta că : „Unii dintre candidații satelor și preoți și chiar acum în urma povățuirii ce li s-au dat, sînt unealtă de răzvrătire, povățuind pe locuitori a nu se supune poruncilor stăpînirii de astăzi... Dintre aceștia s-au și prins patru care se află arestați“⁶³.

Recunoscuți ca înflăcărați revoluționari care au activat în județul Argeș, la 1848, au fost și frații Turnavitu, Toma Furduesc etc. foști elevi ai școlii de la Golești, educați în spiritul patriotismului de dascălul lor Aaron Florian, el însuși luptător fruntaș pașoptist.

Ca urmare a participării active a cadrelor didactice atât de la orașe cât și de la sate la evenimentele revoluționare de la 1848, regimul instaurat după înăbușirea revoluției a hotărît la 1 noiembrie 1848 închiderea tuturor școlilor.

După o perioadă, învățămîntul va intra din nou în normal, cunoscînd o continuă dezvoltare în tot cursul celei de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

⁶⁰ Ibidem, volumul II, pag. 208.

⁶¹ Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească, București 1962, pag. 161.

⁶² Anul 1848 în Principatele Române, volumul V, București 1904, pag. 335—336.

⁶³ Anul 1848 în Principatele Române, volumul V, pag. 172.

PAGES DE L'HISTOIRE DE L'ENSEIGNEMENT DANS LA VILLE DE PITEȘTI (JUSQU'À LA DEUXIÈME MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE)

RÉSUMÉ

La travail présente les moments les plus significatifs de l'histoire de l'enseignement de la ville de Pitești jusqu'à 1848. Vers la moitié du XVIIIe siècle il y avait à Pitești deux écoles : l'une se trouvait auprès de l'église „Saint-Georges“ destinée aux enfants des familles riches, grands propriétaires ou marchands et l'autre était emplacée dans le quartier „Schitu Buliga“. Cette école romaine était destinée à tous les enfants de n'importe quelle origine sociale.

Pendant la première moitié du XIXe siècle, le nombre des écoles s'accroît mais la plus importante reste toujours „L'école Nationale“ fondée conformément aux dispositions prévues dans le „Regulamentul Organic“. Les cours de cette école commencent le 6 février 1833, ayant pour professeur N. Simonide.

L'article finit par une évocation de mouvement révolutionnaire de 1848 soulignant le rôle important joué à cette occasion par les enseignants du département d'Argeș.

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN ORAȘUL PITEȘTI ÎN PERIOADA AVÎNTULUI REVOLUȚIONAR. PARTICIPAREA SECȚIUNII LOCALE A PARTIDULUI SOCIALIST LA ACȚIUNEA DE FĂURIRE A P.C.R.

P. POPA

„Partidul nostru comunist, are de asemenea tradiții glorioase de luptă în acest oraș...”¹

Adîncirea contradicțiilor social-economice ale regimului burghezo-moșieresc cauzată de distrugerile războiului, de dezorganizarea activității economice și înrăutățirea situației materiale a oamenilor muncii, determină în anii 1918—1920 o creștere impetuoasă a avîntului și combativității revoluționare a maselor.

Cuprinsă în ansamblul mișcării muncitorești din întreaga țară, mișcarea muncitorească din orașul Pitești crește permanent în perioada avîntului revoluționar 1918—1920. Muncitorimea din acest oraș este prezentă permanent în lupta contra regimului burghezo-moșieresc, pentru cucerirea de drepturi politice și economice, ridicînd în acest fel pe o treaptă mai înaltă tradițiile mișcării socialiste și muncitorești locale.

1. Întărirea mișcării muncitorești în orașul Pitești după primul război mondial

În perioada imediat următoare primului război mondial mișcarea muncitorească din țara noastră sporește în intensitate. Acțiunile de luptă îmbracă forme mai variate și se clarifică treptat din punct de vedere ideologic.

În ceea ce privește orașul Pitești, și aici mișcarea muncitorească renaște mai puternică. Într-un termen relativ scurt, secțiunea locală a P.S.D. sporește numeric. Activitatea sindicală se desfășoară acum pe ramuri de producție cum sînt: C.F.R., Țesătoria Română, Lemn-mobilă, fier-metal, chelneri etc. Împreună cu secțiunea locală a P.S.D., comitetele sindicale pe ramură vor mobiliza un însemnat număr de muncitori la acțiunile revoluționare ce se organizează în acești ani și

¹ N. Ceaușescu, Cuvîntare în orașul Pitești, 12 iunie 1966, Scînteia nr. 7009/13 iunie 1966.

în cadrul cărora revendicările economice se împletesc tot mai mult cu cele politice.

Un moment important al mișcării muncitorești locale îl reprezintă solidarizarea proletariatului din Pitești cu lupta tipografilor din București de la sfârșitul anului 1918. Astfel, ca și în alte părți ale țării, la 13 decembrie 1918, muncitorii din orașul Pitești, în special cei de la C.F.R. și-au arătat deplina lor adeviune față de cauza greviștilor tipografi din capitală. În noaptea de 12/13 decembrie 1918, mai mulți socialiști din Pitești printre care și Radu Vochin, răspîndesc în cartierele orașului manifeste ce demascau politica reacționară a guvernului, cerînd libertăți democratice și condiții mai bune de viață pentru masele populare. A doua zi, la aflarea știrii referitoare la declanșarea grevei din București, C.F.R.-iștii din Pitești, în mod demonstrativ și în semn de aprobare deplină a luptei greviste care se desfășura în mai multe orașe, au lăsat lucrul pentru cîteva ore. În vederea reluării normale a activității, a fost necesară intervenția armatei care a efectuat și unele arestări. Printre alții a fost arestat și Radu Vochin, fruntaș al mișcării muncitorești locale.

Cu deosebire în anul 1919 se întăresc numeric și calitativ organizațiile sindicatelor locale. În mai 1919 ia ființă secțiunea sindicală locală a chelnerilor care este afiliată la Federația sindicală a chelnerilor pe țară. Ca secretar este ales Ionescu Vasile. Cu prilejul constituirii, chelnerii sindicalizați aprobă și un memoriu în care se cere desființarea bacșișului către patroni, precum și alte revendicări². Totodată se întărește sindicatul organizat în anul 1918 de către Constantin Ivănuș al lucrătorilor din sectorul prelucrării lemnului, care devine secție a Uniunii sindicale lemn-mobilă pe țară. În iunie 1919 acest sindicat își trimite delegați la Conferința uniunii ce are loc la Ploiești³.

Cu prilejul desfășurării la Ploiești în zilele de 21—23 iunie 1919 a lucrărilor conferinței Uniunii sindicatului fier-metal se evidențiază existența în Pitești a unei secțiuni locale a acestei uniuni care este reprezentată la conferință cu vot consultativ, de către Dumitru Simulescu⁴. Ia ființă de asemenea sindicatul local al muncitorilor țesători.

Așadar, pînă la jumătatea anului 1919 în principalele ramuri ale economiei orașului, mulți muncitori se încadrează în sindicate. Autoritățile locale îngrijorate față de creșterea forței organizatorice și politice a secțiunii locale a P.S.D. și a sindicatelor, foloseau diferite metode pentru a estompa lupta muncitorilor organizați în partid sau sindicate, sau a celor care doreau să intre în aceste organizații. Așa de exemplu, este semnificativ cazul muncitorului C.F.R.-ist Cristea Nicolescu care „a fost chemat la prefectură și i s-a pus în vedere ca lucrătorii de la căile ferate să nu aibă nici o legătură cu sindicatele”. În urma acestei măsuri, ministrul de interne Mirzescu era interpelat prin intermediul ziarul „Socialismul” cerîndu-i-se să răspundă la întrebarea: „Ce credeți despre această măsură, luată de către subalternii dumneavoastră din Pitești”⁵.

² „Socialismul” nr. 94 din 27 mai 1919.

³ „Socialismul” nr. 97 din 30 mai 1919.

⁴ „Socialismul” nr. 121 din 28 iunie 1919.

⁵ „Socialismul” nr. 130 din 9 iulie 1919.

Pentru a preîntîmpina extinderea mișcării muncitorești și trecerea la acțiuni directe contra exploatării, a regimului politic existent, autoritățile locale solicită guvernului la începutul anului 1919, „crearea la Pitești a unei brigăzi speciale a siguranței statului, pentru a se putea supraveghea și liniști muncitorii”⁶. În toată țara se instituie 6 asemenea brigăzi speciale destinate „zonelor periculoase”. Și din acest fapt tragem o importantă concluzie asupra intensității mișcării muncitorești din cadrul orașului Pitești, care pentru a putea fi stăvilită cerea eforturi din partea statului burghez.

În martie 1919 se efectuează în Pitești arestări în rândurile muncitorilor bănuți că ar simpatiza cu socialismul sau că ar fi difuzat manifeste ale partidului. Printre cei arestați cu acest prilej se găsea și Ion Niculescu — fruntaș al secțiunii locale a Partidului Socialist. El a fost condamnat la două luni închisoare, termen care însă nu a fost respectat de către autorități. Prelungirea stagiului de detențiune determină, la solicitarea secțiunii locale, o intervenție hotărîtă pe lângă ministrul de interne din partea Comitetului Executiv al Partidului Socialist, prin Gheorghe Cristescu și Ion Sion. După multe demersuri se obține punerea în libertate a lui Ion Niculescu fapt consemnat și de ziarul „Socialismul”⁷.

Pentru a lovi în influența secțiunilor locale ale partidului și în sindicate, guvernul a recurs în anul 1919 la o stratagemă, dînd posibilitatea prefecturilor de a atrage pe muncitori în cadrul unor cooperative de într-ajutorare din care puteau face parte atît muncitori, mici meșteșugari cît și patroni. Sesizînd că intrarea muncitorilor în asemenea organizații diminuează lupta de clasă, Comitetul Executiv al Partidului Socialist indică organizațiilor locale, boicotarea pe toate căile a acțiunii de creare a cooperativelor.

Dintr-un articol publicat în ziarul „Socialismul”, semnat de un corespondent din Pitești, aflăm că „în jurul discuției cu muncitorii pentru organizarea cooperativelor, atît localurile organizațiilor de partid cît și de sindicat precum și locuințele unor tovarăși au fost vizitate de polițai. Voiau să găsească manifeste, însă s-au izbit de solidaritatea muncitorilor care au răspuns cu multă demnitate”⁸. Pînă la urmă ideea cooperativelor în orașul Pitești este abandonată.

2. Greva muncitorilor C.F.R.-iști de la Pitești din anul 1919

În anul 1919 a crescut foarte mult valul grevelor muncitorești, pe țară numărul lor ajungînd la peste 250 iar al participanților aproape la 150.000, în special muncitori ceferiști, petroliști, minieri, tipografi etc. În acest avînt grevist se integrează și muncitorii de la Pitești. În fruntea acțiunilor se găsesc muncitorii de la Depoul și revizia de vagoane din localitate care, de regulă, erau influențați și urmau exemplul ceferiștilor din București. În lunile mai și iunie 1919 în unitățile căilor ferate din întreaga țară se dezlănțuie o puternică mișcare grevistă.

La începutul lunii iunie se ridică la luptă și muncitorii ceferiști din Pitești. „De îndată ce greva lucrătorilor C.F.R.-iști din capitală a luat

⁶ „Socialismul” nr. 42 din 5 martie 1919.

⁷ „Socialismul” nr. 46 din 14 martie 1919 și nr. 114 din 20 iunie 1919.

⁸ „Socialismul” nr. 47 din 15 martie 1919.

ființă — arată ziarul „Socialismul“ referindu-se la Pitești, muncitorimea C.F.R.-istă din localitate s-a decis pentru a se solidariza cu întreaga muncitorime din țară, formulind și ea aceleași revendicări, dînd dovadă de mult simț de solidaritate pe care și l-a cîștigat organizîndu-se în sindicatul lor de breaslă⁹. Secțiunea locală a P.S.D. se bucură în cadrul acestei acțiuni de încrederea muncitorilor, care se adunau zilnic la organizația locală a partidului, pentru a putea mai bine riposta acțiunilor de constrîngere desfășurate de autorități. Prefectul județului Argeș, Bănescu a dezlănțuit în aceste zile o adevărată teroare încercînd să determine pe muncitori să reia lucrul. Cu toate că s-au efectuat multe arestări, totul a fost în zadar, întrucît, arată același ziar — muncitorimea a făcut zid inexpugnabil în fața prigoanei burgheze, susținîndu-și cu putere revendicările formulate Greva ceferiștilor din orașul Pitești, din iunie 1919, a durat două zile după care, sub presiuni, a fost reluat lucrul.

Pentru a evita o nouă ridicare a muncitorilor la grevă, brigada specială a siguranței statului precum și celelalte autorități locale au intensificat controlul asupra activității secțiunii locale a P.S.D. și a sindicatelor, dezlănțuindu-se o intensă acțiune de urmărire a activității elementelor fruntașe ale mișcării muncitorești locale. Articolul „Prigoana ce s-a petrecut în Pitești“ publicat în iulie 1919 în organul de presă al P.S.D. este edificator în acest sens. „Ni se semnalează o adevărată prigoană ce s-a dezlănțuit contra tovarășilor din Pitești și contra mișcării în general — se arată în ziarul „Socialismul“. Secțiunea locală este mereu vizitată de către agenți care întrerup ședințele, provoacă scandaluri și arestează pe anumiți tovarăși pe care cred că-i vor putea intimida renunțînd astfel de a mai participa la mișcare“. Făcîndu-se exponențial stării de spirit a clasei muncitoare din România, ziarul, prin prisma celor ce se petreceau la Pitești, avertiza direct pe ministrul de interne arătînd că muncitorimea a ajuns la gradul de conștiință, după care știe să răsplătească pe toți cei care cred că prin închiderea localurilor sau arestarea unor tovarăși vor putea extermina o mișcare atît de întărită¹⁰.

Cu toate aceste greutăți, secțiunea locală din Pitești a P.S.D. și syndicatele mențin permanentă activitatea lor, reușind să coordoneze acțiunile diferitelor categorii de muncitori îndreptate împotriva exploataării. În august 1919 are loc adunarea generală a secțiunii care a analizat activitatea desfășurată de clasa muncitoare în perioada de după primul război mondial. S-au stabilit noi măsuri pentru a se intensifica pe mai departe acțiunile locale cu caracter politic și economic. A fost ales noul comitet format din : Constantin Teneanu-secretar, Dumitru Nicolescu-casier, Ion Niculescu, Nathan Mendelovici și Florea Ispas-membrii, iar în comisia de control — bătrînul ceferist Radu Ionescu și Gheorghe Crețoiu¹¹. Alegerea organelor de conducere ale secțiunii locale va favoriza intensificarea muncii politice și organizatorice în rîndurile muncitorilor și a altor categorii sociale exploatate.

⁹ „Socialismul“ nr. 138 din 19 iulie 1919.

¹⁰ „Socialismul“ nr. 147 din 29 iulie 1919.

¹¹ „Socialismul“ nr. 172 din 24 august 1919.

În anul 1919 au loc unele manifestări și în unitățile militare din orașul Pitești. Întrucît nu se făcuse demobilizarea generală, mulți soldați erau nemulțumiți de situația lor și a celor de acasă. În cazarma de la Pitești se formează la un moment dat „Soviete și comitete ale ajutorului roșu”¹². În scurt timp însă ele vor fi desființate, iar manifestările de opoziție din armată vor fi înăbușite cu forța.

În acest fel, anul 1920 găsește secțiunea locală din Pitești a Partidului Socialist precum și sindicatele, desfășurînd o activitate susținută. În perioada care trecuse de la începutul avîntului revoluționar, crescuse intensitatea și sfera de cuprindere a mișcării muncitorești locale. Numărul membrilor secțiunii locale a Partidului și a celor încadrați în sindicate sporește permanent. Dărilor de seamă prezentate în cadrul adunărilor generale de alegeri ale secțiunii partidului și sindicatelor, desfășurate la 11 ianuarie 1920 și respectiv la 10 ianuarie 1920, atestă încă odată dezvoltarea continuă a mișcării muncitorești din orașul Pitești.

3. Creșterea în intensitate a mișcării muncitorești locale în prima jumătate a anului 1920. Succesele socialiștilor în alegerile din mai 1920, în orașul Pitești

Valul de nemulțumiri crește permanent în intensitate, cit și în lărgime încă din primele luni ale anului 1920. Cu toate că trecuseră cîțiva ani de la încheierea primului război mondial, timp în care se refăcuse în parte economia, iar România în urma desăvîrșirii unității naționale avea o industrie mai puternică, totuși în ansamblul ei țara rămîne slab dezvoltată economic. Caracteristica principală a mișcării muncitorești și sindicale în prima jumătate a anului 1920, este lupta hotărîtă în scopul asigurării unei unități de acțiune pe întreaga țară.

În martie 1920 valul grevelor a luat din nou amploare mergînd crescînd pînă la greva generală din octombrie. Între 1 martie și 20 octombrie 1920, au avut loc după datele oficiale — 345 greve. La începutul anului 1920, muncitorii din Pitești au impus pentru un timp scoaterea din fabrici a gărzilor militare.

Guvernele care se perindă la cîrma țării efectuează ca răspuns la mișcările muncitorești, dese și masive arestări. Așa de exemplu în februarie 1920 se anunța arestarea la Pitești a fruntașilor secțiunii locale Constantin Teneanu și Constantin Ivănuș, care sînt trimiși la închisorile Văcărești și Jilava. Cu toate acestea muncitorimea din Pitești nu se lasă intimidată. Ea continuă cu intensitate lupta contra exploatarei, pentru abrogarea legislației burgheze antimuncitorești, fiind prezentă întotdeauna în cadrul marilor acțiuni organizate de Partidul Socialist sau de către Uniunile sindicale pe ramuri. Documentele vremii amintesc astfel că muncitorii cefești din Pitești participă la greva din aprilie 1920, cînd în întreaga țară cca. 20.000 oameni, în special de la căile ferate, se ridică pentru mărirea salariilor și reducerea chiriilor¹³.

În această perioadă se fac intense pregătiri pentru noile alegeri care urmau să desemneze deputații Camerei. Comitetul Executiv al

¹² Alex. Marghiloman. Note politice, vol. IV, pag. 415.

¹³ Documente din Istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921, pagina 356.

IV

ar-
pi-
ma
m-
ar-
rei
ate
pe-
rie

na-
vor
D.E.

a.
unt
nar-
tive
na.
unt
ge-
in
din

riile
ele-
on-

ya
pro-
re-

na-
area

ul

PITEȘTI

Darea de seamă materială a
Secțiunii Partidului pe 1919

VENITURI

Sold la 1 Ianuarie 1919	76,85
Cărți de membru	99,—
Statute	34,—
Cotizații	481,—
Taxe de înscriere	25,—
Donații fond electoral	188,—
Total lei	903,85

CHELTUELI

Cărți de membru	170,—
Mărci cote	65,—
Statute	25,—
Afișe	287,—
Registru	41,—
Abonament la ziar	17,50
Chiria	50,—
Delegat la congres	30,—
Diferite	145,50
Total lei	841,—

RECAPITULAȚIE

Venituri	903,85
Cheltueli	841,—

Sold la 1 Ian. 1920 62,85

La adunarea generală s'a ales următorul comitet al secțiunii: C. Ivanuș, Florea Ispas, Gh. Dantuș, membrii: Al. Maresanu, secretar; Dumitrescu Nic., ca sier. In comisia de control au fost aleși tov Gh. Crețoiu, Fritz Dumai, Vasilescu Petre.

impac-
pende-
lata
acolo
tru a
crația
ju u
rami
tru a-
la E
Euro
lunste
cialist
și re
mans'

Cor-
tea li-
niștea
compi-
până
cialist
panu

so-
red-
nă
france

Fig. 1. Darea de seamă materială a secțiunii P.S.D. — Pitești (1919)

P.S.D. hotărăște ca partidul să intre în luptele electorale, să se angajeze, cu sprijinul maselor populare, în acțiunea pentru cîștigarea de cît mai multe locuri în Cameră, cu scopul folosirii organelor de stat oficiale ca tribună a luptei de îmbunătățire a soartei clasei muncitoare, a maselor populare.

Întreaga muncă politică a partidului se desfășoară astfel în scopul asigurării unei reprezentări cît mai onorabile în viitoarele organe de conducere ale statului. P.S.D. începe o susținută luptă electorală cu partidele burgheze încă din perioada depunerilor de candidaturi.

La Pitești, P.S.D. își desemnează următorii candidați: Gheorghe Cristescu și Vasile Anagnoste — reprezentanți de seamă din conducerea mișcării pe țară, precum și Ion Grigorescu, Constantin Ivănuș și Florea Ispas din partea Secțiunii locale a P.S.D.¹⁴ În vederea participării la alegeri, P.S.D. elaborează o platformă electorală proprie, iar în scopul atragerii țărănimii tipărește și difuzează broșura „Scrisori către țărani”.

Autoritățile au căutat prin toate căile să reducă la maximum legăturile candidaților socialiști cu masa muncitorilor și țăranilor. Cei care erau descoperiți că întrețin legături cu satul sau că desfășoară propagandă socialistă erau arestați, bătuți și trimiși la închisoare. Cu toate acestea, candidații socialiști au folosit diverse forme în scopul explicării programului electoral al partidului, în vederea lărgirii cercurilor de simpatizanți. Au loc incidente cu autoritățile oficiale. Așa de exemplu în aprilie 1920 cu ocazia depunerii candidaturii din partea P.S.D. la Tribunalul Județului Argeș, a lui Vasile Anagnoste, se produc incidente între grupuri de muncitori și organele de siguranță.

„După depunerea candidaturilor la Tribunalul din Pitești — arată ziarul „Socialismul” — tovarășii noștri au părăsit sala. Ieșit în stradă, tov. Voicu — un muncitor care însoțise pe Vasile Anagnoste la depunerea candidaturii — a dat unui țăran din comuna Șuici, Programul partidului și „Scrisori către țărani”. Dar cu toții au fost arestați de siguranță și apoi eliberați de delegații muncitorilor în număr de vre-o sută¹⁵. Intervenția autorităților nu a avut darul să îndepărteze pe candidații socialiști de masa alegătorilor. Pe marginea Programului electoral al P.S.D. Secțiunea locală Pitești a partidului tipărește un relevant manifest cu titlul : „Muncitori, cetățeni și țărani”.

În vederea lărgirii bazei de masă a participării la campania electorală din 1920, P.S.D. folosește și sărbătorirea zilei de 1 Mai, transformînd-o într-un prilej de a se desfășura muncă politică în rîndurile muncitorilor, care erau chemați să susțină Partidul Socialist în alegerile ce urmau să se desfășoare peste puțin timp. În sprijinul secțiunii din Pitești a partidului, care s-a preocupat mult de organizarea temeinică și orientarea sărbătoririi acestei zile în sensul arătat mai sus, vine și Vasile Anagnoste, cu experiența și prestigiul său, care s-a aflat la Pitești în aproape întreaga perioadă a campaniei electorale.

Autoritățile locale avînd în frunte armata, au intervenit cu brutalitate în scopul interzicerii sărbătoririi zilei de 1 Mai 1920. Ziarul „Socialismul” descrie sugestiv cele întîmplate în această zi la Pitești.

¹⁴ „Socialismul” nr. 80 din 16 aprilie 1920.

¹⁵ „Socialismul” nr. 88 din 25 aprilie 1920.

„Cu toată desfășurarea dobitocească de forțe militare — arată ziarul — cu toate că localul a fost complet înconjurat, sala organizației a devenit curind neîncăpătoare, astfel că foarte mulți așteptau afară. Au vorbit tovarășii Constantin Ivănuș, Vasile Anagnoste și Ion Grigorescu. După amiază a avut loc serbarea la cîmp care a durat pînă seara tirziu”¹⁶. Așadar, muncitorimea din Pitești s-a dovedit activă și hotărîtă în perioada pregătirii campaniei electorale din 1920, ceea ce demonstrează că în această parte a țării politica partidului socialist era susținută de un număr însemnat de oameni ai muncii.

În timpul desfășurării alegerilor, în orașul Pitești s-au dezlănțuit sălbatic forțele reacționare, antidemocratice. Pentru a se asigura victoria sigură în alegeri a partidelor „istorice” și a altor grupări politice ale vremii, masele de alegători au fost constrinse prin diferite mijloace să voteze contrar voinței lor. S-au efectuat numeroase arestări, bătăi, măsliuri. Astfel, în Pitești a fost arestat muncitorul Voicu, iar candidatul Constantin Ivănuș a fost bătut de agenții liberali și averescani, care au făcut propagandă și au provocat scandaluri în zona secțiilor de votare¹⁷.

Folosind procedeele mai sus amintite, nu ne surprinde „victoria” în alegerile din mai 1920 în județul Argeș a candidaților partidelor și grupărilor burghezo-moșierești. Totuși reținem numărul destul de mare de voturi obținute de către candidații socialiști în acest județ. Astfel Gheorghe Cristescu a obținut 905 voturi, Vasile Anagnoste — 895 voturi, Constantin Ivănuș — 897 voturi, Ion Grigorescu — 895 voturi, iar Florea Ispas — 894 voturi. În total, candidații P.S.D. au obținut în județul Argeș 4.489 voturi, ceea ce în comparație cu populația înscrisă pe listele electorale reprezintă un succes însemnat.

Prezența pe listele electorale ale județului Argeș în alegerile din mai 1920 a unor militanți de seamă ai mișcării muncitorești, cum au fost: Gheorghe Cristescu, Vasile Anagnoste și Constantin Ivănuș, este o notă bună dată luptei clasei muncitoare, mișcării socialiste și sindicale din orașul Pitești, care făcîndu-se cunoscută în mod deosebit în ultimii ani, reprezenta un cadru propice pentru susținerea candidaturilor fruntașilor partidului socialist. Succesul pe care îl obține P.S.D. în ansamblul alegerilor din anul 1920 — concretizat și prin cei 14 deputați trimiși în cameră — arată influența și încrederea de care se bucura în rîndul maselor largi populare.

4. Muncitorii din Pitești participă la greva generală din octombrie 1920

Greva generală din octombrie 1920 a reprezentat — în lanțul permanent al luptei îndreptate de clasa muncitoare din România împotriva exploatării — punctul cel mai înalt atins de valul luptelor revoluționare, pînă la crearea Partidului Comunist Român. Ea a demonstrat intensificarea și caracterul organizat al luptei proletariatului din România, voința sa de a cuceri pe cale revoluționară, drepturi și libertăți democratice, de a imprima dezvoltării sociale o orientare corespunzătoare interesele celor ce muncesc. Prin amploarea și combativitatea sa revoluționară, greva generală din 1920, care cuprinde pentru prima oară

¹⁶ „Socialismul” nr. 94 din 5 mai 1920.

¹⁷ „Socialismul” nr. 112 din 28 mai 1920.

întregul proletariat român în lupta împotriva claselor exploataatoare, a fost cel mai important moment din istoria luptelor de clasă din România.

În primele rinduri ale grevei generale a stat muncitorimea Capitalei. Dar, greva generală a cuprins proletariatul din toate ramurile și centrele industriale, printre care și orașul Pitești.

În lunile premergătoare declanșării grevei generale, în acest oraș au loc importante acțiuni muncitorești, mari demonstrații și mitinguri îndreptate mai ales contra „legii scelerate”. „La Pitești, Bacău, Piatra Neamț — arată ziarul „Socialismul” — au avut loc mitinguri protestatare contra aceleiași legi și pretutindeni muncitorimea organizată s-a declarat gata de luptă. Lipsa de spațiu — spune același ziar — ne obligă să nu dăm cuvenită dezvoltare manifestărilor demne ale muncitorimii din orașele mai sus citate”¹⁸.

Muncitorii din orașul Pitești, în fruntea cărora s-au aflat ceferiștii, s-au ridicat de mai multe ori în septembrie 1920 așa cum arată și facsimilul de mai jos din ziarul „Socialismul”, pentru mărirea salariilor, reducerea amenzilor, pentru condiții mai bune de lucru. Autoritățile locale au intervenit operind noi arestări. Totodată au fost făcute masive concedieri, mai ales în rindurile ceferiștilor. Grupuri de muncitori de la depou s-au solidarizat cu tovarășii lor și au suspendat lucrul, cerind pe lângă reangajarea celor concediați și îndeplinirea mai multor revendicări. „Drept răspuns — arată ziarul „Socialismul” — un pluton de soldați cu puști mitraliere a înconjurat depoul... și a ordonat reluarea lucrului. Muncitorii au răspuns că vor lua lucrul la ridicarea suspendării tovarășilor lor. Li s-a ordonat să reîntre în depou și să predea sculele. Cum au intrat, soldații, după ordin, s-au năpustit asupra lucrătorilor și au început să-i lovească cu paturile armei”¹⁹.

Cu toate amenințările, lucrătorii au reluat munca numai după promisiunea făcută de către autorități, de a li se satisface doleanțele. Acțiunea muncitorească de la Pitești din septembrie 1920, a depășit cadrul unui incident de muncă, dovadă fiind și faptul că Direcția generală a C.F.R. a ordonat în acest oraș o anchetă, în urma căreia cei arestați nu au fost eliberați. Aceasta determină pe muncitori să amenințe sus-numita direcție generală cu următoarele cuvinte: „Cei din capul instituției C.F.R. seamănă vînt, dar vor culege furtună”²⁰. Peste cîteva zile ziarul „Socialismul” anunța din nou sub titlul „Agitația ceferiștilor de la Pitești” că în urma unei numeroase întruniri care a avut loc duminică 12 septembrie 1920, muncitorii din localitate au manifestat contra suspendării și arestării unor tovarăși de-ai lor de la depou. Cu acest prilej au luat cuvîntul mai mulți muncitori, printre care și Gheorghe Grecu — secretarul secțiunii locale a sindicatului ceferiștilor, dezvăluindu-se exploatarea crîncenă la care erau supuși ceferiștii, și s-a adoptat o telegramă care a fost trimisă Ministerului de interne.

„Muncitorimea piteșteană — se arată în telegramă — adunată azi în sala P.S. protestează în contra ilegalităților provocate de administrația

¹⁸ Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921, pag. 472—473.

¹⁹ „Socialismul” nr. 205 din 15 septembrie 1920.

²⁰ Idem.

Marea agitație ceferistă

Provocările dela Pitești

După cum am arătat în ziarul nostru lucrătorii ceferiști din Pitești, cerând să nu se mai târăgăneze cu rezolvarea memoriului au fost tratați drept porci de către inspectorul Chiriac.

Inspectorul a suspendat apoi pe 5 tovarăși din depou și anume: Niculescu Nicolae, Niculescu Cristea, Blaj Constantin, Cornea Ion și Turcu Gheorghe.

După noui tratative lucrătorii au reluat lucrul, dându-li-se promisiunea că suspendarea va fi ridicată.

Ei sunc foarte agitați și la ancheta de Vineri 11 și Sâmbătă 12 crt., făcând de delegații direcțiunii generale a C. F. R. și ai ministerului muncii și de războiu, au cerut cu insistență eliberarea tovarășilor.

Cererea lor însă a fost zadarnică. Tovarășii suspendați și cari sunt arestați nu li se permite să li se aducă de mâncare decât Duminică din ordinul prim-procurorului Cocca.

Cei din capul instituțiunei căilor ferate, seamănă vânt, dar vor culege furtună.

Marea întrunire din Pitești

Duminica 12 crt. a avut loc la Pitești o mare întrunire publică a muncitorilor organizată spre a protesta contra agresiunii militare față de ceferiști depoului din localitate și în contra suspendării și arestării a 5 lucrători de la acelaș depou.

Au vorbit tovarășii Badea și Green Gheorghe, delegații Unimei ceferiste. S'a votat o moțiune de protestare și s'a trimis ministerului de interne următoarea telegramă:

Telegram

Muncitorimea piteșteană, adunată azi 12 Septembrie în sala partidului socialist protestează în contra ilegalităților provocate de administrația locală ceferistă la depou, cu care ocazie s'au arestat cinci tovarăși.

Cerem imediata lor eliberare.

Președinte întrunirii, Badea Ion

Fig. 2. Înainte de greva generală

locală a C.F.R. la depou, cu care ocazie s-au arestat 5 tovarăși. Cerem imediata lor eliberare²¹.

În focul acestor lupte muncitorești din orașul Pitești desfășurate în lunile premergătoare declanșării grevei generale, a luat ființă și un nou sindicat mixt, format din muncitori cismari, croitori, curelari și tăbăcari. În acest fel alte categorii de muncitori, care rămăscseră pînă atunci în afara sindicatelor, sint atrase în cadrul luptei politice organizate. Manifestările și întrunirile muncitorești de la Pitești au întregit tabloul acțiunilor pe țară îndreptate împotriva regimului politic, a nedreptăților sociale.

La Pitești, cu toate că s-a cerut de mai multe ori Ministerului de interne de a dispune demilitarizarea unităților de căi ferate, solicitarea

²¹ „Socialismul” nr. 206 din 17 septembrie 1920.

a rămas fără răspuns, armata continuînd să acționeze printre muncitori. Unul din apelurile muncitorilor locali se încheia cu amenințarea dezlănțuirii unei furtuni contra legislației muncitorești și a guvernanților. Furtuna nu s-a lăsat mult așteptată. În întreaga țară, greva generală plutea în aer. Ea a izbucnit în dimineața zilei de 20 octombrie 1920.

Proletariatul din Pitești s-a înscris activ prin acțiunile sale, în cadrul grevei generale. În toate unitățile a fost întrerupt lucrul. Încă din primele ore ale dimineții, grupuri masive de muncitori și alte categorii sociale, care cunoșteau condițiile grele de muncă și de viață, au demonstrat pe străzile orașului. Revendicările cu caracter economic, printre care amintim mărirea salariilor, îmbunătățirea condițiilor de muncă, salarii egale la muncă egală, s-au împletit cu cele politice. Pentru înăbușirea grevei, și în orașul Pitești, autoritățile au folosit armata, a cărei intervenție a fost operativă și destul de brutală. S-a efectuat un număr însemnat de arestări. Au fost devastate sediile secțiunii locale a Partidului socialist și sindicatelor, recurgîndu-se din plin la bătaie și la alte metode de intimidare și constringere.

Urmările grevei generale din octombrie 1920 în Pitești, sînt descrise viu și plastic de către un redactor al ziarului „Socialismul” care a vizitat, la cîteva zile după înăbușirea grevei, acest oraș²². Autorul

SOCIALISMUL

După greva generală

O vizită în țară. — Ce s'a petrecut la Pitești — La Craiova — Ce s'a petrecut la Turnu-Severin. — Ce s'a petrecut la Pitești

Dela gară m'am îndreptat spre sala sindicatelor. Azi, totul devastat. Ușile sparte, firma organizației distrusă, resturile răvășite. Văzîndu-le am avut impresia că mă găsesc în sala clubului din București în primele zile de după 13 Decembrie 1918. Luînd contact cu comitetele locale, mi s'au povestit următoarele:

În aceeași noapte peste 600 de lucrători au fost arestați. În dimineașa următoare după ce, în loc de cafea, li s'a ținut câte un discurs „patriotic” despre necesitatea de a lucra fără conștiință în convoi la lucru. La două zile după aceea, în loc de 8 ore de lucru ca până atunci, toți muncitorii au fost obligați a lucra 10 (C. F. R.). Arestări după aceasta nu s'au mai făcut.

Fig. 3. Muncitorii din Pitești, prezență activă în marile acțiuni greviste

articolului amintește în partea introductivă a rubricii „După greva generală” că „nu voi putea spune multe adevăruri, dar poporul este dator să înțeleagă acest adevăr”.

²² „Socialismul” nr. 259 din 28 noiembrie 1920.

Sub titlul „Ce s-a petrecut la Pitești“ se prezintă unele aspecte ale modului cum a fost înăbușită greva generală în acest oraș. Se arată în articol că „azi totul este devastat. Ușile sparte, firma organizației distrusă, registrele vraște“. Acest aspect l-a determinat pe autor să conchidă : „Am avut impresia că mă găsesc în sala clubului din București în primele zile de după 13 Decembrie 1918“. Comparația ni se pare deosebit de semnificativă, întrucât vădește o anumită intensitate a grevei în orașul Pitești, ceea ce a impus intervenția hotărâtă a armatei în vederea liniștirii greviștilor. Se arată de asemenea în articolul amintit că în noaptea de 20/21 octombrie 1920 peste 600 lucrători din orașul Pitești au fost arestați. Numărul mare al acestora ne demonstrează încă odată seriozitatea și amploarea grevei în orașul Pitești. Autorul dezvăluie faptul că autoritățile au ținut arestaților „un discurs patriotic“. Însemnarea trebuie pusă în legătură cu încercarea mai marilor orașului de a amăgi masa de muncitori cu fraze patriotarde pentru a obține supunerea oarbă la exploatare... în folosul patriei. Bineînțeles că înșelătoria nu a avut și nici nu putea să aibă efectul scontat.

În rindul unităților militare folosite pentru înăbușirea grevei s-a găsit și regimentul 6 artilerie Pitești. Secțiunea locală a P.S. a răspândit în rindul soldaților manifeste pentru a se solidariza cu muncitorii. În urma acestor legături a fost arestat soldatul — muncitor Iulian Vasilescu, care se găsea concentrat în regimentul respectiv și care era totodată omul de legătură al secțiunii locale în cadrul unității de artilerie din Pitești.

Una din cele mai însemnate urmări ale participării muncitorilor feroviari din orașul Pitești la greva generală, este aceea că la numai 2 zile de la înăbușirea grevei, toți muncitorii ceferiști din localitate au fost obligați să lucreze 10 ore pe zi în loc de 8. Hotărîrea Direcției generale a C.F.R. de a mări ziua de lucru la muncitorii din Pitești, arată că deși greva fusese înfrîntă, totuși persista teama de a nu reizbucni acțiunile muncitorești și pentru aceasta se intensifica exploatarea, mărindu-se ziua de lucru la ceferiști, care în orașul Pitești s-au situat în fruntea acțiunilor de luptă. Măsurile represive nu vor putea însă stinge focul viu aprins al luptelor revoluționare din România.

Prin participarea la greva generală din octombrie 1920 proletariatul din Pitești și-a făcut și mai mult simțită prezența în ansamblul național al mișcării muncitorești din România, înscrind o pagină de prestigiu în existența sa.

5. Participarea Secțiunii locale Pitești a Partidului Socialist la acțiunea de fărîmire a Partidului Comunist Român

Acțiunile desfășurate de clasa muncitoare în perioada avîntului revoluționar, greva generală din octombrie 1920, au scos în evidență pe lângă forța proletariatului din România și necesitatea creării unui partid revoluționar, capabil să organizeze și să conducă masele în lupta pentru îndeplinirea dezideratelor lor sociale, economice și politice. „Procesul profund și rapid de radicalizare prin care trecea mișcarea muncitorească din țara noastră în acești ani — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — este însoțit de clarificarea politică și ideologică, de hotărîrea de a rupe

cu reformismul Internaționalei a II-a. Marea majoritate a membrilor partidului socialist din România se pronunțau pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea sa la Internaționala a III-a creată de Lenin, pentru adoptarea unei linii consecvent revoluționare”²³.

Mișcarea muncitorească din Pitești desfășurată în această perioadă a însemnat verificarea forței și influenței secțiunii locale a partidului socialist, care în anii avîntului revoluționar crescuse mult. Și în rîndurile organizației locale a partidului socialist exista o intensă căutare pentru a ridica pe noi trepte mișcarea muncitorească locală. Fiind în permanent contact cu frunțașii partidului, care militau pentru transformarea partidului socialist în partid comunist, trăgînd în mod judicios concluziile asupra neajunsurilor din activitatea ultimilor ani, cei mai mulți membrii ai secțiunii locale a partidului socialist s-au dovedit sprijinitori fervenți ai acțiunii de creare a partidului comunist. Evenimentele desfășurate în acest oraș, arătasera că muncitorii au nevoie de un partid puternic și hotărît, care să conducă spre victorii masele populare, să unească forțele progresiste și democratice pentru transformarea socialistă a țării.

În Pitești, ideile comuniste cuceresc un număr însemnat de simpatizanți. Se lărgeste sfera celor care voiau transformarea partidului socialist în partid comunist, mai ales după eșecul grevei generale. Ca urmare se formează în cadrul secțiunii locale un grup dintre cei mai hotărîți muncitori aflați în conducerea acestei secțiuni și a sindicatelor, precum și alții care se arată hotărîți de a sprijini pînă la încununarea cu succes, acțiunea de creare a P.C.R. La formarea acestui curent de opinie, contribuie și Constantin Ivănuș, care prin orientarea sa politică și munca neobosită desfășurată în slujba maselor populare din orașul Pitești, căpătase un bine meritat prestigiu.

Membrii secțiunii locale Pitești a partidului socialist cunoșteau îndeaproape punctul de vedere al militanților de seamă ai mișcării socialiste, cu care avuseseră în ultimii ani dese convorbiri și contacte cu privire la transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea la Internaționala comunistă. Ca urmare ei au sprijinit în marea lor majoritate curentul de stînga din conducerea partidului socialist. Convîngerea lor a fost formată și ca urmare a studierii unor documente de bază ale mișcării muncitorești din perioada respectivă, cum sînt „Declarația de principii”, revista „Lupta de clasă” sau „Manifestul grupurilor comuniste”, care se refereau la necesitatea creării partidului comunist. Ca urmare, grupul comunist de la Pitești a reprezentat un sprijin prețios în acțiunea de creare a partidului comunist.

Adunarea pentru desemnarea delegatului local la Congresul partidului socialist din 8 mai 1921, s-a ținut la Pitești spre sfîrșitul lunii aprilie 1921. Printre participanții la această adunare se aflau vechi militanți ai mișcării locale ca: Radu Ionescu, Radu Vochin, Florea Ispas, Ion Niculescu, Iulian Vasilescu, Nathan Mendelovici, precum și alții mai tineri, cum sînt: Constantin Doncea, Alexandru Gheorghe, Petre Turcin, Daniel Constantinescu. La această adunare, printre altele s-a făcut o expunere asupra conținutului Manifestului grupurilor comuniste,

²³ Nicolae Ceaușescu — P.C.R. continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român. Ed. politică, București 1966, pagina 23—24

în care „se înfiera acțiunea trădătoare a unor conducători socialiști cu ocazia grevei generale și se sublinia necesitatea imperioasă a transformării partidului socialist într-un puternic partid politic comunist“²⁴⁾

Fig. 4. Casa din Str. Brădet nr. 1 unde în 1921 s-a hotărît participarea socialiștilor din Pitești la crearea P.C.R.

Participanții la adunare au ales în unanimitate ca delegat cu vot „imperativ“ al socialiștilor din Pitești la Congresul din 8 mai 1921, pe muncitorul Radu Vochin — fruntaș de seamă al mișcării muncitorești locale, afirmat ca un bun organizator și propagator al ideilor înaintate, încă dinainte de primul război mondial*. El a primit din partea alegătorilor, mandatul de a vota fără rezerve și în mod „imperativ“ pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea la Internaționala Comunistă.

După cum se știe, în ziua de 8 mai 1921 s-au deschis la București lucrările Congresului care a consfințit prin unanimitatea participanților, transformarea partidului socialist în partid comunist. Având pe ordinea de zi probleme și documente de importanță fundamentală pentru mișcarea muncitorească, printre care programul și statutul partidului, problema agrară, lupta împotriva războiului și altele, Congresul a dezbătut

²⁴ Documente din istoria mișcării muncitorești 1916—1921, Ed. politică 1966, pagina 558

* Radu Vochin s-a născut în 1893. Toată viața și-a închinat-o luptei clasei muncitoare. Astăzi locuiește în comuna Rădești-Muscel.

darea de seamă privind activitatea partidului și raportul asupra afilierei la Internațională, hotărînd în acest fel crearea P.C.R. și afilierea sa la Internațională Comunistă.

În memoria delegatului piteștean Radu Vochin, stăruie pînă astăzi zilele Congresului din mai 1921. „Țin minte că în dimineața acelei zile de neuitat, ne-am strîns toți delegații la București. Timp de două zile au avut loc discuții pe marginea dării de seamă, delegații cerînd în unanimitate transformarea partidului socialist în partid comunist. Prin vot am aprobat și eu cu însuflețire cele 21 capitole ale statutului partidului“. În acest fel delegatul grupului comunist de la Pitești devine pârșă la unul dintre cele mai de seamă evenimente din istoria poporului român. „Crearea Partidului Comunist — detașament de avangardă al clasei muncitoare, pe baza ideologiei marxist-leniniste — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a constituit un moment de cea mai mare importanță în istoria proletariatului din România. Prin aceasta, lupta revoluționară se ridică pe o treaptă superioară, se dă un puternic avînt procesului de clarificare ideologică, politică a mișcării muncitorești, dezvoltării conștiinței de clasă a proletariatului și celorlalte mase muncitoare ale poporului“²⁵.

În timpul lucrărilor congresului Radu Vochin a fost arestat împreună cu alți delegați și apoi închis la Văcărești, unde așa cum își amintește, i s-a făcut „oferta“ de către conducerea închisorii să dea declarație că nu mai vrea să fie comunist. El a rămas însă ferm pe poziție revoluționară, iar ca urmare a fost implicat în monstruosul proces din Dealul Spirii. Caracterul său dirz de muncitor călit în luptele premergătoare creării P.C.R., i-a ajutat să reziste. Eliberarea din închisoare va surveni deabia în septembrie 1922. „La întoarcerea în Pitești — arată Radu Vochin — nu găseam de lucru. Patronii nu voiau să angajeze un comunist“. Ca urmare el este nevoit să se retragă în satul Livezeni-Muscel, de unde împreună cu muncitorul Dumitru Manda a întretinut o legătură permanentă cu organizația din Pitești a P.C.R. A fost totodată unul dintre oamenii de legătură ai acestei organizații cu Constantin Agiu și Vasile Tudose, prin care conducerea partidului comunist a îndrumat și sprijinit organizația din Pitești.

Așadar, cu prilejul congresului de constituire a P.C.R. se demonstrează că proletariatul din Pitești se situa pe cele mai înaintate poziții politice și ideologice ale vremii. Crearea în orașul Pitești încă din 1921 a organizației comuniste reprezintă un succes de seamă al luptei clasei muncitoare din acest oraș. Integrarea în cadrul Partidului Comunist Român a celor mai conștienți muncitori din cadrul secțiunii locale a partidului socialist, dovedește maturizarea politică și ideologică a lor, dorința fierbinte de a contribui activ la ridicarea pe o treaptă superioară a luptei revoluționare, progresiste și democratice desfășurată pe aceste meleaguri, a tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste formate de-a lungul anilor în orașul Pitești.

În perioada care a urmat după crearea și apoi ilegalizarea Partidului Comunist Român, comuniștii din acest oraș, îndeplinind cu fermi-

²⁵ Nicolae Ceaușescu l.c., pagina 25.

tate hotărârile partidului, folosind metode diferite de muncă, de multe ori în funcție de specificul local, nu s-au lăsat înfrinți nici o dată de cruzimile regimului burghezo-moșieresc. Ei au continuat să mențină permanentă activitatea organizației de partid, contribuind cu devotament și intransigență la lupta generală revoluționară a poporului român până la obținerea victoriei finale.

LE MOUVEMENT OUVRIER DE LA VILLE DE PITEȘTI DANS LA PÉRIODE D'ESSOR RÉVOLUTIONNAIRE. LA PARTICIPATION DE LA SECTION LOCALE DU PARTI SOCIALISTE À L'ACTION DE CRÉATION DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Dans cette étude, l'auteur présente de nouvelles données concernant le développement du mouvement socialiste et ouvrier de la ville de Pitești dans la période d'essor révolutionnaire, 1918—1920, de même que la présence active de la section locale du Parti Socialiste dans le cadre des événements historiques qui ont mené à la création, en 1921, du Parti Communiste Roumain.

L'intensification du mouvement ouvrier local a déterminé, fait démontré dans cette étude, son intégration toujours plus grande dans le contexte national des actions de la classe ouvrière, des masses larges populaires qui, dans cette période, s'érigerent contre l'exploitation du régime bourgeois-agrarien, afin d'obtenir des droits et des libertés économiques et politiques.

Par son ampleur dans cette période, par la création, dès 1921, de l'organisation locale du Parti Communiste Roumain, la classe ouvrière de la ville de Pitești marque l'une des plus éclatantes pages de son activité.

Cette étude est le résultat des recherches entreprises par l'auteur, concernant l'apparition et le développement du mouvement socialiste et ouvrier dans la ville de Pitești, sur la foi des données et des faits mentionnés par les documents d'archive, par la presse et les publications contemporaines, de même que sur la foi du témoignage de certains participants aux actions ouvrières pendant la période respective.

Cet ouvrage représente une importante contribution, afin de compléter le tableau de l'histoire, s'étendant sur plusieurs siècles, de cet important centre roumain de la rive d'Argeș : la ville de Pitești.

FRĂMÎNTĂRI SOCIALE ÎN JUDEȚUL ARGEȘ ÎN ANII CRIZEI ECONOMICE (1929—1933)

C. DUMITRESCU și F. DUMITRESCU

În anii 1929—1933, România, ca întreaga lume capitalistă, a fost puternic zguduită de criza economică de supraproducție. Primele simptome ale crizei s-au manifestat încă din a doua jumătate a anului 1928, ajungând la maxim în 1932. În țara noastră, criza economică de supraproducție a fost agravată de o serie de factori : caracterul agrar al economiei naționale cu un nivel tehnic scăzut ; persistența rămășițelor feudale care constituiau o frână în dezvoltarea producției, a pieții interne ; dependența economică de capitalul străin, adîncită în acești ani de politica „porților deschise“ promovată de guvernele național-țărăniste ; existența unei mari datorii externe care sporește în această perioadă ; împletirea crizei bancare cu cea industrială și agrară ; criza agrară manifestîndu-se din anul 1926 prin scăderea prețurilor agricole pe piața externă ducînd la scăderea rentabilității agriculturii etc.

Criza a provocat daune tuturor claselor și păturilor sociale, însă cei care au suferit greul au fost oamenii muncii : muncitori, țărani muncitori, funcționari, mici meseriași și negustori etc. Capitaliștii români și străini — care aveau puternice poziții economice în economia țării noastre¹ au căutat să iasă din criză prin intensificarea exploatării celor ce muncesc, reducerea salariilor, aplicînd așa-zisele curbe de sacrificii etc. Acestea au constituit baza obiectivă a puternicelor acțiuni revoluționare din anii 1929—1933 care au cuprins întreaga Românie, toate clasele, păturile și categoriile sociale exploatate.

Din punct de vedere economic, în județul Argeș predomina agricultura și micile ateliere meșteșugărești și comerciale. Industria argeșeană era formată din : două fabrici de țesătorie, una de teracotă, două de tăbăcărie, o „fabrică“ de tuburi, patru „fabrici“ în industria alimentară, una de cherestea² și numeroase ateliere meșteșugărești. Numai în Pitești

¹ Capitalul străin avea poziții puternice și în Pitești, în special la cele două fabrici de țesătorie : Țesătoria română — capital belgian, „Textila Găvana“ — polonez.

² Vezi „Anuarul orașului Pitești și județul Argeș“, Pitești 1936 și Enciclopedia română, vol. III, București 1939, pag. 988.

existau peste 300 ateliere meșteșugărești sub 5 c.p. și sub 20 lucrători³. Repartiția populației ocupate pe ramuri economice, în 1930, era conform tabelului de mai jos :

**Populația totală pe clase de profesii din județul Argeș⁴
la 29 decembrie 1930**

Mediul rural și urban	Exploatarea solului		Industria		Credit comerț transp.		Inst. publice		Diverse		Nedeclarați	
	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
Rural și urban	209 497	81,4	13 129	5,1	13 774	5,4	11 103	4,3	9 024	3,5	851	0,3
Rural	206 192	89,8	7 305	2,9	7 618	3,1	6 387	2,8	3 004	1,3	533	0,2
Urban	3 305		5 814		6 156		4 816		6 020		318	
Pitești	532		4 813		5 418		3 954		4 932		283	
Curtea-Argeș	2 773		1 001		738		762		1 088		35	

Datele din tabelul de mai sus trebuie luate în considerație cu multă prudență deoarece cei care au înfăptuit recensământul din anul 1930 nu au avut ca ghid de conducere cele mai științifice criterii. Astfel, în categoria exploatarea solului au inclus atît pe moșieri cît și pe țărani săraci, la fel la industrie — patronii împreună cu muncitorii.

În județul Argeș, simptome ale crizei s-au ivit încă din anul 1927. „Criza care se accentuează pe zi ce trece — se arăta într-un ziar local — pe de o parte din cauza secetei din vară și mai ales toamna anului acesta, și a lipsei totale de afaceri, pe de altă parte, din cauza acalmiei generale așa de mult simțită”⁵. Spre sfîrșitul anului 1928, criza se accentuează, „Criza persistentă și adîncită din zi în zi — se arăta în același ziar — face ca firme cu pretenție de serioase să capituleze, încercînd salvarea prin moratoriu...”⁶. Cauza manifestării crizei mai de timpuriu în județul Argeș a fost situația precară a agriculturii care constituia, după cum am văzut, peste 80% din economia județului. În anii următori, criza se va accentua. Numeroase întreprinderi comerciale, bancare și industriale își încetează activitatea⁷. Șirul falimentelor este deschis de „Banca țăranilor argeșeni” la sfîrșitul anului 1927.

Consecința imediată a închiderii unor întreprinderi sau a reducerii capacității de producție a fost creșterea numărului șomerilor, care a cuprins toate categoriile oamenilor muncii, în special muncitorii, funcționarii, micii meseriași etc. La 29 martie 1929, numai la trei săptămîni de la primirea adresei Ministerului Muncii, Oficiul de plasare din Pitești anunța că „s-au prezentat muncitori agricoli și meseriași din toate ca-

³ Arh. statului Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 30/1931 ; 56/1931.

⁴ Tabelul este alcătuit după datele luate din „Recensământul general”, vol. IX. București 1940.

⁵ Tribuna comercială, Pitești, an. II, nr. 18/10, XI, 1927, pag. 1.

⁶ Ibidem, nr. 37/10, XII, 1928, pag. 4.

⁷ Ibidem ; vezi și Presa, Pitești, an. IV, nr. 80/30, VI, 1932 ; Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 30/1934.

tegoriile“ în număr de peste 500 cerînd să plece la lucru în Franța și „zilnic sîntem asaltați de asemenea cereri pentru înscriere“⁸. Numai în plasa Teleorman s-au înscris 393 locuitori fără lucru pentru a pleca în Franța. După datele oficiale, numărul șomerilor în Pitești, între 1 ianuarie—21 martie 1931, se ridică la 297⁹. Numărul lor a fost mult mai mare, deoarece nu sînt cuprinși șomerii din numeroase ramuri industriale, din aparatul administrativ etc., precum și cei parțiali care lucrau 2—3 ore pe zi sau 2—3 zile pe săptămînă.

Dintre șomerii agricoli, o parte au plecat în alte județe angajîndu-se ca muncitori sezonieri cu un salariu de mizerie — 30 lei pe zi pentru bărbați, 25 lei pentru femei¹⁰, pentru o muncă istovitoare de la răsăritul soarelui pînă la apusul lui, sumă ce reprezenta nici jumătate din diurna pe zi a unui funcționar cu salariu mijlociu-mic din aparatul administrativ. O altă parte a muncitorilor fără lucru a fost ocupată sezonier la diferite construcții edilitare din Pitești¹¹, dar, cu toate acestea, numărul lor rămîne ridicat.

Creșterea numărului șomerilor, reducerea salariilor, neplata pensiilor și a salariilor la timp, înflorirea speculei și a abuzurilor, mărirea impozitelor, scăderea prețurilor la produsele agricole, creșterea datoriilor țăranilor muncitori și a păturilor de mijloc de la orașe către bănci și cămătari, limitarea drepturilor și libertăților cetățenești, au constituit cauzele principale ale valului revoluționar din România anilor 1929—1933.

În fruntea luptei maselor populare împotriva tentativei burghezo-moșierimii de a ieși din criză prin agravarea situației oamenilor muncii s-a situat clasa muncitoare în frunte cu partidul comunist.

La agravarea situației muncitorilor din Pitești a contribuit, pe lîngă cauzele de mai sus, și condițiile neigienice din „magaziile infecte ce se numesc fabrici, sau grajdurile întunecoase ce se numesc ateliere“... „Viața ucenicilor în aceste așa-zise ateliere sau fabrici este mai primitivă și mai barbară decît la sălbaticii cei mai de temut“¹².

Muncitorii comuniști, social-democrați, ai sindicatelor unitare, ai Blocului Muncitoresc-Țărănesc desfășoară o intensă și multilaterală agitație și propagandă în rîndul muncitorilor neorganizați și a celorlalte categorii sociale lovite de criză; ca urmare are loc creșterea influenței comuniștilor. Acest fapt este recunoscut deschis chiar de autorități. „Starea economică a creat în sinul muncitorilor o situație sufletească proprie agitațiilor comuniste — se arăta într-o adresă din martie 1929 a Ministerului de interne către prefectura Argeș — care cîștigă cu multă ușurință masa muncitorilor din cauza mizeriei provocate de lipsa de lucru. La aceasta contribuie și lipsa de solitudine a patronilor față de unele revendicări juste ale muncitorilor...“¹³. Se cerea prefectului să ia măsuri de urmărire a conducătorilor sindicatei unitare, să fie împiedicați a desfășura activitate revoluționară.

Teama cercurilor conducătoare burghezo-moșierești de intensificarea nemulțumirilor maselor populare, de creșterea influenței partidu-

⁸ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 24/1929.

⁹ Idem, dos. nr. 56/1931.

¹⁰ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 56/1931

¹¹ „Presă“, Pitești, an. IV, nr. 82/iulie 1932, pag. 3.

¹² Idem, anul I, nr. 3/iunie 1929, pag. 4.

¹³ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 24/1929.

lui comunist se degajă și din adresa nr. 3733/29 ianuarie 1931 a Ministerului de interne înaintată prefectului de Argeș. „Pentru conducerea și organizarea grevelor — se arată în adresă — comuniștii au deplasat din București și alte centre comuniste un număr de fruntași propagandiști care să acționeze la fața locului speculând în felul lor activitatea desfășurată de organizațiile social-democrate, cum și de toate asociațiile care urmăresc susținerea intereselor muncitorilor, țăranilor, meseriașilor, micilor industriasi, chiriașilor și chiar ale proprietarilor, etc. cum sînt : Liga contra cametei, Liga proprietarilor, Liga chiriașilor etc.”¹⁴. Din adresă rezultă, printre altele, că Partidul Comunist Român, deși ilegal, ținea o strînsă legătură cu largi categorii de oameni ai muncii nemijlocit prin activitatea comunistilor în diferite organizații și asociații legale.

Pentru a preîntîmpina izbucnirea unor demonstrații muncitorești și a reprimă orice nemulțumire, legiunea de jandarmi din Pitești este în continuă stare de alertă.

„Încă din ziua de 30 aprilie 1930 — informa comandantul legiunii pe prefect — s-a dat ordin secțiilor și posturilor pe raza cărora sînt întreprinderi industriale cu muncitori pentru ca jandarmii în permanență să fie la post...”¹⁵. S-au folosit măsuri de intimidare pentru ca muncitorii să nu iasă de 1 Mai la demonstrație¹⁶. În anul 1931, ca urmare a creșterii nemulțumirilor celor exploatați, se intensifică măsurile repressive. Astfel, la 31 ianuarie 1931, are loc o întrunire la care au participat reprezentanți ai Legiunii de jandarmi Argeș, poliției din Pitești, garnizoanei locale și prefecturii elaborîndu-se un plan comun de măsuri pentru asigurarea ordinii¹⁷.

În acești ani, muncitorii de la depoul C.F.R. Pitești sînt într-o continuă frămîntare din cauza reducerilor salariilor, neachitarea lor la timp etc. „Avem informația sigură — se relatea în ziarul „Fulgerul” — că la Divizia din Pitești se procedează cu o barbarie extraordinară la reținerile din salariile funcționarilor C.F.R., depășindu-se în mod abuziv și nepermis, chiar peste 1/2 din retribuția netă chiar și în cazurile cînd nu e vorba de vreo poprire sau sechestrul judiciar”¹⁸, iar cînd se primesc lefurile e mai mare jalea¹⁹.

Muncitorii protestează la direcția depoului, la direcția generală, trimit mai multe memorii. Presa locală demască cu vehemență crunta exploatare și abuzurile de la depoul C.F.R. Pitești luînd apărarea muncitorilor. La 4 aprilie 1930, muncitorii ceferiști din Pitești trimit un memoriu lui A. Călinescu — secretar general al departamentelor agriculturii și domeniilor — cerînd să fie și ei trecuți la Casa generală de pensie pentru a fi mai stabili în funcțiile respective și să se bucure la bătrînețe de „un tratament mai omenesc”, să li se mărească salariile deoarece „din 1926 s-au fixat salarii... cu totul derizorii”, și „să ni se dea dreptul... de plată la 240 ore lunar așa cum am fost plătiți în anul 1928, cînd ni s-a redus numărul orelor la 191”²⁰, a celor de plată, nu și a celor de lucru

¹⁴ Idem, dos. nr. 13/1931, fila 10.

¹⁵ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 79/1930.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, dos. nr. 13/1931, fila 12.

¹⁸ „Fulgerul”, Pitești, an. I, nr. 1/octombrie 1931, pag. 1.

¹⁹ Ibidem, an. I, nr. 2/noiembrie 1931, pag. 1.

²⁰ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 35/1930.

efectiv. În august 1931, muncitorii mecanici, focari și lăcătuși de la depou auzind de intenția conducerii de a suprima primele, au trecut la acțiune. În seara aceleiași zile, 18 august 1931, se întrunesc la sediul filialei asociației profesionale din str. Dragoș Vodă și aleg 3 delegați: Nuțu Filara și N. Constantinescu — lăcătuși N. Bădărău — președintele filialei, care au plecat imediat la București. În urma acestei acțiuni rapide și bine organizate a muncitorilor ceferiști din Pitești, Direcția generală a C.F.R. a fost nevoită să anuleze măsurile de suprimare a primelor ²¹.

Într-o continuă agitație și frământare se găsesc și muncitorii și muncitoarele de la fabrica „Textila”-Găvana. Cauzele acestor frământări, care au generat în iulie 1933 o grevă, sînt pe larg relatate în raportul din 15 august 1932 al legiunii de jandarmi Argeș înaintat prefectului. Din acest raport desprindem: ziua de lucru de peste 12 ore, chiar copii — fete și băieți — lucrau mai mult de 8 ore pe zi, fiind folosiți și noaptea; funcționarii și lucrătorii străini „sînt plătiți la zi, ba li se dau și avansuri anticipat, trimițindu-i în concediu și excursii, iar funcționarii și lucrătorii români nu sînt plătiți pe 2—3 luni în urmă”; nu este regulă „în ceea ce privește lucrul ce execută lucrătoarele, nemăsurîndu-li-se pînzeturile, iar plățile se fac după bunul plac al direcției, creîndu-se nemulțumiri”; lucrătorii români „nu sînt tratați cu blîndețe, adică pe picior de egalitate cu lucrătorii străini, ci sînt tratați cu răutate și desconsiderație”, fiind chiar bătuți de director; se „concediază lucrătorii fără să fie anunțați cu 14 zile înainte și nu li se plătesc drepturile la concediere”; serviciul sanitar, condițiile de muncă, lasă de dorit ²². Ziarele locale din anii 1931—1933 au condamnat cu vehemență crunta exploatare, arbitrarul, abuzurile de la această fabrică, sprijinind lupta dreaptă a muncitorilor împotriva conducerii acestei întreprinderi ²³.

Lucrătorii care se revoltau, care cereau drepturile lor erau concediați ²⁴.

Frământările muncitorilor de la această fabrică în anii 1929—1932 au rămas în stadiul luptei latente, pasive reducîndu-se, în special, la petiții individuale și colective. Lupta lor se ridică pe o treaptă superioară la începutul anului 1933, accentuîndu-se în lunile din vară cînd culminează cu greva ²⁵. Luptele muncitorilor textiliști de la Găvana, generate în mod colectiv de crunta exploatare la care erau supuși, au fost impulsionate de marile bătălii de clasă ale proletariatului român din ianuarie—februarie 1933, făcînd parte componentă din valul revoluționar ce a cuprins întreaga țară, fiind organizate și conduse de comuniști.

Ca urmare a nesatisfacerii revendicărilor juste ale muncitorilor și a înăspririi exploatării, la 10 iulie 1933, orele 6 dimineața, peste 260 lucrători, adică întregul schimb — muncitori, maiștri, funcționari de birou — au refuzat să intre la lucru pe motiv că nu li s-a făcut plata pe

²¹ Ibidem, dos. nr. 115/1931.

²² Idem, dos. nr. 28/1932, fila 26.

²³ Vezi zările: Presa, Pitești, an. V, nr. 95, 96, 97, 100, 101, 104, 105, 108/1933, Fulgerul, Pitești, an. I, nr. 2/1931 Cetățeanul, Pitești, an. I, nr. 1/1933.

²⁴ Arh. stat. fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 28/1932, fila 27; Presa an. V, nr. 95/aprilie 1933, pag. 4.

²⁵ Ibidem, dos. nr. 117/1933, fila 13, 122/1933, fila 102.

5—6 săptămâni în urmă, unora chiar pe 7—8 săptămâni. După tratative duse de delegații muncitorilor cu conducerea, la orele 8 lucrul este reluat cu condiția ca pînă joi, 13 iulie 1933, să li se plătească toate resanțele²⁶. Legiunea de jandarmi informa că a luat măsuri de „continuă supraveghere”, cerind totodată ca Ministerul muncii să facă de urgență o anchetă pentru că „zilnic avem reclamații din partea muncitorilor, ale căror cereri sînt juste”²⁷.

Camera de muncă din Pitești, sub presiunea puternicelor și continuelor frămîntări ale muncitorilor textiliști, la ordinul prefecturii și Ministerului muncii, efectuează o anchetă. În raportul alcătuit, în urma inspecției, se arăta că minorii sub 14 ani lucrează între 10—12 ore pe zi, lucrînd în turele de noapte de la orele 18,00 la 5 fără nici o pauză. Pentru întîrzieri, fetele sînt brutalizate, lovite, amendate de la 20 lei în sus, pe cînd ele cîștigă de multe ori și la 10 lei pe toată noaptea. Muncitorii nu știu cîte ore lucrează și cîte le plătesc, deoarece fișele și calculele se fac în limba germană și muncitorii sînt plătiți „după bunul plac” al direcției. Restanța de plată între 1—3 luni este o metodă „pentru a ține forțat la lucru pe cei ce ar dori să plece din acea tortură”. Străinii ocupă toate locurile de conducere și sînt plătiți mult mai bine și la timp. La cei 1000 muncitori, în trecut fiind chiar 1500, nu există nici un post de prim-ajutor. Direcția aduce în mod sistematic, străini „specialiști”, dar foarte mulți îndeplinesc funcții de birou, administratori, portari etc. Sărbătorile legale sînt inexistente. Existînd doar două schimburi, muncitorii lucrează cîte 10—12 ore. Cantina constituie o altă cale de a specula pe muncitori. Căminul muncitorilor se află într-o circumstă părăsită și părăginită cu camere insalubre, cu murdărie crasă²⁸. Raportul se termină cu propuneri formulate în 18 puncte, a căror realizare ar fi putut îmbunătăți situația muncitorilor.

Neîndeplinirea angajamentului de la 10 iulie a făcut ca pe 22 iulie muncitorii să întrerupă din nou lucrul. Au loc noi tratative, noi promisiuni²⁹, care nu vor fi niciodată îndeplinite în totalitate. În noiembrie 1933, muncitorii amenință cu grevă³⁰.

Frămîntările, conflictele de muncă și grevele muncitorilor de la Găvana vor continua și în anii următori, avînd aceleași caracteristici — lupta comună a muncitorilor comuniști, social-democrați și neorganizați, lupta comună a muncitorilor, maștrilor, funcționarilor, pentru satisfacerea intereselor lor.

În primăvara anului 1931, muncitorii forestieri de la societatea „Sylvo” se ridică la luptă, tot din aceleași motive — neplătirea salariilor pe cîteva luni din urmă. Ei reclamă la organele superioare și amenință cu greva care este preîntîmpinată în urma angajării direcției de a le plăti în rate salariile restante³¹.

Lupta muncitorimii argeșene nu a avut ca obiectiv satisfacerea numai a unor revendicări economice, ci și apărarea drepturilor și libertăților

²⁶ Ibidem, dos. nr. 122/1933, fila 117.

²⁷ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos nr. 122/1933, fila 119.

²⁸ Idem, dos. nr. 122/1933, fila 121 și următoarele.

²⁹ Ibidem, fila 136.

³⁰ „Presa”, Pitești, anul V, nr. 108/25.XI.1933, pag. 2.

³¹ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 118/1931.

democratice, libertatea presei, respectarea zilei de lucru de 8 ore, repaus duminical etc.³².

Cei care au luptat cel mai mult pentru respectarea repausului duminical au fost muncitorii brutari. Aceștia, la 18 februarie 1930, se plîng prefectului că, deși în 1928 s-a legiferat repausul în zilele legale, nu se respectă de către patroni. Patronii îi amenință că dacă nu lucrează vor fi concediați — aceeași armă folosită și la Găvana, eficace în acești ani de criză, cînd numărul mare de șomeri constituia o rezervă de forță de muncă, care permitea capitaliștilor să mențină un regim de intensă exploatare. În plîngerea lor sînt descrise condițiile grele de muncă din brutării — se lucrează zi și noapte fără nici o zi liberă pe săptămînă, fără a se putea odihni bine, căci dorm în ateliere³³. Acțiunea petiționară a muncitorilor brutari continuă la 28 februarie 1930, la 8 noiembrie 1930, la 27 aprilie 1932. Văzînd că această armă este ineficace, se decid să declare grevă. Revenim „în fața dumneavoastră pentru ultima dată — se arăta în petiția din 27 aprilie 1932 — iar dacă nu se iau măsuri”³⁴, vom interveni mai departe și vom declara grevă.

Muncitorii argeșeni au dus o intensă luptă pentru respectarea zilei de lucru de 8 ore, un deziderat vechi al mișcării muncitorești, încălcat cu brutalitate de patronat³⁵.

În anii crizei economice o continuă agitație, stare de nemulțumire, frămîntare, are loc în rîndul maselor țărănimii muncitoare argeșene.

Cauzele care au agravat situația țărănimii muncitoare sînt multiple : lipsa de pămînt și de izlaz, marile datorii la bănci și cămătari, scăderea prețurilor la produsele agricole și menținerea ridicată a prețurilor la cele industriale, speculă, camătă, abuzurile de tot felul ale aparatului de stat local, mărirea impozitelor, sechestre, lipsa de cereale ca urmare a secetei din unii ani și a faptului că județul fiind într-o regiune de deal-munte, comunele din această zonă, în continuu simțeau lipsa de porumb și griu. Dar cea mai grea povară ce apăsa pe umerii micilor producători a fost marile datorii ce le aveau contractate la bănci. În 1932, gospodăriile țărănești sub 10 ha, aveau datorii în valoare de peste 52 miliarde lei, revenind în medie 15.000 lei pe cap de familie, sau 6.600 lei pe ha — sumă care în multe cazuri întrecea prețul de vînzare al unui ha de pămînt.

De această situație grea a țărănimii au profitat, în primul rînd, speculanții. Ministerul agriculturii și domeniilor la 21 iunie 1929 arăta că „agricultorii țărani, presați de nevoi, își angajează recolta viitoare la speculanți pe prețuri derizorii”³⁶, cerînd prefectilor să ia măsuri. Gh. Brătianu la întrunirea de la Dedulești, după o vizită în județul Argeș, în vara anului 1930, arăta : „Pretutindeni, în tot cuprinsul țării, am găsit aceleași nevoi și aceleași sarcini care împovărează viața poporului”³⁷. Fiscalitatea excesivă ce apăsa asupra țărănimii, consecințele distructive ale

³² Meseriașul, Pitești, an. I, nr. 1/1928.

³³ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 38/1930.

³⁴ Ibidem, dos. nr. 37/1932, fila 51.

³⁵ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 122/1933, fila 26, 121—123, „Presa”, an. V, nr. 93/1933.

³⁶ Idem, dos. nr. 7/1929.

³⁷ „Argeșul”, an. I, nr. 3/august 1930, pag. 1.

crizei economice făceau ca reforma agrară să fie amenințată în principiile și rezultatele ei ³⁸.

Venirea la conducerea țării a guvernului național-tărănesc în noiembrie 1928, a dat mari speranțe țărănimii muncitoare. Ea era convinsă că noul guvern va transpune în practică reformele promise în anii opoziției și mai ales în perioada campaniei electorale și va fi rezolvată și problema agrară.

Prefectul arăta Ministrului de interne că încă „din toamna anului 1928, cînd actualul guvern a luat cîrmuirea țării, mulți săteni din cuprinsul județului Argeș începuseră să se prezinte la prefectură cu fel de fel de nemulțumiri privitoare la modul cum au fost făcute împroprietăririle” ³⁹. În fața acestei nemulțumiri generale, prefectul a dat ordin ca „toți sătenii care sînt nedreptățiți față de felul cum s-a aplicat reforma agrară să facă reclamații scrise” ⁴⁰, însoțite de acte doveditoare pentru ca guvernul să ia măsuri.

Pînă la 31 mai 1929 la prefectura județului Argeș s-au strîns 2.065 petiții, foarte multe fiind colective, astfel că numărul petiționarilor era de 3.500. Aceasta este cifra oficială, dar numărul celor nemulțumiți de îndeplinirea reformei agrare, fără îndoială, a fost mult mai mare, însă și așa este impresionant. Prefectura analizînd petițiile a ajuns la următoarele concluzii : 150 reclamații referitoare la expropriere, iar 1.906 la împroprietărire. Din cele 150 reclamații referitoare la expropriere : 130 „le-am găsit nefondate”, în 25 se cere să li se înființeze izlazuri comunale din proprietățile statului, 4 se referă la hotărîri de expropriere rămase definitive și neexecutate (la Corbeni, Izbășești, Ciomăgești și Costești-Bulimanu). Din cele 1.906 reclamații referitoare la împroprietărire : 530 sînt întemeiate pentru că petiționarii n-au fost înscrîși, deși îndreptățiți la împroprietărire de comitetele de ocol ; 249 reclamații sînt întemeiate pentru că au fost înscrîși cu ocazia revizuirilor la subcategoriile necorespunzătoare drepturilor lor ; 845 sînt neîntemeiate pentru că „respectivii n-au primit pămînt deoarece nu s-a ajuns pînă la ei” ; 180 reclamații neîntemeiate pentru că n-au fost înscrîși pe liste ⁴¹, motivîndu-se, dar se dă vina pe țărani, trecînd cu vederea peste gravele încălcări a legii de către proprietari. În petițiile țăranilor, trimise la județ sînt însă dezvăluite adevăratele cauze, abuzurile de tot felul etc. omise de prefect. Astfel, în petiția a 8 văduve din comuna Budești se arăta : „Este, poate, a zecea oară de cînd tot reclamăm fie la București fie Dvs., cum s-a împărțit pămîntul dat la împroprietărire la noi în sat și nimeni nu ține seama de plîngerile noastre, toate se cocoloșesc și toți promit dreptate și dreptate nu am văzut” ⁴². Mai mulți țărani din comuna Gălăsești reclamau că „prin aplicarea legii de expropriere și împroprietărire... am rămas pe nedrept fără nici un petec de pămînt. Ori cum noi și părinții noștri am muncit pe moșia unui oarecare boier S. Costinescu, pe care nici nu-l cunoaștem bine, căci niciodată nu și-a căutat de-a dreptul de moșie, ci numai prin întrepuiși, cum putem dovedi cu prisosință, nădăj-

³⁸ Idem, an. II, nr. 1/octombrie 1931.

³⁹ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 7/1929.

⁴⁰ Idem, dosarul nr. 7/1929.

⁴¹ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 7/1929.

⁴² Ibidem.

duiam că ni se va da și nouă măcar cîte 2—3 pogoane din această moșie, înlăturînd specula la care am fost expuși de peste 40 de ani“⁴³.

În anii 1929—1932, țărănimea încă mai spera în rezolvarea cererilor de către guvernele P.N.Ț. Așa se explică marele număr de petiții adresate fie prefecturii, fie Ministerului agriculturii și domeniilor⁴⁴, cerînd să fie împrîprietăriți cu pămînt arabil și cu izlaz.

Invalizii, văduvele și orfanii de război din Pitești, la venirea guvernului prezidat de Iuliu Maniu, au cerut și ei să fie împrîprietăriți⁴⁵. În octombrie 1921, comunele urbane urmau să vîndă acestor categorii sociale loturi plătite în rate în termen de 20 ani. Pînă în 1928, primarii din Pitești nu au făcut nimic, poate și de teama că „demobilizații să nu ceară exproprierea proprietăților urbane“ și că nu sînt locuri suficiente pentru împrîprietărirea tuturor solicitanților. Dar motivul este altul, „reaua voință“⁴⁶, pentru că în Pitești existau locuri ca să fie împrîprietărite 500 de familii.

Țărănimea muncitoare își manifestă nemulțumirea și față de mărirea impozitelor și înființarea a tot felul de taxe comunale. În această perioadă, în majoritatea comunelor, numărul taxelor comunale, fără a socoti dările plătite fiscoiui, se ridicau pînă la cifra de 30⁴⁷. Țăranii din Costești se plîng că noua comisie interimară le-a majorat taxele la izlaz de la 20 lei pentru o oaie cît era trecut în contract, la 60 lei și de la 100 lei pentru vita mare la 180 lei⁴⁸. Numeroși țărani se plîng autorităților, îndeosebi prefectului, că au fost puși să plătească taxe ca meseriași, deși numai ocazional se ocupau cu cîte o meserie și lucrau numai pentru gospodăria lor. „Așa dar — se arăta în plîngerea țăranilor din comuna Teiu — după dările care sîntem impuși și nu mai avem nici un venit din cauza prețurilor cerealelor (foarte scăzute — n.n.), sîntem mai voioși a ne lăsa de micile noastre meserii“⁴⁹.

Impozitele și taxele de tot felul au constituit o grea povară pentru micii producători și cu greu erau plătite din cauza prețului „de batjocură al cerealelor, care nu acoperă nici dobinzile plugarilor, majorarea birurilor și a dărilor de tot felul...“⁵⁰. În anii crizei, țărănimea a muncit aproape exclusiv numai pentru a plăti datoriile agricole și impozitele. Nu puține sînt cazurile cînd țăranii neputînd să le plătească, sînt batjocuriți, li se sechestrează bunurile din gospodărie etc.⁵¹. Din sumedenia de scrisori ce ne vin zilnic la redacție —, se arăta în ziarul „Presa“ — și prin care sute de cetățeni ne spun cîte un păs, cele mai multe se referă la năpăstuirile fiscoiui“⁵², care le vinde „boarfele că nu au cu ce plăti“ dările. „Ne sosesec mereu plîngeri asupra chipului neomenos în care agenții fiscoiui înțeleg să-și exercite îndatoririle“⁵³, se arăta într-un alt ziar

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, dos. 7/1929 ; 10/1930 ; 17, 26, 51, 118/1931 ; 7/1932 ; 135/1933.

⁴⁵ Tribuna comerțului, Pitești, an. III, nr. 39/15.II.1929.

⁴⁶ Tribuna comerțului, „Pitești, an. III, nr. 39/15.II.1929.

⁴⁷ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 68/1930.

⁴⁸ Ibidem, dos. nr. 1/1931.

⁴⁹ Ibidem, dos. nr. 68/1930, 1/1931, 42/1931, 91/1931.

⁵⁰ „Presa“, Pitești, an. III, nr. 62/17 mai 1931.

⁵¹ „Presa“ an. IV, nr. 87/1932 ; vezi și Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 88/1933.

⁵² Tribuna comerțului, an. II, nr. 34/1 octombrie 1928.

local. Agentul fiscal din Costești este reclamat că a bătut niște femei care nu au cu ce să achite „niște rămășițe la fisc“⁵³. Mulți țărani din comuna Corbi se plîngeau că percepatorii le iau „obiecte și alte lucruri ca haine“ care nu li se mai restituie chiar după achitarea dărilor⁵⁴. Prefectul recunoaște că „în județul Argeș s-au luat măsuri de executare forțată pentru încasarea dărilor“⁵⁵ deoarece țăranii refuză în masă, sub motiv că este criză, să plătească dările. Alarmat de frămîntarea generală față de abuzurile fîscului, prefectul „roagă“ pe percepatori „să fie mai omenoși“⁵⁶.

O largă mișcare a cunoscut lupta împotriva creditorilor, a dobînzilor oneroase, a cametei. La 4 martie 1931, Ministerul de interne, într-o adresă către prefectul de Argeș, arăta că „Liga contra cametei“, „Asociația proprietarilor ipotecați“, „Obștea țării“ întreprind acțiuni „de agitare a spiritelor, profund dăunătoare liniștei publice și siguranței statului, prin întruniri organizate la sate, în special cu ocazia tirgurilor și bîlciturilor făcînd o intensă propagandă pentru nerespectarea îndatoririlor contractate față de persoane sau la bănci. În același timp asociațiile respective au editat și răspîndit o întreagă literatură compusă din manifeste și broșuri în care se arăta că „dobînda este un furt ce nu trebuie plătit“⁵⁷, cerînd suspendarea judecăților, urmăririlor și vînzărilor, a plății datoriilor pînă la rezolvarea problemei printr-o lege nouă, dînd și sugestii asupra principiilor noii legislații în această materie.

„Asociația proprietarilor ipotecați“ din județul Argeș s-a înființat în 1930, avînd sediul în str. Șerban Vodă nr. 238. Comitetul de conducere era format dintr-un președinte, un vicepreședinte, un secretar și 7 membri. Asociația avea 560 membri cotizanți. Comitetul de conducere, din punct de vedere al structurii sociale, era alcătuit din micii proprietari din Pitești și de la sate și pensionari. Ea a organizat mai multe întruniri și manifestații. Adunarea din 3 mai 1931 din sala teatrului a avut la ordinea zilei următoarele puncte :

1. Alcătuirea unui tabel cu toți dăunătorii de război care să fie trimis Ministerului de finanțe.
2. Explicația legii cametei, creditul agricol care cuprinde conversiunea tuturor datoriilor.
3. Cererea revizuirii și anularea tuturor vînzărilor silite pe ultimii 6 ani, formîndu-se un tabel care va fi trimis Ministerului de justiție.
4. Cererea suspendării tuturor urmăririlor silite.
5. Editarea unei gazete lunare care să apere interesele generale ale maselor populare⁵⁸.

Asociația a creat secții în mediul rural. În comuna Ciupa Lagărului, toți țăranii muncitori au aderat la ea. S-a încheiat un proces-verbal prin care se angajau „să adere cu toții la prevederile aceluiași statut (al asociației ipotecaților — n.n.) și să înceteze plata oricăror datorii și procente pînă la sancționarea legii contra cametei“⁵⁹. O secție s-a înființat și în satul

⁵³ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș dos. nr. 5/1931.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, dos. nr. 51/1931.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, dosarul 119/1931

⁵⁸ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 2/1931.

⁵⁹ Ibidem, dos. nr. 119/1931.

Mozăceni. Și aici „locuitorii satului s-au angajat să nu mai plătească datoriile și să lupte pentru suspendarea lor”⁶⁰.

Mișcarea generalizându-se, devenind periculoasă pentru creditori, se apelează la poliție care dizolvă asociația, închide sediul, dar mișcarea împotriva creditorilor continuă să se lărgească⁶¹.

Mari nemulțumiri au fost generate și de „Legea conversiunii datoriilor agricole” din 26 octombrie 1932, care era mult mai dezavantajoasă pentru datornici decât cea din 19 aprilie 1932. Ea prevedea ca debitorii să se înțeleagă cu creditorii cât să se reducă din datorii. În caz de neînțelegere, hotărîrea se lua de instanța judecătorească. La începutul anului 1933 se țin adunări generale ale băncilor populare cîș cu copul de a „se aranja prin bună învoială între bancă și debitori” cota de reducere a datoriilor⁶². Marea majoritate a acestor adunări nu și-au atins scopul pentru că nu s-a ajuns la înțelegere între cele două părți. Astfel, adunările generale ale băncilor populare din comuna Birsești din 5 februarie 1933, cea din comuna Bercioiu din 19 martie 1933, s-au transformat în revolte, în lupte între debitori și creditori — burghezia satelor, fiind necesară intervenția jandarmeriei⁶³. Ca urmare a eșecului înțelegerii directe, țărani se adresează instanțelor judecătorești. Încă din vara anului 1932, la tribunalul din Pitești cererile de asanare depuse însumau suma de 300 milioane lei⁶⁴.

Numeroase sînt plîngerile micilor producători împotriva abuzurilor primarilor⁶⁵. Nemulțumirea generală a acestora față de abuzurile fără de sfîrșit ale primarilor a făcut ca mulți dintre ei să fie sancționați și chiar destituiți.

Lupta țărănimii argeșene nu s-a limitat numai la formele pasive — reclamații, plîngerii, cereri, memorii, ci a cunoscut și aspecte mai violente. Astfel, țărani din comuna Podul Broșteni au bătut pe primarul respectiv care se ținea numai de afaceri și persecuta pe cei nevoiași⁶⁶. Agentul fiscal din Ceaurești, care se purta brutal cu cei ce nu puteau plăti la zi dările, este crunt bătut de țărani, luîndu-i-se chiar registrul fiscal care a fost rupt⁶⁷. În comuna Recea are loc un conflict deschis între locuitori și jandarmi. Conflictul — despre care nu cunoaștem amănunte — a fost destul de puternic, deoarece Ministerul de interne, prin telegrama nr. 32.335/19 mai 1931, cerea prefectului să-i trimită relatări amănunțite⁶⁸.

Politica guvernului național-țărănesc, venit la conducere în noiembrie 1928 cu o mare majoritate de voturi ca urmare a popularității ce o cîștigase în anii opoziției, a constituit o deziluzie pentru masele populare în general, pentru țărănimea muncitoare în special. În anii cînd P.N.Ț. a fost la conducerea țării, prin măsurile luate, îndeosebi în domeniul

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Arh. stat. fond. Prefect. jud. Argeș. dos. nr. 116/1933.

⁶³ Ibidem, dos. nr. 116/1933.

⁶⁴ „Presa”, Pitești, an. IV, nr. 80/30 iunie 1932.

⁶⁵ Arh. stat. fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 1, 13, 30, 51/1931 ; 3, 14, 85/1932 ; 88, 104/1933.

⁶⁶ Ibidem, dos. nr. 88/1933.

⁶⁷ Ibidem, dos. nr. 115/1931.

⁶⁸ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 2/1931.

agrare, a urmărit întărirea pozițiilor burgheziei satelor — principala bază socială a sa —, dezamăgind păturile mijlocașe și sărace ale țărănimii care așteptau înfăptuirea reformei agrare radicale promise în anii opoziției. Astfel, în august 1929, este votată „Legea pentru reglementarea circulației pământului dobândit prin legile de improprietărire“, care prevedea că pământul primit de țărani prin legile agrare 1864 — 1929 putea fi înstrăinat, anulându-se prevederea care interzicea vânzarea loturilor cu care țărani au fost improprietăriți. I. Mihalache, propunătorul legii, argumenta că se urmărea statornicirea principiului proprietății depline asupra pământului și a libertății ca țărani să dispună cum vor de pământul lor care să ajungă în mina celor cu adevărat muncitori, în „scopul selecționării naturale a cultivatorilor serioși“. Aceeași idee o întâlnim, încă din 1927, la un reprezentant al marilor proprietari argeșeni, care cerea să fie „revizuite toate legiurile agrare eliminându-se orice restricțiuni care s-ar opune selecționării naturale și evolutivă a agricultorilor. Să se dea proprietății rurale siguranța definitivă și să se considere închisă orice cale nouă de expropriere“⁶⁹.

Pentru a potoli cît de cît spiritele de nemulțumire a maselor țărănești și a le menține iluzia că P.N.Ț. le reprezintă interesele, guvernele respective au luat măsuri să se termine împărțirea titlurilor de improprietărire definitivă deoarece în 1930, deși marea majoritate a țăranilor improprietăriți achitaseră costul pământului, totuși foarte puțini primiseră acte că sînt pe deplin stăpîni pe loturile respective⁷⁰. De asemenea, pentru a satisface pe cei care nu primiseră pământ, sau primiseră o cantitate insuficientă, au fost puse în vânzare „bunuri mici“ din proprietatea statului, dar, acestea fiind vîndute prin licitație, au ajuns în stăpînirea burgheziei satelor⁷¹ care și-a întărit și mai mult pozițiile economice.

Din cauza scăderii nivelului de trai și sub impulsul luptei revoluționare a proletariatului, numeroase categorii sociale — funcționari, învățători, profesori, studenți, pensionari, văduve, mici meseriași etc. — și-au manifestat împotrivirea față de politica reacționară dusă de cercurile burghezo-moșierești.

„Din cauza că salariile nu s-au achitat de 4—5 luni — se arăta în ziarul „Fulgerul“ din Pitești — învățătorii forțați de mizerie, au ajuns pradă cămătarilor⁷². În județ sînt organizate mai multe întruniri ale cadrelor didactice cerînd plata salariilor la zi, ieftinirea traiului etc.

În adunarea generală a personalului sanitar din județul Argeș, din 5 noiembrie 1933, se cerea legiferarea statutului personalului sanitar și trecerea lui în bugetul statului pentru a nu mai depinde de comune; să se îmbunătățească viața lor etc.⁷³.

O intensă agitație se manifestă în rîndul funcționarilor publici, care, fiind plătiți de comune, nu-și primeau salariile. Prefectul recunoaște că încasările veniturilor județului se fac cu mari întîrzieri și în sume cu totul neînsemnate, ca urmare, funcționarii județului nu-și pot primi salariile⁷⁴. O altă cauză care a generat o profundă neliniște a funcționarilor,

⁶⁹ Buletinul Camerei de agricultură, Pitești, anul I, nr. 2.II.1927, pag. 6.

⁷⁰ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 10/1930, 17, 118/1931.

⁷¹ Ibidem, dos. nr. 10/1930, 26/1931, 118/1931.

⁷² „Fulgerul“. Pitești, an. I, nr. 1/octombrie 1931, pag. 1.

⁷³ „Presa“, Pitești, an. V, nr. 107/12.XI.1933, pag. 3.

⁷⁴ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 119/1931.

a fost legea „cadrului disponibil”. Ziarul „Presa” din 16 aprilie 1933 relatează: „Funcționarii publici de toate categoriile și gradele sînt într-o completă îngrijorare din cauza legii pentru măsuri financiare urgente și a legii cadrului disponibil, întrucît mulți dintre ei avînd vechime mai mică de un an, nu știu ce soartă îi așteaptă”⁷⁵. Funcționarii particulari, în special cei de la magazinele comerciale, se adresează în mai multe rînduri prefectului, Ministerului muncii ca să intervină pentru respectarea zilei de lucru de 8 ore și a repausului duminical⁷⁶.

O situație grea au avut-o pensionarii, mulți dintre ei neavînd altă sursă de existență decît pensia. Ori, cum pensiile se plăteau cu 5—6 luni întîrziere, ei erau nevoiți să apeleze la cămătări, pentru a nu muri de foame. „Zilnic pensionarii argeșeni fac pelerinaj la ușa administrației financiare — relatea ziarul local „Fulgerul” — cerșind modesta lor remunerație pentru ca mereu să fie izgoniți de către administrație, ca și cum numiții ar implora vreo ofrandă, fără să li se respecte cel puțin bătrînețea acestor venerabili care și-au jertfit tot ce au avut mai scump pentru această țară, pentru ca azi să fie muritori de foame”⁷⁷. Într-o telegramă a administratorului financiar Argeș din 15 ianuarie 1931 către Casa generală a pensiilor se cerea: „Rugăm trimiteți ordonanța subvenției pensii ianuarie. Pensionarii asaltează administrația”⁷⁸.

Numeroase sînt plîngerile văduvelor și invalizilor de război, în care se descrie stare de mizerie în care trăiesc și se cere plata pensiilor⁷⁹. Relevatoare, în acest sens, este cererea lui Moharu Nicolae din 18 aprilie 1932, invalid din comuna Titești. „Nu am primit pensia de șase luni — se plîngea prefectului invalidul N. Moharu — fiind om sărac nu am cu ce trăi, din care cauză am fost nevoit să vin trei zile pe jos la Pitești, pentru primirea pensiei. La administrație mi s-a spus că nu sînt bani. Cum nu am cu ce mă înapoia acasă, fiind nemîncat de 2 zile, vă rog să-mi acordați un mic ajutor, cît veți crede”⁸⁰. În aceeași perioadă, consiliul comunal Pitești, în ședința sa din 5 octombrie 1931, a hotărît să acorde unor funcționari ai primăriei „leafă îndoită pe o lună în sumă de 200.000 lei”⁸¹, iar prefectul acordă în ianuarie 1933 unui favorit al său un ajutor de 25.000 lei. Pe bună dreptate ziarul „Presa” se întreba că „ne surprinde de ce atîta gentilețe... pe aceste timpuri cînd salariile funcționarilor se reduc din nou și cîți atîția oameni capabili de muncă mor de foame...”⁸².

La 28 august 1932, în sala teatrului din Pitești are loc o mare întrunire a invalizilor, văduvelor și altor categorii sociale. A luat cuvîntul un mare număr de bărbați și femei, cerînd să li se plătească pensiile și să fie împroprietăriți cu terenuri în oraș. Întrunirea s-a încheiat printr-o manifestare de stradă prin centrul orașului⁸³.

⁷⁵ „Presa”, Pitești, an. V, nr. 95/16 aprilie 1933, pag. 3.

⁷⁶ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 26/1929, 37/1932, fila 84

⁷⁷ „Fulgerul”, an. I, nr. 1/octombrie 1931, pag. 1.

⁷⁸ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 13/1931, fila 20.

⁷⁹ Ibidem, dos. 31/1932, filele: 5, 12, 16, 17, 23, 28, 43, 51, 56, 61 etc.

⁸⁰ Arh. statului Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. 31/1932, fila 43.

⁸¹ „Fulgerul”, an. I, nr. 2/noiembrie 1931, pag. 2.

⁸² „Presa”, an. V, nr. 90—91/ianuarie 1933, pag. 3.

⁸³ Ibidem, anul IV, nr. 84/1 septembrie 1932, (ediție specială).

Criza a lovit și în interesele micilor meseriași, a micii burghezii. Prin memorii adresate organelor locale și centrale de stat, prin întruniri și manifestații, mica burghezie argeșeană cerea o politică fiscală mai puțin apăsătoare, să fie sprijinită de stat. La întrunirea din 4 martie 1930 din sala teatrului, organizată de „Cercul comercial și industrial” din Pitești au fost discutate pe larg greutățile în care se zbat aceste categorii sociale, s-a cerut reducerea impozitelor, stabilirea unei patente fixe, repartizarea echitabilă a impozitelor asupra tuturor categoriilor sociale, înălțurarea abuzurilor fiscolei, reducerea aparatului și cheltuielilor administrative la strictul necesar⁸⁴. Peste un an, la 24 aprilie 1932, are loc în aceeași sală, o nouă întrunire. Se critică politica cercurilor burghezo-moșierești de a ieși din criză pe spinarea maselor populare. Se adoptă o moțiune în 7 puncte, cerindu-se reducerea impozitelor, suspendarea vânzărilor silite, modificarea legii electorale în vederea sporirii numărului senatorilor camerelor de comerț și industrie etc.⁸⁵. În ianuarie 1933, are loc a treia adunare care redactează un memoriu către Alexandru Vaida Voevod, șeful guvernului, în care se critică politica economică a acestuia⁸⁶.

Meseriașii mici și mijlocii au participat la adunările de mai sus, dar ei s-au manifestat și independent. Ei erau organizați în Uniunea generală a meseriașilor din România, filiala Pitești. Au editat și un ziar „Meseriașul”, care apare la 9 septembrie 1928. În articolul de fond se arăta că în acești ani de criză economică, de limitare a libertăților democratice se impune cu necesitate organizarea meseriașilor⁸⁷. La 24 noiembrie 1929 are loc o întrunire a meseriașilor în sala „Oancea” din str. Craiovei, organizată de societatea „Cultura” la care au participat peste 200 de meseriași⁸⁸. La 6 septembrie 1931 se ține a doua întrunire, participând un număr mult mai mare, în sala teatrului. La ambele întruniri, în general, s-au discutat aceleași probleme: reducerea impozitelor, suspendarea vânzărilor silite, reducerea anilor de pensionare de la 65 la 55 etc. La ultima întrunire se propune înființarea în Pitești a „Blocului uniunii meseriașilor”, cu un program minimal format din 6 puncte⁸⁹. În vederea constituirii „Blocului”, ce urma să aibă loc peste o săptămână, se desfășoară o susținută propagandă în Pitești, și în județ, ca viitoarea întrunire „să fie cât mai impozantă”⁹⁰.

Din cele arătate, rezultă că pe meleagurile argeșene criza economică s-a manifestat din plin, contribuind la înrăutățirea situației masei populare, care deja era destul de precară și înainte, generind o stare de nemulțumire generală. Frământările sociale au îmbrăcat o multitudine și o mare varietate de forme de manifestare. În fruntea luptei oamenilor

⁸⁴ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 38/1930, „Tribuna comerțului”, an. IV, nr. 57/10.III.1930.

⁸⁵ „Presa” an. IV, nr. 78/30 aprilie 1932, pag. 2.

⁸⁶ Ibidem, an. V, nr. 80—91 ianuarie 1933, pag. 3.

⁸⁷ „Meseriașul”, Pitești, an. I, nr. 1/9 septembrie 1928.

⁸⁸ „Tribuna comerțului”, an. III, nr. 52/15 decembrie 1929, pag. 3.

⁸⁹ Arh. stat. Pitești, fond. Prefect. jud. Argeș, dos. nr. 56/1931.

⁹⁰ Ibidem.

muncii s-au aflat muncitorii de la întreprinderile industriale existente în județ și în special ceferiștii de la depou și textiliștii de la Găvana.

Lupta muncitorilor, țăranilor și celorlalte categorii sociale din județul Argeș se înscrie ca o parte componentă a avântului revoluționar din România anilor 1929—1933, generat de politica reacționară a cercurilor conducătoare burghezo-moșierești și capitaliștilor străini care au căutat să se salveze din criză prin crunta exploatare a celor ce muncesc.

MOUVEMENTS SOCIAUX DANS LE DÉVELOPPEMENT D'ARGEȘ PENDANT LES ANNÉES DE LA CRISE ÉCONOMIQUE (1928—1933)

RÉSUMÉ

La crise économique de 1929—1933, la politique réactionnaire des milieux bourgeois-agrariens de sortir de la crise par l'intensification de l'exploitation des masses populaires, ont engendré une violente lutte de classe dans la contrée d'Arges, lutte qui a revêtu une grande variété de formes.

La lutte des masses populaires d'Arges — ouvriers, paysans, employés, enseignants, veuves, invalides, retraites, petits producteurs urbains etc. ont eu pour but des revendications généralement démocratiques et notamment économiques.

A la tête de cette lutte il y avait des ouvriers dirigés par les communistes, surtout les cheminots du dépôt de locomotives et les textilstes de la Găvana.

La lutte des ouvriers, des paysans et des autres catégories sociales du département d'Arges a effectivement contribué à l'accroissement de l'élan révolutionnaire qui caractérisait la Roumanie de l'époque 1929—1933, lutte qui allait porter un rude coup au régime bourgeois-agrarien.

MUZEOGRAFIE

PREȚUIREA UNOR ÎNALTE VALORI ALE ISTORIEI ȘI ARTEI — 450 DE ANI DE LA ZIDIREA MĂNĂSTIRII CURTEA DE ARGEȘ

N. MATEESCU

De-a lungul veacurilor, în decursul frământatei sale istorii, poporul român și-a manifestat pregnant calitățile geniului său creator, sursă inepuizabilă de adânci vibrații spirituale pentru fiecare generație.

Întemeindu-și țara prin luptă dîră cu vitregiile timpurilor, poporul, încă din epoci străvechi a durat falnice zidiri care au grăit lumii întregi despre vitalitatea, forța și cutezătoarea sa măiestrie. Biserica și palatul domnesc de la Curtea de Argeș — datînd din jurul anului 1352, așezare care după descoperirea din iulie — august 1969 cînd s-au găsit urmele certe (temelia) bisericii mai vechi peste care a fost construită, datează de la începutul secolului XIII, reprezintă unul din pionii epocii de început a întemeierii Țării Românești. Acestui așezămint i se adaugă importante monumente din timpul lui Mircea cel Bătrîn (M-rile Cozia, Cotmeana, Brădet), importante vestigii ale Cîmpulungului (Bărăția, Bis. Negru Vodă etc.), impresionantele lăcașuri domnești de la Tîrgoviște, numeroasele zidiri din timpul lui Ștefan cel Mare, Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu, ori Mînăstirea Prislop, Biserica Neagră din Brașov, Biserica Sf. Mihai din Cluj — care datează din sec. XIV.

Argeșul, ca leagăn al formării statului feudal independent — Țara Românească — a avut darul istoriei să fie gazdă și păstrător al unor monumente deosebite ale patriei — la cele amintite adăugîndu-se opera zămislită sub conducerea lui Neagoe Basarab.

Cîrmuirea domnitorului Neagoe Basarab (1512—1521) a constituit o perioadă luminoasă pentru Valahia acelor vremuri, caracterizată prin numeroase înfăptuiri mai ales pe planul arhitecturii și culturii. Căutînd să mențină liniștea necesară unui program constructiv el duce o politică de echilibru între turci și creștini, de înțelegere cu vecinii — a cărei reușită îi conferă posibilitatea de a-și dedica o bună parte a preocupărilor problemelor culturii. Autor al „Învățăturilor către fiul său Teodosie“, este în același timp și ctitorul unor însemnate monumente*, dintre care Mînăstirea de la Curtea de Argeș i-a ridicat și menținut faima peste secole.

* Bis. Mitropoliei din Tîrgoviște.

Cărturar și arhitect, om cunoscător al artei epocii — personalitatea voievodului devine mai completă și proeminentă o dată cu înfăptuirea visului înălțător de a făuri una din operele nepieritoare care avea să-i consacre înalta-i demnitate istorică, dar și geniul creator al poporului veacului său.

Învăluită în legenda de o neasemuită frumusețe ca și obiectul cîntat de versurile populare, construirea minăstirii a însemnat un act istoric epocal de o imensă valoare pentru istoria și arta românească — contribuție de seamă la ridicarea prestigiului țării în fața popoarelor — prin grandoearea, perfecțiunea și valoarea sa artistică.

Ridicată cu mult meșteșug de meșteri, în cea mai mare parte locali, sub supravegherea înțeleaptă a lui Neagoe Basarab și cu grija din partea Doamnei Despina, noul lăcaș înălțat pe locul altei biserici care se ruinase, cunoaște la 15 august 1517 momentul înălțător al sfințirii sale cu un fast deosebit. (Deși terminarea completă a picturii sale are loc abia în 1526 sub Radu de la Afumați).

Dacă mitul legendar al zidirii Anei lui Manole, ori zborul de sacrificiu al celui de-al zecelea meșter la încheierea lucrării pînă la locul unde azi susură izvorul Fîntînei lui Manole, par oricui de domeniul imaginației, măreția construcției, complexitatea ei, îmbinarea celor mai alese stiluri cunoscute pînă atunci și perfecțiunea artistică a fiecărei părți a edificiului au fost și sint realități de o nemăsurată forță în domeniul arhitecturii și artei, care au creat suport și viabilitate legendei. De aceea o asemenea operă dăinuie astăzi alături de legendă — ambele avînd aceeași strălucire.

Vremuri luminoase sau uneori mai tulburi au trecut peste țară, dar strălucirea minăstirii a rămas aceeași. Admirația profundă și aprecierea unor călători, oameni de seamă, atestă cu prisosință acest lucru.

Primele importante relatări scrise despre această zidire le avem de la Gavril Protul, mai marele comunității călugărești de la muntele Athos care participă la sfințirea Minăstirii ca invitat al lui Neagoe Basarab, descriind apoi în lucrarea „Viața și traiul Sfîntului Nifon Patriarhul Constantinopolului” frumusețea construcției și marea sărbătoare a sfințirii — din care redăm numai cîteva rînduri :

„...Și o împodobi pe dinăuntru și pe dinafară foarte frumos și toate scobiturile pietrelor din afară le vopsi cu lazur albastru și florile le polei cu aur. Și așa vom putea spune că adevărat că nu este așa de mare și sobornică ca Sionul, care îl făcu Solomon, nice ca Sfînta Sofia care o au făcut marele împărat Iustinian, iară ca frumusețea este mai pre deasupra acelor...”^{* 1}.

Paul de Alep — om învățat pentru acel timp — însoțind pe Patriarhul Macarie de Antiohia prin Țările Române (1653—1658) a lăsat prețioase însemnări despre viața ce se desfășura la noi, de la curtea domnească (din Tîrgoviște) pînă la cea din satele și orașele vizitate.

Văzînd și mănăstirea el ne lasă o interesantă și evident științifică descriere despre aceasta :

„...Auzisem de la mai mulți oameni, că în acest ținut al Țării Românești se află o mare mănăstire domnească, care după spusa lor nu mai

* Viața și traiul Sfîntului Nifon Patriarhul Constantinopolului. Ediția Tit. Sîmedrea. Buc. 1937.

are o egală în ceea ce privește frumusețea arhitecturală. Mai auzisem de la niște neguțători greci ce făceau comerț în Țara Francilor și la Veneția, că acolo nu este nimic asemenea ei. Se numește Mănăstirea Argeș. De aceea mă dusei să vizitez pe Beiu¹ și să-i cer permisiunea ca să pot merge să vizitez această mănăstire. El zise: „Nu vei merge singur ci cu patriarhul“.

Plecând din Tîngoviște, cei doi călători au ajuns în seara zilei de 12 ianuarie la Golești unde au rămas peste noapte. „...Aici am dormit fiind primiți cu mare cinste și ospătați cu un mare banchet princiar...“ A doua zi, trecînd prin Pitești, unde, „...se face un vin bun și dulce care are un mare renume fiind cel mai bun din toate vinurile produse în Țara Românească“, s-au îndreptat spre Curtea de Argeș.

„...Am ajuns aici noaptea; A doua zi, ne scularăm de timpuriu ca să ascultăm serviciul în biserică. Deasupra porții e clopotnița clădită acum de puțini ani, de către răposatul Matei Voievod. Chiliile care alcătuiesc circumferința sînt de o frumoasă clădire de piatră cu o galerie sus și alta jos. În mijloc stă biserica, care e într-adevăr ceea ce se zice că e, un obiect de minunăție a minții și fără asemuire printre mănăstirile din acest Principat“...

„...Mărinimosul ei fondator își stoarse sîngele din inimă spre a o clădi, și nu crută nici o cheltuială pentru mărirea și înfrumusețarea ei“...² Această din urmă relatare arată că o astfel de lucrare a necesitat eforturi materiale deosebit de mari care au fost susținute de curtea domnească și poporul de jos care a fost îndatorat să-și dea contribuția față de domnie.

Dintre cei care ne-au lăsat dovezi scrise valoroase despre mănăstire amintim și pe Dionisie Fotino, istoric grec stabilit în Țara Românească la începutul secolului XIX, care referindu-se la voievodul Neagoe Basarab și amintind de ctitoria acestuia spune „A zidit cea mai frumoasă biserică a Mănăstirii Curtea de Argeș, unică în Țara Românească pentru stilul și eleganța sa cea minunată“³.

Descrierea și aprecierile pictorului francez Auguste Lancelot din veacul trecut — cu ocazia vizitării orașului Curtea de Argeș și a mănăstirii au de asemenea o importanță mare, ele fiind făcute de această dată de un specialist care culegea material pentru revista „Le Tour du Monde“ din Paris.

„Ceea ce mi se pare minunat este aspectul nemaîntîlnit al acestei opere care se pare că nu a recurs la ajutorul artiștilor străini“... și reliefind farmecul bisericii care rezidă în stilul ornamentației împrumutat din miniaturile bizantine prin inspirația meșterului Manole arată mai departe: „Gustul pentru această ornamentație nu este cu nimic mai puțin familiar femeilor române, care trebuie că și l-au însușit tot prin filieră bizantină. Îl găsim mai ales la țărănci“⁴...

¹ Este vorba de voievodul Constantin Șerban, 1654—1658.

² Paul de Alep, Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia, în Țările Române, Editura E. Cioran, București 1900.

³ Fotino Dionisie, Istoria generală a Daciei, Ediția George Sion, București 1859.

⁴ Lancelot Auguste, De Paris a Bucarest, în: Le Tour du Monde, Paris 1866.

Sînt numai cîteva mărturii, dar mult mai mulți istorici cronicari sau călători au consemnat monumentalitatea pluridimensională a acestei opere.

Cronicarii și poeții noștri din secolele XVIII, XIX, ca și din veacul nostru s-au oprit adesea asupra strălucirii acesteia. O vor cînta-o și generațiile viitoare, arta ei integrîndu-se în universalitate.

Natura, prin manifestările aspre ale fenomenelor sale a făcut ca peste ani să fie necesare lucrări de restaurare, cele mai de seamă făcîndu-se în 1682 în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, iar ultima și cea mai mare în perioada 1875—1886) sub conducerea arhitectului francez A. Lecomte de Nouy.

Căpătîndu-și din nou strălucirea de neegalat după renovarea de la finele secolului XIX, Mînăstirea Curtea de Argeș a parcurs și aproape 7 decenii ale veacului XX cu aceeași strălucire a unui astru auriu. Deși la restaurarea lui Lecomte de Nouy nu s-a păstrat și nici refăcut măcar parțial din pictura interioară veche — ceea ce este o mare greșeală și pierdere pentru monument — păstrarea în mare parte a arhitecturii originale a unor podoabe și motive ornamentale mai ales exterioare îi consacră în continuare valoarea purtată de-a lungul vremii. Conservarea unor părți din catapeteasma originală — de o artă excepțională — la Muzeul de Artă al Republicii constituie o măturie din cele mai puternice asupra posibilităților artistice ale meșterilor epocii, un act de cultură demn de venerație.

Înalta prețuire pe care o acordă astăzi conducerea partidului și statului nostru făuritorilor istoriei și apărătorilor ființei și libertății poporului nostru de-a lungul veacurilor, face ca sentimentul patriotismului să vibreze cu o reînnoită forță la toate generațiile contemporane acestei epoci de dezvoltare a patriei. Iată de ce cu o justificată mîndrie monumentele istorice sînt azi vizitate cu mare interes de tineri sau vîrstnici din toate colțurile țării.

Conducerea partidului nostru, stimulînd elanul creator al maselor și deschizîndu-le perspectiva luminoasă a dezvoltării istorice a vieții noi, a atestat în chip realist și corespunzător aspirațiilor poporului trecutul de luptă și moștenirea istorică primite de la înaintașii noștri.

Vizitînd orașul Curtea de Argeș cu străvechile sale vestigii la 10 iunie 1966, conducătorii de partid și de stat în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu au consemnat în Cartea de aur a Mînăstirii :

„Am pășit cu emoție în acest locaș care amintește de celebra baladă a meșterului Manole, simbol nepieritor al geniului creator popular.

Cinstim memoria celor ce au făcut cu talent asemenea monumente dăruind poporului strălucite exemple și frumuseți.

Prețuind trecutul, prețuim prezentul, viitorul patriei noastre — România Socialistă“.

În aceste noi condiții ale dezvoltării sociale și istorice a patriei noastre devenise o necesitate, un act de respect și omagiu față de istorie — aniversarea zidrii de la Curtea de Argeș.

Măsurile aprobate de conducerea partidului privind aniversarea împlinirii a 450 de ani de la sfințirea bisericii episcopale a mînăstirii Curtea de Argeș aveau să ducă la împlinirea acestor îndatoriri ale contemporanilor față de istorie.

Pentru a marca într-un mod deosebit acest eveniment și a-i da un caracter de manifestare cultural-patriotică de proprii, s-a adoptat un bogat program de măsuri, care transpus pe planul realității a asigurat

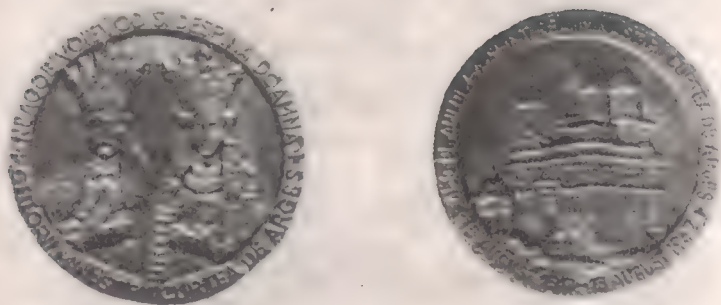

Fig. 1. Medalia jubiliară emisă cu ocazia comemorării a 450 de ani de la zidirea mănăstirii din Curtea de Argeș (avers și revers)

desfășurarea acestei aniversări la nivelul unui eveniment cultural de mare amploare și importanță.

Socotesc această acțiune o manifestare complexă, care prin reușita sa ne-a dăruit prin experiența cîștigată o metodică de o reală valoare în comemorarea unor evenimente sau aniversarea unor monumente de seamă ale patriei.

Ca participant la această sărbătorire — investit cu răspunderea coordonării și urmăririi întregului plan de măsuri pe linie de stat și delegat deseori pentru a cunoaște și sprijini măsuri dedicate evenimentului pe linia cultelor — am distins și apreciat rolul și influența în cadrul sărbătoririi a zece acțiuni deosebite, fiecare constituind o contribuție esențială la desăvîrșirea acestei aniversări.

a) Informarea la nivel științific înalt a publicului din orașele Curtea de Argeș și Pitești asupra importanței istorice a Argeșului, a condițiilor istorico-sociale din epoca zidirii mănăstirii și a importanței și valorii acestuia s-a realizat prin simpozionul pe tema „Mărturii ale istoriei populației românești pe Valea Argeșului”. Sutele de intelectuali din toate ramurile de activitate ca și alți cetățeni din cele două orașe au urmărit cu mult interes expunerile care au concurat la susținerea temei de mai sus, după cum urmează :

— Însemnătatea evenimentului aniversării Mănăstirii Argeșului (Prof. univ. dr. docent Dumitru Berciu).

— Curtea de Argeș — străveche reședință a Țării Românești (Prof. univ. A. Sacerdoțeanu).

- Aref — vechi sat argeșean (Prof. univ. A. Sacerdoțeanu).
- Legendă și adevăr în istoria Minăstirii Argeșului (Conf. univ. Gh. Ionescu).
- Minăstirea Argeșului și orașenii piteșteni și argeșeni.
- Monumente istorice feudale ale Curții de Argeș pînă la domnia lui Neagoe Basarab (Lector univ. Ion Șendrulescu).
- Originalitate și continuitate în creațiile populare din Argeș (Conf. univ. Gh. Focșa).
- Monede antice în regiunea Argeș și problema continuității (Prof. univ. dr. Mitrea Bucur).

În majoritate fiind materiale inedite, aceste comunicări au scos la iveală mărturii și date științifice noi — pe baza cercetărilor întreprinse sistematic și cu o înaltă competență de către referenți, care au adăugat elemente noi prețioase la tezaurul informațional despre Argeș.

b) Rezultatul numeroaselor cercetări și săpături arheologice, materiale documentare și obiectele de valoare istorică, legate de Curtea de Argeș, au fost sistematizate de muzeul județean Argeș — Pitești și au îmbrăcat haina instructivei Expoziții jubiliare documentare de istorie „Curtea de Argeș”.

În principal, expoziția și-a propus și a reușit să prezinte aspectele importante ale evoluției societății omenеști pe aceste meleaguri din cele

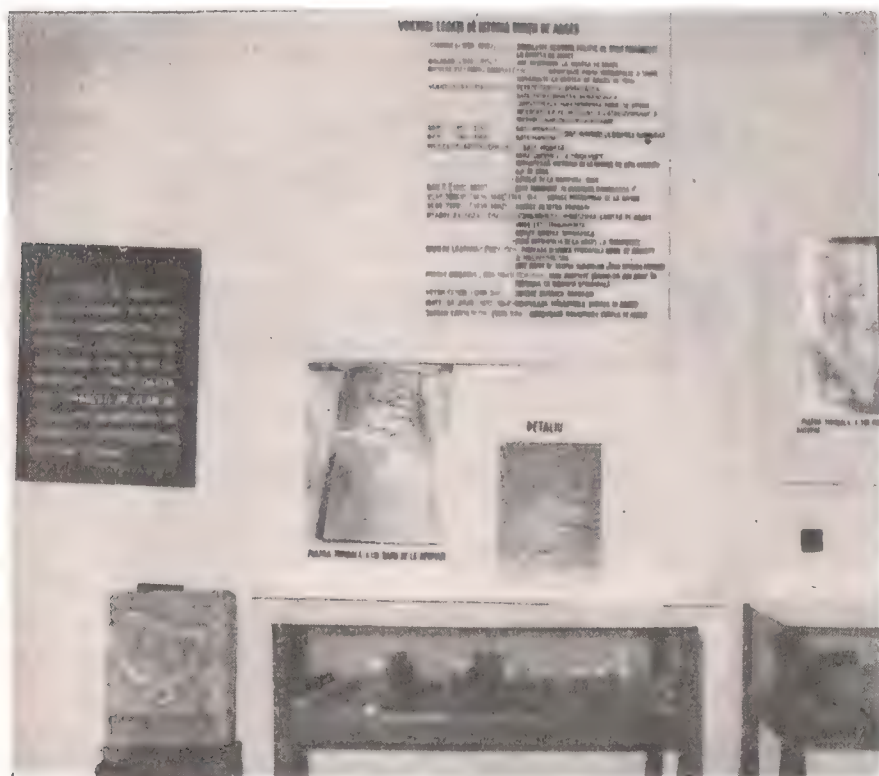

Fig. 2. Aspect din expoziția documentară de istorie

mai vechi timpuri pînă la perioada feudală, pe care a inclus-o în mare parte. O reliefare evidentă a cunoscut-o perioada de formare a poporului român, constituirea statului feudal Țara Românească, funcția de reședință domnească a așezării de la Argeș și rolul ei în menținerea legăturilor economice, politice și culturale cu Transilvania și Moldova.

Potrivit sistematizării asigurate materialul expoziției a fost ordonat în cadrul a șase probleme pe care le vom enunța în continuare.

— Dovezi ale existenței străvechi și vechi a comunităților omenești în Argeș — parte care a inclus : unelte ale culturii de prund de pe Argeș, ceramică neolitică, unelte din epoca bronzului, arme și unelte din prima epocă a fierului, urne funerare din necropolele de la Tigveni și Curtea de Argeș ; unelte geto-dacice, monede și podoabe geto-dacice, tezaurul de podoabe dacice de la Rociu

— Procesul de formare a poporului român reflectat în cercetările arheologice de pe teritoriul Argeșului. Aci, explicațiile respective au însoțit materiale ca : obiecte descoperite în castrele romane ; unelte, ceramică, podoabe și arme din descoperirile de la Mătăsaru — sec. II, III e.n. ; urne funerare de la Chilia sec. III e.n. ; ceramică și obiecte de ofrandă din necropola de la Mogoșani — sec. IV e.n. ; ceramica de la Ipotești — sec. V—VII e.n. ; unelte din depozitul de la Birlogu — sec. IX—XI e.n. etc.

— Formarea statului feudal și prima reședință voievodală a Țării Românești. Semnificativ ni s-a părut prin însemnătatea conținutului textului primului panou al acestei părți : „Încă din epoca primelor formațiuni statale, meleagurile argeșene au jucat un rol important în istoria poporului român. Începînd din veacul al XIII-lea aceste locuri sînt menționate în istoria țării și în documentele străine, printre care cel mai de seamă este Diploma Cavalerilor Ioaniți (1247). Harta formațiunilor statale de pe teritoriul României, fotocopie (și traducere) din Diploma cavalerilor Ioaniți, ruinele Cetății Poenari de la Căpățineni (după desen de H. Trenk) sînt primele materiale documentare ale acestui capitol. În ținutul Argeșului documentele menționează voievodatul lui Seneslau.

Necesitatea înlăturării pretențiilor de suzeranitate maghiară asupra voievodatelor și cnezatelor de la sud de Carpați, din aspirație se transformă în victorie sub Basarab I care înfrînge oștile regelui Carol Robert — Țara Românească devenind astfel independentă. Acest moment este ilustrat prin elemente ca : figura lui Basarab I (după icoana de la Biserica Domnească), Posada (pictură), reproducere după Cronică Pictată de la Viena — bătălia de la Posada, săbii, săgeți etc. din sec. XIV, ghiulele, bombarde din piatră găsite la Cetatea Poenari etc. Apoi un alt panou consemnează că „Așezarea de la Argeș, înființată înaintea anului 1300 este prima reședință a voievozilor Țării Românești, de la care ia apoi numele de Curtea de Argeș“.

Se știe că după bătălia de la Posada din 1330, cînd curtea domnească a avut mult de suferit, reședința se mută la Cîmpulung. Capitala va reveni la Argeș în timpul domniei lui Vlaicu Vodă, și se menține și în timpul lui Radu I., Dan I. și Mircea cel Bătrîn — ultimul mutînd-o apoi la Tirgoviște.

Mîndria argeșenilor față de aceste momente ale istoriei și față de voievozii timpului se reflectă în vremea noastră prin ridicarea unei statui

a lui Vlaicu Vodă în oraşul Curtea de Argeş — în amintirea şi stima înaltelor personalităţi ale istoriei pe care le-a găzduit.

Vizitatorul s-a oprit îndelung aci să observe îndeaproape materialele: sigiliul lui Mircea cel Bătrîn (desen), sigiliul lui Radu Paisie, fotocopie după un document dat de Vladislav Vlaicu (din Curtea de Argeş în anul 1368), fotocopie după un document din 1385 (Dan I.), obiecte de podoabă din mormîntul lui Radu Negru — originale sau fotografii; monede de la Vlaicu Vodă şi Mircea cel Bătrîn, inel găsit la Biserica Sin-Nicoară, ceramică din săpăturile de la Curtea Domnească, unelte, arme de epocă, cărămizi, pietre de construcţie etc. de la Curtea şi Biserica Domnească.

Dezvoltarea oraşului Curtea de Argeş în sec. XIV-XVII este oglindită prin tezaurile monetare descoperite la Argeş şi expuse aci, documentele (fotocopii) de la Dan al II-lea (1431), Mihnea (1508) exprimînd privilegiile comerciale şi legăturile cu Braşovul şi Sibiul sau ducaţii de argint de la Vladislav Vlaicu, Radu I., Mircea cel Bătrîn.

Imaginile foto ale Curţii Domneşti şi Bisericii Domneşti au atras doar atenţia pentru vizitarea acestor monumente străvechi care se păstrează sub patronajul muzeului din Curtea de Argeş — mărturii ale istoriei de o excepţională valoare.

— Ctitoria lui Neagoe Basarab şi locul său în arhitectura naţională. Acest capitol scoate în evidenţă faptul că Biserica episcopală de la Curtea de Argeş reprezintă expresia cea mai înaltă a măestriei constructorilor medievali din Ţara Românească, verigă a stilului arhitectonic autohton, prototip după care se vor inspira numeroşi meşteri români în secolele XVII, XVIII.

Stemele voievodale din timpul lui Neagoe Basarab şi Vlad Dracu, litografia bisericii episcopale de LanceLOT, acuarele (cu biserica episcopală) de Isler şi H. Trenk, macheta acestei mănăstiri de Carol Stork sînt numai o parte din exponatele acestui sector.

— O vitrină a cuprins de asemenea studii, albume, lucrări beletristice etc. grăind despre renumele minăstirii, faima peste hotare şi intrarea ei pentru veşnicie în baladă. Prezenţa bisericii episcopale în folclor, artă şi literatura de specialitate continuă să fie o realitate pentru fiecare epocă şi generaţie.

— Partea de încheiere a expoziţiei s-a ocupat de prezentarea Minăstirii Argeşului în contextul celorlalte monumente din regiunea Argeş — aci redîndu-se prin imagini şi relatări aspecte ale monumentelor de la Cîmpulung (Minăstirea Negru Vodă, Bărăţia), Schitul Brădet zidit de Mircea cel Bătrîn, Conacul Goleştilor, Cula de la Retevoieşti şi alte monumente aparţinînd atunci regiunii Argeş — cum sînt M-rile Cozia, Horezu, Arnota, Govora, Culele Greceanu şi Măldăreşti, Schitul Ostrov — ctitorie a lui Neagoe Basarab etc.

Oraşul a cunoscut o sensibilă vibraţie de patriotism o dată cu deschiderea acestei expoziţii la care am avut onoarea de a rosti cuvîntul de deschidere.

Prin dimensiunile sale neobişnuite — ocupînd marea sală de festivităţi şi holurile Grupului şcolar forestier din Curtea de Argeş, prin varietatea şi importanţa materialelor (unele fiind special împrumutate de la unităţi republicane din Capitală), ca şi prin aspectul său grafic — estetic, expoziţia a constituit o afirmare de înalt nivel a activităţii

muzeistice din Argeș. Ea a fost în același timp examenul de maturitate al muzeelor din Pitești și Curtea de Argeș (sprijinite de Consiliul Muzeelor din C.S.C.A.) la care muzeografi ca Popescu Eugenia, Vasilescu Dumitru Mavrodin Teodor, Novac Vasile ș. a. și-au adus o mare contribuție.

Vizitarea ei a asigurat posibilitatea ca mii de cetățeni să înțeleagă în mod științific semnificația evenimentului sărbătorit, să plece cu bogate cunoștințe istorice, și o plăcută impresie despre Argeș în ansamblul său.

(Sîntem nevoiți să ne exprimăm regretul că n-am reușit să realizăm un film sau diafilm care să immortalizeze în totalitate această expoziție).

c) Expoziția „Arta populară argeșeană” a fost organizată într-un pavilion al Liceului agricol, în perioada 10 august—30 septembrie 1967 — prin grija Muzeului de Artă Populară al Republicii Socialiste România și a Muzeului din Pitești.

Ea a cuprins cele mai importante genuri de artă populară din cadrul fostului raion Curtea de Argeș, de pe cele patru văi: Rîul Doamnei, Valea Vîlsanului, Valea Argeșului și Valea Topologului. Zona fiind foarte bogată în realizări originale ale culturii și artei populare, a permis aducerea în expoziție a unei game largi de obiecte de o valoare artistică unanim recunoscută.

Partea I a expoziției s-a axat pe tema : „Crestături în lemn și textile de interior”, cuprinzînd mai întîi mobilier popular vechi : lacra în care se puneau zestrele fetelor, dulăpioare, masa de lemn, scaune — cu elemente ornamentale, ca soarele ori brădulețul ; furci, piepteni cu ornamente prin pirogravare etc., împletituri din nuiile de diferite forme și destinații.

Fig. 3. Aspect din expoziția de artă populară.

Apoi au urmat textilele de interior : țesături de bumbac — șervete de mărime diferite și cu motive ornamentale în registre orizontale, în culori diferite — servind la decorarea pereților în interior, fețe de masă etc. ; țesături miștoase (plocade) avind cromatică și compoziții ornamentale diferite, țesături de lină obișnuite — țeale, fețe de pernă, traiste, desagi, scoarțe ; țesături din păr de capră (desagi).

Localități ca Sălătruc, Nucșoara, Căpățineni și altele au fost evident reprezentate.

O altă parte a expoziției a adus în fața vizitatorului costumele populare argeșean, costumele cu fotă tip Argeș, costum cu fotă și zăvelcă, costum cu vilnic, costumele bărbătesc de pe Valea Vilsanului și numeroase piese separate care redau varietatea cămășilor (ca ornamentație) și a altor piese ale costumației populare.

Autenticitate, colorit, măiestrie, puteau fi atributele pieselor vizionate în acest sector.

Ceramica populară produsă în diferite localități din zonă, precum și cea din unele zone învecinate a format obiectul celei de-a treia părți a expoziției. De la Vilsănești am putut admira jucării de ceramică și felurite obiecte de uz ; de la Stroești diferite categorii de vase smălțuite ; ceramica smălțuită și nesmălțuită a Mălurenilor, vase de uz de la Sălătrucel etc. Au fost expuse piese și din alte centre apropiate ca zonă de Argeș : Coșești, Poenița, Leicești, Petrești.

Selectate după criterii riguroși științifice, piesele ceramice, ca și celelalte obiecte, au stârnit un mare interes din partea publicului. Înșiși țărani care au fost primiți ca vizitatori au considerat aceasta ca un imn adresat geniului popular, strădaniei omului din popor, care dăluiește pînă ajunge la strălucirea artei, care respectă și apără tradițiile seculare.

d) Organizarea aniversării a 450 de ani de la înălțarea acestei opere de artă a făcut să se ridice glasul lui Mircea cel Bătrîn și al slujitorilor săi în cadrul natural al Curții Domnești de la Argeș, prin prezentarea în aer liber a piesei „Io, Mircea Voievod“ de Dan Tărchilă, sub regia lui Const. Dinischiotu, într-o montare de mari proporții și fast. Pentru prima dată în Argeș apare piesa istorică în aer liber, pe locurile legendarelor monumente — în cele cinci reprezentații date avînd circa 12000 spectatori, de la oaspeții străini pînă la locuitorii orașului sau Văii Argeșului. Condițiile scenice soluționate într-un mod strălucit au permis desfășurarea spectacolului la un înalt nivel artistic.

Niciodată evocarea unor momente ale trecutului istoric glorios nu s-a realizat într-un cadru așa de autentic și cu o așa forță emoțională. Credem de aceea că și eficiența unui asemenea gen de spectacol a fost superioară oricărei alte situații, iar valorificarea piesei a cunoscut de această dată culmi cu o rezonanță care a deschis gustul marelui public pentru spectacolul cu piese istorice în natură.

e) Evenimentul a fost cinstit de asemenea pe tărîm cultural prin organizarea și prezentarea în fața unui numeros public a unui mare spectacol al artiștilor amatori din regiune — dedicat evenimentului. Susținut pe scena special amenajată în parcul orașului din apropierea rîului Argeș, spectacolul a întrunit formații de renume, care au oferit publicului momente de desfătare și admirație față de arta populară de

vechi tradiții a cîntecului și jocului popular românesc, a portului tradițional (20 august 1967).

Corurile de la Domnești, Galeș, Mușătești, formațiile de dansuri de la Stănești, Țigănești, Mozăceni-Vale, Nuoșoara sau călușarii de la Vîlcele, împreună cu orchestra „Doina Argeșului” au susținut un bogat repertoriu prin care au redat frumusețea melodiilor și jocului nostru popular.

Vocea de adîncă rezonanță a rapsozilor folosiți pentru susținerea montajului literar al acestui spectacol a transmis un adevărat mesaj la adresa istoriei vremii lui Neagoe și a neîntrecuților săi meșteri.

Cităm fragmente din montajul aranjat de G. Cîrstea Nicolescu :

„Bine ați venit, oaspeți dragi,
aici, în Țara ctitoriei,
pe unde voievozii au scris
întîia carte a României,
Stă mărturie vremea-n vreme,
bătută-n aur și izvod,
cum Basarabii-aici și-așează
întîiul voievod”. . . .

Terminarea operei prin mare trudă, măiestrie și jertfă, devine un moment sublim și emoționat — asistînd la însăși jertfificarea de sine a marelui făurar, Manole :

„Tu ți-ai strivit sub talpa minăstirii
inima ta, tot ce-ai avut al tău.
Dar ți-ai simțit-o renăscînd cu larmă
în dangătul de clopot presimțit
al veacurilor multe, viitoare,
tu, Prometeu român, purtînd alt mit,
cînd ridicat pe cea mai înaltă turlă,
cu glas profetic, domnului despot,
de-ai să mai poți clădi la fel minune,
i-ai dat răspunsul răzvrătit : Mai pot !

Cînd schelele curmate se surpară
păreai atît de neînvins sub nor,
încît cu slabe aripi de șindrilă
ai fi putut sub alte zări să zbori.

Dar dragostea pămîntului și-a țării
te-a prăvălit pe cîmpul fumuriu
ca să țîșnești în veci de veci, fîntînă
de jertfă și de cîntec pururi viu.
Meșter valah, azi nume de fîntînă,
crescut din lutul ce l-ai plămădit
în sprintenă zidire cu trei turlă
și ie dantelată de granit,
din cîntece pierdute pînă astăzi
și din puterea visului vînjos,
ai încheșat cu palme bătucite
minunea de la Argeș mai în jos”.

f) Integrându-se în ciclul de acțiuni consacrate aniversării, festivalul local — inițiat de organele fostului raion Curtea de Argeș sub titlul „Ce e nou pe Valea Argeșului“, a constituit un mijloc de manifestare a formațiilor artistice de amatori și creatorilor de artă populară de pe

Fig. 4, 5. Aspecte din expoziția de artă feudală bisericească deschisă în sala Meșterul Manole

această vale, la care apoi au fost atrași artiștii amatori și creatorii căilor Vilsanului, Doamnei și Topologului.

Această acțiune culturală a avut ca rezultat și atragerea a numeroși intelectuali la cercetarea istorică locală, pentru descoperirea și valorificarea documentelor și altor obiecte privind istoria locală, colecționarea și conservarea unor piese muzeistice — mai ales în localitățile Domnești, Aref, Mușătești, Retevoiești, care au reușit sau sînt pe cale de a-și realiza interesante muzee satești.

g) De un interes deosebit s-a bucurt — în perioada aniversării, ca și mai tirziu — expoziția de artă feudală bisericească, amenajată în splendida sală a „Meșterului Manole” din incinta palatului episcopal, organizată sub patronajul conducerii bisericii mănăstirii Curtea de Argeș — avizată de Departamentul Cultelor și Direcția Artelor Plastice.

Conținând pictură bisericească pe icoane, cruci etc., obiecte de cult, și cărți vechi — din secolele XVI-XIX, această colecție a constituit o acțiune stimulatorie pentru păstrarea și valorificarea muzeistică a acestor materiale prețioase, care pot fi întâlnite la încă numeroase lăcașuri de cult. Fragmente din catapeteasma originală a mănăstirii Argeșului — care au fost la Valea Danului și apoi păstrate la București — au făcut parte din această expoziție, reprezentînd un adevărat tezaur al artei epocii. Completată și resistemată, această expoziție poate deveni în viitor un muzeu al mănăstirii cu o valoare sporită față de cea remarcată pînă în prezent.

h) Prin intermediul tiparului, evenimentul a fost prezentat pe o arie mult mai largă, comparată cu mijloacele amintite pînă acum. Astfel, prin Editura Meridiane apar lucrările „Mănăstirea Curtea de Argeș (Mic îndreptar) în limbile română, engleză, franceză și germană (tiraj 17 000 ex.) și „Biserica Domnească din Curtea de Argeș”. Patriarhia română editează cu acest prilej :

- „L'eglise orthodoxe roumaine”
- „Mănăstirea Curtea de Argeș”.

Comitetul regional pentru Cultură și Artă Argeș, editează broșura „Mănăstirea Curtea de Argeș — Impresii” de S. D. Voinescu. Muzeul din Curtea de Argeș, tipărește pe plan local un pliant reprezentînd principalele monumente istorice din orașul Curtea de Argeș.

O circulație de proporții a cunoscut în perioada apropiată sărbătoririi cartea poștală ilustrată, color sau alb negru, în peste 400 000 exemplare — cu imagini diverse ale mănăstirii lui Neagoe, Bisericii Domnești, Fîntina lui Manole etc. Una dintre cele cu imaginea mănăstirii a purtat însemnul jubiliar „1517—1967”.

Este poate interesant și semnificativ să amintim faptul că în adunarea la care au participat oaspeții de seamă prezenți la acest sobor comemorativ s-a zămislit actul de naștere al creației dramaturgice a lui Valeriu Anania, „Meșterul Manole”, din care autorul a citit fragmente — ale materialului elaborat, aflat în forma concepției finale. În scurt timp piesa a fost tipărită și a avut cîntea să fie jucată în premieră de Teatrul „Al Davila” din Pitești, care într-o montare excelentă a prezentat-o la Pitești, dar și la Curtea Domnească de la Curtea de Argeș — în cadrul ciclului de manifestări culturale „Memoria Argeșului” (29 mai 1969). „Meșterul Manole” a avut un succes deosebit la el acasă, cei aproape

Fig. 6. Tipărituri apărute cu ocazia aniversării

3 000 de spectatori urmărind desfășurarea momentelor piesei cu mare încântare și emoție. Iată un omagiu în plus adus neîntrecutei zidiri.

i) Mănăstirea și-a serbat cele patru secole și jumătate de existență în care a radiat cu o sclipire de diamant și prin oficierea unei slujbe religioase, săvârșite de mitropoliți și episcopi — din țară și de peste hotare — precum și prin ținerea unei ședințe solemne a Sinodului, dedicată prin tematica sa acestei comemorări. Din partea bisericilor ortodoxe străine au participat înalți reprezentanți (mitropoliți, episcopi) din : Grecia, Bulgaria, Iugoslavia, Moscova, Constantinopol, S.U.A., Anatolia, din partea Conferinței bisericilor europene de la Viena etc.

j) Filmul, ca formă de popularizare și culturalizare, a fost prezent printr-un bogat documentar în culori, care a cuprins numeroase date și aspecte ale Mănăstirii și celelalte monumente de la Argeș, cum și imagini ale altor monumente însemnate din țară, apropiate de epocă.

Oferit publicului din țară și de peste hotare, acest film a întrunit peste tot o apreciere valorică înaltă.

La acest act de cultură a contribuit presa, care a publicat mai multe materiale despre evenimentul de la Argeș.

O mare influență educativă în rindurile maselor au exercitat toate aceste mijloace de popularizare a monumentului, iar mii de vizitatori din

țară și turiști străini au venit în contact direct cu manifestările enunțate și desigur cu vechiul oraș, care i-a primit în straie de sărbătoare.

Puternic factor în educarea patriotică a cetățenilor, vizitarea monumentelor istorice a cunoscut o evoluție progresivă în ultimii ani, cu un real aport în consolidarea sentimentului de dragoste față de țară și popor.

Această aniversare a putut fi pe deplin socotită un moment înălțător de prețuire a comorilor istoriei, a muncii creatoare și a luptei înaintașilor pentru apărarea pământului strămoșesc, a ființei și libertății poporului nostru — grație politicii consecvent științifice a partidului de reevaluare corespunzător intereselor poporului a trecutului istoriei și culturii noastre.

De peste patru veacuri și jumătate aducem un binemeritat omagiu acestei chintesente de măiestrie, curaj și înțelepciune a poporului nostru, acestei opere care a marcat un moment de apogeu al geniului creator al poporului român — de la care se vor putea inspira cu venerație și generațiile viitoare, care-i vor acorda pe mai departe prețuirea strălucirii pe care o poartă.

LA MISE EN VALEUR DES TRÉSORS DE L'HISTOIRE ET DE L'ART AU 450ÈME ANNIVERSAIRE DE LA CONSTRUCTION DU MONASTÈRE DE CURTEA DE ARGEȘ

RÉSUMÉ

L'auteur, tout en présentant l'important monument d'architecture de Curtea de Argeș — le monastère érigé par le voïevode Neagoe Basarab — offre aussi un compte-rendu des festivités qui ont eu lieu à l'occasion de son 450ème anniversaire.

On signale de même le système d'organisation de l'exposition représentant l'art populaire du département d'Arges et en même temps un aperçu des travaux du symposium d'histoire qui s'est déroulé toujours à cette occasion. L'initiative de toutes ces manifestations revient au Comité de Culture et au Musée départemental d'Arges.

CUM AM ORGANIZAT SECȚIA MEMORIALĂ „LIVIU REBREANU“ DE LA VĂLEA MARE — PITEȘTI

A. POPOVICI

Cu gândul la captarea aceluia suflu magic care să învăluie pe orice vizitator și să-i dezvăluie în ansamblu și din diverse unghiuri o personalitate, începi prin a visa o expoziție ideală, în care omul și opera, și epoca să se desprindă cu pregnanță de existență aievea. După ce gândul a cutreierat tot cât îi sta la îndemână : creația personalității, tipărită și-n manuscris, fototecă și fonotecă, corespondență, amici, descendenți, cronici, monografii etc., etc., ai sentimentul că ești copleșit de date, că toate au însemnătate, că n-ai să te poți depărta atât cât ți-ar cere o perspectivă care să contureze din detalii semnificative umbra stejarului „sub care nu poate crește nici un puiet“, cum spunea Brincoșu despre Rodin. Asta cu atât mai mult cu cât servitutea unui memorial este, cu rare excepții, spațiul. Sentimentul amintit l-am trăit de fiecare dată : cînd făceam planul tematic al casei memoriale „George Topirceanu“ de la Nămăiești-Muscel mi se părea că cele trei cămăruțe mă sufocă, la Anton Pann de la Rimnicu-Vâlcea la fel. Cînd reușisem oarecum să-l escaladez, i-am verificat incomoda existență la Horia Nestorescu și Vasile Novac atunci cînd lucram împreună tematica Muzeului „Nicolae Bălcescu“. Pentru Liviu Rebreanu aveam un suport. Mai exista o casă memorială la Prislop-Năsăud care știam că necesită o urgentă reorganizare și, în consecință, ne puteam pune de acord, completîndu-ne reciproc, în ciuda spațiului restrîns din ambele locuri. Și, de fapt, de aici am pornit.

A organiza o casă memorială este o sarcină plină de dificultăți : puținătatea spațiului expozițional (o repet pentru a o sublinia), cîteva manuscrise, note, scrisori, fotografii originale (pentru că fondul de aur este teaurizat la Biblioteca Academiei, în arhive, bibliotecile institutelor de specialitate, alte muzee sau instituții de cultură, la urmași, prieteni, cunoștințe nu oricînd dispuși să le cedeze), ceva mobilier și obiecte personale care, prin faptul că s-au împregnat de viațuirea cu personalitatea în cauză, dau vizitatorului sentimentul prezenței fizice a acesteia, undeva dincolo de o ușă ce s-ar putea deschide, îi generează tensiunea interioară atât de necesară autenticei și profunde cunoașteri. Dacă după manuscrise, corespondență, note, fotografii, tablouri etc., se pot executa facsimile, copii cu egală pondere emoțională, piesele tridimensionale trebuie depistate și achiziționate, oricîtă îndelungă rezistență s-ar întîmpina din partea

celor ce le dețin și indiferent de faptul că o facem înainte sau după deschiderea oficială.

Deși ar putea părea, la prima vedere, paradoxal, înaintea redactării planului tematic m-am gândit la alcătuirea documentarului viitoarei case memoriale. Consider că documentarul este mult mai important decât expoziția propriu-zisă și numai completarea lui continuă îi justifică și-i hrănește calitatea de instituție științifică. Aceasta din mai multe considerente: stă la baza reorganizărilor viitoare ale expoziției permanente ; înlesnește organizarea de expoziții temporare comemorative sau pe anume aspecte ale activității personalității care nu pot fi ilustrate complex și pe cât posibil complet în expoziția permanentă ; ține la îndemână materialul de studiu în vederea activității publicistice a personalului științific și, mai ales, concentrează într-un focar foarte dispersatul bagaj de valori. Din diverse motive n-am reușit să realizez acest documentar la Casa de la Valea Mare.

Am luat legătura cu urmașii lui Liviu Rebreanu, soția fiica și gine-rele, cu membrii familiei lui din Transilvania, cu apropiații casei, cu mulți dintre cei ce l-au cunoscut. Am mers pe firul diverselor obiecte existente în casa de la Valea Mare (vândute la licitație după moartea scriitorului), de cite ori pe piste greșite și de cite ori reluind de la capăt un drum care se infunda. Am reușit să reconstitui teoretic (fapt nu tocmai greu datorită bogatei rețele informaționale și numai după un sfert de veac), în cele mai mici detalii interioarele casei, duratele șederii aici, felul de trai pasiunile, obiceiurile scriitorului, încît puteam să caut cu exactitate fotografică ceea ce-mi lipsea. Am achiziționat tot ce se putea achiziționa : mobilier, diverse obiecte, ediții ale operei lui, ziare, reviste cu materiale de și despre romancier, am făcut sute de fișe, sute de martori fotografici. Am solicitat

Fig. 1 — Casa Memorială „Liviu Rebreanu” — vedere exterioară

părcerea unor personalități și a unor specialiști. Am analizat expoziția de la Prislop prin perspectiva reorganizării ei și am stabilit profilul cu accentul specific fiecăreia. Făcusem tot ce face oricare muzeograf într-o asemenea situație și tot cât îmi sugerase experiența mea anterioară. Rezulta că redactarea planului tematic putea fi o treabă relativ simplă. Simplă? Dimpotrivă.

Sistemul împămîntenit — dezbătut mereu în rețeaua noastră în atâtea păreri pro și contra — camere memoriale plus expoziția tematică, are avantaje și dezavantaje. O prezentare cronologică a vieții și operei este necesară vizitatorului mai puțin avizat spre a-i da o viziune de ansamblu și a-i stimula interesul pentru creația personalității respective (indirect însuflindu-i și respectul pentru făuritorii culturii noastre și pentru tot ce-a rămas în urma lor), pentru specialist,

Fig. 2 — Casa Memorială „Liviu Rebreanu” — biroul scriitorului

concentrînd valori care n-au fost în circuitul curent, unele detalii care-i pot fi utile. Camerele memoriale, grele de emoționalitate, reconstituie mediul înconjurător, atmosfera de viață și de lucru a personalității și creează fondul afectiv necesar reținerii datelor cuprinse în expoziție. În fond, complementare, atîta vreme cît nu există un spațiu adiacent pentru expoziția tematică, sistemul rotunjește ilustrarea personalității servind scopul urmărit. Achizițiile permiteau o acceptabilă reconstituire — cu excepția holului — a tuturor încăperilor. Deși incomparabil mai dificilă, am ales varianta mixtă: două încăperi — biroul și sufrageria — reconstituie, trei încăperi — holul, camera soției și un alt hol — pentru expoziție.

Intrucît Liviu Rebreanu s-a afirmat și s-a format după plecarea din Transilvania, se impunea prezentarea vieții și operei lui în ansamblu și nu numai a anilor petrecuți la Valea Mare (chiar dacă au fost pentru el cei mai fericiți). Casa de la Prislop avea menirea să illustreze detaliat perioada ardeleană, mediul familial, mediul social, din care și-a extras vîna parcă mereu grea de valențe a lui ION, a atîtor nuvele, privită dintr-un anumit unghi chiar a întregii opere sau, oricum, a opticii prin care a văzut

Fig. 3 — Casa Memorială „Liviu Rebreanu” — aspect din expoziție

lumea. La Valea Mare perioada transilvană însemna prologul restului expoziției care începea, de fapt, cu descinderea la București și, mai departe, prezentarea celei mai bine de o treime de secol de intensă și amplă dăruire.

Am pornit-o clasic și-am redactat prima variantă a planului tematic cronologic, științific, corect și ... fad. Am măsurat încăperile și-am schițat panourile ca să-mi dau seama cum ar arăta. Și mi-am dat seama că nu mi-ar fi ajuns toate cele cinci încăperi. Dacă la Muzeul Bălcescu spațiul și materialul existent și întreaga personalitate, topită parcă în vremea lui ca o flacăra într-un chihlimbar, te obliga și-ți înlesnea o limpede cronologie, dacă la Anton Pann totul se simplifica oarecum datorită penuriei informațiilor și îndeosebi a materialului cu care să le susții, iar dintre ele, muzeografic, selectezi numai ceea ce nu comportă discuții, semnificativ pentru etapa respectivă, pentru conturarea acestui pitoresc trubadur, la Rebreanu totul se complică. Este aproape concomitent nuvelist, publicist, dramaturg și cronicar dramatic, romancier, deține diverse funcții, umblă în țară și în străinătate, caută, se formează pe sine, învață pe alții într-un neastîmpăr interior și interiorizat în contrast cu aparenta neclintire, ca un munte zguduit pe dinlăuntru de largi mișcări tectonice. Asta trebuie să prind, să ilustrez, să sugerez în două cămăruțe (a treia era rezervată posterității) și în nici un caz cu platitudinea primului eboș. Iată-mă, din nou, de unde am pornit: altă soluție, mai simplă dar mai grăitoare.

În discuțiile cu colegii de breaslă, cu cei împătimiți (pentru că muzeografia e o patimă) susțineam stringenta nevoie, pentru muzeografi, de a obține unele noțiuni de grafie și arhitectură interioară muzeistică, să

se introducă — în cursurile periodice de specializare — prelegeri pe această temă și o motivăm. Decorativa București sau alte întreprinderi specializate, care se ocupă de proiectarea și execuția expozițiilor, au optica lor pe care, cu mici variații de nuanță, o aplică de la un muzeu la altul. Rezultatul îl știm. Mai mult, în cazul caselor memoriale, arhitectura interioară a expoziției, grafia ar trebui să fie pe potriva stilului clădirii, a epocii în care a trăit personalitatea, să aibă patina aceluia secol. Nu cred că ne este îngăduit să modernizăm, să stilizăm totul. La Anton Pann, de pildă, schița proiectului — foarte simplă — am făcut-o eu. M-am gândit mult cum să îmbin o prezentare modernă cu arhaicul vremii. N-am găsit decît o soluție acceptabilă : panouri de sticlă suprapuse, un scris adecvat cu inițiale de epocă și vitrine care să amintească mediul în care și-a purtat zilele acest cîntăreț bisericesc atît de laic. La Băloescu, schițele de principiu s-au dovedit extraordinar de utile în concentrarea și selectarea celor mai potrivite texte, celor mai reprezentative imagini, într-un spațiu dat. Revin mereu asupra spațiului și a nevoii unor cunoștințe de grafie pentru muzeografi fiindcă, din experiența mea, la Casa Topîrceanu n-am făcut schițe și ulterior, după montarea expoziției, s-a dovedit cît de sufocată este, cu toate că intuind viitoarea paginație, am concentrat la maximum textele și ilustrațiile de pe panouri. În fond, orice monografie are nevoie de un spațiu adecvat conținutului de idei. Muzeul este o monografie în spațiu dat și, fără un ochi format cît de cît, n-ai puterea, n-ai argumente sufletești să renunți la citate, la fotografii, la tablouri, la atîtea cîte — neîndoiios — au valoarea lor. Mai apoi, cînd am colaborat la alte expoziții, de istorie la Curtea de Argeș sau de istoria culturii la Mușătești, înainte de a face schițele, am căzut chiar eu în culpa de a nu ceda un text, o ilustrație. Apoi e normal ca un arhitect să sacrifice, pentru estetica expoziției, un element care trebuie pus în valoare din punct de vedere muzeistic, și o simplă susținere verbală nu lămurește, nu adincește pe deplin lucrurile.

Pentru toate casele memoriale la care am lucrat, am făcut planul tematic în cîteva variante, normal, dar cea mai grea experiență a fost, totuși, Casa de la Valea Mare. Chiar după ce am ajuns la ultima soluție, după ce Decorativa — București a început proiectarea bazată pe calcule foarte precise (pretindeam și eu că le făcusem, în postura de nespecialist) am discutat cu arhitectul fiecare panou în parte și am făcut modificări pe schițele de principiu acolo unde admiteam că are dreptate sau îl convingeam să accepte punctul meu de vedere dacă îl consideram bun.

După prima variantă pe care o lucrasem și la care am renunțat, știam ce trebuie să fac, dar nu știam cum. Din nou mă sufoca spațiul prea sărac. Am făcut altă tematică, alte schițe pentru fiecare perete în parte, pentru fiecare panou în parte și am ajuns iarăși la un surplus de date, la o încărcare a pereților pînă la apăsare. Am renunțat din nou la tot ce făcusem și am regrupat altfel întregul material : pentru perioada ardeleană un panou despărțit în trei felii — familie, studii, debut literar — încheiat cu plecarea în Capitală și deci cu începutul altei vieți ; un panou, tot în trei felii — „Publicist“, „Dramaturg și Cronicar Dramatic“, „Nuvelist“ — și am epuizat prima cameră. În a doua, am rezervat un întreg perete creatorului romanului românesc modern, un singur panou cu o hartă — aria geografică a romanelor — plus text, un alt panou intitulat „Persona-

litate socială", apoi călătorii, distincții, etapa de la Valea Mare și ultimele zile. Pentru posteritate, cum am mai spus, aveam altă încăpere, minusculă, e drept, dar aveam. Drumul apucat mă scotea din impas și dacă nu-mi permitea o mare libertate de mișcare, în schimb orienta pe orice vizitator și rotunjea prezentarea personalității. Textele rămăneau însă didactice, reci. Îmi trebuia altceva, mai cald, mai grăitor. Îmi propusesem pentru biroul reconstituit fixarea unor citate prin care romancierul își exprima părerea despre munca de creație. Era greșit. Acolo n-aveau ce căuta. Masa de lucru, lampa, stiloul, cana de cafea, scrumiera, etajerele cu cărți da, vorbeau singure, cu ele fusese noapte de noapte frământat de eroii care îl chinuiau cu reacțiile lor, eliberate de demiurg. Citatele își cereau loc în altă parte, iar multe mărturisiri, interviuri ale „domnului Liviu" — cum îi spuneau cei din Valea Mare — îmi înlesneau un fapt emoționant : să-și prezinte singur viața și opera. Și asta am și făcut. Cu excepția unor mici texte indicative, cu unele aprecieri ale unor personalități inserate ici și colo, unde se cereau, tot restul este Liviu Rebreanu, inclusiv majoritatea etichetelor din vitrine. Și pentru că am amintit de vitrine, ceea ce spațiul lor îngust nu mi-a îngăduit, și regret încă, este prezentarea genezei principalelor lui romane — *ION, PĂDUREA SPIN-ZURĂȚILOR ȘI RĂSCOALA*, ca și alte detalii din laboratorul creației sau din viață (îndeosebi munca titanică, pe atâtea planuri și cu atita meticuloasă seriozitate, profund educativă, exemplară pentru oricine).

La planul tematic și grafic o dată încheiat n-am adăugat nici un cuvânt. Îl concepușem ca pe o revistă la care și explicația fotografiilor se trimite la tipografie. În schimb am renunțat la exponate, la etichete, am simplificat pentru a aerisi totul, pentru a-l lăsa pe vizitator să respire, să gîndească, să se emoționeze, să rețină cu mintea și cu inima, să-l caute după ce părăsește casa de la Valea Mare. Nu știu cît am reușit, dar știu sigur că asta am urmărit. Și nu numai pentru Liviu Rebreanu. Consider că o casă memorială nu trebuie să fie o bibliotecă din care să ieși doldora de date, ci să te îndrume spre bibliotecă, să te ciștige pentru cultură. Închis între pereții ei, un suflet a creat o lume. L-am diminua fărămițindu-l.

LES CONTRIBUTIONS À LA MÉTHODOLOGIE D'ORGANISATION D'UN MUSÉE MEMORIAL

COMMENT NOUS AVONS ORGANISÉ DE LA SECTION MÉMORIALE „L. REBREANU" DE VALEA MARE — PITEȘTI

RÉSUMÉ

Simple relation de sa propre experience, le matériële relève les difficultés rencontre d'un muzeographe — sur la route : peux des pieces autentiques, un espace réstreinte pour l'exposition thematique, l'obligation de chercher des solutions pour adapté le contenu scientifique aux conditions concrets de l'architecture interieur de la maison.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziiile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Citarea bibliografiei în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor citați va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, **gratuit**.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa redacției B-dul Republicii, nr. 66, Pitești.

Dat la cules : 1969. Bun de tipar : 1969. Apărut : 1969. Tiraj : 1 000 + 100 exemplare. Hîrtie : velină, 70 × 100/23,05, format 1/8. Coli editoriale : 23,4. Coli de tipar : 19. C.Z. pentru bibliotecile mari : 63 (498) (091). C.Z. pentru bibliotecile mici : 6 (498).

Atelierele grafice nr. 4,
Str. Hrisovului nr. 18 A, București — c. 2 833.

